

॥ ॐ ॥

જુદમી જાલીમ

અથવા

ધ્રુજતી ધરા.

લેખક:-સત્યેન્દ્રપ્રસાદ, સાંકળેશ્વર મહેતા.

શાહપુર, મહેતાપોળ-અમદાવાદ.

પ્રકાશક:-

બુકસેલર, કચરાભાઈ, વનમાળીદાસ પટેલ.

મોટી હમામ-અમદાવાદ.

પ્રથમાવૃત્તિ. પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૪. સને ૧૯૧૮.

કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦.

૯૫૯૮

શ્રીજીવરાત પિયાપાઠ પ્રથાસુચી
અમદાવાદ
શ્રીજીવરાત પ્રાચીન ગ્રંથાલય.

સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા કૃત નવલકથાઓ.

તરણ તપસ્વિની (સચિત્ર, આવૃત્તિ બીજી) ભા. ૧ લો. કી. ૧-૮-૦	
તરણ તપસ્વિની	ભા. ૨ નો. ,, ૧-૮-૦
કાળરાત્રિનું ખૂનીખંજર (સચિત્ર, આ.બીજી) ભા. ૧ લો. ,, ૧-૧૨-૦	
કાળરાત્રિનું ખૂનીખંજર (આવૃત્તિ બીજી) ,, ૨ નો. ,, ૧-૧૨-૦	
વસંત-વિજય યાને ચઢતી પકડીના ચમત્કાર ,, ૧ લો. ,, ૧-૮-૦	
શ્વધેલા રત્નપૂત	,, ૧-૮-૦
બુદ્ધી ભલીમ અથવા મુજતી ધરા	,, ૧-૧૨-૦
કુન્ન-કિશોરી	,, ૧-૪-૦
કુમુદકુમારી (સચિત્ર, આવૃત્તિ બીજી)	,, ૧-૮-૦
પદ્મલતા યાને કંટકમાં ગુલાબ. (છપાય છે. સચિત્ર આ.બીજી),,	૧-૧૨-૦
કુસુમહાન્ત યાને સંસાર શેત્રંગ (છપાય છે.)	,, ૨-૦-૦

લખો:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

શાહપુર, મહેતાપોળ-અમદાવાદ.

અમદાવાદમાં ધી “ ડાયમંડ ન્યુપ્રિસી ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ હમનલાલે છાપ્યું.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીયરિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૫૭૮ વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ ગુરુ-મીનાનામ

વિષય

પ્રસ્તાવના.

આ વિસમી સદીના વિચિત્ર જમાનામાં કેળવણીના શુભ પ્રભા-
વથી ગુર્જર ગિરામાં અનેકાનેક પુસ્તકો બહાર પડતા દસ્યમાન થાય
છે; એ એક સૌભાગ્યનું ચિહ્ન છે. અગ્નતા, ઇર્ષ્યા, કુસંપ વગેરે અનેક
દુર્ગુણોથી આપણી પવિત્ર ભૂમિની દુર્દશા થઇ છે. આ નવલકથામાં મધુપુર
નામક નગરના વિષયાધ-સ્વાર્થાધ અને જીલ્લમગાર રાજા જલ્લીમસિંહની
પ્રપંચજાળોથી અનેક પવિત્ર જનો દુઃખી થાય છે. અન્યાયીને પ્રથમ
ક્ષણિક સુખ દેખાય છે, પણ તે સુખનો નારા થતાં તેને સદાકાળ દુઃખમાં
રીખાવું પડે છે અને સત્યવાદી પવિત્ર જનોને ચિરકાળનું દેવીસુખ
પ્રાપ્ત થાય છે. આ નવલકથાનો મૂળ ઉદ્દેશ એ છે કે આ સંસારમાં
જન્મ ધારણ કરી પ્રત્યેક મનુષ્યે સત્ય માર્ગે પ્રયાણ કરી જીવન ઉજ્જવળ
કરવું જોઇએ. મનુષ્યાજન્મ દેવને પણ દુર્લભ હોય છે; તેમજ આ
સ્વર્ગ સદન સમાન પવિત્ર ભારતવર્ષમાં જન્મ લેવો એ પૂર્વનાં પૂણ્યનો
પ્રતાપ છે. તો અન્યાય માર્ગે ગમન કરી પાપકર્મમાં તદ્રુપ બની
મનુષ્ય જન્મને વૃથા ગુમાવવો એ ધણું શોકકારક છે. દયા, દાન,
સ્વદેશ સેવા અને પરોપકાર એ આ ભારતનો પ્રાચીન ધર્મ છે, તેને
કોઇએ ભૂલી જવું જોઇએ નહિ. અતિશય અવિવેકે વર્તનારની આખરે
અવદશા થાય છે એ જલ્લીમસિંહના દ્રષ્ટાંતથી સમજાવવામાં આવ્યું છે.

આ પુસ્તક લખવાનો મારો મિલકુલ વિચાર નહોતો; પરંતુ
આ પુસ્તકના પ્રકાશકની ઇચ્છાને આધિન થઇ મારે માફ પુસ્તક
લખવાનું અધુરું મૂકી આ પુસ્તક લખી આપવું પડ્યું છે. આ પુસ્તક
લખતી વખતે શરીર પણ ધણું અસ્વસ્થ રહેતું હતું; તેથી બરાબર

ધ્યાન અપાયું નથી. તેમજ એક માસના હુંક અરસામાં લખી છપાવી
 બહાર પાડવું પડ્યું છે, તેથી અનેક ભૂલો દષ્ટિગોચર થશે; તે સુધારીને
 વાંચવા વાંચક વર્ગ કૃપા કરશે એવી આશા છે. આ પુસ્તકની પહેલાં
 મારે મારું પુસ્તક “કુસુમકાન્ત યાને સંસાર શેત્રંજ” કે જેની
 જાહેર ખખર બહાર પાડ્યે લગભગ બે વરસ થવા આવ્યાં છે; અને
 તેના અગાઉથી ગ્રાહક થઇ ધણા ગૃહસ્થોએ નામ પણ નોંધાવેલાં છે.
 તે પુસ્તક મહેં લખી છપાવવું શરૂ કર્યું. તેના દશેક ફોર્મ છપાયા
 એટલામાં તો આ સુપ્રસિદ્ધ નગરમાં પ્લેગે મિષણ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું;
 લોકો નાશભાગમાં પડ્યા, છાપખાના બંધ થયાં અને મારી પણ તખીયત
 એકએક બગડી આવી. ધણા દિવસ કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું; આથી
 તે પુસ્તક છાપવાનું કામ બંધ રહ્યું. હાલમાં પ્રભુ કૃપાએ શરીર સ્વસ્થ
 હોવાથી સદર્દુ પુસ્તક છાપવાનું કામ ત્વરાથી ચાલે છે; તે છપાઇ
 બંધાઇ તૈયાર થઇ આવતા માસની આખરે બહાર પડશે.

આપણા લોકોમાં એક એવો નિયમ હોય છે કે સામાનું સારું
 જોઇ અન્ય જનો બળા જાય છે અને તેને હરેક પ્રકારે નુકશાન
 પહોંચાડવાના પ્રયત્નો કરે છે. આમાં એકલાં અજ્ઞાન માણસો હોતાં
 નથી, પણ સારા જ્ઞાનિયો અને વિદ્વાનો પણ હોય છે. પરંતુ આખરે
 સત્યનેજ ન્યાય મળે છે એ કોઇનાથી અજાણ્યું નથી.

વાચકો સારા ખોટાની કદર સારી રીતે કરી જાણે છે એટલે એ
 વિષે વધુ વિવેચન કરવું અયોગ્ય ગણાય; પરંતુ મારે એટલુંતો કહેવું
 પડશે કે જ્યારે આ દેશના વિદ્વાન નેતાઓ સર્વત્ર ઐક્યતા અને બંધુત્વ
 પ્રકટાવવાને પ્રયાસ કરી રહ્યા છે, ત્યારે સુઝજનોએ વિદ્વન સંતોષી અને
 રત્નદોષી થવું ઘટતું નથી. એવા દેશથીજ આ પવિત્ર ભૂમિની હાલ
 અવદશા થઇ રહી છે. માત્રુભૂમિની અવદશા થવાના કારણભૂત

રત્નદ્રેષી, વિઘ્નસંતોષી વગેરે અપવાદ રૂપ ગુણો ધરાવનારાજ ગણાય છે. પરમાત્મા સર્વને શુભ બુદ્ધિ પ્રકટાવી એક બીજાની પ્રત્યે પ્રેમ રાખતાં શીખવાડે એજ મારી પ્રાર્થના છે. આ નવલકથામાંથી પણ સુચ વાચકવર્ગ સારાસાર ગૃહણ કરશે એવી આશા રાખું છું.

વિક્રમાર્ક ૧૯૭૪.
વૈશાખ, અક્ષયત્રતિયા.
શાહપુર-મહેતા પોળ.
અમદાવાદ.

લી.
સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

છપાય છે. ટુંક સમયમાં બહાર પડશે. આજેજ નામ નોંધાવો.

સ્વદેશ સેવાનો મહામંત્ર શીખવાડી, ધર્મ નીતિના જ્ઞાન સાથે અમૃત પ્રવાહ રેલાવનારી બોધપ્રધ નવલકથા.

કુસુમકાન્ત યાને સંસાર શેત્રંજ.

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ, સાંકળેશ્વર મહેતા.

પ્રસ્તુત પુસ્તક સંસારમાં બનતા અનેક કાનાદાવાનો તાદૃશ્ય ચિતાર આપી ઉછરતાં બાળકોને યથાર્થ જ્ઞાન આપી સંસારને સુવર્ણ સમાન બનાવનાર છે. આ પુસ્તક સૌએ અવશ્ય એકવાર વાંચવુંજ જોઈએ. પુસ્તક દળદાર લાયબ્રેરીના આબુપણરૂપ હોવા છતાં અગાઉથી આદક થનાર પાસેથી રૂ. ૧-૧૨-૦ પાછળથી રૂપીઆ જે.

લખો:—કે. વી. પટેલ, બુકસેલર.

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ હું.	સંકટમાં સપડાએલી સુંદરી. ...	૧
૨ બું.	પુષ્પાવતી ...	૧૨
૩ બું.	સ્વયંવર. ...	૨૩
૪ થું.	ઉશ્કેરાએલો જાલીમસિંહ. ...	૩૦
૫ મું.	ભૈરવાચાર્ય. ...	૪૦
૬ હું.	વાર્તા વિનોદ. ...	૪૫
૭ મું.	દંપતિનો આનંદ. ...	૫૧
૮ મું.	ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા. ...	૫૬
૯ મું.	રાત્રિનું રહસ્ય. ...	૬૭
૧૦ મું.	દુઃખી પિતા. ...	૭૨
૧૧ મું.	વિકટ વનમાં પુષ્પાયુધ. ...	૭૭
૧૨ મું.	અચાનક મેળાપ. ...	૮૩
૧૩ મું.	કારાગૃહમાં પુષ્પાવતી અને ભૈરવના મંદિરમાં મસલત. ૮૯-૯૭	
૧૪ મું.	ભયંકર ભીખારી. ...	૧૦૨
૧૫ મું.	અહભુત બનાવ. ...	૧૧૧
૧૬ મું.	ભયંકર ભેદ. ...	૧૧૯
૧૭ મું.	ચંડાળ ચોકડી. ...	૧૨૯
૧૮ મું.	અમરસિંહનો ક્રોધ. ...	૧૩૨
૧૯ મું.	એક ભેદી વૃદ્ધ પુરુષ. ...	૧૪૩
૨૦ મું.	જાલીમસિંહના સરદારનું કંદ પકડાવું. ...	૧૫૦

૨૧ મું.	ચમત્કાર	૧૬૦
૨૨ મું.	કેદખાનામાંથી છૂટકો.	૧૬૭
૨૩ મું.	લડાઈ.	૧૭૫
૨૪ મું.	જામલમાં મેળાપ.	૧૮૨
૨૫ મું.	પડતીની શરૂઆત	૧૯૧
૨૬ મું.	છેલ્લી સમજાવટ.	૧૯૯
૨૭ મું.	તૈયારી.	૨૦૮
૨૮ મું.	પુણ્યાયુધનું પરાક્રમ....	૨૧૮
૨૯ મું.	કેદીયોનો યુક્તિથી ઉદ્ધાર.	૨૩૦
૩૦ મું.	યુદ્ધનું આમંત્રણ.	૨૪૦
૩૧ મું.	મહિમાતાના કોતરમાં તૈયારી.	૨૫૨
૩૨ મું.	ભયંકર યુદ્ધ.	૨૫૯
૩૩ મું.	રાત્રિનો બનાવ.	૨૬૪
૩૪ મું.	આખરે ખરા રસ્તે ચઢ્યો.	૨૭૯
૩૫ મું.	પાપી પકડાયો.	૨૯૨
૩૬ મું.	છેવટ.	૨૯૮

શુદ્ધિપત્ર.

પાનું.	લાઇન.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૩૬	૨૦	કન્યા.	પુત્રવધુ.
૧૩૬	૨૦	સત્યપુરના.	તમારા
૧૩૬	૨૪	તમે એક નાના રાજના છોકરા સાથે.	તમે એક નાના રાજ. થઈ તમારા પુત્ર સાથે.
૧૩૭	૩	મારી પુત્રીને.	મારા મિત્રની પુત્રીને.
૧૩૭	૧૬	તમારી.	તે.
૧૩૭	૧૯	બીજાની સાથે	તમારા પુત્ર સાથે.
૧૩૭	૨૧	તમારી.	તમારી પુત્રવધુ.
૧૩૮	૧	મારી.	મારી પુત્રવધુ.
૧૪૦	૧૪	એક પિતા તેની પુત્રીના સંબંધમાં	એક રાજ તેની પુત્ર. વધુના સંબંધમાં.

સૂચના—આ પ્રમાણે આ પુસ્તકના નવમા ફોર્મમાં બહુલો રહી ગઈ છે; તેનું કારણ આ પુસ્તક જલ્દીથી છપાઈ બહાર પાડવાની પ્રકાશકની દૃષ્ટિ અને મારા શરીરની અસ્વસ્થતા. આને માટે હું વાચક વર્ગને સુધારીને વાંચવાની વિનંતી કરું છું. **સત્યેન્દ્ર.**

જુહી જલીમ

અથવા

ધ્રુજતી ધરા.

— — — — —
પ્રકરણ ૧ લું.

“ સંકટમાં સપડાએલી સુઢરી ”

દુઃખાવી દુઃખને દુઃખમાં, દયાળુ રે'મ લાવેને,
થયો અપરાધ મારો શું, પ્રભુ અહિંથી છોડાવેને.

સૂર્ય ભગવાન સ્વસ્થાનકે જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા; આકાશમાં સિંદુરીયો રંગ પથરાયેલો હતો. પક્ષીઓ ઝડપથી માળા તરફ ગમન કરી રહ્યાં હતાં. ગાયો બકરાંનાં ટોળાં તેમના માલીકને ઘેર જવાને ઝડપથી ચાલ્યાં જતાં હતાં. તેમની પાછળ રખેવાળ ભરવાડો ખમાપર લાકડીઓ મૂરી ચાલતા હતા અને વચ્ચે વચ્ચે આડાં અવળાં જતાં જનવરોને ડચકારતા હતા; અંતે ભાસ્કર ભગવાન પણ નભમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયા; સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય રમણિય જણાવા લાગ્યું. ઉનો પવન શીતળતાનો ગુણ ધારણ કરી શરીરને સુખ આપવા લાગ્યો. આવા પ્રુથ્વનુમા સમયે મધુપુરનામક નગરની બહાર આવેલી ઝાડીના એકાન્ત સ્થળે એક નાનો મહેલ આવેલો હતો. તે મહેલની આસપાસ કાળાં વસ્ત્ર-ધારી સૈનિક સિપાહીઓ ખમાપર બંદુકો મૂકી પહેરો ભરી રહ્યા હતા. એ

મહેલની ત્રણ બાજુએ ગાઠી ઝાડી અને ચોથી બાજુએ મહિસાગર સરીતાનો પ્રવાહ આવેલો હતો. તે મહેલની ઉપરના એક શૃંગારેલા ઝોરડામાં એક સુંદર રમણી નીચું વદન કરી અશ્રુ વિસર્જન કરતી બેઠી હતી. તેનું ગૌરમુખ નિસ્તેજ જણાતું હતું. તે વારંવાર ગભરાટથી આસપાસ જોઈ સાડીના છેડાથી આંસુ હોતી હતી. એવી રીતે થોડીક-વાર સમય ગુમાવી તે ઉભી થઈ; અને પછી તે ઝોરડાની બારી ઉઘાડી ખુલ્લા જરખામાં આવી સરિતાના પ્રવાહ તરફ જોઈ રહી. બિપણ અધકાર પૃથ્વી પર પથરાયો હતો.

પવનની મધુરી હોરો આવતી હતી. નદીનું જળ પથ્થર સાથે અથડાઈ અવાજ કરી રહ્યું હતું. જરખામાં ઉભેલી રમણી ઘણી વાર સૂંધી નદીના વહેતા જળ સામે જોઈ રહી અને અંતે એક નિઃશ્વાસ નાખી મન સાથે બોલી:—“હાય ! દુરાત્મન જલ્લીમસિંહ આજે આવશે ને મારો વિચાર પૂછશે. તે વખતે હું તેને શું જવાબ આપું ? આજકાલ કરતાં કેટલાએ દિવસથી તેને સમજતી દુઃખમાં દિવસો નિર્ગમન કરું છું. ઓ પ્રભુ ! જો મારા બાળ્યમાં આવું અસહ્ય દુઃખ લખાએલું હતું તો શામાટે મને રાજ્યકુળમાં જન્મ આપ્યો ? પ્રભુ ! દયા કરો દયા કરો, સિંહના પંજમાં ફસાએલું ઘેટું ક્યાં સૂંધી પ્રાણુ ધારણ કરી શકશે ? જલ્લીમસિંહ ! તહે હદ કરી છે. મિત્ર સ્વરૂપના સર્પે શત્રુની ગરજ સારી છે. ખરેખર ! તું મનુષ્ય નથી પણ રાક્ષસ છે. રાજના અવતારમાં, કૂર કર્મ કરનાર નરાધમ છે. ઓ દુષ્ટ રાજ ! આનો જવાબ આપવો તને ભારે થઈ પડશે. તું એમ સમજતો હોયશ કે દાણુ દુઃખમાં દબાવવાથી આ પુષ્પા તારી પશુવૃત્તિને તાબે થશે, પણ ના, ના, તું ભૂલે છે, આ પુષ્પા પ્રાણુ કરતાં ધર્મને શ્રેષ્ઠ સમજે છે.” આમ બોલતી તે બાળા વિચારમાં પડી. વિચારને અંતે માતા—

પિતા વગેરે સ્નેહિત્રનોતે યાદ કરી રહ્યા હાગી. તેણે ધણીવાર સુધી રદન કરી હૃદયને હલકું કર્યું. તે પછી આંસુ દહોઈ પુનઃ આત્મગત બોલીઃ—“અરેરે ! હું અહિં છું તેની કોઈને શી રીતે ખબર પડે. મારાં માતા-પિતા વગેરે તો એમજ સમજતાં હશે કે પુષ્પા મરી ગઈ હશે. પણ ના, ના. હું જીવું છું. પાપીના કારાગૃહમાં જીવન ગુળરું છું. પુષ્પાયુધ ! બહાલા ! તું ક્યાં હોઈશ ! આવ, આવ. અહિં આવ અને એકવાર તો આ દુઃખીઆરીના દેહાર નિહાળ. આ પુષ્પા ! તારી આશાએજ અદ્યાપિપર્યંત જીવન ધારણ કરી રહી છે. હૃદયાત્મા આશ્વાસન આપે છે કે પુષ્પાયુધ અવશ્ય તારો ઉદ્ધાર કરશે. જો કે આ જુદીમી જાલીમ રાખને દંડ દેવા કોઈ સમર્થ નથી; પણ તું—બહાલા તુંજ આ પુષ્પાના પ્રેમની ખાતર આખરે તે દુષ્ટને દંડ દેવા તૈયાર થઈશ. મારો આધાર ફક્ત તુંજ છે. ચાતક નેધની રાહ જુવે એમ હું તારી રાહ જોઈ રહું છું. મને સ્વપ્નામાં પણ તારા આવવાના ભણુકાર ભાસે છે. આ કાન તારા આગમનનો ધ્વની સાંભળવાને આતુર થઈ રહ્યા છે. આ ચક્ષુઓ તારા માર્ગની પ્રતિક્ષા કરી રહી છે. બહાલા ! મારા ઉદ્ધારક દેવ ! આવ, અને આ કસાઈના કારાગૃહમાંથી મને મુક્ત કર.”

આમ બોલતી તે બાળા આંખોમાંથી અશ્રુ વહેવરાવવા લાગી. “પુષ્પાયુધ ! આ છેલ્લી રાત્રિ છે. તારી પુષ્પા હવે થોડા સમયની મહેમાન છે. હમણાંજ તે દુષ્ટાત્મા આવશે. તે તેની નીચ વૃત્તિ જણાવશે કે તરત આ પુષ્પા પ્રાણતું વિસર્જન કરશે. હાય ! તારો અને મારો મેળાપ હવે સ્વર્ગમાં થશે.” કહી તે બાળાએ હૃદયે દૃષ્ટિ કરી એક ગાઠ નિશ્વાસ નાખ્યો. તેણે આસપાસ નજર કરી. ઘેર અધકાર વ્યાપેલો હતો. આકાશમાં વરસાદ જવાયો હતો. વિજળીઓના ચમકારા થતા હતા. પવન પાણીનાં મોખ્ખાને હૃદયે ઉગાળતો હતો. આંતું

જેમ તે બાળા પુનઃ બોલી ઉઠીઃ—“ભયંકર કાળી રાત્રિ ! અત્યારે તું મને ઘણીજ પ્રિય લાગે છે. આ દુઃખી પુષ્પા તારા ભિષ્ણ અંધકારમાં સદાને માટે અદૃશ્ય થવાને ઇચ્છે છે; પણ—પણ...જહાજી પુષ્પાયુધને ક્રૂર એક વાર જોવાની પ્રણા ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે. હાય ! શું કરું, મને કંઈ સમજ પડતી નથી, સમય જતાં ધિરજ રહેતી નથી. હા ! મારી આ શું દશા ! રાજ્યકન્યા પુષ્પાવતીની આ કેવી કંગાલ દુર્દશા ! ચાલ જીવ ! મનની મનમાંજ સમાશે, હમણાં દુષ્ટ આવશે ને મને સતાવશે. બસ તે પહેલાંજ આ સરિતાના પ્રવાહમાં પડતું નાખી આ દુઃખમાંથી છૂટી થાઉં.” આમ નિશ્ચય કરી તે બાળા જરખાના એક છેડા પર આવીને ઉભી રહી. તેણે નીચે દૃષ્ટિ કરી; પણ અંધકારને લીધે કશું જોઈ શકી નહિ. તે સાડીનો કચ્છ મારી તૈયાર થઈ પુનઃ તેણે દુઃખી હૃદયે એકવાર આસપાસ નજર કરી. પણ તેના દુઃખમાં આશ્વાસન આપનાર કોઈ જણાયું નહિ. પોતાને કંગાલ મ્હોતે મરવું પડે છે એમ જાણીને તે રડી પડી અને છેવટે મરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી પ્રવાહમાં પડવાને તત્પર થઈ. તેણે એક પગલું આગળ ભર્યું, પણ મરવાની હિંમત ચાલી નહિ. અંતરાત્મા આત્મહત્યાના નિશ્ચયને ડગાવવા લાગ્યો; આખરે એ કોમળ બાળા પાછી ખસી નીચે બેઠી. તેના કોમળ કંઠમાંથી દુઃખમય ગાન નીકળવા લાગ્યું.

“ સૂજ ન પડેરે પિયુ પ્યારા, હૈયે આંસુ ટપકે ચોધારાં,
જર વસ્તીમાં નાથ નોંધારાં,
આવ્યા મરણુ શરણુના વારા.....સૂજ.
બંધી મનની મનમાં સમાતી, કળી ખીલ્યા પડેલાં કચરાતી,
આશા ગાય છયોક છુંદાતી-હાં-હાં.....સૂજ.
અમે પંથી તો જઈએ સ્વદેશે, પ્રેમી શોક વશ્યા પરદેશે,
પુંડે હિસાબ પાઠવશે.....સૂજ.

સ્વ. ઝવેરી.

આમ બોલતી તે બાળા ઉસકાં પર ઉસકાં ભરી રડવા લાગી. તેના ઉસકાંના અવાજથી પાસેના ખંડમાં નિદ્રાવશ થએલી એક યુવાન સુંદરી જાગી ઉઠી. તે તત્કાળ ઉભી થઈ અને જરૂખામાં આવી ઉભી રહી. તેને જોતાંજ પુષ્પાવતીએ મોટેથી રડી દીધું. તેને આશ્વાસન આપતી તે રમણી કહેવા લાગી:—“બહેન ! આવી રીતે રડવાથી શું તારું દુઃખ ઓછું થશે ? માટે શાન્ત થા. પ્રારબ્ધમાં લખાએલું દુઃખ ભોગવ્યા સિવાય છૂટકો નથી. બહેન ! ધિરજ ધર, રડીશ નહિ.” કહી તે રમણી તેની પાસે બેઠી અને તેનાં આંસુ ઘોવા લાગી. પુષ્પાવતી તેના ખભા પર માથું નાંખી રડતે-રડતે કહેવા લાગી: “ વિમળા ! બહેન ! હું શું કરું ? આ જીવન હવે ઝેર જેવું લાગે છે. સમય જાય છે એમાં પાપીના આવવાના ભણકાર લાગે છે. મારા પ્રારબ્ધમાં સુખ લખાએલું નથી; તેમ મારાથી હવે પાપીનો ત્રાસ પણ સહન થતો નથી. હવે મારું શ્રેય પ્રાણ ત્યાગમાંજ સમાએલું છે. વિમળા ! કહે મારે હવે શું કરવું ? ”

“ ધિરજ અને ઇશ્વરપર શ્રદ્ધા રાખ્યા વિના છૂટકો નથી. બહેન ! તું જાણે છે કે મને પણ તે નરાધમે મારા સ્વજનથી વિખૂટી પાડી અહિં પૂરી રાખી છે. તુંજ વિચાર કરને કે તે ચંડાળે મારી ઉપર ગુસ્સો ગુજારવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું છે ? માટે હવે તો ધિરજ ધરીને રહેવું. ગભરાવાથી કંઈ વળનાર નથી. આપણે દુઃખી છીએ તે ઇશ્વર જાણે છે; તે અવશ્ય આપણને પાપીના કોપમાંથી બચાવશે, કારણ કે તે પરદુઃખભંજન કહેવાય છે.” વિમળાએ શાન્તિ આપી.

“ બહેન ! આટલા દિવસ તો ગમે એમ કરીને ગુજન્યા, પણ આજે આત્મહત્યા કર્યા વિના છૂટકો નથી. જો તેમ નહિ થાય તો આજે અવશ્ય મારા શિયળનો ભંગ થશે. ધર્મનો નાશ થતાં મર-

થુને મળવું લાખ દરજ્જે ઉત્તમ છે.” કહી પુષ્પાવતી વિમળાની સામે જોઈ રહી. વિમળા પણ શું કરવું તેના વિચારમાં પડી.

રાત્રિના ખીજ પ્રહરનો સમય થયો હતો. સર્વત્ર શાન્તિ છવાયેલી હતી. આકાશમાં છવાયેલો વર્ષાદ ધીમે ધીમે વરસતો હતો. વિજળીના અમકારા ઉપરા ઉપરી થતા હતા. આવા બચંકર સમયે મહિ માતામાં એક મજ્જો તીરવેગે ચાલી આવતો જણાયો. પવન અનુકૂળ હોવાથી થોડી વારમાં તો એ મજ્જો કિનારે આગ્યો. તેમાં એક નાનું ફાનસ સળગતું હતું. તેના પ્રકાશમાં અંદર બે માણસો બેઠેલા જણાયા. તેઓએ મજ્જાને બરાબર મહેલની પછીત સામે લાવીને અટકાવ્યો. બાદ તરત અંદરથી એક બળવાન બાંધાનો યુવક નીચે ઉતર્યો. તે યુવકે તેનું સમસ્ત શરીર કાળા જખ્ખાથી ઢાંક્યું હતું. મુખપર યુકાની બાંધેલી હતી. તેનો દેખાવ બચંકર જણાતો હતો. તેણે થોડીવાર કિનારા ઉપર ઉભા રહી મહેલની સામે જોયા કર્યું. એટલામાંજ તેના સાથીદારે પૂછ્યું:—“ કેમ તે મહેલ આજ કે ? ”

“ હા—” કહી તેણે કાળા જખ્ખામાંથી એક નાનું ફાનસ કાઢ્યું; અને તેની કળ ફેરવી તેનો પ્રકાશ મહેલની ઉપરના ભાગમાં ફેંક્યો. જરૂરો જોતાંજ તે આનંદથી સાથેના માણસને કહેવા લાગ્યો:—
“ દોસ્ત ! કામ પાર. ”

“ એમ ! તો હવે ન કરો વાર; કારણ કે આપણે માટે આ સમય અમૂલ્ય છે. તમે જલ્દીથી ઉપર ચઢી જાઓ અને કામ પૂરું કરી નીચે ઉતરી આવો. હું અહિં ઉભો છું.” કહી તે માણસે મજ્જામાંથી એક સીટી ખસાર કાઢી મહેલની પછીતે ગોઠવી. કિનારા ઉપર ઉભેલો માણસ જઈ હું કહી સીટી ઉપર ચઢવા લાગ્યો; અને અલ્પ સમયમાંજ ઉપર ચઢી જરૂખામાં આવીને ઉભો. તેના આવવાના અવા-

જથી બન્ને અળખાઓએ ચમકીને ઉંચે જોયું. તેઓ એકાએક ત્યાં આગળ એ ભયંકર દેખાવના માણસને ઉભેલો જોઇ ભયથી ધ્રુજવા લાગી. તેમની એની સ્થિતિ નિહાળી તે બળવાન માણસે ધીમેથી કહ્યું:-“તમે મારાથી ખીલકુલ ભય પામશો નહિ. હું શત્રુ નથી પણ મિત્ર છું.”

“આ ભયંકર સ્થળે અમારો મિત્ર કોઇ છેજ નહિ. તમે અમને ઠગો છો.” વિમળાએ ગભરાઇને કહ્યું.

“હું મિત્ર છું કે શત્રુ છું તેની તમને હમણાંજ ખચર પડશે; પણ તે પહેલાં મને જણાવો કે અત્મારે આ સ્થળે કેટલાં માણસો છે?” તે માણસે પૂછ્યું.

“આ મહેલમાં અમારા સિવાય ખીજું કોઇ નથી. મહેલની નીચે અસંખ્ય ચોકીદારો પહેરો ભરે છે.” વિમળાએ જણાવ્યું.

“વારૂ ત્યારે હવે તમે ઉભાં થાઓ અને જલ્દીથી મારી સાથે નીચે ઉતરો.” તે માણસે જણાવ્યું.

“ભાઇ ! આપ જણાવો તો ખરા કે આ ભયંકર સ્થળેથી અમારો ઉદ્ધાર કર્તા આપ કોણ છો ?” વિમળાએ પૂછ્યું.

“હું કોણ છું તે તમે ઝોળખી શકશો નહિ, પણ આ તમારી સખી મને સારી રીતે ઝોળખી શકશે ?” તે પુરૂષે પુષ્પાવતી સામે હાથ લંબાવીને કહ્યું.

“બહેન ! જો તો ખરી કે આ કોણ છે ?” વિમળાએ પુષ્પાવતીને કહ્યું.

“હું તેમને આ અધકારમાં કેવી રીતે ઝોળખી શકું. બહેન ! તેમનો અવાજ પરિચીત લાગે છે અને તેથી આ જીવ સંભ્રમમાં પડે છે.” પુષ્પાવતીએ જણાવ્યું.

“ પુષ્પાવતી ! બ્યાકુળ મનને શાન્ત કર અને મારા સામે જો કે હું કોણ છું. ” કહી તે માણસે પુનઃ ફાનસ બહાર કાઢી પોતાની સામે ધર્યું. તેના મુખ સામે જોતાંજ પુષ્પાવતી આનંદની ખૂબ મારી ખોલી ઉઠીઃ—“હા ! પ્રભુએ મારી વિનંતી સ્વીકારી. અંતે મારો ઉદ્ધારક દેવ આવી પહોંચ્યો. બહાલા પુષ્પાયુધ ! આ ભયાનક સ્થળેથી મારો ઉદ્ધાર કરો. ચાલો, જલ્દી ચાલો; પાપીને આવવાનો સમય થવા આવ્યો છે. ” કહી પુષ્પાવતી તેના કંઠે વળગી પડી. વિમળાના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તે આનંદ પામી બંનેનું મિલન જોઈ રહી. પુષ્પાયુધના કંઠે વળગી પુષ્પાવતી પુષ્કળ રૂદન કરવા લાગી. સ્નેહીને જોઈ તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. પુષ્પાયુધ તેને શાન્ત કરી દહેવા લાગ્યોઃ—“ પુષ્પા ! બહાલી ! આમ આકંદ શાને કરે છે. શાન્ત થા. હવે કોઈ પણ પ્રકારનો ભય રહ્યો નથી. ”

“ બહાલા ! ચાલો આપણે નીચે ઉતરી જઈએ. દુષ્ટાત્મા અહિં આવવાને ક્યારનોએ નીકળી ચૂક્યો હશે, તે અહિં આવી પહોંચશે તો આપણને ભયંકર આફતમાં ફસાવું પડશે. ” પુષ્પાવતીએ જવાની ઉતાવળ કરતાં જણાવ્યું.

“ પુષ્પા ! નિર્ભય રહે. આફતને વિદારવા આ વીર શક્તિવાન છે. ” કહી પુષ્પાયુધ નીચે ઉતરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. તેણે પ્રથમ વિમળાને નીચે ઉતરવાનું જણાવ્યું. વિમળા તરત નીચે ઉતરી ગઈ. પુષ્પાયુધ પુષ્પાવતીનો હાથ પકડી સીઢી તરફ ચાલ્યો; એ અરસામાંજ અંદરથી એક કદાવર માણસ ત્યાં દોડી આવ્યો; અને બંનેને જતાં જોઈ ખૂબ પાડી ઉઠ્યોઃ—“ખબરદાર ! વનરાજની શુદ્ધામાં આવનાર ચોર ! ઉભો રહે-ઉભો રહે. ”

તેના અવાજથી પુષ્પાયુધે ચમકીને તેની સામે જોયું. પુષ્પા-

વતી તો તેને ઝોળખતાંજ એક બચંકર ચીપ પાડી બોલી ઉઠીઃ—“હા ! થઈ ચૂકયું. મરણ નિકટ આવી પહોંચ્યું. ” કહી તે થર થર ધ્રુજવા લાગી.

“ પુષ્પા ! હિંમત ધર; અને આ પુષ્પાયુધના બળતું અવસોકન કર. હું હમણાંજ એ ગરીબ ઘેટાને બોલતું બંધ કરી દઉં છું. ” પુષ્પા !

તું અભય છે મમ પાસમાં, બચ ન ધારીશ મન જરી,
મરણ હોત તુજ ભાગ્યમાં, તો મળત હું અહિં કયમ કરી.

માટે શાન્તિથી મારા પડખામાં ઉભી રહે; અને હવે શું થાય છે એ જોયા કર. ” એટલીવારમાં તો પેલો આવનાર માણસ ક્યારનોએ ત્યાં આવીને ઉભો હતો. તે ગુરસાના આવેશથી કંપતો હતો. તેની બચાનક મુખમુદ્રા નિહાળી પુષ્પાયુધે કહ્યું.

“ તારો ક્રોધ વૃથા છે. જીવવું હોય તો પાછો ચાલ્યો જ, અહિં તારૂં કંઈ પણ વળનાર નથી. ”

તેના શબ્દો એ માણસને હાડોહાડ લાગી આવ્યા. તે બચંકર ગુરસાથી બોલી ઉઠ્યોઃ—“ સિંહના શીકાર પર તરાપ મારનાર ચોર ! તારૂં હવે આવી બન્યું છે. પણ તે પહેલાં જણાવ કે તું કોણ છે અને આ મહેલમાં ચોરની માફક આવવાનું શું કારણ છે ? ”

“ આ સુંદરીને લઈ જવાનુંજ કારણ છે. અત્યાચારી રાજા ! હું તને ઝોળખું છું, મને તારી પરવાહ નથી. તહે આ નિર્દોષ બાળાને અત્યંત સંતાપી છે. તારાં પાપ અમાપ છે. તું ઈશ્વરનો મહાન અપરાધી છે. બોલ, બીજું કંઈ પૂછવું છે ? ”

“ ઓ હરામખોર ! તું હવે કદાપિ જીવતો જનાર નથી. તહે એક બળવાન રાજાનું અપમાન કરી માથે મ્હોત માગી લીધું છે. મરતાં અગાઉ જણાવ કે તું કોણ છે—ક્યાંથી આવ્યો છે ? ”

“ હું તારા જેવા ધાતકી રાજાને દંડ દેનાર છું. મારું કામ નિર્દોષને બચાવવાનું છે. ઓ વિપયાધિ રાજા ! ખરેખર તારામાં નામ પ્રમાણેજ ગુણુ ભરેલા છે. ત્હેં અનેક નિરાપરાધિ રાજાઓનાં રાજ્ય પાપમાલ કર્યો છે અને અનેક કોમળ બાળાઓનાં સતીત્વ નષ્ટ કર્યો છે.”

“ ઓહ ! આ ભયંકર અપમાન હવે સહન થતું નથી. હું હમણાંજ તારા કટકે કટકા કરાવું છું.” કહી તેણે નીચે પહેરો ભરતા સિપાહીઓને બૂમ મારવા મુખ ઉઘ્યું કર્યું કે તરત પુષ્પાયુધે કમ્મરમાંથી કટાર કાઢી તેની નળદીક ધસી જઈ કહ્યું:—“ ખબરદાર ! જો હવેથી બૂમ પાડી તો મૂઓજ સમજજો.

પૃથ્વી પતિ કહેવાઇને, જુહ્મ ઝાઝો ત્હેં કર્યો,
પ્રજાને પુત્ર સમ ગણવા, તણા ત્હેં ન્યાયને તોડ્યો.
લીધાં ત્હેં રાજ્ય નિર્દોષનાં, સરીતા લોહીની વહાવી,
સતીનાં સત્ય નષ્ટ કરતાં, ન શરમ પાપી તને આવી.
ભયંકર પાપનો ભોક્તા, હવે તુજ કાગ છે ખૂટ્યો,
તજ તું સત્ય નૌકાને, અધર્મી પાપમાં પડીયો.
ધરાવે ભય નહિ કોનો, ગરીબના પ્રાણ પરહરવા,
સમજ આ વીર છે ઉભો, પલકમાં પ્રાણ તુજ લેવા. ”

“ અહો ! આ કેવું ભયંકર અપમાન ! ” જલ્મીમસિંહ બૂમ પાડી ઉઠ્યો.

“ અપમાન નહિ પણ સમજ મ્હોતનો પેગામ.”

“ ઓ મૂર્ખ ! તું સમજતો હોઇશ કે તારા ડરાબ્યાથી આ બળવાન રાજા ડરી જશે ? ના, ના, હું આ અપમાનનું ફળ આ ક્ષણેજ તને ચખાડું છું. મારા સ્વહસ્તેજ તારો શીકાર કરું છું. ”

“ તે પહેલાં જો જો કે પ્રથમ કોનો શીકાર થાય છે ?

પ્રાપી પ્રપંચી પીડવા, આ કાળ કેરો કાળ છે,
તુજ શિર અસીધી છેદવા, આ વીર શક્તિવાન છે.

ચાલ હિંમત હોય તો થઈ જ સામે.” કહી વીર પુષ્પાયુધ તેની સામે જોઈ રહ્યો. અન્નેની રક્તક સાંભળી મછવાને પકડીને નીચે ઉમેલો માણસ વિમળાને મછવો પકડવાનું કહી ઉપર ચઢી આવ્યો. જલ્પીમસિંહ એ બીજા વીરને જોતાંજ સ્તબ્ધ બન્યો. તેના મનમાં દગાનો ભાસ થયો. એ અરસામાંજ ઉપર આવેલા માણસે પુષ્પાવતીને ઉપાડી નીચે ઉતરવા માંડ્યું. આવું જોતાંજ જલ્પીમસિંહ ખૂબ પાડી ઉઠ્યો:—“ખરદાર ! પુષ્પાને લઈ જનાર ચોર ! ઉભો રહે.” કહી તે સીઢી તરફ જવા લાગ્યો; કે તરત પુષ્પાયુધ તેની પર ધસી ગયો અને પોતાના મજબૂત હાથે તેને ઉપાડી મહેલની બીજી બાજુએ નીચે ફેંકી દીધો. જલ્પીમસિંહ ખૂબેખૂબ પાડવા લાગ્યો. તેનાં હાડકાંના ચૂરે-ચૂરા થઈ ગયા. નીચેના ચોકીદારો તેની પાસે દોડી આવી સારવાર કરવા લાગ્યા.

જલ્પીમસિંહ ખૂબેખૂબ પાડી સિપાહીઓને ઉપર જઈ દુશ્મનને પકડવાનું કહેવા લાગ્યો. સિપાહીઓ મહેલપર ચઢવા લાગ્યા. તેઓ ઉપર આવી પહોંચે તે પહેલાં તો પુષ્પાયુધ નીચે ઉતરી ગયો. તેના મિત્રે મછવો તૈયાર રાખ્યો હતો. પુષ્પાવતી અને વિમળાને પ્રથમ બેસાડી પુષ્પાયુધ મછવામાં ચઢી બેઠો.

તેના મિત્રે મછવાને ઝડપથી પ્રવાહમાં ચલાવ્યો. પવનના પ્રચંડ વેગથી મછવો તીરની માફક ચાલવા લાગ્યો. પુષ્પાયુધે મહેલ સામે જોયું. જરખામાં ઉમેલા સિપાહીઓ ઓ જાય-ઓ જાય એમ ખૂબો પાડતા હતા.

જેત જેતામાં મછવો અદૃશ્ય થઈ ગયો. સિપાહીઓ નિરાશ

થઇ રાજની પાસે આવ્યા. જલ્મીમસિંહ બેશુદ્ધ બની ગયો હતો. ચાર સિપાહીઓ તેને ઉપાડી રાજ્યમહેલમાં લઇ ગયા. બાદ અનેક ઉપચારોને અંતે તે શુદ્ધિમાં આવ્યો અને પુષ્પાવતીના જવાથી અત્યંત શોક કરવા લાગ્યો. તેણે અનેક ઘોડેસ્વારોને નદીના કિનારે ધણે દૂર સૂંધી દોડાવ્યા પણ તે તેના પ્રયત્નમાં ફાળ્યો નહિ. પુષ્પાવતીને લઇ જનાર હાથ આવ્યો નહિ જાણીને તેના ગુસ્સાને પાર રહ્યો નહિ. તેણે તે મહેલના તમામ ચોકીદારોને બંધિખાનામાં નાખી ગુસ્સો શાન્ત કર્યો. તેણે મોટાં ઇનામ આપવાનાં જાહેર કરી ઘણા સરદારો અને સૈનિકોને શોધમાં દોડાવ્યા. બાદ તેણે ઘણીવાર સૂંધી વિચારમાં વખત ગુમાવ્યો. હું આવો બળવાન, મારી સામે થનાર એ લુચ્ચાઓ કોણ? આવા વિચાર કરતો જલ્મીમસિંહ પત્તંગમાં પડ્યો-પડ્યો પાસાં ધસવા લાગ્યો. તેને ઉંઘ આવી નહિ. આથી તેણે રાણી વિષકન્યાને જગાડી પોતાની પાસે બોલાવી. રાણી સ્વામીની સેવામાં હાજર થઇ. રાણીએ તેને શાન્ત કરવા મધપાન કરાવ્યું. મધના નિસાથી જલ્મીમસિંહ શોકનો ત્યાગ કરી આનંદ કરવા લાગ્યો. તેણે સ્વહસ્તે પ્યાલો ભરી વિષકન્યાને પીવરાવ્યો. આવી રીતે રાજા અને રાણી આમોદ-પ્રમોદમાં રાત્રિ ગુજરવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૨ જી.

“ પુષ્પાવતી. ”

माता यदि विषं दद्यात् विक्रीणीते पिता सुतं ।

राजा हरति सर्वस्व शरणं तर्हि कं व्रजेत् ॥

પુષ્પાવતી ચંપાનગરના ઠાકોર પુષ્કરરાજની પુત્રી હતી. તેની

માતાનું નામ ચંપાવતી હતી. પુષ્પાવતી તેમને પ્રાણુથી અધિક પ્રિય હતી. તેનાં ગુણુવાન માતા-પિતાએ તેને યોગ્ય કેળવણી આપી સદ્-ગુણી બનાવી હતી. તેનું ૩૫ રંભાને પણ શરમાવે એવું હતું. આખા નગરમાં તે સુંદરતાની દેવીનાં વખાણુ થતાં હતાં. પુષ્પાવતી ઉમ્મરે વધતાં નમ્ર-વિવેકી બનતી ગઈ. ઉમ્મરે વધતાં સરોવરમાં ખીલતા કમળની માફક તેનું યૌવન શોભવા લાગ્યું. પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન તેનું ગૌર-કાન્તિવાન વદન જોઈ જોનારને આનંદ થતો હતો. દુંકાણુમાં પુષ્પાવતી સર્વ ગુણુસંપન્ન હતી. તે નિશ્ચદિન સારાં-સારાં પુસ્તકો વાંચવામાંજ સમય વ્યતિત કરતી હતી. તે ધણીવાર સૂંધી કોઈની સાથે વાત કરતી નહિ. હમેશાં તે સાંજના સમયે નગરમાં ફરવા નીકળતી; અને ગરીબ ગરબાને સંતોષતી હતી. આખા નગરમાં તે દયાની દેવી તરીકે ઓળખાતી.

કોઈની સાથે વાત કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તે આનંદી બુધે વાત કરતી. તેની સાથે વાત કરનારને તેની પ્રત્યે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થતો. દુઃખી માણુસો તેને જોઈ પોતાનું દુઃખ બૂલી જતા. પુષ્પાવતીને યૌવનમાં પ્રવેશેલી જોઈ તેનાં માતા-પિતાએ તેને લાયક ૩૫ ગુણુ સંપન્ન રાજકુમારની તપાસ કરવા માંડી. એવામાં દૈવયોગે સત્યપુર નગરનો પાટવી કુમાર પુષ્પાયુધ મહેમાન થઈને ચંપાનગરમાં આવ્યો. પુષ્કરરાજે તેનો સારો આદરસત્કાર કરી મહેલમાં રાખ્યો. પુષ્પાયુધ એવીસ વર્ષનો ગૌરવર્ણનો યુવાન હતો. સ્વ૩૫માં કામદેવને પણ શરમાવે એવો હતો. ૩૫ ગુણુ સાથે તે બળવાન અને મજબૂત બાંધાનો હતો. તે મહલયુદ્ધમાં ધણો કુશળ હતો. શસ્ત્ર-અસ્ત્ર વાપરવાની કળાથી તે મોટા મોટા બળવાનોને પણ પરાજીત કરતો. આખા રાજ-સ્થાનમાં તેના બળની પ્રસંસા થતી હતી. આવા બહાદુર વીરનું સારી

રીતે સ્વાગત કરી પુષ્કરરાજે તેને પોતાને ત્યાં ધણા દિવસ મહેમાન રાખ્યો. એટલા સમયમાં શ્રી પુષ્પાયુધે કળા દૈશલ્યથી સર્વનો પ્રેમ સંપાદન કરી લીધો. પુષ્પાવતી તેના કળા દૈશલ્યથી પ્રસન્ન થઇ. તેને તે કુમાર પ્રતિ પૂજ્યભાવ પ્રકટ થયો. એ અરસામાંજ એક અદ્ભુત બનાવ બન્યો. મધુપુરનો રાજા જલ્મીમસિંહ તેનાં ખંડીઆં નગરોની તપાસને અર્થે નીકળ્યો હતો. તે તેના રસાલા સાથે ફરતો ફરતો ચંપા નગરમાં આવ્યો. પુષ્કરરાજે તેનું સારી રીતે સન્માન કરી એક ભવ્ય મહેલમાં ઉતારો આપ્યો. જલ્મીમસિંહ પોતાની સારી ખાતર બરદાસ્તથી રાજા ઉપર પ્રસન્ન થયો; બાદ તેના ઉપડવાને દિવસે પુષ્કરરાજે તેને મૂલ્યવાન નજરાણું કર્યું, કુમારી પુષ્પાએ તેના કપાળમાં કંકુનો ચાંદો કરી તેનો વિજય ધ્વજ્યો. પુષ્પાવતીને જોતાંજ જલ્મીમસિંહ દિડમુઠ જેવો બની ગયો. તે એક દષ્ટે રાજકન્યાની સામે જોઈ રહ્યો. આ વખતે પુષ્પાયુધ ત્યાં હાજર હતો. તેણે જલ્મીમસિંહની વૃત્તિ પારખી પુષ્પાવતી સામે જોઈ જતાં રહેવાની સંજ્ઞા કરી. પુષ્પાવતી હસ્તે વદને ત્યાંથી માથું નમાવી ચાલતી થઇ. જલ્મીમસિંહને તેના અદૃશ્ય થવાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. હા ! જતી રહી. વિજળી વાદળમાં છૂપાઇ ગઇ.” આમ આત્મગત બોલી તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. તેણે બે દિવસ વધારે ત્યાં રહેવાનો ઠરાવ કર્યો. તેની બે દિવસ વધારે રહેવાની ધ્વજા જાણી પુષ્કરરાજના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. સર્વને આનંદ થયો ત્યારે પુષ્પાયુધના હૃદયમાં શોક અને બેદમ ઉત્પન્ન થયો. “ખરેખર આખરે ભાવી વિપરીતજ જણાય છે.” આમ શોચતો તે શાન્ત ચિત્તે સધળું રહસ્ય અવલોકવા લાગ્યો.

રાજા જલ્મીમસિંહ જેવો વિષયાંધ અને સ્વાર્થપરાયણ બીજો કોઇ નહોતો. તેણે બળ અને પ્રપંચથી કેટલાક રાજાઓને પોતાને વશ કરી

ખંડીઆ બનાવ્યા હતા. રાજ્ય રજવાડા તેના ગુદામ જેવા બની તે
 રૂર રાજ્યનો ત્રાસ અને જુદામ સહન કરી આનંદ માનવા લાગ્યા.
 તેઓ મહારાજ્ય જલ્દીમસિંહ શી રીતે પ્રસન્ન થાય તેની તપાસ રાખવા
 લાગ્યા. જલ્દીમસિંહ લક્ષ્મી અને લલ્લતાને માટે વિશેષ આતુર રહેતો;
 આથી મોટા મોટા અમલદારોથી માંડીને ઠેક રાજ્યો સુધી તેને
 સારી સારી રમણીઓ શોધી કાઢી ઉપહાર અર્થે મોકલતા. દ્રવ્યને માટે
 પ્રજાપર જુદામ થવા લાગ્યો. નિશ્ચયિન નવનવાં ધતિંગો જગાવીને
 લોકોની પાસેથી દ્રવ્ય પડાવવાનો આરંભ થયો, લોકોના દ્રવ્યની હાનીની
 સાથે બહેન દીકરીઓનાં પણ હરણ થવા લાગ્યાં, પ્રજામાં ત્રાસ-ત્રાસ
 વર્તાવા લાગ્યો. સિપાહી સપરાંનાં માન વધી ગયાં. તેઓ પણ જુદામ
 ગુજરવામાં બાકી રાખતા નહિ. લોકોને ખોટો દમ દઈ તેમનો
 સ્વાર્થ સાધતા. લોકો અકળાઈને સુમેદાર સાહેબ પાસે ફરિયાદને અર્થે
 જતા. સુમેદાર તેમની ફરિયાદ સાંભળી જોઈશું કહી વિદાય કરતો;
 અને સાંજે તે સિપાહીને ખોલાવતો. સિપાહી સમય વર્તી તેમને
 પણ પાન સોપારી આપી સમજાવતો અને સુમેદારની સેવાને અર્થે
 તત્પર રહેતો. આવા દુષ્ટ જલ્દીમસિંહના રાજ્ય અમલમાં કાળો કેર
 ગુજરવા લાગ્યો. રાંકડી પ્રજા મુગે મોઢે સંકટ સહન કરી રહી.
 રાજ્યથી માંડીને ઠેક એક નાના સિપાહી બાઈએ પણ રૈયત પર
 એટલો તો ત્રાસ બેસાડ્યો હતો કે તેમના સામે શ્રીમંત યાતો બળ-
 વાન એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કરવાને હિંમતવાન થતા નહિ. “જેવો
 રાજ્ય એવી પ્રજા.” એ ન્યાયે પ્રજામાંના શ્રીમંતો પણ સુમેદારથી
 માંડીને રાજ્ય સુધી સર્વને દ્રવ્યનો ભોગ આપી સંતોષતા અને કોઈ
 ગરીબ ગરબાંને ગરદન મારવા-મરાવવા પોતાની બુલાલી વસ્તુઓનું
 પણ સમર્પણ કરી દેતા. કહો, આવા વીરલાઓ પડેલાં કદી થઈ
 ગયા હશે કે ?

સર્વત્ર હુંટ-ફાટ-ચોરી-બ્યભિચારની વૃદ્ધિ થઇ રહી. રાજની નોકરીમાં સારો તડાકો પડવાથી ગરીબ-તવંગર-સાક્ષર-વિદ્વાન પોત પોતાનો ધંધો મૂકી ગુલામગીરી કરી રાંકડી રૈયતપર ગજબ બુજારવા લાગ્યા. આવો ભયંકર જલ્મીમસિંહનો રાજ્ય અમલ ચાલતો હતો. તેની સામે થવાની કોઇ પણ હિંમત કરી શકતું નહિ. તેના દાબથી સર્વ કોઇ થરથર કંપતા હતા. જ્યારે સર્વત્ર ત્રાસ અને અત્યાચારની વૃદ્ધિ થઇ રહી હતી; ત્યારે સત્યપુર નામક નગરમાં શાન્તિ અને ધર્મની વૃદ્ધિ થઇ રહી હતી. તે નગરમાં ધર્મનિષ્ઠ રાજા અમરસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજ્ય ધણું નાનું પણ પૈસેટકે આબાદ હતું. ત્યાંની પ્રજા બળવાન અને વિદ્યાકળા સંપન્ન હતી. ત્યાંના સરદારો-સૈનિકો-ભાયાતોમાં સુદ્ધ ક્ષત્રિય ર્ધીરતું વહન થતું હતું. રાજથી તે છેક સિપાહી સૂધી પ્રજાના કદયાણુમાં તત્પર રહેતા. રાજા અમરસિંહને એક પુત્ર રત્ન હતું. તેનું નામ પુષ્પાયુધ હતું. રાજ્યરાણી જયમતીએ પોતાના પુત્રને ઉમ્મરે વધતાં સારી કેળવણીથી વિભુષિત કર્યો હતો. સમય જતાં પુષ્પાયુધ વિદ્યા કળામાં નિપુણ થયો. શસ્ત્ર-અસ્ત્ર વાપરવામાં એકકો ગણાવા લાગ્યો. તેનો બાંધો મજબૂત અને સુદૃઢ હતો. ઉમ્મરના પ્રમાણમાં તે ઉંચો અને ભરાવાદાર છાતીનો જણાતો હતો. બાવીસ વર્ષની ઉમ્મર થતામાં તો વીર પુષ્પાયુધે મોટા-મોટા બળવાન શસ્ત્રધારીઓની સાથે અને મજબૂત મદ્દતો સાથે હરીફાઇ કરી તેમની પર સંપૂર્ણ વિજય મેળવ્યો. ચારે તરફ તે વીરનાં યશોગાન ગવાવા લાગ્યાં. રાજા અને રાણી પુત્રની પ્રસંસા સાંભળી ધણું આનંદીત થતાં. રાજા જલ્મીમસિંહનીએ રાજ્ય પર કરડી નજર હતી. તે વારંવાર મોટા સરદારો સાથે ગુપ્ત મંત્રણા કરી તે નગર જીતી લેવાની ઇચ્છા દર્શાવતો. પણ તેના કાયર અને બાયલા સરદારો તે રાજ્યમાં કંઈ માલ નથી

વગેરે કહી તે વાત ઉડાવતા અને રાજનું મન ખીજી તરફ વાળવાનો પ્રયત્ન કરતા. રાજા અમરસિંહ પણ સમયને માન આપી શાન્ત રહી પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરતા. યુવાન પુષ્પાયુધનું સોહી કોઈ કોઈ વખતે ઉકળી આવતું, પણ સમય વર્તનારા રાજા અમરસિંહ પુત્રને શુભ ઉપદેશ આપી સમજાવતા. પુષ્પાયુધને માટે ઘણાં રજવાડામાંથી માગાં આવતાં; પિતાએ પુત્રને તેના મિત્ર માર્જને કન્યા પસંદ કરી પરણવાનું સૂચવ્યું. સુઝ રાજકુમારે પોતાના લગ્નની ચિંતા ત્યાગ કરવાનું પિતાને કહેવરાવ્યું. પુષ્પાયુધ ચોવીસ વર્ષનો યુવાન થયો; છતાં એ લગ્ન કેમ કરતો નહિ હોય એવા તર્ક વિતર્ક સર્વને થવા લાગ્યા. એવામાં વીર પુષ્પાયુધ પિતાની આજ્ઞા લઈ દેશાટન કરવા નીકળી પડ્યો. તે દરેક નગરમાં ચાર દિવસ રહેતો. એટલા અલ્પ સમયમાં તો તે સર્વ નિરીક્ષા કરી લેતો. તેને સર્વ રજવાડાં નિર્માલ્ય અને બગલિન જણાયાં. રાજ્ય કુટુંબમાં પણ જમાનાને અનુસરી ફેરફાર થયો હતો. ગોલા-ખવાસ-દાસ-દાસીયોનાં માન વધ્યાં હતાં. કેટલાક રાજાઓએ સ્વમુખેજ પુષ્પાયુધને કન્યા આપવાનું જણાવ્યું હતું; પુષ્પાયુધે સર્વ અવલોકન કર્યું હોવાથી હાલમાં મારે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા નથી એમ તે સૌને જણાવ આપતો. તેની સાથે તેનો મિત્ર મનહરરાય હતો. મનહરરાય દિવાન અમૃતરાયનો પુત્ર હતો. તે ગુણવાન અને બળવાન હતો. પુષ્પાયુધને મનહરરાય સાથે બાલ્યકાળથીજ સ્નેહ બંધાયો હતો. સમય જતાં બન્નેના સ્નેહે ગાઢ સ્વરૂપ લીધું હતું. બન્ને મિત્રો નામદ રાજાઓની મશ્કરીઓ કરતા હતા. રાજકુમારીઓ તથા નગરના પ્રતિષ્ઠિત જનોની કન્યાના રવાજ સાથે સ્વતંત્રતાનો જેર ઉપયોગ થવાની વાતો કરી હસતા, અને હાથને અંતે દેશની થનાર માઠી દુર્દશાના વિચાર કરતા આ નગરથી ખીજે નગર એમ ભ્રમણ કરતા હતા. એવી રીતે ફરતા-ફરતા તેઓ

ચંપાનગરમાં આવી પહોંચ્યા. પુષ્પાયુધે પુષ્પાવતીની સારી પ્રસંસા સાંભળી હતી. તેથી તેને નજરે જોવાની પ્રયત્ન ઇચ્છાથી તેણે ચંપાનગરમાં આવી રાજા પુષ્કરરાજની મહેમાની સ્વિકારી. થોડા દિવસમાં પુષ્પાયુધે સર્વ બાબતનું અવલોકન કરી લીધું. પુષ્કરરાજ અને બીજા રાજાઓમાં તેને આસમાન જમીનનો ફેર લાગવા માંડ્યો. પુષ્પાવતી તેની પરિક્ષામાં પ્રથમ નંબરે પાસ થઇ. તે સુંદરતાની દૈવીને જોતાંજ નહિ પરણવાની ઇચ્છાવાળો પુષ્પાયુધ તેની તરફ આકર્ષાયો. તેના મિત્ર મનહરરાયે તો ક્યારનુંએ તેના કાનમાં કહી દીધું હતું કે “મિત્ર ! પુષ્પાવતી રાજકન્યા તારેજ લાયક છે.” આથી પુષ્પાયુધ પુષ્પાવતીનો પ્રેમ મેળવવા અનેક કળા કૌસલ્ય અજમાવવા લાગ્યો. પુષ્પાવતી તેની કળા સમજી ગઇ હતી. તે પણ તેની તરફ આકર્ષાઇ હતી પણ તે સુચ કુમારિકા સાહસ કરી શકતી નહોતી. પુષ્પાયુધ પણ તેના પ્રભાવ જોઇ તેની પાસે જવાની હિંમત કરી શકતો નહિ. બંનેમાં એક બીજાને માટે પ્રેમ બંધાયો હતો. તે મનમાંજ એક બીજાનાં વખાણ કરી બેસી રહેતાં. એવામાંજ પ્રથમ જણાવ્યા મુજબ જલ્મીમસિંહે ત્યાં પડાવ નાખ્યો. પુષ્પાયુધ તેની બે દિવસ વધારે રહેવાની ઇચ્છાને બચાંકર સમજવા લાગ્યો. જે વખતે જલ્મીમસિંહ એકી નજરે પુષ્પાવતીને નિહાળી રહ્યો હતો. તે સમયે પુષ્પાયુધની આંખો ઇર્ષ્યાગ્નિથી લાલચોળ થઇ હતી. પુષ્પાવતી પણ તે દુષ્ટ રાજાની વૃત્તિ જાણી ગઇ હતી. આ પરીક્ષાનો અમૂલ્ય પ્રસંગ છે ધારીને તે આડી નજરે પુષ્પાયુધ સામે જોઇ રહી હતી, પુષ્પાયુધે સાહસ કરી પુષ્પાવતીને જતાં રહેવાનો સંકેત કર્યો. પુષ્પાએ પ્રેમી સામે તિક્ષણ નજરે જોઇ હસ્તે વઢને માથુ નમાવી ત્યાંથી ગમન કર્યું. આ સંકેત સૂચવવા અને એક બીજાની દૃષ્ટિનું મિલન થતાં બંનેના હૃદયમાં અપૂર્વ આનંદ

પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. પુષ્પાયુધે જલીમસિંહનો બે દિવસ વધારે રહેવાનો વિચાર જાણી મનહર સાથે પુષ્પાવતીને સાવધ રહેવાનું જણાવ્યું. પુષ્પાવતીએ ઉપકાર માનતાં મનહરને કહ્યું કે:—“ તમારા મિત્રને કહેજો કે જ્યાં સુધી જળવાન મહેમાન મહેલમાં નિવાસ કરે છે. ત્યાં સુધી રાજકન્યાને સાવધ રહેવાની શી જરૂર છે ? ” મનહરે રાજ્યકન્યાનો સદેશો મિત્રને કહી સંભળાવ્યો. પુષ્પાયુધના મનમાં અપાર આનંદ થયો. તે છૂપી રીતે જલીમસિંહની દેખરેખ રાખવા લાગ્યો. જલીમસિંહે બે દિવસ રહી પુષ્પાવતીને જોવાને અનેક યુક્તિયો અજમાવી તેમજ અનેક સુવર્ણ અલંકારો—બેટ—વગેરે ગુપ્ત રીતે મોકલાવ્યાં. પણ તે મોકલેલી ચીજોને પુષ્પાયુધે વચ્ચેથીજ પકડાવી લીધી. પુષ્પાવતી પ્રિયની ચાતુર્યતા જોઈ પ્રસન્ન થઈ, છેવટે કંઈ નહિ વળવાથી જલીમસિંહ ત્યાંથી નીકળી પોતાના નગરમાં આવ્યો. બાદ પુષ્પાયુધ પણ સર્વની રજા લઈ તેના રસાલા સાથે સત્યપુર ગયો.

પુષ્પાવતીને જોઈ મોહાંધ થએલા જલીમસિંહને નગરમાં આવ્યા પછી કંઈ પણ ચેન પડવા માંડ્યું નહિ. આથી તેણે પોતાના મંત્રીની સલાહ લઈ એક સરદારને ચંપાનગર મોકલી પુષ્પાવતીનું માણું કરાવ્યું.

પુષ્કરરાજ પ્રથમતો આશ્ચર્ય પામ્યા. જલીમસિંહના સરદારને શું જવાબ આપવો તેને માટે મંત્રિ અમૃતરાય સાથે વિચાર કરવા લાગ્યા. છેવટે દીર્ઘ દ્રષ્ટિવાળા પ્રધાનની સલાહથી પુષ્કરરાજે આવેલા સરદારને જણાવ્યું કે “ તમારા રાજાને સવિનય કહેજો કે રાજા પુષ્કરરાજનો વિચાર પુષ્પાવતીને એવી રીતે પરજાવવાનો નથી. તેને માટે સ્વયંવર રચવામાં આવશે અને પુષ્પાવતી ઇચ્છીત વર વરશે. આપ પણ એ સ્વયંવરમાં પધારી શોભામાં વૃદ્ધિ કરશો. સરદાર ! જાઓ આટલી વાત તમારા મહારાજાને મુખથીજ જણાવજો. ”

પુષ્કરરાજનું કહેવું સાંભળી તે સરદાર ત્યાંથી નીકળી મધુપુર આવ્યો અને પુષ્કરરાજની તરફનો ખુલાસો કહી સંભળાવ્યો. જાલીમ-સિંહ મનમાં અપાર ગુસ્સે થયો, પણ તેનો ગુસ્સો શું કામનો ? પુષ્કરરાજ તેનાથી બળવાન હતા; એથી જાલીમસિંહ તેમની જોડે ઉધાડી દુખનાવટ કરવાને ડરતો હતો. તેણે અને એના મંત્રી ભૂપતસંગે વિચાર કરી નિશ્ચય કર્યો કે આપણે પ્રથમતો પ્રપંચથી પુષ્પાવતીનું હરણ કરવું જોઈએ. તે કામ કરવાને માધવસિંહ નામનો એક સરદાર તૈયાર થયો અને રાજની આગ્રા લઈ ચંપાનગર જઈ વેશ બદલી રહેવા લાગ્યો. તે સરદારની સાથે ખીજ પચાસ સિપાહી પણ નામ-વેશ બદલી છૂટા-છવાયા રહેવા લાગ્યા. તેઓ દરરોજ રાત્રે એકઠા થતા અને રાજકન્યાને ઉપાડી જવાના સમયની રાહ જોતા, બાદ કેટલાક દિવસે તેમની ધારણા સફળ થઈ. તે એવી રીતે કે પુષ્પાવતી એક દિવસે સાંજના સમયે તેની ચારેક સખીયો સાથે વનલીલા અવલોકવાને નગરની બહાર ગઈ. તેના સંરક્ષણાર્થે આઠેક સિપાહીઓ પણ સાથે હતા. આ વાતની ખબર પડતાંજ માધવસિંહ તત્કાળ તેના માણસો સાથે નગરની બહાર નીકળ્યો અને એક એકાન્ત સ્થળનો લાભ લઈ રાજકન્યાની પર હુમલો કર્યો. પુષ્પાવતીની સખીઓ યુધ્ધ-રાણુ કરતી નગર તરફ નાશી ગઈ. માધવસિંહના સિપાહીઓએ રાજકન્યાના માણસોને મારી નાખ્યા. પુષ્પાવતી બેશુદ્ધ જેવી બની ગઈ. માધવસિંહ તેને ઉપાડી નગરમાં આવ્યો. જાલીમસિંહના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે પુષ્પાને અનેક પ્રકારે સમજાવવા માંડી; પણ તે સુઘ રાજકુમારિકાએ તેનો તિરસ્કાર કરી સ્પષ્ટ ના પાડી. આથી તે દુષ્ટે પુષ્પાવતીને એક એકાન્ત મહેલમાં કેદ કરી કે જે મહેલ મહી નદીને કીનારે આવેલો હતો. તેની સેવામાં એક વમળા નામની

રમણીને રાખવામાં આવી. પુષ્પાવતી દુઃખે દિવે કારાગૃહમાં દિવસો વિતાવવા લાગી.

રાજકુમારીના હરણની જાણ થતાં ચંપાનગરમાં હાહાકાર થઈ રહ્યો. પુષ્કરરાજ અને રાણી ચંપાવતીના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે ઘણી શોધ કરાવી પણ પુત્રીનો પત્તો લાગ્યો નહિ. આથી પ્રાર્થના પર હાથ મૂકી રાજા રાણી શોક સમૂહમાં ડુબી સમય પસાર કરવા લાગ્યાં.

સત્યપુરમાં આ વાતની જાણ થતાં પુષ્પાયુધના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. આ કામ નક્કી જાણીમસિંહનું જ હોવું જોઈએ એમ ધારીને તે તેના પિતાની આજ્ઞા લઈ મિત્ર મનહર સાથે શાસ્ત્ર-અસ્ત્રથી સજ્જ થઈ વેશ બદલી મધુપુર જવાને તૈયાર થયો. થોડા દિવસે તેઓ મધુપુરમાં આવ્યા અને પુષ્પાવતીની તપાસ કરવા લાગ્યા. તપાસમાં ઘણા દિવસ થઈ ગયા પણ કંઈ પત્તો લાગ્યો નહિ. પુષ્પાયુધ શોક સમૂહમાં ડુબી ગયો. મનહરરાયે તેને શાન્તિ રાખવાનું સૂચવ્યું. બાદ એક સાંજના મનહરને ફરતાં ફરતાં એક સરદારનો ભેટો થયો. તે સરદારે એ વખતે પુષ્કળ દારૂ પીધેલો હતો. મનહરને જોઈ તે પાસે આવ્યો અને અનેક પ્રકારે લવવા લાગ્યો. આલાક મનહરે યુક્તિ પૂર્વક તેની પાસેથી મધુપુરની સઘળી હકીકત મેળવી લીધી. તે સરદારે દારૂની ધુનમાં જાણીમસિંહની ખૂબ નિંદા કરી પુષ્પાવતીની વાત પણ જણાવી દીધી. પુષ્પાવતીને જે મહેલમાં રાખી હતી તેની પણ બરાબર માહિતી મેળવી મનહરે તે સરદારને પાંચ સોનામ્હોરો બક્ષીસ આપી વિદાય કર્યો. દારૂડીયો સરદાર સુવર્ણ નાણું દેખી આનંદ પામ્યો અને નાચતો કૂદતો પંથે પળ્યો. તે પછી મનહરે પુષ્પાયુધ પાસે આવી સર્વ હકીકત જણાવી. રાત્રિ પડતાં બંને જણા એ મહેલ તરફ જવાને તૈયાર

થયા, મનહરે જોઈતાં સાધનો તૈયાર કરી એક માછી પામેથી મળ્લે બાડે લીધો. એ મળ્લવાને નદીમાં મૂકી બન્ને અંદર બેસી મહેલની પછીતે આવ્યા; અને અંતે જીવના જોખમે પુષ્પાવતીનો તથા તેની સેવામાં રહેલી વિમળાનો ઉદ્ધાર કરી આપ્યા ગયા. એ સત્રજી આપણે વાંચી ગયા છીએ એટલે તે બાબતને અત્રે જણાવવાની જરૂર નથી. હવે તો આગળ ઉપર શું થાય છે એ જોવાનું છે.

પ્રાતઃકાળના સુરમ્ય સમયેજ બન્ને વીર પુષ્પાવતીને લઈ ચંપાનગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમની સાથે રાજકન્યાને જોઈ નગરના લોકો આનંદ પામી એ હર્ષ સમાચાર જણાવવાને રાજમહેલ તરફ દોડવા લાગ્યા. પુષ્પાયુધ તેના મિત્ર સાથે પુષ્પાવતીને લઈ રાજમહેલ આગળ આવ્યો. પુષ્કરરાજ અને રાણી ચંપાવતી હર્ષધેલાં બની પુષ્પાવતીને વળગી પડી તેની ખબર પૂછવા લાગ્યાં.

સદ્ગુણી પુષ્પાએ જલીમસિંહનું નામ નહિ જણાવતાં ફક્ત એટલુંજ જણાવ્યું કે:—“ મને લુંટારાઓ ઉપાડી ગયા હતા. તેમના ત્રાસમાથી આ વીર યુવકોએ મને બચાવી છે.”

રાજા બન્ને યુવકોનો ઉપકાર માની સર્વને લઈ મહેલમાં આવ્યા. પુષ્પાયુધ મનમાં પુષ્પાને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો; કારણ કે જે જલીમસિંહે તેને સંકટમાં સપડાવી હતી તે દુષ્ટનું નામ તે સદ્ગુણી બાળાએ ન દીધું. “ જે સજ્જન છે તે શત્રુનાં પણ પાપકર્મો જાહેર કરતાં નથી પણ જે દુષ્ટ છે તે તો શત્રુ કે મિત્રની પણ પરવાહ નહિ કરતાં તેના પોષ્ઠ પ્રકાશ કરવામાંજ આનંદ માને છે.”

પુષ્કરરાજે પુત્રીના મિલનથી આનંદ પામી ગરીબગરબમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય વાપર્યું. તેમણે પુષ્પાયુધ અને મનહરનો ઉપકાર માની હિરાની

અમૂલ્ય માળાઓ તેમના કંઠમાં પહેરાવી. બાદ બન્ને વીર યુવકો રાજની રજ લઈ સત્યપુર ગયા અને માતા-પિતાને મળી આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩ જી.

“સ્વયંવર.”

મહિસાગરને કિનારે આવેલા ચંપાનગરમાં અપૂર્વ ધામધૂમ થઈ રહી હતી. આખા નગરને રંગ બે રંગી ધ્વજ પતાકાઓથી સુશોભિત બનાવવામાં આવ્યું હતું. ચંપાનગરમાં રાજકુમારી પુષ્પાવતિનોસ્વયંવર થવાનો હતો. પુષ્પાવતી સત્યપુરના નાના ઠાકોર અમરસિંહના પુત્ર પુષ્પાયુધને આહતી હતી. પુષ્પાવતી પુષ્પાયુધના ગુણ-રૂપ-શૌર્ય વગેરેથી મોહ મુગ્ધ થઈ હતી. આખા રાજસ્થાનમાં જો તેને લાયક કોઈ સ્વામી હોય તો તે ફક્ત પુષ્પાયુધજ હતો. મહારાજ પુષ્કરાજના જાણવામાં સધળી વાત હતી. રાણી પણ પુષ્પાને પુષ્પાયુધની સાથે પરણાવવાને ઘણી ખુશી હતી.

રાજકુમારી પુષ્પા તેના માતા પિતાને એકની એક બહાલી પુત્રી હતી. રાજ-રાણી તેને અત્યંત પ્રેમથી આહતાં. તેમણે રાજકન્યાને સદ્ગુણી બનાવી હતી. વિદ્યા સૌન્દર્યથી શોભતી પુષ્પાવતીનાં આખા રાજસ્થાનમાં વખાણ થતાં. એ સદ્ગુણી કન્યાને પ્રાપ્ત કરવાને અનેક રાજ મહારાજઓ અપાર પ્રયત્નો કરતા. આમાં મધુપુરનો રાજ જલ્દીમસિંહ તો તેની જપમાળાજ જપ્યા કરતો. તેણે અનેક બેટા મોકલાવી તથા પોતાના યશોગાન ગવરાવી પુષ્પાવતીનું દિલ જીતવાને ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ પુષ્પાએ તેને જણાવ્યું હતું

“કે “આપ મારી આશા મૂકી દેજો. પુષ્પા મનથી પુષ્પાયુધને વરી ચૂકી છે; તે હવે અન્યને બાધ-પિતા સમજે છે.” આવો જવાબ સાંભળી જાલીમસિંહના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે પુષ્પાવતીને પોતાના અંતઃપુરમાં લાવવાની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરી. એવામાંજ તેને ત્યાં પણ સ્વયંવરના આમંત્રણની પત્રિકા આવી. જાલીમસિંહ અપૂર્વ ઠાઠથી ચાળીસ અંગરક્ષકો સાથે ચંપાનગરમાં આવ્યો અને નગરની બહાર જરીયાનનો તણુ ઠોકી પડ્યો.

સ્વયંવરને હજી બે દિવસની વાર હતી. નાના-મોટા રાજાઓ નગરમાં આવી પડાવ નાખવા લાગ્યા. સઘળા નગરમાં આનંદ પથરાઈ રહ્યો હતો. મહારાજ પુષ્કરરાજે સઘળા રાજામહારાજાઓની મુલાકાત લઈ સ્વયંવરમાં આવવાને માટે અભિવંદન આપ્યું. સઘળા આવી ગયા હતા પણ હજી સત્યપુરના ઠાકોર અમરસિંહ આવ્યા નહોતા. જેને માટે આટલી ધામધૂમ કરવામાં આવી હતી, તે રાજાનું હજી સુધી આગમન નહિ થવાથી પુષ્કરરાજની ચિંતાનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે તેજ ક્ષણે એક ઘોડેસ્વારને એક પત્ર લખી આપી સત્યપુર તરફ દોડાવ્યો. સત્યપૂર જવા નીકળેલો સરદાર રાજકન્યા પુષ્પાવતીના મહેલ આગળ થઈને નીકળ્યો. રાજકન્યા આ સમયે ખુદ્દા જરૂઆમાં ઉભી હતી. ઘોડેસ્વાર સરદારની નજર એકાએક તેની પર પડી. તેણે માથું નમાવી નમન કર્યું. પુષ્પાએ તેને ઉપર આવવાની ઇશારત કરી. તે સરદાર ઘોડા પરથી ઉતરી ઉપર આવ્યો. પુષ્પાએ તેને પૂછ્યું:—“ તમે કઈ તરફ જાઓ છો ? ”

“ સત્યપુર તરફ. ” સરદારે સવિનય સ્વરે જવાબ આપ્યો.

“ વાઈ, મારો એક પત્ર લેતા જશો ? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

“ ઘણી ખુશીથી. બહેન ! આપનો પત્ર કોને પહોંચાડવાનો છે ? ” સરદારે પૂછ્યું.

“સત્યપુરના પાટવી કુમાર પુષ્પાયુધને.” પુષ્પાએ જણાવ્યું.

“બહુ સારું. હું આપનો પુત્ર કુમારશ્રીને જરૂર પહોંચાડીશ.”

“પણ જો-જો; કંઈ ભૂલ થાય નહિ. આ પત્ર ખીજ કાઢના હાથમાં જાય નહિ.” કહી પુષ્પાએ અગાઉથી લખીને તૈયાર રાખેલો પત્ર તે સરદારના હાથમાં મૂક્યો. સરદાર પત્ર લઈ તરત બહાર નીકળી ઘોડેસ્વાર થયો અને અશ્વને પગની એડી લગાવી સત્યપુરના પંથે પૂરપાટ દોડાવી મૂક્યો. રાજકન્યા પણ અન્ય કાર્યને અર્થે જરૂખામાંથી મહેલમાં ગઈ.

વાંચકો ! ચાલો આપણે પણ તે ઘોડેસ્વારની પાછળ સત્યપુર નગરમાં જઈ ત્યાંનો રંગ અવલોકીએ.

મહારાજ પુષ્કરાજનો પત્ર લઈ નીકળેલો સરદાર બરાબર દસ વાગ્યાના સુમારે સત્યપૂરમાં આવી પહોંચ્યો. આ વખતે અમરસિંહ દરબારમાં બિરાજ્યા હતા. દરબારમાં સરદારો-ભાયાતો વગેરે પોત-પોતાના આસનો પર બેસી રાજની સાથે વાર્તા-વિનોદ કરી રહ્યા હતા. યુવરાજ પુષ્પાયુધ પણ પિતાની જોડેના આસન પર બેઠો હતો. તે આ વખતે કંઈક મહાન વિચારોમાં મગ્ન હોય એમ જણાતું હતું. એવામાંજ દારપાળે અંદર આવી સવિનય જણાવ્યું કે:—“ચંપાનગરથી એક સરદાર આવ્યો છે ને તે નામદારને મળવા માગે છે.”

“તેમને સુખરૂપે અંદર લઈ આવો.” અમરસિંહે આજ્ઞા આપી. દારરક્ષક ચાલ્યો ગયો અને પછી થોડી વારે પુષ્કરાજના સરદારે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે સિંહાસન સમિપ જઈ નીચા પડી નમન કર્યું. અમરસિંહે તેનું કુશળ પૂછી આવવાનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં તે સરદારે મહારાજ પુષ્કરાજનો પત્ર અમરસિંહના હાથમાં મૂક્યો. અમ-

રસિંહે તે પત્ર લઇ દિવાન અમૃતરાયને વાંચવા આપ્યો.

મંત્રિએ પત્ર વાંચી જણાવ્યું કે:-“ મહારાજ ! આ પત્રમાં મહારાજ પુષ્કરરાજે આપને જલ્દીથી સ્વયંવરની શોભામાં વૃદ્ધિ કરવાને પધારવાનું જણાવ્યું છે.”

“ આપણે આજ સાંજે ત્યાં જવાનો વિચાર કરીયું.” કહી અમરસિંહે આવેલા સરદારને જવામ લખી આપ્યો. તે સરદારે જતાં પહેલાં યુક્તિ પૂર્વક રાજકન્યાનો પત્ર યુવરાજ તરફ ફેંક્યો. કોઇની નજરે આ દેખાવ પડ્યો નહિ. સરદાર નમન કરી ત્યાંથી વિદાય થઈ ગયો. યુવરાજે રાજકન્યાનો પત્ર વાંચ્યો. તે પત્રમાં પણ તેને જલ્દીથી અંપાનગરમાં આવવાને જણાવ્યું હતું. તેમાં વધારે એ લખેલું હતું કે:- “ જો આપ સમયસર સ્વયંવરમાં નહિ આવો તો હું મારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ, હું આપના સિવાય અન્યને વરવા ખુશી નથી. જો મારી આશા ભંગ કરશે તો જરૂર તમે સ્ત્રી હત્યાનું મહાન પાપ સંપાદન કરશો.”

યુવરાજ પત્ર વાંચી વિચારમાં પડ્યો. એવામાંજ રાજા અમરસિંહે દરબાર વિસર્જન કર્યો. સભાસદો ચાલ્યા ગયા. યુવરાજ પુષ્પાયુધ પણ અનેક તર્ક-વિતર્ક કરતો મહેલ તરફ ગયો. સભાગૃહમાં ફક્ત રાજા અમરસિંહ અને પ્રધાન અમૃતરાય સિવાય કોઈ રહ્યું નહિ. બન્નેમાં ઘણીવાર સુધી મૌન પથરાયું, અંતે રાજા અમરસિંહે મૌનતાનો ત્યાગ કરી દિવાનને પૂછ્યું:-“ કહો અમૃતરાય ! આપણે હવે કેમ કરવું ! આપણે સ્વયંવરમાં જવું કે નહિ ? ”

“ આપ નામદારે તો ત્યાં જરૂર જવુંજ જોઈએ. જો આપ ત્યાં નહિ પધારો તો મહારાજ પુષ્કરરાજને ધાણુંજ ખોડું લાગશે.” દિવાને કહ્યું.

“પ્રધાનજી ! હું ત્યાં જવાને તો ધણોજ ખુશી છું. પણ....

“મહારાજ ! પણ કહીને કેમ અચકી ગયા ?” દિવાને પૂછ્યું.

“પ્રધાનજી ! તમે સારી રીતે જાણો છો કે ચંપાનગર મોટું રાજ્ય છે. ત્યાંના મહારાજને આધિન અનેક રાજ્ય મહારાજઓ છે. તેઓ સઘળા એ શુભ પ્રસંગમાં ત્યાં એકત્ર થયા હશે. એ મોટા રાજ્ય મહારાજઓમાં હું કેવી રીતે શોભી શકીશ ! આપણું રાજ્ય ધણું નાનું છે. તેમ આપણી સ્થિતિ પણ હાલ નરમ છે. આજના મિથ્યાભિમાની રાજ્યો મને ત્યાં જોઈ લજવાશે. તેમાં મધુપુરનો જાલી-મસિંહ તો આપણો કદો વિરોધી છે. તે પણ ત્યાં આવેલો હશે. તે મને જોઈ તેનું મુખ મરોડશે અને કદાચ નકરે ને નારાયણ ક્યાંક મારું અપમાન થયું તો યુવરાજ પુષ્પાયુધ દાજો કેર વર્તાવે ને ક્યાંક ત્યાંના શુભ પ્રસંગમાં વિદ્વન પડે; એ કારણથી ત્યાં જવાને મારું મન પાછું હડે છે. ”

“મહારાજ ! ત્યાં ગયા પહેલાં આવા વિચાર કરવા યોગ્ય નથી. જાલીમસિંહ કદાચ આપને અપમાન કારક રીતે વર્તશે તો શું મહારાજ પુષ્કરરાજ શાન્ત બેસી રહેશે કે ? શું તેઓ પોતાને ઝડે બોલાવી આપનું અપમાન થવા દેશે કે ? મને તો એમ લાગતું નથી. માટે આપ શ્રી યુવરાજને લઈ ત્યાં પધારો. ચાલો હું પણ આપની સાથે આવું છું.” કહી પ્રધાન અમૃતરાય ઉભો થયો. તે સાંજના રાજ્ય અમરસિંહ યુવરાજ પુષ્પાયુધને લઈ ચંપાનગર જવા ઘોડેસ્વાર થયા. પ્રધાન અમૃતરાય સો બળવાન અંગરક્ષકો સાથે રાજની જોડે જવાને તૈયાર થયો. સઘળું મંડળ ત્યાંથી ચાલવા લાગ્યું. માર્ગમાં શુભ શુકન થયા. એ જોઈ તરત વિચીક્ષણુ પ્રધાન બોલી ઉઠ્યો કે:-“શુકન શુભ થાય છે. યુવરાજ જરૂર વરમાળા કંઠમાં પહેરશે અને સદ્ગુણી પુષ્પાને

પરણી આનંદથી સત્યપુરમાં આવશે. ” રાજાએ પ્રધાનની સામે ગં-
ભીરતાથી જોયું. પ્રધાને યુવરાજ સામે જોઈ ધૂપું હાથ્ય કર્યું. રસ્તામાં
ચાલતા ચાલતા રાજા અમરસિંહે યુવરાજને અનેક પ્રકારની શીખા-
મણી આપી ચંપાનગરમાં કંઈ પણ તોફાન નહિ કરવાને જણાવ્યું.
જલ્મસિંહ અને પુષ્પાયુધ એક ખીજના કદા દુખતો હતા. તેઓ
જ્યારે જ્યારે કોઈ રથને કદાચ એકદા થતા તો મહાન તોફાન મચાવી
જાયંકર પ્રસંગ ઉપરિથત કરતા. પુષ્પાયુધ વીર યોદ્ધો હતો. તે જલ્મ-
સિંહને હમ્મેશાં ધિક્કારની નજરે જોતો. આથી સિદ્ધ થતું હતું કે
પુષ્પાયુધ અગર તો જલ્મસિંહ આ પૃથ્વીપર લાંબો વખત જીવતા
રહેવાને સૂજાએલા નહોતા. અંતે રાજા અમરસિંહે સર્વ સાથે નગરમાં
પ્રવેશ કર્યો. મહારાજા પુષ્કરરાજે તેમનું સાઈ સન્માન કરી એક સુશો-
ભિત મહેલમાં ઉતારે આપ્યો.

રાજકુમારીને તેમના આવવાની ખબર પડતાં અત્યાનંદ થયો.
તેણે પોતાની એક વિશ્વાસુ દાસીને મોકલી પુષ્પાયુધનું કુશળ પૂછવું
પુષ્પાયુધે પણ તેને યોગ્ય પ્રત્યુત્તર મોકલાવ્યો. આવી રીતે આનંદમાં
એ રાત્રિ પસાર થઈ. ખીજે દિવસ પણ પૂરો થઈ ત્રીજે દિવસ થયો.
આજે સ્વયંવર હતો. પ્હો કાટતાજ બંદુકાના અવાજો થયા. રાજ-
મહેલમાં વિધવિધ પ્રકારનાં વાજાંત્રો વાગવા માંડ્યાં. પ્રહર દિવસ
ચઢતાં તો માણસોનો પુષ્કળ જમાવ થઈ ગયો. ઘોડેસ્વારો અને
સિપાહીઓ આમ તેમ ફરી બંદોબસ્ત રાખવા લાગ્યા. સ્વયંવરમાં
આવેલા રાજા-મહારાજાઓ અપૂર્વ સંગાર ધારણ કરી સ્વયંવર મંડપમાં
જઈ ગોઠવેલાં આસનો પર પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે બિરાજવા લાગ્યા.
દ્વારપાળ નેકી પોકારી રાજા-મહારાજાનું નામ દઈ તેમના આગમનનું
સૂચન કરતો હતો. મધુપુરનો મહારાજા જલ્મસિંહ તો ક્યારેનોએ

પોતાના આસન પર બેસી આવનાર રાજ્યોના મુખનું નિરીક્ષણ કરતો હતો. તે મદાંધરાજ સર્વને તિરસ્કારની નજરે જોતો અને આ બધા કરતાં હુંજ મોટો હું એમ મનમાં માનતો. વળી તે તેના મનમાં એમ પણ ધારણા બાંધી બેઠો હતો કે પુષ્પાવતી નક્કી મનેજ વરમાળા આરોપશે; કારણ કે અહિં એકઠા થએલા સર્વ રાજ મહારાજ મહારી આગળ જાંખા જણાય છે.

સ્વયંવર મંડપ ચિહ્ન બરાઈ મયો હતો; એવામાંજ રાજ અમર-સિંહે યુવરાજ પુષ્પાયુધ સાથે પ્રવેશ કર્યો. જલ્દીમસિંહ તેમને જોતાંજ ચમક્યો. તેની આંખોમાં ગુસ્સાની લાગણી પ્રકટપણે જણાવા લાગી. પુષ્પાયુધ પણ તેની સામે ધિક્કાર યુક્ત વદને જોઈ નજર બીજી બાજુએ ફેરવી. પિતા-પુત્ર પોતાને માટે તૈયાર રાખેલાં આસનો પર જઈ બેઠા.

સ્વયંવરની શોભા અદ્વિતીય થઈ રહી હતી. બરાબર શુભ મહુર્તનો સમય થતાં રાજકુમારી પુષ્પાવતી હાથમાં વરમાળા ઝાલી હંશ-ગતીએ સભામાં ચાલી આવી. તેની આગળ રાજગુરુ અને મહારાજ પુષ્કરરાજ ચાલતા હતા. પાછળ રૂપગુણ સંપન્ન પરિત્રાજીકાઓ ચાલતી હતી. રાજગુરુ દરેક રાજ્યોનાં નામ-કીર્તિ વગેરે કહી સંભળાવતો હતો. પુષ્પાવતી દરેક રાજ્યોના મુખનું નિરીક્ષણ કરતી-કરતી આગળ ચાલી. રાજ-મહારાજઓ તેની આશા રાખી આતુર વદને બેસી રહ્યા હતા. જે રાજની પાસે થઈને રાજકન્યા આગળ ચાલી જતી તે રાજ દિલગીર થઈ લલાટ પર હાથ મૂકી નિઃશ્વાસ નાખતો. પુષ્પાવતી ઝડપથી આગળ વધવા લાગી. તે જલ્દીમસિંહના આસન આગળ થઈને પસાર થઈ. જલ્દીમસિંહની આશા નષ્ટ થઈ. રાજકન્યાએ તેના અખ સામે પણ નજર ફરી નહિ; આથી તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો.

નહિ; પણ આ વખતે તેનો ગુસ્સો શું કામમાં આવે ? તે ગુસ્સાને દબાવી ખેશી રહ્યો. પુષ્પાવતીની ચપળ ચક્ષુઓ ચારે તરફ ફરી પુષ્પા-યુધને ખોળતી હતી. થોડીવારમાં તો તે ગુણમુખ બાળાએ તેના પ્રિય જનને ખોળી કાઢ્યો. તેણે તત્કાળ તેની પાસે દોડી જઈ તેના કંઠમાં વરમાળા આરોપી. ભાટ-ચારણોએ પુષ્પાયુધની જય ગર્જના પોકારી. વાજ્રોત્તેજ્યે સ્થિતિ વાગવા મંડ્યાં. અભિવંદનની તોપો ફૂટવા લાગી. મંડપમાં આવેલા રાજાઓ લગ્નવાદ્ધિ જાળી પડી ઝપાટાબંધ ચાલી નીકળ્યા. સૌથી પહેલ પહેલો જલીમસિંહ બહાર નીકળ્યો અને ગુસ્સાના આવેશમાં તેના રસાલા સહિત મધુપુર ઉપડી ગયો. અન્ય રાજાઓ મહારાજા પુષ્કરરાજ અને અમરસિંહને મળી વિદાય થઈ ગયા. તે પછી પુષ્પાવતી અને અમરસિંહ મુખ્ય યથાવિધિ લગ્ન કરવામાં આવ્યું. મહારાજા પુષ્કરરાજે કન્યાદાનમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું. માંગલ્ય લોકોને સંતોષવામાં આવ્યા. પ્રજાજનો મિષ્ટાન્ન જમવા લાગ્યાં. બરાબર પંદર દિવસ સુધી ધામધૂમ મચી રહી. બાદ સોળમે દિવસે રાજા અમરસિંહે વિદાયગિરિ માંગી. પુષ્કરરાજે યોગ્ય પહેરામણી આપી પુષ્પાને કેટલીક શીખામણ આપી સાસરે વિદાય કરી. રાજકન્યાની સાથે આવેલી વિમળા પણ તેની સાથે સત્યપુર ગઈ.

પ્રકરણ ૪ થું.

ઉશ્કેરાએલો જલીમસિંહ.

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्पृहा ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुताप्रकृतिसिद्धमिवं हि दुरात्मनाम् ॥

મર્તુહરિ.

સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર નિર્દયપણું, કારણ વિના ક્રોધ, પરધન

તથા પરજીની ધચ્છા, અને પોતાના સંબંધીઓનું અનિષ્ઠ કરવું એ ચાર દોષ ખજા પુરૂષોમાં સ્વભાવિક હોય છે. રાજા જલ્મીમસિંહ દુર્ગુણોના ભંડાર હતો. રાજ્ય સત્તાના મદથી મદાંધ થયો હતો અને સર્વને તૃણવત્ ગણતો હતો. તેના અમલમાં પ્રજા દુઃખથી રીઝાતી હતી. તેના સરદારો-સૈનિકો સ્વાર્થાધ અને લુચ્છા હતા. હમેશાં રાજા તરફથી નવા હુકમો અને કાયદાઓ અમલમાં મૂકતા. રાજાને કંઈપણ કહેવાને કોઈ હિંમત ધરતું નહિ. ફક્ત રાજાના પુરોહિત શાંતિશર્મા રાજાને કવચિત્ ન્યાય યુક્ત ચાલવાની શીખામણ આપતા. શાંતિશર્મા વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે દરબારમાં આવી શકતા નહોતા; છતાં પ્રજા પર ગુજરતા જીલમને માટે રાજાને પાસે બોલાવરાવી ઉપદેશ આપતા. ખજારાજા હાજી હા કરી ચાલ્યો જતો, અને શેઠની શીખામણ ઝાંપા સુધી એ મુજબ વર્તતો. પોતાની શીખામણ કંઈ કામમાં આવતી નથી ધારીને શાંતિશર્માએ રાજાને કંઈ પણ નહિ કહેવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને પ્રજા પર ગુજરતો ત્રાસ જોઈ સંસારમાંથી છૂટા થવાને પ્રભુની પ્રાર્થના કરતો હતો. પુષ્પાવતીને લઈ જનાર પુષ્પાયુધ હતો. એવા સમાચાર જલ્મીમસિંહને મળ્યા હતા. એક નાનો છોકરો આટલી બધી ઉદ્ધતાઈ કરી ગયો અને અંતે તે તેને પરણ્યો; તે જાણી તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. આજે સવારથીજ તેને ઉદ્દેગ ઉત્પન્ન થયો હતો. તે પુષ્પાયુધ ઉપર ગુસ્સે થઈ મહેલના દિવાનખાનામાં આમતેમ આંટા મારતો હતો. તેણે ધણી વાર સુધી આમતેમ આંટા માર્યા કર્યા. તેના હૃદયમાં ક્રોધની આગ ભડમડાટ સળગતી હતી. આખરે એક વિકટ હાખ્ય કરી તે આત્મગત્ બોલી ઉઠ્યો:—“બચ્ચા પુષ્પાયુધ ! સિંહની ગુફામાં હાથ ધાલવાથી શો સાર નીકળે છે, તેની તને હવે બરાબર ખબર પડશે. હું તને જીવતો કેદ પકડીશ અને પુષ્પાવતીના દેખાંજ

તને ઝેરી સાપને સ્વાધિન કરીશ. બસ-ત્યારેજ, હા ! ત્યારેજ આ હૃદયમાં સળગેલી આગ શાન્ત થશે. હઠીલી પુષ્પા ! ત્હેં પણ મોટી ભૂલ કરી છે. બળવાન રાજાને મૂકી એક નાના અને નિર્માલ્ય રાજાના છોકરા સાથે પરણી છે. તે તારી ભૂલ હું સુધારીશ અને મારા હૃદય મંદિરની રાણી બનાવીશ. પુષ્પા ! પુષ્પા ! તારું લાવણ્ય મારા હૃદયને દુઃખી કરે છે. આ મન તારા વિના અમુઝાય છે. પુષ્પા ! તું માનીશ તો સુખી થઈશ. તારી ધમ્મજા નહિ હોય તોપણ હું તને મારી રાણી બનાવીશ.

પડ્યા પાસા ઉંઘા, હજી પણ કંઈ હરકત નથી;
કરૂં બીજી યુક્તી, જતી કરવી એ જીવતી નથી.
કરોડો ઉપાયે હરણી હરતો શાર્દુલ નથી,
ખરે ઉઘોગીથી, જગતમાંહિ કંઈ દૂર નથી.
રસીલી રંગીલી અદ્ભૂત અહા સુંદરી બની,
અરે જાણું હું તો રમણી મણિ માંહિ શિરમણિ.
ઘટે લક્ષ્મીને શું જગપતિ વિના અન્યજ પતિ ?
ખરે નક્કી-નક્કી કળાયુગ મહિ તો નથી સતિ.

રા. ઝવેરી.

બસ એજ વિચાર. પુષ્પાને પકડીશ-તેને મનાવીશ. જો તે માનશે તો સુખી કરીશ, અને નહિ માને તો અત્યંત ત્રાસ આપી મારી ગુલામડી બનાવીશ. હા, પુષ્પા ! તારા રૂપ સૌન્દર્યથી હું ઘેસો બની ગયો છું. સુંદરી ! ત્હેં મને નિરાશ કર્યો છે. મારી આશામાં હળાહળ ઝેર રેડયું છે. ખરેખર ત્હેં પેલી ભામટી વિમળાના પ્રાંચેજ આ પગલું ભર્યું છે. એ પિશાચી વિમળાને પણ પકડી મંગાવી મારા એક હલદા ખવાસ સાથે પરણાવીશ. એા મદ્યેલી મહિલા ! જ્યારે હું તારું અભિ-

માન ઉતારીશ ત્યારેજ શાન્ત થઇશ.” આમ વિચારમાળા ચાલી રહી છે એટલામાં દ્વારરક્ષકે ત્યાં આવી જણાવ્યું કે:—“મહારાજ ! ગુરૂજી શાન્તિશર્મા કોઇ અગત્યના કામ માટે આપને મળવા માગે છે.”

“તે ધરકું ખચ્ચર વળી અત્યારે અહિં શા માટે આવ્યું હશે ! જા તેને આવવા દે.” રાજાએ આજ્ઞા આપી. દ્વારરક્ષક ચાલ્યો ગયો. શાન્તિશર્માએ ત્યાં પ્રવેશ કરી રાજાને આશીર્વાદ આપ્યો. રાજાએ માથું નમાવી પૂછ્યું:—“મહારાજ ! આજે ઘણા દિવસે એકાએક આગ-મન શા કારણથી થયું છે ?”

“રાજા ! મહેં એમ સાંભળ્યું છે કે તમારું ચિત્ત આજ કેટલાક સમયથી વ્યગ્ર રહે છે. તે તથા બીજાં કંઈક કારણોથી મારે ખાસ અહિં આવવું પડ્યું છે. રાજા ! શું તબીબતમાં કંઈ બગાડો થયો છે કે કોઇ સખળ શત્રુ ઉભો થયો છે ?” શાન્તિશર્માએ પૂછ્યું.

“ગુરૂજી આપનું ધારવું ખરું છે. મારું મન હાલમાં અત્યંત વ્યાકુળ રહે છે. ખાન-પાન-ગાન-વગેરે કાંઈ પણ ગમતું નથી. મહારાજ ! ખરું પૂછો તો મારો જીવ ચક્રોળે ચઢેલો છે. તે ફક્ત એકજ વસ્તુની જાંખના કર્યા કરે છે.” જાલીમસિંહે જણાવ્યું.

“તે શું ચીજ છે કે જેનાથી આપને આટલું બધું સહન કરવું પડે છે ?” શાન્તિશર્માએ ગંભીર મૂખે પ્રશ્ન કર્યો.

“ન પૂછો—ન પૂછો, ગુરૂમહારાજ ! તે વાત અત્યારે ન પૂછો. તે વાત જાણવાથી આપને અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન થશે.”

“તોય પણ જાણવો તો ખરા કે છે શું ?”

“આપનો આગ્રહ છે તો સાંભળો. આપ જાણતા તો હશેજ કે ચંપાનગરના રાજા પુષ્કરરાજની પુત્રી પુષ્પાવતીને હું અહીં લાવ્યો હતો. તે સુંદરીની ઇચ્છા મને પરણવાની હતી.

પણ પેત્રો ઉદ્ધત સત્યપુરનો પાટવી કુમાર પુષ્પાયુધ તેને પરણી ગયો છે. ગુરરાજ ! તે શીયાળવાએ સિંહની ગુફામાં હાથ ધાલી હાથે ફરી મ્હોત માગી લીધું છે. બસ એજ કારણથી આ ચિત્ત ચક્રોળે ચઢ્યું છે.”

“ રાજન્ ! આપ અસત્ય શાને બોલો છો. પુષ્પાવતી પુષ્પાયુધને આહ્વા છે તેની પણ મને સારી રીતે ખબર છે. બીજું તમે તેને ચંપાનગરમાંથી ઉપાડી અહિં પકડી લાવ્યા હતા. તમે કહો છો કે પુષ્પાવતીની ઇચ્છા પરણવાની હતી; પણ એમ બનેજ નહિ. શુદ્ધ ક્ષત્રિય બાળા અપેલા પ્રેમનો ભંગ કરેજ નહિ. તેને લલ્પ જવામાં અને પરણવામાં પુષ્પાયુધે પોતાનો ધર્મ બળવ્યો છે; એમાં તેણે શું બોલું કર્યું છે? માટે એવા હલકા વિચારોનો ત્યાગ કરી મનને શાન્ત કરો. હૃદયાર વર્તવામાં મજા નથી.”

“ ગુરમહારાજ ! હવે તમારા એક પણ શબ્દની અસર મને થનાર નથી. હું દુઃખનને યોગ્ય બદલો આપ્યા વિના અને પુષ્પાવતીને આ રંગમહેલમાં લાવ્યા વિના શાન્ત થનાર નથી. ”

“ રાજ ! જે દુઃખનને બદલો આપવાની ઇચ્છા ધરાવો છો તે કેવો બળવાન છે તે આખું જગત જાણે છે. તે નાનકડું રાજ્ય છે પણ ક્ષાત્ર લોહીથી ભરપૂર છે. તેમજ પુષ્પાવતી વીર યોદ્ધાઓથી રક્ષાએલી છે. સિંહના સંરક્ષણમાં છે, વીર પુત્રની છાયામાં છે. તેને લાવવાનો વિચાર આકાશ કુસુમ સમાન છે. ”

“ સમજું છું. આપનાથી હું વિશેષ સમજું છું. ગુરરાજ ! આજ સુધી મ્હોં આપનું માન જાળવ્યું છે. તેના બદલામાં તમે મારી વિરુદ્ધ વર્તી મને ઉત્તેજિત કરવાને બદલે દયાવો છો. બસ આજથી તમારો અને મારો સંબંધ તુટ્યો છે. આ બળવાન રાજા તેના

શત્રુઓનો કેવી રીતે સંહાર કરવો તે સારી રીતે સમજે છે. તે સત્યપુરના રાજપૂતોનો એકજ સપાટે નાશ કરવાને આ વીર સામર્થ્યવાન છે. રસીલી પુષ્પા બંધે હજારો-બંધકે કરોડો વીર યોદ્ધાઓથી રક્ષાએલી હશે તદ્દપિ આ બળવાન રાજા તેને લાભ્યા વિના છોડનાર નથી. તેને મેળવવાને હું મારા સમસ્ત સૈન્યનો સંહાર થવા દઈશ. લોહીનો મહાસાગર રેલાવીશ અને એ મદાંધ યુવતીને મારે સ્વાધિન કરીશ. મધુપુરના રાજાની કેટલી સત્તા છે, અરે તે કેવો બચકર માણસ છે તેની સધળાને ખબર છે. ”

“ રાજા ! સાહસ થાય છે. કળિકાળની સિમા અત્રે પૂર્ણ થાય છે. તમારે માનવું યા ન માનવું એ મરણની વાત છે; પણ આ રાજ્યના ગુરૂની લાગણી તમારાં કુટુંબોથી દુખાય છે. મહુમ મહારાજાને આપેલા વચનથીજ આ બળવું હૃદય આપને દુઃખ ઉપજાવે એવાં વચનો અત્યારે સંભળાવે છે. રાજા-સત્તાના બળમાં મરત બનેલા આ રાજા ! આ પ્રાણુ હવે થોડા સમયનેજ માટે છે. માટે માફ કહેવું માન, પ્રભુને ખાતર માન-આ રાજ્યની આબરૂ સાચવવા માટે માન, કારણ કે પુષ્પાવતી પુષ્પાયુધની ધર્મપત્નિ થઈ ચૂકી છે. બીજાની થએલી પત્નીને બળાત્કારથી મેળવવી એ ક્યાંતો ન્યાય છે ? ”

“ આ જાલીમસિંહના હૃદયનો ન્યાય છે. ગમે એવી સ્ત્રી લાવી તેનાથી સુખ ભોગવવું એ મારી સત્તાની વાત છે. હું પુષ્પાને લાવીશ અને તેની સાથે રંગરાગ માણીશ. ”

“ બસ એજ તારા બાવીની ઉથલપાથલ કરનારી જ્વાળા-મુખી દેવી છે. પુષ્પાની પાવક જ્વાળામાં આખરે તારે બળી ભષ્મ થવાનું નિર્માણ થએલું છે. હા ! તેથીજ તારી વિપરીત બુદ્ધિ થઈ છે. ”

“ બસ કરો-બસ કરો. તમારાં નિર્માલ્ય વચનો મને વધારે

વાર ન સંભળાવો. હું ધારું એ કરવાને સમર્થ છું, પૃથ્વીને પાતાળમાં પણ આંપવાને સત્તાવાન છું.”

“ ખરેખર આવા કંગાલોએજ આ પવિત્ર ભૂમીને અપવિત્ર કરી છે. પ્રજાપાલકનો ધર્મ પિશાચ રાજાઓના હૃદયમાંથી વિદુષ્ઠ થઈ ગયો છે. હાય ! આ પવિત્ર ભૂમિ પામીઓના પાપાચારથી અપવિત્ર થશે અને આવા મોહાંધ મહિપતિઓના ત્રાસથી આખરે પરતંત્ર થશે. હા ! જ્યારે આવા મોહાંધ મહિમતિઓ લલના અને લક્ષ્મીને માટે અત્યંત ત્રાસ વર્તાવશે, હા ! ત્યારેજ-બસ ત્યારેજ પ્રભુ સ્વરૂપ બળવાન વીર આ વસુધામાં જન્મ ધરી પ્રજાની વહારે ચઢી દુષ્ટાત્માઓને દંડ દેશે. મોહાંધ થએલા ભૂપતિઓને બળ બતાવી ગુલામ બનાવશે. હા, બસ-ત્યારેજ આવા વિષયાંધ રાજાઓનો ગર્વ ગળી જશે. પ્રભુ ! પ્રજાનું રક્ષણ કરનાર અને જીવમી જીવમીઓના જીવમને શાન્ત કરનાર વિજયી રાજાનું રાજ્ય અવિચળ તપજે. ” દહી શાન્તિ શર્માએ આકાંક્ષ સામે હાથ જોડી પ્રભુની પ્રાર્થના કરી.

ગુરનાં વચનોથી જલમીસિંહ ક્રોધાકાન્ત બની ગયો. તેણે તેજ ક્ષણે સિપાહીઓને બોલાવી ગુરને બાંધી કારાગૃહમાં પૂરવાની આજ્ઞા આપી દીધી, સિપાહીઓ બાંધવા આવે એ પહેલાંજ શાન્તિશર્માએ છલંગ મારી રાજાની કમ્બરેથી કટાર ખેંચી લીધી અને તેને ભયંકર શાપ આપી કટારથી આત્મહત્યા કરી. જલમીસિંહ લોહીમાં તરફડતા રાજ્ય ગુરને જોઈ હસવા લાગ્યો. શાન્તિશર્માએ તિરસ્કાર યુક્ત વદને તેના સામે દૃષ્ટિ કરી પ્રાણ ત્યાગ્યો, જલમીસિંહે બીજા સિપાહીઓને બોલાવી તેના શબને અગ્નિ સંસ્કાર કરી આવવાની આજ્ઞા કરી, સિપાહીઓ શાન્તિશર્માના શબને ઉપાડી ગયા, જલમીસિંહ વિરામાસન પર પડી મનમાં કંઈક બરબડવા લાગ્યો. ખરેખર દુષ્ટ માણસો બીજાની ચઢતી જોઈને

બળી જાય છે. તેમનાથી જીજનું સુખ જોઈ શકાતું નથી. એ અનુસાર જલ્દીમસિંહ ઇર્ષ્યાથી બળવા લાગ્યો. એક મોટા મહારાજની કન્યા એક નાના રાજના પુત્રની પત્ની થઈ એ તેનાથી સહન કરી શકાયું નહિ.

જલ્દીમસિંહ જોકે રાજ હતો પરંતુ તેનામાં રાજનેતા એક પણ ગુણ નહોતો. તે બ્યસની અને વિદ્વાસી હતો. તેના જનનામાં અનેક પત્નીઓ તથા ઉપ પત્નીઓ હતી; છતાં એ પશુવૃત્તિનો પિશાચ તેની વિષયેચ્છાને તૃપ્ત કરવાને અનેક સુશીલ બાળાઓને ત્રાસ આપતો હતો. તેની કુટિલતાથી પ્રજા કંટાળી ગઈ હતી. કેટલાંક પ્રજાજનો તો મધુપુરનો ત્યાગ કરી જીજ નગરમાં જઈ રહ્યાં હતાં, જે નગરમાં કોઈ સુંદર સુંદરી નજરે પડતી તો તરત તેને ઉપાડી જનાનખાનામાં લઈ જવામાં આવતી. નવીન સુંદરીના લાવનારને જલ્દીમસિંહ ઇનામ આપતો; આથી તેના સિપાહી અમલદાર વગેરે નિરંતર એ નીચ કામમાંજ લક્ષ આપતા હતા. રૈયત ત્રાહ્મ-ત્રાહ્મ પોકારતી. દુષ્ટ જલ્દીમસિંહના જુલમની હદ આવી રહી. ગરીબ રૈયતની વહારે ચઢનાર અને જલ્દીમસિંહને તેના કર્મની શિક્ષા કરનાર કોઈ પણ રાજા એ સમયે હિંમતવાન થતો નહિ. કેટલાક રાજા મહારાજાઓ તો જલ્દીમસિંહના દોસ્ત બની તેની સાથે આનંદ ભોગવવા મધુપુર આવતા અને મહિનાઓના મહિના સુધી ત્યાં પડ્યા પાથર્યા રહેતા. એ આનંદ વિદ્વાસમાં લખલૂટ ખર્ચ થતું હતું.

મધુપુરમાં આવી રીતે અંધેર ચાલી રહ્યું હતું. પુષ્પાવતીના લગ્નથી જલ્દીમસિંહના હૃદયમાં આગ લાગી હતી. તે નિરંતર શોક કરી મહેલમાં પડી રહેવા લાગ્યો. રાજની એવી અવદશા નિહાળી સર્વ સરદારો શોક કરવા લાગ્યા અને રાજાજને શું થયું હશે એમ મનમાં વિચારવા લાગ્યા. છેવટે મંત્રી ભુપતસિંહે રાજની પાસે આવી શોકાતુર

રહેવાનું કારણ પૂછ્યું. જવાબમાં રાજાએ કપાળ પર હાથ પછાડી કહ્યું:—“ પ્રધાનજી ! શું કહું ? જે મધુરા પુલપુલની આશાએ હું આજ સુધી આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરતો હતો; હા ! તે પુત્રપુત્ર પીળની પાસે ગયું છે, તેણે મારી આશામાં હળાહળ વિષ રેડ્યું છે. મંત્રી ! અંપા નગરના નરેશની પુત્રી પુષ્પા આપણા દુષ્મન પુષ્પાયુધની પટરાણી થઈ છે. હાય ! સિંહનો શીકાર એક નાનકડો મૃગ પડાવી ગયો છે. હંશી કાગડાની થઈ છે ! ”

“ મહારાજ ! શાન્ત થાઓ. આવી રીતે શોક કરવાથી કંઈ વળનાર નથી. લગ્નથી જોડાઈ ગયેલી પુષ્પા હવે ફરીથી પ્રાપ્ત થનાર નથી. માટે તેના વિચારનો ત્યાગ કરો. હું આપને માટે તેનાથી અધિક સુસ્વરૂપા સુંદરી ખોળી લાવીશ.” ભૂપતસિંહે શાન્તિ આપી જણાવ્યું.

“ મારે હવે અન્ય સુંદરીની ઈચ્છા નથી. જે પુષ્પાએ મારી આશાને અધવચથી જ કાપી છે, તેને હું કદાપિ સુખી થવા દેઈશ નહિ. હું તેને હરદ્રોષ ઉપાયે મારા પંજમાં ફસાવી તેનું શીયળ નષ્ટ કરી તે મદાંધ બાળાનો મદ ઉતારીશ. હા ! પુષ્પાયુધ ! જે સમયે પુષ્પાએ તારા કંઠમાં વરમાળ આરોપી હતી, તે વખતે ત્હેં મારી સામે તિરસ્કાર ભરી દ્રષ્ટે જોઈ મારી હાંસી કરી હતી; તે સમયે મને યાદ છે. તારૂં વાવેલું વિષવૃક્ષ મોટું થયું છે; તેનાં ફળ ચાખવાનીજ હવે વાર છે. જમ્યા પુષ્પાયુધ ! ત્હેં શુદ્ધમાં સૂતેલા સિંહને લાત મારી જગાડ્યો છે. એક નાના અળસીઆએ અજગરનું અપમાન કરી બયાનક વેર વધાર્યું છે; જસ તે પ્રયંડ આગના બલુકામાં તારે હવે હોમાવાનું છે.” આમ બોલતો જલ્મીમસિંહ હાથની મૂઠ્ઠીઓ વાળી હોડ પીસવા લાગ્યો. મંત્રી ભૂપતસંગ તેની પાસે જઈ આશ્વાસન આપી કહેવા લાગ્યો:—“ મહારાજ ! જે સમયે ત્હેં સિંહને અપમાનની આગમાં

સળગાવ્યો છે તે સસલાને હું આજ ક્ષણે પકડવા જઈ છું અને થોડા દિવસમાંજ તેને અંધિવાન બનાવી આપના ચરણમાં રજુ કરું છું.”

“ નહિ, એમ કરવાથી મોટા રાજાઓમાં આપણી હાંશી થશે. એક મોટા બળવાન રાજાએ નાના દાકોર સાથે મુકાબલો કરવો એ ધણું લજ્જાનું કામ છે. આપણે તેની સામે ઉઘાડા નહિ પડતાં પ્રપંચથી કામ કરવાનું છે. ભુપતસંગ ! તું ગમે એ પ્રકારે પ્રથમ પુષ્પાવતીને ઉપાડી મંગાવ. પુષ્પાના અહિં આવ્યા પછી આપણે તરત પુષ્પાયુધનું કાસળ કાઢી નાખીશું. તેને મરણ પામેલો જોઈ પુષ્પા તેની મેળેજ મારી સાથે પ્રેમ આંધશે; કારણ કે પુષ્પા મને ચાહતી હોય એમ હું જાણું છું તેણે સ્વયંવરમાં પણ મારી સામે જોઈ કાતીલ કટાક્ષ ફેંક્યું હતું, સ્ત્રીયો ધણી શરમાળ હોય છે, તે પ્રાણાંતે પણ તેના મનની ઇચ્છા જાહેર કરી શકતી નથી. જે ચાલાક પુરૂષ હોય છે તેજ સ્ત્રી નામનો બાવ જાણી શકે છે. મારા ધારવા પ્રમાણે પુષ્પા અંદર ખાતેથી મને ચાહતી હોવી જોઈએ; પછી તો ભગવાન જાણે. માટે આપણે તેને હરકોઈ ઉપાયે પ્રથમ અહિં લાવવાની જરૂર છે. પ્રધાનજી ! આ કામ તારેજ કરવાનું છે. તારી પરિક્ષાનો આ સમય છે. જોઈ છું કે તું આ કામ કેવી રીતે પાર ઉતારી શકે છે.” કહી જલિમસિંહ પ્રધાનની સામે જોઈ રહ્યો.

પ્રધાન ભૂપતસંગે થોડીકવાર વિચાર કરી કહ્યું:—“ મહારાજ ! મને આ પોતેજ એક યુક્તિ યાદ આવી છે. બસ હવે આપણું કામ પાર પડ્યુંજ સમજાવે.”

“ હે ! શું કહે છે ? એવું તે શું યાદ આવ્યું કે જેથી જલિમ કામ પૂરું થવાનું જણાવે છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ મારો એક મિત્ર છે. તેનું નામ મોજીરામ છે. તે નદી કિનારે આવેલા ભૈરવનાથના મંદિરમાં રહે છે. તે ભૈરવાચાર્યના નામથી ઓળખાય છે. તેનું વિકાળ સ્વરૂપ જોઈ ભલભલા કંપી ઉઠે છે. તે મોજીરામ આખો દિવસ મસ્ત રહે છે. તેની પર ભૈરવનાથની પૂર્ણ કૃપા છે. તે ધારે એ કરવાને શક્તિવાન છે. વળી વધારામાં તે ત્રિકાળ શાની પણ છે. મહારાજ ! આપણે તેને આ પળેજ અહિં બોલાવી આપની ઇચ્છા જણાવીએ. તે જરૂર આપણું કામ કરશે. ” ભૂપતસંગે નવીન વાત જણાવી.

“ જો એમ છે તો તેને આ પળેજ અહિં બોલાવો. અરે પહેરાપર કોણ છે ? ” જલ્લામસિંહે જુમ મારી. તરત એક સિપાહી હાથ જોડી અંદર દોડી આવ્યો. તેને જોઈ પ્રધાન ભૂપતસંગે કહ્યું:—તું ભૈરવનાથના મંદિરે જઈ અને ત્યાંથી ભૈરવાચાર્ય મહારાજ મોજીરામને મારું નામ દઈ હાલને હાલ અહિં બોલાવી લાવ. ”

સિપાહી ચાલ્યો ગયો. રાજા અને પ્રધાન આડી અચળી વાતો કરી ભૈરવાચાર્યના આગમનની રાહ જોવા લાગ્યા.

પ્રકરણ પં મું.

“ ભૈરવાચાર્ય. ”

મહેલમાંથી નીકળેલો સિપાહી થોડીવારમાં ભૈરવનાથના મંદિરે આવ્યો. આ વખતે ભૈરવાચાર્ય મોજીરામ પૂજકાર્યથી પરવારી તેમના શિષ્ય સાથે ગાંજના દમ પર દમ લગાવી ખુશમિજાજે વાતો કરી રહ્યા હતા. ભૈરવાચાર્ય દેખાવે ઘણો ભયંકર લાગતો હતો. તે બાંધી દડીનો અને હાથ-પુટ જણાતો હતો. તેની આંખો હમ્મેશાં લાલચોળ રહેતી.

માથાના લાંબા વાળ તેની પીઠ પાછળ લટકતા. તેના કપાળમાં સિંદુરની અંચા હરમેશાં ભલભલ પડતી. તે તેના જમણા હાથમાં ત્રાંબાનું કડું પહેરી રાખતો. તેને જોઈ ભલભલા વીર પુરો પણ ભય પામતા. ભૈરવાચાર્યે અનેક જાળિદાનથી ભૈરવને પ્રસન્ન કર્યા હતા. ભૈરવ તેના ભક્તનું દરેક કામ કરી આપતા. આથી મોજરામ મહારાજનાં સર્વજ્ઞ ગાન ગવાતાં. જે કોઈને કંઈ મહા વિકટકામ પૂરું કરવું હોય તો તે મોજ મહારાજને મળતો. મહારાજ તેનું કામ જલ્દીથી પૂરું કરતો અને જલ્દામાં ભૈરવના પૂજન-જાળિદાનની સામગ્રી માગી લેતો. મોટા રાજાઓ અને શ્રીમંતો તેની પાસે આવતા અને કામને માટે મોજ મહારાજને કરગરતા. ટુંકાણમાં મોજમહારાજ ઘણોજ ભયંકર હતો. તે ઉડતા પક્ષીને પણ નીચે પાડતો. તે આખો દિવસ ગાંજની ધુનમાં રહેતો. તે કોઈની પરવાહ રાખતો નહિ. તેના ધ્યાનમાં જે કોઈની વાત ઉતરે તોજ તે કંઈપણ કાર્ય કરવાને તત્પર થતો; પણ જે તેનું મગજ ટેકાણે ના હોય તો તે ભલભલાનું એક ઘડીમાં ભયંકર અપમાન કરી બેસતો. આવા ભયંકર ભૈરવાચાર્યને માટે અનેક દંત કથાઓ ચાલતી હતી.

તેને તેડવાને આવેલો સિપાહી હાથ જોડી ધ્રુજતે પગે અંદર ગયો અને મોજરામના ચરણમાં પ્રણામ કરી બોલ્યો:—“ મહારાજ! આપને પ્રધાન ભૂપતસંગ બોલાવે છે.”

તેનું બોલવું સાંભળતાંજ મોજરામે લાલચોળ નેત્રો વડે તેના સામે જોઈ પૂછ્યું:—“ કોણ ભૂપતસંગ બોલાવે છે કે ? ”

“ હા, મહારાજ.”

“ તે ગાંજને પીવાને અહિં કેમ આવતો નથી ? ”

“ તેની મને શું ખબર પડે ? હું તો એક ગરીબ સિપાહી છું.”

“ શું એ ગાંડુંએ મને એક સિપાહી સાથે આવવાનું જણાવ્યું છે ? જ નથી આવતા. મને એની પરવાહ નથી. મૂર્ખના શિરોમણીને એટલો પણ વિચાર ન થયો કે મહારાજને માટે સુખપાલ મોકલી બોલાવું. જા, ચાલ્યો જા. હું નહિ આવું. ” કહી મોજરામ શિષ્યના હાથમાંથી ચલમ લઇ ધૂમાડાનાં ગોટે ગોટ કાઢવા લાગ્યા.

સિપાહી એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના ત્યાંથી ચલતો થયો અને પ્રધાનની પાસે આવી સર્વ વાત જણાવી, તરત પ્રધાને રાજની આગ્રાથી તેને માટે એક પાલખી મોકલી. સિપાહી પાલખી લઇ પુનઃ ત્યાં આવ્યો અને મોજરામને અંદર બિરાજવાની વિનંતી કરી. મોજરામે ઉભા થઇ ખીટીએ લટકતો પીળા રંગનો જખ્મો પહેરી લીધો. માથા-પર ફેંટા બાંધી દીધો. તેમણે તૈયાર થઇ પાસે બેઠેલા શિષ્યને કહ્યું:— “ બચ્ચા પ્રાણીઆ ! તું પણ ઉભો થા અને મારી સાથે ચાલ; પણ તે પહેલાં ચલમમાં ગાંજે ભરીલે. સાક્ષા પ્રધાનને ત્યાં પાનસોપારી સિવાય કંઇ પણ મળશે નહિ. ”

ગુરૂની આગ્રા થતાં પુનઃ તે શિષ્યે ગાંજે બનાવી ચલમમાં ભર્યો અને તેની પર કાથીનું દોરડું સળગાવી દેવતા મૂક્યો.

મોજમહારાજ પાલખીમાં બેઠા. તેમની સામે તેમનો શિષ્ય હાથમાં ચલમ પકડી બેઠો. પાલખી ઉંચકનારા તેમને ઉંચકી રાજ-મહેલ તરફ ચાલ્યા. પાલખીમાં બેઠેલો લેરવાચાર્ય વારે ધડીએ બહાર ડોકું કાઢી જોતો હતો અને વચ્ચે વચ્ચે શિષ્યના હાથમાંથી ચલમ લઇ દમ લગાવતો હતો. થોડીવારે પાલખી મહેલ આગળ આવી. મહારાજે નીચે ઉતરી તેડવા આવેલા સિપાહીને પૂછ્યું:— “ તારો પર-ધાન કેમ દેખાતો નથી ? શું તેને ખબર નથી કે હમણાં મોજરામ આવી પહોંચશે ? ખરેખર એ ધણોજ મૂર્ખો છે. એક મહાસમર્થ

ભૈરવાચાર્યને શી રીતે માન આપવું તે એ રીખ્યોજ નથી. જા, બોલાવ તારા પરધાનને. તે તેડવા સામો આવશે તોજ હું અંદર આવીશ. ” કહી પુનઃ શિષ્યના હાથમાંથી ચલમ લઈ ધૂમાડાના ગોટ કાઢવા લાગ્યા.

તેનો પ્હાડી અવાજ સાંભળી અંદર બેઠેલો પ્રધાન તરત નીચે આવ્યો અને મહારાજ પધાર્યા કે, કહી મોજીરામના ચરણમાં પડ્યો. ભૈરવાચાર્યનો ક્રોધ ચલમમાં સમાઈ ગયો. તે હસ્તે વદને બોલ્યા:— “ બચ્યા ! મને કેમ બોલાવ્યો છે ? શું માથે કાંઈ આફત આવી છે ? ”

“ હા મહારાજ, કંઈક એવું છે ખરું. આપ મારી સાથે અંદર પધારો. મહારાજ આપની આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યા છે. ” પ્રધાને કહ્યું.

“ શું રાજ્યએ જ મને બોલાવ્યો છે ? નક્કી કંઈક આફત હોવી જોઈએ. ચાલ તું આગળ થા. ” કહી મોજીરામ શિષ્યનો હાથ પકડી પ્રધાનની પાછળ ચાલ્યો.

જલીમસિંહ તેને જોઈ ઉભો થયો અને બે હાથ જોડી તેને માથું નમાવ્યું. તેના માથા પર હાથ મૂકી ભૈરવાચાર્ય બોલ્યો:— “ ભૈરવનાથની કૃપાથી સુખી રહે. ” આમ આશિર્વાદ આપી તે એક સુવર્ણ મઢેલી ખુરશી પર બેઠો અને ભવ્ય દિવાનખાનાની રમણિયતા નિહાળવા લાગ્યો. એવામાં જલીમસિંહે કહ્યું:— “ મહારાજ ! આ સેવકને આપતું એક કામ પડ્યું છે. તે કામ પૂર્ણ કરવાને આપના સિવાય ખીજો કોઈ શક્તિવાન નથી. હું આશા રાખું છું કે તમે મારી પ્રાર્થના સ્વિકારશો અને મારું કાર્ય પૂર્ણ કરવાને કૃપા કરશો. મહારાજ ! આપ તો સાક્ષાત ભૈરવ સ્વરૂપ છો. આપ ધારો એ કરવાને સમર્થ છો. હું મારું કામ આપને નહિ કહું તો કોને કહીશ ! આપ તો મારા શિરસાવંધ પ્રભુ છો. ”

રાજનું બોલવું સાંભળી ભૈરવાચાર્ય ખુશ-ખુશ થઇ ગયો. તેણે પુનઃ ચલમનો એક સપાટો લગાવી કહ્યું:-“ રાજ ! તારું કહેવું ખરું છે. ભૈરવ અને હું એકજ છીએ. તું મારો પરમ ભક્ત છે. તારું દરેક કામ કરવું એ મારો ધર્મ છે. બોલ તારી શી ઈચ્છા છે ? શું તારે કોઇ નવું રાજ્ય જોઇએ છે ? ”

તેણે બોલવું સાંભળી રાજાએ તેને તમામ હકીકત કહી સંભળાવી અને અંતમાં જણાવ્યું કે હરકોઇ ઉપાયે પુષ્પાયુધને આ પૃથ્વીપરથી વિદાય કરી પુષ્પાવતીને મારા રંગમહેલમાં લાવવી જોઈએ. તેની સઘળી વાત ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી ભૈરવાચાર્ય પ્રથમ તો ખૂબ હસ્યો અને વળી પાછો જોરથી એક દમ લગાવી બોલ્યો:-“ અરે આમાં તે શું મોટું કામ છે કે જેથી તું આટલો બધો ચિંતાથી ખવાઇ ગયો છે ? રાજ ! હું તારું કામ જલ્દીથી પૂરું કરી શપથ યાદ રાખજે કે એ કામ પૂર્ણ થયા પછી તારે ભૈરવનાથને તરત જ બિગ્દાન આપી સંતોષવા પડશે. ”

“ હું આપની આજ્ઞા મુજબ વર્તવાને હમ્મેશાં તૈયાર છું. ” રાજાએ માથું નમાવ્યું. ભૈરવાચાર્ય પાસે બેઠેલા પ્રધાનને કહ્યું:-“ લે બચ્ચા ! ચલમનો એક સપાટો લગાવ જોઈએ. ”

ભૂપતસંગે દમ લગાવી ચલમ પાછી આપી. ભૈરવાચાર્ય હસવા લાગ્યો. તે પછી થોડીવાર ત્યાં બેસી તે જવાને ઉભો થયો. રાજા તેને નમન કરી નીચે સુધી મૂકવા આગ્યો. ભૈરવાચાર્ય તેના શિષ્ય સાથે સુખપાલમાં બેસી મંદિર તરફ રવાના થયો. તેણે પોતાના મુકામે આવી ઘણીવાર સુધી કંઈક વિચાર કર્યો; અંતે તે ત્યાંથી ઉભો થયો અને મહિસાગર તરફ ચાલી એક ઉંડા કોતરમાં ઉતર્યો. એ કોતરમાં થોડેક દૂર ચાલી એક ઠેકાણે તે ઉભો રહ્યો અને મુખથી એક વિચિત્ર

અવાજ કર્યો. તેના એ અવાજથી એક હુષ્ટપુષ્ટ માણસ કે જે તેના જેવો ભયંકર જણાતો હતો તે ત્યાં દોડી આવ્યો અને હાથ જોડી ભૈરવાચાર્યની આજ્ઞા સાંભળવાને ઉભો રહ્યો. ભૈરવાચાર્ય તેના કાનમાં કંઈ વાત કહી. તે વાત સાંભળી તેણે તરત ત્રણ તાળી વગાડી કે જેથી પચીસેક કદરૂપા માણસો એકાએક ત્યાં નીકળી આવ્યા. તે માણસો સાથે એ સરદારે ગુરૂને પ્રણામ કરી ચાલવા માંડ્યું. ભૈરવાચાર્ય તેઓની પીઠ પાછળ જોઈ રહ્યો. જ્યારે તેઓ દેખાતા બંધ થયા ત્યારેજ તે ત્યાંથી નીકળી પુનઃ ભૈરવના મંદિરે આવ્યો અને શિષ્યે બીજી વાર તૈયાર કરેલી ચલમના સપાટા લગાવી ભોજન કરવા ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

“ વાર્તાવિનોદ. ”

“ પતિપદ પ્રેમથી પૂજે, ધરામાં ધન્ય તે રમણી,
અવર ઇચ્છે ન અંતરમાં, ધરામાં ધન્ય તે રમણી. ”

આજે શરદ્ પૂર્ણિમાની રાત્રિ હતી. પુષ્પાવતી તેના સ્વામીની રાત્ર જોઈ એક સોદા પર બેસી રહી હતી. તેણે આજે મનોહર શૃંગાર ધારણ કરી સ્વામીને પ્રસન્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. કાળી સાડી શરીર પર પહેરવાથી તે ગૌર મુખી કાન્તા અલબેલી દેખાતી હતી. ઝગઝગાટ બળતા દીપકોમાં તેણે કાને પહેરેલાં એરીંગ વિજળીની માફક ચળકી તેના રૂપ સૌન્દર્યમાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યાં હતાં. તે વારંવાર મુખથી બોલતી હતી કે:—“ હજી એ કેમ નહિ આવ્યા હોય? ”

એવામાં તેની સખી વિમળા તેની પાસે આવી. વિમળા સદ્ગુણી

કુમારદા હતી. તે જલ્મીમસિંહના એક બળવાન સરદારની પુત્રી હતી. વિષયાંધ જલ્મીમસિંહે તેની પર મોહાંધ થઇ તે સરદારને જણાવ્યું હતું કે:—“તું તારી વિમળાને મારા જનનાંખાનામાં મોકલી દે. હું તેનું ઉપપત્નિ તરીકે સદા પાલન કરીશ.”

રાજનું આવું બોલવું સાંભળી તે સરદારે ગુસ્સે થઇ સમશેર ખેંચી; આખરે એ દૂર રાજની આશાથી તે સરદારનું મૃત્યુ થયું. વિમળાને પકડી મહેલમાં મોકલી. વિમળાએ શીયળ રક્ષણ માટે સ્ત્રી ચરિત્રનો આરંભ કર્યો. તેણે વ્રતનું પહાનું બતાવી છ માસની મુદત માગી.

જલ્મીમસિંહે હા પાડી. બાદ કેટલાક દિવસ પછી પુષ્પાવતીને પણ પકડી મંગાવી તે મહેલમાં રાખી. મહેલમાં પુષ્પાવતી અને વિમળા વચ્ચે સ્નેહ બંધાયો અને તે પછી વીર પુષ્પાયુધ તેમને ઉદ્ધાર કરી ગયો. એ વિમળા હવે સત્યપુરમાં પુષ્પાવતીની પાસે રહેતી હતી. પુષ્પાવતી તેને સગી બહેનની માફક ચાહતી હતી. દિવસો વિતતાં વિમળા પણ પ્રધાન પુત્ર મનહરરાય તરફ પ્રેમ દ્રષ્ટે જોવા લાગી. મનહર પણ તેના રૂપ માધુર્યથી મુગ્ધ થઇ ગયો હતો, તેણે મન સાથે વિમળાની જોડે પચ્ચવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો.

હસમુખી વિમળા પુષ્પાવતીની પાસે આવી ઉભી રહી, તેને જોઇ પૂષ્પાએ પૂછ્યું:—“બહેન! હજી એ કેમ નહિ આવ્યા હોય?”

વિમળા બોલી:—“બહેન! ત્હેં સમી સાંજથી તે અત્યાર સુધીમાં એ ત્રણ વખત પૂછ્યું કે એ કેમ નહિ આવ્યા હોય. મને લાગે છે કે તું હવે વરધેલીજ બની જઇશ. જે તને એમના વિનાના ગમતું ના હોય તો તે આવે એટલે કહે જે કે તમે હવે કંઈ પણ કામ કાજ કર્યા વિના મારી પાસે બેસી રહો.”

“ વિમળા ! પિયુનો પ્રેમ કેવો અવર્ણિય છે એની તને પરણ્યા પછીથી સમજ પડશે. પ્રેમિ વિના એક પણ પણ કેવી જાય છે એ તને તે વખતે જરાજર સમજશે. જ્યાં સુધી તને અનુભવ નથી ત્યાં સુધીજ તું મારી મજાક કર્યા કરે છે; પણ જ્હેન સૌનો વારો એક વખત આવે છે તે ધ્યાનમાં રાખજે. ” કહી પુષ્પાવતીએ તેના ગાલ પર આંગળીનો પ્રહાર કર્યો.

“ તે વખતની વાત તે વખતે; પણ અત્યારે તો તમે પુષ્પાયુધ વિનાં કેવાં વિલાં થઇ ગયાં છો. ” વિમળાએ કહ્યું.

“ હશે, જવાદે એ વાત. ચાલ ઉઠ તે આવે ત્યાં સુધી આપણે ધાખામાં ફરીએ. ” કહી પુષ્પાવતી ઉભી થઇ.

“ પણ એટલામાં કદાચ પુષ્પાયુધ આવી ચઢશે તો તું ધાખામાં છે એમ તેમને કોણ કહેશે ? ” વિમળા ખોલી ઉઠી.

“ એતો બધું જણાશે, ચાલ હવે. ” કહી પુષ્પાવતી તેને ધાખામાં ખેંચી ગઇ- આકાશમાં પૂર્ણચંદ્ર ઉઘ્યો હતો. એ સ્વરૂપવાન સુંદરીઓ તેના સામે જોઇ તેને ક્ષોભ ઉપજાવવા લાગી. ચંદ્ર પણ તેમનું મોહ ઉપજાવે એવું કાન્તિવાન વદન નિહાળી ઝડપથી ગગનમાં ગમન કરવા લાગ્યો. થોડીવાર ચંદ્ર સામે જોઇ રહી વિમળા પુષ્પાવતીનો ખભો હલાવી કહેવા લાગી:—“ જ્હેન ! જુઓ કેવો સુરમ્ય સમય છે !

“ ખીલ્યો રૂપાળો ચંદ્ર આ આકાશમાં શાંતિભર્યો;

અવનિર્મલ અવલોકતો, છળકપટથી જાદુ ભર્યો.

જ્હેન ! ચાલો, ચાલો અંદર જતાં રહીએ. આ અદ્ભુત ચંદ્ર તમને વધારે તાલાવેલી લગાડશે. ”

“ અરે જન-જન. આવું શું બોલે છે, તને તો એની એજ વાત સ્પષ્ટ છે. ” પુષ્પાએ ગુસ્સે થઇ કહ્યું.

“ મને ગમે એમ સૂઝે; પણ તમે તમારા હૃદયમાં તો ગુઓ કે શું થાય છે? પ્રિયતમ વિના ઘડી કેવી જાય છે? એકો સાચું મારા બહેન. ” કહી વિમળા હસી પડી. પુષ્પા શરમાઈ ગઈ. પુનઃ વિમળાએ પૂછ્યું:—“ કેમ બહેન? હું ખરું કહું છું ને? ”

“ ખરેખર ત્હેં સાચું જ કહ્યું. હું એમ વિચારું છું કે મારા પ્રિયતમ આ ચંદ્રિકામાં અત્યારે મારી પાસે હોય તો કેવું સાઈ! કારણ કે આ સમય અલૌકિક છે. નવોઢા નારીને અત્યુત્તમ સમય છે. પ્રેમી પ્રેમદાઓને પતિ સાથે આનંદ કરવાનો આનંદકારક સમય આજ છે, સતીને પતિનો પ્રેમ વધારવાનો આ ચમત્કારિક રમણિય સમય છે. વિમળા ! ચાલ તારા સુકોમળ કંઠથી કંઈક ગા નેમઝે. ”

“ તમે પોતે જ ગાઓને, કહો તો હું નીચેથી સિતાર લઈ આવું. ” વિમળાએ કહ્યું.

“ હું શું ગાઉં? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

“ તમને ગમતું અને અત્યારે તમારા હૃદયને અનુસરતું. ” વિમળાએ જવાબ આપ્યો.

“ જો પાછી ત્હેં મારી મજાક કરી કે જા હવે હું ગાવાની જ નથી. ” પુષ્પાવતી છેડાઈ પડી.

“ જાઓ ત્યારે હું પણ અત્યારે ગાવાની નથી. ” વિમળાએ કહ્યું.

“ કાલે તો મનહર આગળ કેવું મજાતું ગવાતું હતું; અને અત્યારે મને ના પાડતાં શરમાતી નથી? ”

મનહરનું નામ સાંભળી વિમળા ચૂપ થઈ ગઈ. પુનઃ પુષ્પાએ કહ્યું:—“ કેમ ગાય છે કે મનહર વિના નહિ ગવાય? ”

“ ત્યારે તમે ગાવ તો કેવું સાઈ કે જેથી પુષ્પાયુધ આવી ચઢે તો તેમને પણ તમારા સુકોમળ કંઠમાંથી નીકળતા ગાનનો લાભ મળે. ” વિમળાએ જણાવ્યું.

“ હું ગાઉ ને તું ક્યાંક મશ્કરી કરે તો ? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

“ અરે એમ તે હોય. હું પણ તમારી સાથે ગાવા લાગીશ. ખ્હેન ! ઉભાં રહો, હું અંદરથી સિતાર લઇ આવું. ” કહી વિમળા તત્કાળ અંદર દોડી જઇ સિતાર લઇ આવી; અને તેની ઉપર કામળ આંગળીઓ ફેરવી સૂર મેળવવા લાગી. સૂર મળતાં પુષ્પાવતી કામળ કંઠે ગાવા લાગી. મંદમંદ જ્હાતા પવનમાં ગાન ગુંજર કરવા લાગ્યું. વચ્ચે વચ્ચે વિમળા પણ તેની સાથે ગાવા લાગી.

“ થઇને શાન્ત સુણો એ જોલ, જગત જોશે તે કરશે તોલ;
જગત ઉપરથી તો ઢમઢોલ, માંહી છે મોટું પોલમપોલ.—થઇને.
પતિ ઇચ્છા તે આપણી ઇચ્છા, પતિ જોડ્યા તે ઇશ;
પતિ તે સેવા પતિ તે દરશન, પતિ જગને જુગદીશ.—થઇને.
ખીજ ચંદ્રને સઉ કોઇ નમતા, પુનમ ખાલી જાય;
થાય જગત ત્યમ આપણુ થઇએ, તો જગમાં રહેવાય.—થઇને.
દયા ધર્મનું મૂળ અરેખર, પાપમૂળ અભિમાન;
શાણી દયા કદી નવ પરહરીએ, જ્યાં લગી ઘટમાં પ્રાણ.—થઇને.
સ્વ. ઝવેરી.

આમ ગાન ચાલી રહ્યું હતું, એટલામાં નીચેથી પુષ્પાયુધનો સ્વર સાંભળાયો:—“ પુષ્પા ! જ્હાલી પુષ્પા ! ક્યાં છો ? ”

તેનો અવાજ સાંભળી વિમળા જોલી ઉઠી:—“શ્યો ખ્હેન ! તમારા એ આવ્યા, હરે હું જાઉં છું. ”

“ એ આવ્યા એટલે તારે જવાની શું જરૂર છે ? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું. “ અરે વાહરે પુષ્પા ખ્હેન ! મનમા તો ક્યારનુંએ થઇ રહ્યું છે કે વિમળા અહિંથી જાય તો સાડું અને ઉપરથી સાડું લગાડવાને ના કહો છો. ખ્હેન ! મને જવા દો. તમારે પ્રેમદેવતાની ઉપાસના

કરવાનો સમય સમિપ આવ્યો છે. રતીને રસરંગમાં ભીંજવવા કામદેવ નજીક આવી પહોંચ્યો છે. માટે હવે લેવાય એટલો લહાવો લ્યો અને પ્રિયતમ ને ખસે નહિ એવી જાળમાં સદાને માટે જકડી લ્યો.

સખી પ્રિયતમ આવ્યો તાહરો, પ્રેમે પૂજન સ્વિકારીએ;
પ્રિતી તણી સરિતા વહાવી, સ્વર્ગ સુખને માણીએ. ”

“ સખી ! વારેવારે આમ કહી મને શા માટે અકળાવે છે. પ્રેમની નેમ હજી હું સમજતી પણ નથી. હું તો પ્રેમની હજી વિદ્યાર્થી છું. માટે એ આવે ત્યાં સુધી તું અહિં ઉભી રહે.” પુષ્પાએ જણાવ્યું.

“ નારે, ખેન ના. મારાથી હવે જરાએ અહિં ખોટી થવાય નહિ. પ્રેમની વિદ્યાર્થી બાળા અનંગને વશ થઈ અકળાય છે એ હું પણ સારી રીતે સમજું છું. ખેન !

વાગી વિણા પ્રેમની, લાલાની લલુતા ધરી;
મદ્દ ભરી ચમકાવતી, જે આંખ અનંગે છે ભરી. ”

એવામાંજ પુષ્પાયુધ ત્યાં આવીને ઉભો રહ્યો. પુષ્પા શરમાઇને દૂર ઉભી રહી. વિમળા ત્યાંથી જવા લાગી. તેને જતી જોઈ પુષ્પાયુધે કહ્યું:-“ વિમળાદેવી ! એટલામાં કેમ ચાલ્યાં ? ઉભાં તો રહો. ”

“ નાજી. ઉપરના ભાવથી ઉભા રહેવાનું કહેનાર કુમારશ્રીના હૃદયની મને બરાબર પરિક્ષા છે. પ્રેમિએના પૂજનમાં ત્રાહિતની શું જરૂર છે ? ” કહી વિમળા હસતી-હસતી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૭ મું.

“દંપતિનો આનંદ.” સપ્તમી ર.

“શિર ધન્દુ ચડે થઇ દિવ્ય ધટા,
ઠર શોભિત કામ વિકાર જતાં;
તરુણી નીજ યૌવનથી રકુરતી,
નિજ સ્વામી તણા શુભમાં ઢળતી.”

ભા. દિ.

વિમળાના ગયા પછી પુષ્પાયુધ પુષ્પાવતીના સામે જોઈ રહ્યો. પુષ્પા સ્વામીને નીરખી નીચે નિહાળી રહી. ચંદ્રિકાના રૂપેરી તેજમાં ગૌરાંગના રૂપની પ્રશંસા કરી પુષ્પાયુધ મનમાં બેલવા લાગ્યો કે:-

“અહા ! મારી પ્રિયતમા અત્યારે કેવી મનહર દેખાય છે ! આ—

શ્યામ સાડીની સુંદરી કંઈક અવનવી બાસતી,
કામી અને વિરહી જનોને, ભગ્ય દુઃખો આપતી.
બહુ બદનપર અંકુર કુટ્યા યૌવને મલકે અતિ,
દેખી-તરુણ આ લલીત લલના અંતરે અમિ થતી.
ગાલો તથા ઢી શુંજપર લાલો સુકોમળ વ્યાપતી,
નયનો તણી ગતી નમ્ર થઇ શોભા રસીલી આપતી.”

આમ બેલતા પુષ્પાયુધે તેની પાસે જઈ ઉમળકાથી હૃદયદાન દેતાં કહ્યું:- “મનહરણી ! પ્રમતી પાઠશાળામાં પ્રવેશ કરી આવી રીતે મૌનતાથી ઉભાં રહેવાતું હશે કે ? ”

પુષ્પાવતી તેની બાથમાંથી નીકળી દૂર ખસી જતાં બોલી:-
“જાઓ, દૂર રહો; મને શા માટે અકળાવો છો ? ”

“ સુંદરી ! હું તને અકળાવતો નથી પણ પ્રેમનું શિક્ષણ આપું છું. ” પુષ્પાયુધે હસ્તે વદને કહ્યું.

“ મારે એવા શિક્ષણની જરૂર નથી. ” પુષ્પાએ કહ્યું.

“ મારે એ શિક્ષણ તને પરાણે શીખવાડવું છે. મનમોહિની ! પ્રેમામિત્રી બળતાને વધારે બાળવો એ શું તમારો ધર્મ છે કે ? ”

“ મગલોચની મુઘ્ધા મધુરી, પ્રેમથી પરીપૂર્ણ છો,
વિરહામિત્રી તમ તનને શાન્તિદાયક દેવી છો;
બોંબલું પ્રેમમાં સુંદરી, લગ્નવો નહિ પ્રિયા મારી,
આવો નજીક અલબેલડી પૂજા સ્વીકારો માહરી. ”

કહી પુષ્પાયુધે પુનઃ તેને નજીક ખેંચી આલિંગન આપ્યું.

પુષ્પાવતી હસ્તે વદને કહેવા લાગીઃ—“ જાલા ! આવું આવું બોલતાં ક્યાંથી શીખ્યા ? બોલો, મારા મનમોહનજી બોલો તો ખરા કે એવી તે કંઈ પાઠશાળામાં પ્રેમની પરિક્ષા પાસ કરી છે ? ”

“ સુંદરી ! હાલ તો હું મારી પુષ્પાની પાઠશાળામાં દાખલ થઈ પ્રેમશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરું છું. મારા પ્રેમની આજે પરિક્ષા છે. તેમાં પાસ કરવો એ તમારી મરજીની વાત છે. ”

“ આવી મધુરી જીભથીજ આ પુષ્પાને પ્રેમ પાસમાં મજબુત બાંધી લીધી છે. રસીઆ ! તમે તો જુરકી નાખી મને બરમાવી છે અને આખરે આવી રીતે સતાવવાનું શરૂ કર્યું છે. ”

“ સુંદરી ! વાર છે, પ્રેમની પાઠશાળામાં પાસ થવાની હજી બહુ વાર છે; હજી તો તારે અને મારે નવું-નવું જાણવાનું છે. ”

“ શું મારે હજી કંઈ શીખવાનું છે ? કહો જાલા ! મારે હજી શું શીખવાનું બાકી છે ? ”

“ તે તું સારી રીતે જાણે છે છતાં શા માટે પૂછી આ સુખમય સમયને વૃથા વ્યતિત કરે છે ? ”

“ હું એમાંનું કંઈએ સમજતી નથી. પ્રેમનું શિક્ષણ લેવું તો આજથી શરૂ કર્યું છે. પ્રેમશિક્ષક પણ પાસે ઉભેલા છે. માટે આ વિદ્યાર્થી બાળાને આપ પોતેજ કંઈક વધારે-નવું શીખવાડો. ”

“ અરે વાહરે ! ત્હેં તો સર્વ વાત મારી પર ઢોળી પાડી. રસીકા ! નવું શીખવાનું અને જાણવાનું તમારા હૃદયમાં બરેલું છે. તેમાંથી મારે પણ થોડુંક શીખવાનું છે. હું સારી રીતે જાણું છું કે નવોઢા યુવતી પ્રિયતમને શીખવાડતાં શરમાય છે; પણ મારી પુખ્તિએ તો એવી હઠીલી શરમને જલ્દીથી દૂર હાંકી મૂકવી જોઈએ. ”

“ તે તો ખરું, પણ શીખ્યા પછી પ્રેમિ પ્રિયતમ કડોર થઈ સુંદરીઓને વધુને વધુ સતાવે અને શરમાવે છે તે સમજો છો ? ”

“ હાજી, પણ પ્રેમ મંત્રથી મુગ્ધ કરેલા પ્રેમીને વધુવાર તર-સાવવો એ શાણી સુંદરીઓને શોભે કે ? ”

“ બહાલા ! આ દારી આપને આધિન છે. હૃદયચંદ્ર ! આ ચકોરી નીશદિન આપની સેવાનેજ ઇચ્છે છે. બહાલા,

કરી ઘેલી ચકોરી આ, સતાવો શું હવે શાલુ ?

હો પ્રેમ પોશાક સ્વામજી, આવો લઉં ઓવારણાં.

છોડું નહિ છેલા છખીલા, દઉં હૃદય પિંજર પૂરી;

અકળાઈને જવા તણી, મન આશા નવ ધરશે જરી. ”

“ હૃદયવદ્વત્સલા ! હું તારે આધિન છું. તારા પ્રેમપાત્રથી સદાને માટે બંધાએલો છું. તારી મોહક ભૂતિએ મારું જ્ઞાન બૂલાવ્યું છે. આખો દિવસ કામ કરતાં પણ તારો જાદુઈ પ્રેમ અજપો કરાવે છે. ”

“ હા...અને તેથીજ આજે આટલા બધા મોડા આવ્યા હશે ?

ખરેખર ! પુરૂષનાં હૃદય પાપાણુ જેવાં હોય છે; તમને તો શી ખબર પડે કે વિયોગી વામાની બહાલા વિના કેવી દશા થતી હશે ? જાઓ—જાઓ તમે તો ઠગારા છો. ચીહું—મીહું બોલી મને ભરમાવો છો. હુંતો તમારી સાથે નહિ જોતવાના નિશ્ચયથી ઉભી હતી પણ કોણુ જાણે કે શાથી મારાથી બોલાઈ જવાયું. ”

“ પુષ્પા ! મને ક્ષમા કર. હું ક્યારેનોએ તારી પાસે આવવા ઇચ્છતો હતો પણ મનહરે મને વાતોમાં અટકાવ્યો હતો. ”

“ ત્યારે તેમની પાસે બેસી રહેવું હતું ને ? તમે અહિં શું કામ આવ્યા ? ”

“ તારો આકર્ષક પ્રેમ મને અહિં ખેંચી લાવ્યો છે. આ પુષ્પા-ધુધ પ્રેમદેવીને પ્રસન્ન કરવાને દોડતો આવ્યો છે. ”

“ ત્યારે જાઓ, પ્રેમદેવીને પ્રસન્ન કરવા અહિંથી ઝટપટ ચાલ્યા જાઓ. ”

“ મારી પ્રેમદેવી અહિં પ્રત્યક્ષ છે, તેનેજ પ્રસન્ન કરવાની મારી ઇચ્છા છે. ”

“ અરે હુંતો પ્રેમદેવી નથી પણ પુષ્પાવતી છું—તમારી અર્ધાંગના છું—સેવા કરનારી દાસી છું. ”

“ દાસી નહિ પણ હૃદયની દેવી છે. પુષ્પા ! તું—તુંજ મારી પ્રેમ દેવી છે. સંસારનાં સંતાપને દૂર કરનારી અને સ્વર્ગનાં સુખ આપનારી મારી મોહિની છે. ” કહી પુષ્પાધુધે તેના હાથ પકડ્યો.

“ અરે વાહરે પ્રેમદેવીના ઉપાસક પ્રિયતમજી ! આતે શું કહેવાય ! જાઓ—આધા ખસો, મારો હાથ શા માટે પકડો છો ? ” પુષ્પા-વતીએ કૃત્રિમ રોષ કરી કહ્યું.

“ જન સમાજ સમક્ષ પકડેલો હાથ હવે મુકાય કે ? કમળ-

નયની ! હવે આ સેવકપર પ્રસન્ન થાઓ. મદનના મારથી વિધાએ-
લાને વધારે વાર ન તરસાવો. ”

“ જાઓ જાઓ. આવું બોલી શા માટે શરમાવો છો ? ” પુષ્પા-
વતીએ છેડાઇને કહ્યું.

“ અરે હવે તે શરમ હોય કે ? સુંદરી.

શરમાળ તું તો છે ઘણી, પણ અંતર ઉમળકા ઘણા,
થયું પ્રેમ મિલન આપણું, છતાં શરમ શે બોધના,
શરમ ત્યાગી સુંદરી, બોલો વચન મધુરાં જરી,
આશા ભર્યા આ પ્રેમિને, શાન્તિ આપો સુંદરી. ”

“ અરે તમે તો મને ખૂબ બનાવી. બોળી બાળાઓને છેતર-
વાની કળામાં તમે તો પૂરેપૂરા પ્રવિણ જણાઓ છો. બહાલા ! આલો
નીચે જઇએ. મેં આપને માટે એક સુવાસ યુક્ત કુસુમમાળા ગુંથી
રાખી છે તે આપના કંઠમાં પહેરાવું. ” કહી પુષ્પાવતી પુષ્પાયુધનો
હાથ પકડી અંદર લઇ ગઇ; અને એક પર્યંકપર બેસારી કુસુમમાળા
કંઠમાં પહેરાવી એક બાજુએ ઉભી રહી. તેને દૂર ઉભેલી જોઇ પુષ્પા-
યુધ ઉભો થયો અને તેને સ્વહસ્તે ખેંચી પોતાની સાથે પર્યંકપર
બેસારી કહેવા લાગ્યાં:—“ સુંદરી ! આવો, મારી પાસે બેસો. તમારા
સમાગમથી હું ભાગ્યશાળી થયો છું. પુષ્પા ! તું મારું જીવન-માર્ગ
સર્વસ્વ છે. ”

“ નાથ આવી રીતે કહી મને શાને શરમાવો છો ? સ્ત્રીઓ
પતિની સેવાને અર્થેજ સૃજાએલી છે. સતીની મુક્તિ પતિની સેવામાંજ
સમાએલી છે. ”

“ હા, તેવીજ રીતે પુરૂષે પ્રેમદાનું પણ સારી રીતે પાલન કરવું
જોઇએ. તેને સદા-સર્વદા આનંદી રાખવી જોઇએ. પવિત્ર પ્રેમદાને

દુઃખી કરનાર પુરુષના ધરમાંથી રિક્તીસિક્તીનો નાશ થાય છે. તેનું સ્વર્ગ સુખ ક્ષણમાં નષ્ટ થાય છે. જે સ્ત્રી સ્વામીથી સદા-સર્વદા સંતુષ્ટ રહે છે તેના ધરમાં અક્ષય સુખ આવી મળે છે. પ્રિય પુષ્પા ! હું મને સુભાગી કહ્યો છે. મારો સંસાર ઉન્નત્ય કહ્યો છે. ”

આરામની, સુખધામની, પ્રિયા તું પ્રતિમા પ્રેમની,
મમ તાપ ઉરના કારનારી, તું શીતળ ધારા બની.

પુષ્પા:— માળા જપું તમ નામની (૨) નથી ઇચ્છા દામદમામની,
ચિત્ત ચાહું સેવા ક્યામની.....

પુષ્પાયુધ:—સાચી તું ભગવતી ભામિની.....આરામની.

સુકન્યા—સાવિત્રી.

“ પ્રભુ ! એ સર્વ આપના અલૌકિક પ્રેમનોજ પ્રભાવ છે. આ પુષ્પા આપના લીધેજ સુખી છે. નાથ ! રાત્રિ વધારે વ્યતિત થઈ છે. આપ આ પલંગમાં હવે સુખે વિરામ લ્યો. હું આપને સુખકારક સમીર ઢાળું. ”

“ તારા ક્રોધજ હાથને હું શ્રમ આપવાને ઇચ્છતો નથી. તું પણ હવે વિરામ લે. ઉજ્જગરાથી તારું સુક્રોમજ શરીર બગડશે. ” કહી પુષ્પાયુધે તેને સોગન આપી સૂઈ રહેવાનું સૂચન કર્યું, બાદ ઘણી-વારે આનંદદાયક વાર્તાલાપ કરતાં દંપતિ નિદ્રાને શરણ થયાં.

પ્રકરણ ૮ મું.

“ ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા. ”

સૂર્ય ભગવાન સ્વસ્થાને જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. પક્ષી-ઓ માળા તરફ ઝડપથી આવ્યાં જતાં હતાં. પવન પ્રચંડ વેગથી

વાઘ વનનાં સુકાં પાંદડાંને આમ તેમ ઉડાવી રહ્યો હતો. આવા સમયે જો તરુણ ધોડેસ્વારો મહિ નદીનાં મોટાં કાતરોમાંથી બહાર નીકળી આસપાસ દૃષ્ટિ ફેરવતા ચાલ્યા જતા હતા.

બન્ને ધોડેસ્વારો સમાન વયના હતા. તેમનું વય ચોવીસ પચ્ચીસ વર્ષના આશરાનું જણાતું હતું. તેમનાં મુખ ગૌર અને ધાટીલાં જણાતાં હતાં. માથાપર લીલા રંગના ફેંટા શોભી રહ્યા હતા. બન્નેએ શીકારી પોશાક પહેરેલો હતો. કમ્બરમાં તલવારો લટકતી હતી. છાતી પાસે બરેલી પીસ્તોલો કસેલી હતી. આવા ગોરા ગખર જેવા યુવાનોએ આજે ધણી મુસાફરી કરી હોય એમ એમના નિસ્તેજ થ-એલા મુખપરથી જણાતું હતું. તેમનાં કપડાં પસીનાથી ભીંજાઈ ગયાં હતાં. ધોડા પણ પરસેવાથી તરબોળ થઈ મુસાફરીના શ્રમથી થાકી ગયા હોય એમ જણાતું હતું; કારણ કે તેઓ ચાલતાં-ચાલતાં વારં-વાર ઠોકરાતા હતા. મંદ ગતીથી ધોડાને ચલાવતા બન્ને યુવાનો મહિસાગરના પ્રવાહ સમીપ આવી ધોડેથી નીચે ઉતર્યા. એક યુવકે ખોગીરમાંથી જો પંચીયાં કાઢ્યાં. બન્નેએ પ્રથમ અશ્વોને નવરાવી પોતે રનાન કરી લાધું. ન્હાવાથી કંઈક થાક એછો થએલો જણાયો. ત્યાં થોડીકવાર વિશ્રાંતિ કરી તેઓ પુનઃ પાછા ધોડેસ્વાર થઈ આગળ જવા લાગ્યા. તેમના ચાલવાથી તેમજ વારંવાર આસપાસ જોવાથી અનુમાન થતું હતું કે તેઓ ભૂલા પડી આમ તેમ ભટકતા હોવા જોઈએ. ખરેખર એમજ હતું.

આ બન્ને યુવાનો તે ખીજા કોઈ નહિ પણ યુવરાજ પુષ્પાયુધ અને તેનો મિત્ર મનહરરાય હતા, આજે રહવારના પહોરમાં તેઓ નાસ્તો કરી શીકારે નીકળ્યા હતા. શીકારની શોધમાં તેઓ આ જંગલેથી ખીજે જંગલ એમ ઘણું રખડ્યા હતા. એવામાંજ તેમની

નજરે એક મોટા વાઘ ત્યાંની ઝાડીમાં આવેલા એક કરમત્રણના વૃક્ષ નીચે સૂતેલો માલમ પડ્યો. તરત એ બંને યુવકોએ પિસ્તોલના ખાલી બહાર કર્યા. સુતેલો વાઘ જાગૃત થયો અને માણસોને જોઈ ભયાનક ગર્જના કરી કુદ્યો. તે યુવકો વાંધતી કાળમાંથી બચવાને યુક્તિથી આમ તેમ ફેરવી પિસ્તોલના કિપા સાપની બહાર કરવા લાગ્યા. તે શીકારના શોખીન શીકારીઓથી આખરે વાઘ ધવાયો અને લોહી લુહાણ થઈ ચીસ પાડી જમીન પર પડ્યો. તેની ભયંકર ચીસથી આખું જંગલ ખળભળી ઉઠ્યું. બંનેને આનંદ થયો. તે પછી તેઓ પોતાના નગર પ્રતિ જવાને કિસ્સુક થયા; પણ તેમને કંઈ રસ્તે જવું તે સુઝ્યું નહિ. તેઓ એક રસ્તે આગળ જવા લાગ્યા. અગોર થયા પણ કોઈ ગામ તેમની નજરે પડ્યું નહિ. ભૂખનો પકડીને લાગી હતી; પણ ત્યાં ખાવાનું ક્યાંથી લાવે? આવી રીતે તેઓ અથડાતા-કુટાતા મહિસાગરના કાતરોમાં કિતર્યા અને આ કાતરેથી બીજે કાતર એમ ચઢતા-ઉતરતા તેઓ સાંજના સમયે મહિ નદીના પ્રવાહ આગળ આવ્યા અને ઘોડાઓને નવરાત્રી તેમણે પણ સ્નાન કરી આગળ ચાલવા માંડ્યું.

મોટા પર્વતો જેવાં હિંચાં કાતરો જોઈ બંનેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. કોઈ પણ મનુષ્ય નજરે પડતું નહોતું કે જેથી તેને માર્ગ પૂછી ખરા રસ્તે ચઢાય. હવે તો પ્રભુ કરે એ બંને એમ માની તેઓ લગામ ઢીલી મૂકી અશ્વને સ્વતંત્રપણે જાય એમ જવા દેવા લાગ્યા. રસ્તામાં વાઘ-વરૂ ઘોળે દડાડે નાશ ભાગ કરતાં જણાતાં. તેઓ જેમ આગળ વધતા ગયા તેમ આગળનો રસ્તો વિદ્રટ અને હિંસક પ્રાણી-ઓથી ભરપૂર થતો ગયો. તેઓ ઘણા રખડ્યા પણ કોઈ ગામ કે એકાદ નાતું ઝુંપડું તેમની નજરે પડ્યું નહિ. ભૂખ તરસથી તેમનાં

ગૌરમુખ ગંભીર અને જાંખાં પડી ગયાં હતાં. તેઓ એક સ્થળે ઘોડાને અટકાવી લાંખી નજરે જોવા લાગ્યા; પણ ગાડી ઝડી અને કોતરોની લાંખી હારો સિવાય અન્ય કંઈ તેમની નજરે પડ્યું નહિ. તેમણે અશ્વને પાછળ ફેરવી જોયું તો જણાયું કે દૂર મહિ નદીનું પાણી ખગખળ અવાજથી ગંભીર ભાવે વહન કરી રહ્યું છે.

આવો વિકટ પ્રદેશ અવસોકી પુષ્પાયુધ મનહરને કહેવા લાગ્યો:-
“ બંધુ ! હવે આપણે કંઈ તરફ જઈશું ? જોને આ કેવા વિકટ અને ભયાનક પ્રદેશમાં આપણે ફસાઈ ગયા છીએ ? અરે ! હમણાં દિવસ પણ પૂરો થશે ! થોડીવાર પછી આ પ્રકાશ આકાશમાં અદૃશ્ય થશે ને તેની જગાએ ભીપણુ અધકાર અવનિતલ પર પથરાશે. આટલામાં કોઈ ગામ અગર એકાદ નાનું ઝુંપડું પણ જણાતું નથી કે જેથી ત્યાં સુખે દુઃખે આજની રાત ગુજરીએ. શું ખચર પડે કે આજે સવારમાં કોનું મુખ જોયું હશે કે જેથી આજે આખો દિવસ શરીરે અસહ્ય સંકટ સહન કર્યું છે. કહે ભાઈ ! હવે ક્યાં જઈશું અને શું કરીશું ? ”

“ ભાઈ ! પણે દૂર કંઈક ઝુંપડા જેવું જણાય છે ? તમે જોઈ શકો છો કે ? ” મનહરે એક દિશા તરફ હાથ લાંબો કરી કહ્યું.

“ ના ભાઈ ના. મને તો કંઈએ જણાતું નથી. રખેને તું મૃગજળ જોતો ના હોય ? કારણકે રેતીના રણમાં અને વેરાન જંગલમાં એવું બહુ-બહુ માત્રમ પડે છે. ” પુષ્પાયુધે તે દિશા તરફ જોઈ કહ્યું.

“ ત્યારે હવે આપણું શું થશે ? ” મનહરે નાશીપાસ થઈ પૂછ્યું.

“ ગમે એમ થાઓ પણ આપણે હરકોઈ ઉપાયે કોઈક ગામ ભેગા તો થવું જોઈએ. તેમ આ વિકટ પ્રદેશમાંથી જલ્દી નીકળી જઈ કોઈ સારી જગાએ પણ પહોંચવું જોઈએ; કારણકે જો આકાશમાં

વરસાદ પણ ધીમે ધીમે છવાતો જાય છે. વરસાદ કંઈ પણ દુટી પડશે એ આ વર્ષાસ્તુમાં કહી શકાય નહિ. જે વરસાદ પડ્યો તો નક્કી સમજવું કે આપણા ભોગ મળ્યા. બૂખ-તરસ અને થાકથી દુખી થતા આપણા શરીર ઉપર જે વરસાદ અને પવને સપાટો લગાવવા માંડ્યો તો નક્કી સમજવું કે સવાર થતાં સુધીમાં તો આપણે આ જંગલમાં જ મુડાં થઈ પડવાના; ખસ તે સિવાય હવે એક પણ રસ્તો રહ્યો નથી.” પુષ્પાયુધે ગમગીન રહેરે જણાવ્યું.

“ ખરેખર ! આપણે મહાન સંકટના સપાટામાં સપડાઈ ચૂક્યા છીએ. ભાગ્યદેવી પણ ભયંકર થઈ હોય એમ જણાય છે. જે આપણને રાત પડતાં પહેલાં એકાદ ઝુંપડું હાથ લાગી જાય તો ઘણું સારું થાય; નહિતો ઘણુંજ સંકટ સહન કરવું પડશે; કારણકે આજે જરૂર વરસાદ પણ મુશળધાર વરસવાનો. ” મનહરે આકાશ સામે જોઈ કહ્યું.

“ એતો બધું જાણે ખરું; પણ આપણે હવે જવું કંઈ તરફ ? આટલામાં ચારે તરફ જેતાં કોઈપણ માણસ અગર ઝુંપડાનો લગાર આકાર પણ નજરે પડતો નથી. ” પુષ્પાયુધે પુનઃ ચારે તરફ નજર લાંબાવી કહ્યું.

“ જુઓ ! આ પણ દૂર કંઈક ઝુંપડા જેવું જણાય છે. ચાલો આપણે એ તરફ જઈએ ? ” મનહરે એક ખીચ દિશાતરફ હાથ લાંબો કરી કહ્યું.

“ હા ! અને એ પણ કદાચ કંઈક મૃગજળ જેવું જણાતું હોય તો ? ”

“ હા, એમ પણ બને. ભાઈ ! આપણે આજની આખી રાત આ જંગલમાંજ ભયાનક તોફાનની વચ્ચેથીજ પસાર કરવી પડશે. આપણને આજ ખરેખરા અપશુકન થયા હશે. અરેરે; આજે આપણે આદિ ના આવ્યા હોત તો ઘણું સારું થાત. ઘેર આપણાં રતેહિજનો

આતુરતાથી આપણી રાહ જોઈ રહ્યાં હશે.” કહી મનહર વિમાસણ કરવા લાગ્યો.

“ લે હવે રહેવા દે; નકામો પસ્તાવો કરી બાયલા વેડા શું કરે છે ? આવી રીતે અત્યારથીજ રોદણું રડવાથી કંઈ વળનાર નથી. આપણે તો હવે ભયંકર તોફાનની સાથે આખી રાત્રિ ભયાનક યુદ્ધ કરવાનું છે, માટે હવે તો હિંમતે મર્દા તો મરે ખુદા.” આમ કહી પુષ્પાયુધે લગામ ખેંચી ઘોડાને એડી મારી આગળ ચલાવ્યો.

ખતે યુવકો હિંમત રાખી અંધારે ઝડપથી ચલાવવા લાગ્યા. થાકેલા અશ્વો પણ ક્યારના જાણી ગયા હતા કે અમે પણ બૂલા પડ્યા છીએ અને આ હિંસકવનમાં વાઘના ભક્ષ થવાને ભાગ્યદેવીએ ખેંચાયા ખેંચાઈ આવ્યા છીએ. આથી તેઓ પણ કોઈ નિર્ભય સ્થાને પહોંચવાની ઇચ્છાથી લુપ્ત-થાકના દુઃખને નહિ ગણુકારતાં તેમની પર સ્વાર થએલા યુવકોની મરજીને આધીન થઈ જલ્દીથી દોડવા લાગ્યા.

અંતે રાત્રિ પડી. પ્રદશ ગુમ થયો. બિપણ અધિકાર પૃથ્વી પટપર છવાયો. નિશાચર જનચરોનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયું. હિંસક પ્રાણીઓ દોડા દોડી કરવા લાગ્યાં. પશુઓની ચિત્ર-વિચિત્ર ચીસોથી જંગલ ગાજી રહ્યું. આકાશમાં પણ મેઘ છવાયો હતો. અધિકારમાં વરસાદના અધિકારનું મિશ્રણ થવાથી સર્વત્ર પ્રદેશ ભયંકરક ભાસવા લાગ્યો. વનનાં વૃક્ષો પણ જોઈ શકાતાં નહોતાં. આવા બિપણ અધિકારને વિજળીના ચમકારા ક્ષણે ક્ષણે ભેદી જંગલને પ્રકાશવાન કરી મૂકતા, પવન પણ પ્રચંડ વેગથી ધસારો કરવા લાગ્યો. એવામાં એકાએક થાકીને લોટ થએલા ઘોડાઓ આગળ નહિ જોઈ શકવાથી રસ્તા વચ્ચે પડેલા એક મોટા પત્થરથી ઠોકર ખાઈ જમીનપર પટકાઈ પડ્યા, તત્કાળ ઉપર

સ્વાર થએલા બન્ને યુવકો ઉઠી ઉભા થયા અને અશ્વોને પંપાળવા લાગ્યા. એવામાંજ વરસાદ જોસથી ટૂટી પડ્યો. અશ્વોને ત્યાં રહેવા દધ એ બન્ને યુવકો નજીકમાં આવેલા એક ઝાડ નીચે જઈ ઉભા. વરસાદની ઝડીયો પર ઝડીયો પડવા લાડી. આંખને આંજી નાંખે એવા વિજ-
ળીના ચમકારા વારંવાર થવા લાગ્યા, પવન પ્રચંડ વેગથી વાઘ વૃક્ષોનાં ડાળાંને એક બીજા સાથે અથડાવી યાતો નખળા પોચા વૃક્ષને જડ મૂળથી ઉખેડી જમીન પર પછાડી ભયાનક અવાજ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યો. તે અવાજની સાથે મેઘગર્જના મળવાથી આખું જંગલ ધ્રુજી ઉઠતું. કવચિત્ વનરાજની પણ ત્રાડ દાને સંભળાઇ ભય ઉપજાવી રહી હતી. જાણે જળ પ્રલય સમિપ ન આવ્યો હોય એમ સર્વત્ર ભાસવા લાગ્યું. આવી રીતે લગભગ બે કલાક સુધી તોફાન મચી રહ્યું. તે પછી વરસાદ વરસવો બંધ થઇ ગયો. જમીન પર પડેલું પાણી ખળ ખળ અવાજ કરી નીચાણ ભાગ તરફ વહેવા લાગ્યું. નિર્મળ થએલા આકાશમાં તારાઓ પણ ધીમે ધીમે ઝમકવા લાગ્યા. વૃક્ષ નીચે ઉભેલા યુવાનો નીચે બેઠા. તેમને નીચે બેઠે કલાક તો નહિ થયો હોય એટલામાં તો તેમને કાને અશ્વોના પગના પછાડા અને હૃદયભેદક હણહણાટ સંભળાયા. બન્ને ચમક્યા અને વૃક્ષથી સહેજ દૂર જઈ બેવા લાગ્યા તો તેમની નજરે તારાઓનાં જાંખા અજવાળામાં પોતાના વહાલા અશ્વોને બે વાઘના ભોગ થએલા જોયા. આવું જોતાંજ મનહરે પોતાની પિસ્તોલ તૈયાર કરી પણ તરત પુખ્પાયુધે તેનો હાથ પકડી કહ્યું;—“ ભાઈ ! ઘોડા હવે જીવતા થવાના નથી; તેમ પિસ્તોલ ફેડે પણ એ બન્ને વાઘ અત્યારે આપણાથી મરનાર નથી. માટે બે જીવતા રહી સવારના દર્શન કરવાં હોય તો પાછા ચાલો. આપણે પ્રથમના વૃક્ષ નીચે જઈ સુખે દુઃખે રાત ગાળીએ. થોડીવાર પછી તો આપણા

ઘોડાઓની આસપાસ અસંખ્ય હિંસક જનવરો ફરી વળશે. આજે તેમને મોટી ઉજળણી થશે અને એ ઉજળણી સવાર સુધી ચાલશે. તેથી ફરીને આપણને આ રાત્રે તેમની તરફથી કંઈ સહન કરવું પડશે નહિ. માટે ચાલો આપણે નિશ્ચિંત મને એ ઝાડ નીચે જઈ બેસીએ અને પ્રભુ સ્મરણમાં આ દુઃખ ભરેલી કાળરાત્રિને વિતાવીએ.” આમ કહી મનહર તેના મિત્રને લઈ વૃક્ષ નીચે આવ્યો. બંનેએ ધણીવાર સુધી આજના બનાવની વાતો કર્યા ફરી. તે પછી મોડીરાત જતાં તેઓ જમીનપર આડા થયા અને થોડીવાર અર્ધ નિંદ્રીત હાલતમાં પડ્યા. છેવટે મધ્યરાત્રિ થઈ, સર્વત્ર શાન્તિનું રાજ્ય સ્થપાઈ ગયું. હિંસક પ્રાણીઓની બૂમાબૂમ પણ બંધ થઈ. ફક્ત તમરાં અને દેડકાં આદી જળ પ્રેમી જનવરોના અવાજ શાન્તિના સામ્રાજ્યને ધીમે-ધીમે વિખેરતાં હતાં સ્વચ્છ આકાશમાં નક્ષત્રો હિરાની માફક ઝગઝગી રહ્યાં હતાં. એ અરસામાં એક આશ્ચર્ય કારક ઘટના બની. આ નિર્જન સ્થાનમાં અને તે વળી આ ભયંકર તોફાની કાળીરાત્રે મહિ નદીના માર્ગ તરફથી પચીએક માણસોનું ટોળું હાથમાં ખુટલી તલવારો સાથે ચાલી આવતું જણાયું. સૌની મોખરે એ મશાલચીઓ ચાલતા હતા. સર્વનો દેખાવ બિહામણો હતો. આવા ભય ઉપજાવનારા માણસોને કાળી રાતે વિકટ વગડામાં ચાલા આવતા જોઈ, જે કોઈ ભૂત પ્રેતનો બહેમી માણસ હોય તો તેઓને ભૂત માની ભયથી ભરી ગયા વિના રહે નહિ. સઘળા માનતાથી ખબે તરવારો મુકી નિર્ભયતાથી ચાલ્યા આવતા હતા. એ અરસામાંજ એ ટોળાના સરદાર જેવો જણાતો એક જડો માણસ બોલ્યો:—“ મને લાગે છે કે તેઓ આ જંગલમાંજ કોઈક સ્થળે પડી રહ્યા હશે ? ”

“ હા, અને વળી તે આટલામાંજ; કારણ કે જુઓ આ ડાબી

બાબુએ આજે કોઇના ઘોડા જંગલી પ્રાણીઓના ભક્ષ થઇ પડ્યા છે. ” કહી આગળ ચાલેતાં મશાલચીએ હિંસક પ્રાણીઓની થએલી ઉભણીનું સ્થળ બતાવ્યું. સરદારે સઘળાને ધીમે ધીમે ચાલવાની ઇસારત કરી. સઘળા મૌનતાથી ધીમે પગલે સરદારની પાછળ-પાછળ જવા લાગ્યા. જેમ જ્ઞાન સુગંધથી માર્ગ ખોળી કામ કરી બતાવે છે એ મુજબ આ ભૂત જેવા લોકોનો ચાલાક સરદાર તેનાં માણસો સાથે એક વૃક્ષની પાછળ ઉભો રહ્યો. એ વૃક્ષની નીચેજ પેલા બે યુવકો નિદ્રાને શરણે પડેલા હતા. તેની પર નજર પડતાંજ એ સરદારે આનંદનો ઉદ્ગાર કાઢ્યો અને તે બંને યુવકોની તરફ આંગળી લંબાવી પોતાના માણસોને દેખાડતાં ધીમે સાદે બોલી ઉઠ્યો કે:- “બહાદૂરો ! જુઓ, આમ સામે નજર કરો. શું ત્યાં કોઇ બે છોકરાઓ સૂતેલા છે કે ? અને જુઓ કે તે આપણા શીકાર જ છે ને ? ”

સઘળા તે બંને યુવકોના ઝાડને વિંટળાઇ વળ્યા. મશાલવાળો નજીકમાં ઉભો. સઘળા ગાંડાની માફક એકજ અવાજે બોલી ઉઠ્યા કે:- “ હા, હા, આજ આપણા ચોર. ”

“ તેઓના અવાજથી બંને યુવકો ચમકીને જાગૃત થયા અને પોતાને વિંટાઇ વળેલી બિંધણુ મૂર્તિઓને જોઇ તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઇ જોઇ રહ્યા. એવામાંજ એ ટોળાના સરદારે ઘોષારી અવાજે કહ્યું:- “ બહાદૂરો ! તે છોકરાઓને દોરડાથી બાંધી આપણી સાથે લઇ ચાલો. ”

તેના હુકમ મળતાંજ સઘળા માણસો તે બંને યુવકોની પર ધસી ગયા. વીર યુવકોએ એકાએક ઉભા થઇ વિજળીની ઝડપે કમ્મરે લટકતી તલવારો આનમાંથી ઝપોઝપ બહાર ખેંચી કાઢી કંપીત સ્વરે કહ્યું:- “બખરદાર! એ પાપાત્માઓ ! દૂર રહો. અમે તમને ઝાળખી ગયા છીએ.”

“ બહાદુરો ! આગળ વધો, તમે તેમનાથી ડરશો નહિ. તેમ તેમનું કહેવું પણ સાબળશો નહિ; તેમને તો એકદમ જકડી સાથે લઇ લ્યો. ” સરદારે ગુસ્સે થઇ કહ્યું.

તેઓને તલવારથી દૂર રાખતાં પુષ્પાયુધ શૈલ સ્વરે સામેના સરદારને ઉદ્દેશી બોલ્યો:—“ જે વીર છે તે આવું લજ્જસ્પદ કામ કરતાં મરણને શ્રેષ્ઠ સમજે છે. ત્હેં એક નામદંતુ કામ કરી અમને દગાથી ઘેર્યા છે. જો ખરો બહાદુર હોય તો અમારી સામે ઉભો રહી યુદ્ધ કર અને પછી જોઈ લે કે કેવો રંગ જામે છે. ”

“ પોતાના દુષ્મનોને યુક્તિથી શીકાર બનાવવા એમાંજ આ વીર સધળું સાઈ સમજે છે, માટે મૂળે મોઢે સ્વાધિન થઇ જાઓ. ” પુનઃ એ સરદારે ક્રોધમિશ્રિત સ્વરે કહ્યું.

“ ધિક્કાર છે તને કે તું અમને દગાથી પકડી જાય છે. હા ! ધીક્કાર છે તમારી માતાઓને કે તેમણે તમારા જેવા પાપીઓને જન્મ આપ્યો છે. ” આવી રીતે તેઓ નરાધમ સરદાર પર ધિક્કારનો વર્ષાદ વર્ષાવતા પોતાની લાંબી તલવારો વડે શત્રુઓને દૂર રાખવા લાગ્યા. વેરાન અરણ્યમાં રાત્રિના બિપણ સમયે રાક્ષસો અને રામ-લક્ષ્મણ જેવા બે યુવકો વચ્ચે બયાનક યુદ્ધ મચી રહ્યું. તે વીર યુવકોએ જોતજોતામાં તો પાંચેક દુષ્મનોને જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યા. પરંતુ ધણી માણસો અને તે વળી બયાનક યમરાજ જેવા બળિષ્ઠ પરાક્રમશાળી શત્રુઓની સામે તે યુવકો ધણીવાર સુધી ટપ્પી શક્યા નહિ. તેઓ છેવટે પકડાઇ ગયા. સરદારે નજીક દોડી આવી બંનેના હાથ-માંથી તલવારો છીનાવી લીધી. ભૂત જેવા કદરૂપા માણસો તે યુવકોને ચારે તરફથી જકડીને બાંધવા લાગ્યા. પાપાણુ હૃદયનો સરદાર દૂર ઉભો રહી ખડખડાટ હસવા લાગ્યો. વીર યુવકો ગંભીરતાથી તે

પાપીના મુખ સામે જોઈ રહ્યા. શત્રુઓ તેમને બંધિવાન બનાવી સર-દારની સામે જોઈ રહ્યા. તે સરદારે કંઈક છૂપા શબ્દમાં ઇશારત કરી કે જોઈ તેઓએ તેમના કેદીઓને ધક્કા મારી આગળ કર્યા; અને એક દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યા. તેઓ જ્યાં સુધી દેખાતા બંધ થયા નહિ ત્યાં સુધી એ રાક્ષસીદેખાવનો સરદાર તેમની પાછળ જોઈ રહ્યો. બાદ થોડી વારે તે પણ એક દિશા તરફ જઈ એકાએક અદ્રશ્ય થયો. વિકટ અરણ્યમાં ત્યાં આગળ બિપણ અંધકાર વિના અન્ય કંઈ નહું નહિ.

વાચકો ! પુષ્પાયુધ અને મનહરને બંધિવાન બનાવી લઈ જનાર માણસો ભૈરવાચાર્યના સેવકો હતા. તેમને પકડવાનું કામ તે ભૈરવા-ચાર્યે પોતાના એક બળવાન સેવક કે જેનું નામ પ્હાડસિંહ હતું તેને સોંપ્યું હતું. પ્હાડસિંહ ધણો ભયંકર માણસ હતો. તેણે તેના કેટલાક માણસોને છૂપા વેશથી સત્યપુર મોકલ્યા હતા અને પુષ્પાયુધ તથા મનહરસિંહના શિકારે નીકળવાના અગાઉથી સમાચાર મેળવ્યા હતા. પુષ્પાયુધ અને મનહર તેમના હાથે પકડાયા. પ્હાડસિંહ તેમને લઈ જવાની આજ્ઞા કરી ભૈરવાચાર્યને સમાચાર જણાવવા ચાલ્યો ગયો.

પુષ્પાયુધ અને મનહરને બાંધી ચાલ્યા જતા માણસો મહી નદીના કિનારે આવ્યા. ત્યાં કિનારે એક મછવો લઈ તેમનો એક માણસ ઉભો હતો. સઘળા અંદર બેઠા. મછવો સામેના કિનારે જવા લાગ્યો. એટલા વખતમાં મનહરે અને પુષ્પાયુધે કોઈ જાણે નહિ એવી રીતે યુક્તિ પૂર્વક હાથે પગે બાંધેલા બંધ છોડી નાખ્યા. સઘળા બજન ગાવામાં તદ્રુપ બનેલા હોવાથી એ કામની ખબર પડી નહિ. બાદ કિનારે આવતાંજ પુષ્પાયુધ અને મનહર છલંગ મારી નીચે કુદી પડી દોડવા મંડ્યા. “ પકડો-શીકારને પકડો ” એમ બૂમો મારતા

શત્રુઓ તેમની પાછળ પડ્યા. પુષ્પાયુધ અને મનહરે તેમને પાછળ મૂકી દીધા. ફક્ત બે માણસો તેમની પાછળ હજી દોડ્યા આવતા હતા. આથી બંનેએ ઉભા રહી તેઓને પાસે આવવા દઇ તેમના લમણામાં અડકેડો સખ્ત મૂકેડો લગાવ્યો, બંને માણસો તમ્મર ખાઇ નીચે પડ્યા. એવામાંજ પાછળ દોડી આવતા બીજા માણસો જણાયા. પુષ્પાયુધ બાધ ! નાસો, શત્રુઓ આવી પહોંચ્યા. કહી મનહર દોડવા લાગ્યો. તેની પાછળ પુષ્પાયુધ પણ વિજળીની ઝડપે દોડવા લાગ્યા; શત્રુઓ પણ જોરથી બુમો પાડતા તેમની પાછળ દોડ્યા આવતા હતા. આખરે આગળ જતાં બે રસ્તા આવ્યા. અંધકારને લીધે અને શત્રુઓથી પકડાવાની બીકે પુષ્પાયુધ અને મનહર જુદા-જુદા રસ્તે ચઢીગયા. શત્રુઓ તેમની પાછળ ધણું દોડ્યા પણ તેઓ હાથ લાગ્યા નહિ. આથી થાકી કંટાળી તેઓ નિરાશ વદને પાછા ફર્યા.

પ્રકરણ ૯ મું.

“ રાત્રિનું રહસ્ય. ”

જગત પર બિષણ અંધકાર પથરાઇ રહ્યો છે, જનસમાજ નિદ્રાને શરણે પડેલો છે. શાન્તિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું છે; તેમાં શ્વાનના રૂદનથી અને પહેરગીર સિપાહીઓના અવાજથી ખસેલ પડે છે. મધ્યરાત્રિનો સુમાર છે. આ સમયે સત્યપુરના રાજમહેલના યોગાનમાં એક કાળી આકૃતિ ફરતી નજરે પડે છે. તેનો દેખાવ અત્યારે ભૂત જેવો બાસે છે. રાજમહેલના રક્ષકો પણ રાત્રિ વિતવાથી બેઠા બેઠા ઝોકાં મારે છે. યોગાનમાં ફરતી આકૃતિ ધીમે પગલે તેમની પાસે

ગઘ અને જખ્ખામાંથી મત્રેલા દાણા કાઢી પહેરેગીરો પર ફેંક્યા; આથી તત્કાળ સધળા પહેરેદાર સિપાહીઓ જમીન પર સલેટ થઇ ગયા. જોતજોતામાં તો તેમનાં નશકોરાં બોલવા લાગ્યાં. તેમની એવી રિથિતિ જોઇ એ આકૃતિએ અદ્દહાબ્બ કરી સંકેત ધ્વની કર્યો કે જેથી થોડી વારમાંજ તેના જેવી પાંચ આકૃતિઓ એકાએક ત્યાં દોડી આવી તેની પાસે ઉભી રહી. તેને લઇ એ પ્રથમની આકૃતિએ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. અંદર જાંખા-જાંખા દિપકો સળગતા હતા. તેના પ્રકાશમાં આ વિરૂપ વ્યક્તિઓ ધણી ભયંકર ભાસતી હતી.

આ વ્યક્તિઓ અન્ય કોઇ નહિ પણ મોજીરામ ભૈરવાચાર્ય અને તેમના સેવકો હતા. તેઓ પુષ્પાવતીનું હરણ કરવાને આવેલા હતા. ભૈરવાચાર્યે તાંત્રીક વિદ્યાના પરિજ્ઞને સધળા પહેરેગીર સિપાહીઓને ધોર નિદ્રાને શરણે કરી દીધા હતા. સધળા સાવચેતીના ઉપાયો કરી-નેજ ભૈરવાચાર્ય તેના સેવકો સાથે મહેલમાં પ્રવેશ્યો હતો.

તેણે પુષ્પાવતીના પલંગ પાસે જઇ કંઇક દવા સુંઘાડી. એ દવાની અસરથી પુષ્પાવતી ધોર નિદ્રામાં પડી. તે પછી આ દુષ્ટ નિશાચરો તેને ઉપાડી બહાર નીકળ્યા અને કાળી રાત્રે રાજમાર્ગ ઉપર થઇને બેઘડક આગળ ચાલવા લાગ્યા. એવામાં એકાએક રોન કરવા નીકળેલા બે સિપાહીઓ સામે મળ્યા. તેમણે ભયાનક યુમ મારી તેમને આગળ વધતા અટકાવ્યા. આવું જોતાંજ રૌદ્ર મૂર્તિ ભૈરવાચાર્ય આગળ ધસી આવ્યો અને હાથમાં પકડેલા લાંબા ત્રિશુળે તે બે સિપાહીઓને પરોવી જમીનપર નાખ્યા. સિપાહીઓએ કારમી ચીસ પાડી પ્રાણ ત્યાગ્યા. તેમની ચીસથી એક માણસ હાથમાં કાનસ પકડી દૂરથી દોડી આવતો જણાયો. તેને જોઇ એ નિશાચરો ઝડપથી નાસવા લાગ્યા. તેમને નાસતા જોઇ તે માણસે પણ તેમની પાછળ પૂર્ણ

જોસથી દોડવું જરી રાખ્યું. આવી રીતે દોડતા દોડતા તેઓ સત્યપુ-
રથી દૂર નીકળી આવી ચંપાનગરની સરહદમાં પ્રવેશ્યા. ત્યાં ગાદુ
જંગલ આવેલું હતું. હજી પણ ફાનસ પકડી પેલો માણસ દોડી આવતો
હતો. ભૈરવાચાર્ય તત્કાળ ઉભો રહ્યો; અને જખ્ખામાંથી પિસ્તોલ
કાઢી દોડી આવતા માણસ તરફ તાકીને ખેંચાર કર્યો. તે ફાનસવાળા
માણસના પગમાં ગોળી વાગી. તે જખ્ખી થઈ જમીનપર પડ્યો.
તેના હોશ-કોશ ઉડી ગયા. પાપીયો પુષ્પાવતીને લઈ પલાયન થયા.
જખ્ખી થઈ પડેલો માણસ કંઈક કંઈપાંત કરવા લાગ્યો. તેનું કંઈપાંત
સાંભળી એ માણસો એકાએક ત્યાંની ઝાડીમાંથી નીકળી આવ્યા.

તે એ માણસોમાં એક તો ચંપાનગરના મહારાજ પુષ્કરરાજ
હતા, અને તેમની સાથે તેમનો સરદાર વીરસિંહ હતો. મહારાજ
પુષ્કરરાજ બીજે-ત્રીજે દિવસે વીરસિંહ સરદાર સાથે રાત્રિના સમયે
દૂધા વેશથી નગરચર્યા જોવાને નીકળતા. એ પ્રમાણે તે આજ પણ
નીકળ્યા હતા અને એક હરામખોરની પાછળ પહી જંગલમાં આવ્યા
હતા. તે હરામખોર ચોર તેમને ભૂત્રાવામાં નાખી ઝાડીમાં પેસી ગયો
હતો. પુષ્કરરાજ અને વીરસિંહ તેને આસપાસ ખોળતા હતા; એ
અરસામાં જ તેમને પેલા જખ્ખી માણસનો અવાજ સંભળાયો. બંને
તરત તેની પાસે આવીને ઉભા રહ્યા.

પુષ્કરરાજે વાંકા વળી જોયું તો તે માણસ લોહીક્રુવાણ થઈ
તરફડતો હતો. તેને વાગેલી ગોળી ઝેરી હતી. આવું જોઈ પુષ્કરરાજના
હૃદયમાં અત્યંત દયા ઉત્પન્ન થઈ, તે આત્મગત બોલી ઉઠ્યા કે:-
“હર, હર, આ બીયારા કોઈ ગરીબની આ રી દશા ! ખરે કોઈ
નરાધમેજ આ નિરપરાધિને ધાયત્ર કર્યો છે.” આમ શોચતા મહારાજ
તેની પાસે બેસી પૂછવા લાગ્યા:-“ભાઈ ! તને કેમ છે ? તારી આવી

દશા શાથી થઈ છે ? શું કોઈ પાપાત્માની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું હતું ? જો એમ હોય તો તે નરપથુ કોણ હતો એ મને જણાવ ? હું તેને ઉચીત દંડ દીધા વિના છોડીશ નહિ.”

તેમનાં દયાજનક વાક્યો સાંભળી તે ધાયલ માણસ ધીમે અવાજે કહેવા લાગ્યો:—“મારામાં બોલવાની શક્તિ નથી. મારો શ્વાસ રૂંધાય છે, કંઈ સૂકાય છે. મને થોડુંક પાણી પાવ.”

મહારાજાએ વીરસિંહ સામે જોયું. વીરસિંહ એક દિશા તરફ જઈ પાણી લઈ આવ્યો. પુષ્કરરાજે તેને પાણી પાઈ આશ્વાસન આપ્યું. વીરસિંહે પાણીથી લોહી ધોઈ તેના પગે પાટો બાંધ્યો. પુષ્કરરાજે તે ધાયલ માણસને પોતાની ઝાંઝાળા આપી તેની વાત જણાવવાને કહ્યું.

તે માણસ ધીમે રહી બેઠો થયો અને તેની વાત કહેવા લાગ્યો:—
“મહારાજ ! હું સત્યપુર નગરનો રહેવાશી છું. જાતે ક્ષત્રીય છું. પવિત્ર રાજા અમરસિંહના અંગરક્ષકની સેવામાં જોડાએલો છું. હું એક રાતના મારા મિત્રને મળવા ગયો હતો. ત્યાંથી મધ્યરાત્રે ઘર તરફ પાછો ફરતો હતો; એવામાં ચાર માણસો કોઈ સ્વરૂપવાન બાળાને ઉપાડી જતા મારી નજરે પડ્યા. હું મારો ધર્મ સમજી તેમની પાછળ પડ્યો અને અહિં સુધી આવ્યો. અંતે તેમાંના એક દુષ્ટ ગોળી છોડી મને ધાયલ કર્યો.”

“તે દુષ્ટો કોણ હતા ? અને તેઓ કોની બાળાને ઉપાડી જતા હતા તે કંઈ જાણી શક્યા છો ?” વીરસિંહે પૂછ્યું.

“ના, હું તેમને ઝાંઝાળા શક્યો નથી.” તે માણસે જણાવ્યું.

“વારું સત્યપુરના શું સમાચાર છે ? ત્યાં સૌ આનંદમાં તો છે ને ?” રાજાએ પૂછ્યું.

“ખીજાં બધાં તો આનંદમાં છે પણ યુવરાજ પુષ્પાયુધ તેમના મિત્ર મનહરરાય સાથે એકાએક ગુમ થઇ ગયા છે. તેઓ શીકારે ગયા હતા ત્યાંથી પાછા ફર્યાજ નથી. તેમની ઘણી શોધ ખોળ આશ્વે છે પણ કંઈ પતો લાગતો નથી.” તે માણસે જણાવ્યું.

આ વાત સાંભળતાં પુષ્પરાજના હૃદયમાં સખ્ત આઘાત થયો તેમનું પ્રકૃત્વિત મુખ કરમાઇ ગયું. તેમણે વીરસિંહને નગરમાં મોકલી એક પાલખી અને ચાર માણસોને ત્યાં બોલાવ્યા. પાલખીમાં ધાયલ માણસને સૂવારી મહારાજ નગરમાં આવ્યા. તેઓ મહેલમાં આવી શેઠ્યામાં પડ્યા પણ ઉંઝ આવી નહિ. પુષ્પાયુધના ગુમ થવાના સમાચારે તેમના હૃદયમાં અપાર શોક ઉત્પન્ન થયો હતો. તે આખી રાત્રિ તેમણે મહા મુશ્કેલીએ પસાર કરી. અંતે પ્રાતઃકાળમાં દરબાર ભરી પુષ્કરરાજ સિંહાસનારૂઢ થયા અને પુષ્પાયુધના ગુમ થઇ જવાના સમાચાર સર્વને જણાવ્યા. આ સમાચારથી સર્વે સમાસદો રતબ્ધ બની ગયા. મહારાજાએ નગરમાં ઢંઢેરો પિટાવી જાહેર કર્યું કે જે કોઇ માણસ પુષ્પાયુધ અને મનહરરાયનો પતો મેળવી આપશે તેમને આ રાજ્ય તરફથી બારે ધનામ મળશે.

આ ઉપરાંત તેમણે અનેક સરદારોને શોધમાં રવાના કરી દીધા. આ સૌ કાર્યથી પરવારી તેમણે રાજ અમરસિંહને આશ્વાસન આપવાને એક પત્ર લખી એક ઘોડેસ્વાર સરદારને સત્યપુર તરફ રવાને કર્યો. તે પછી મહારાજ પણ દરબારનું વિસર્જન કરી મહેલમાં પધાર્યા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

“ દુઃખી પિતા. ”

સત્યપુરમાં યુવરાજ અને તેના મિત્રના એકાએક ગુમ થવાથી શોક પ્રસરી રહ્યો હતો; તેમાં વળી પુષ્પાવતીના એકાએક હરણ થવાથી હાહાકાર થઈ રહ્યો. રાજા રાણીતો કેવળ ગાંડાં જેવા બની ગયાં. સધળે શોષ ખોળ ચાલી રહી. દિવાન અમૃતરાયે અનેક સેવકોને ચારે તરફ રવાને કરી દીધા પણ કંઈ પતો મળ્યો નહિ. સર્વના શોકનો પાર રહ્યો નહિ. રાજા-રાણીના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહેતી હતી. માર્ગ શોધકોએ પગલાં તપાસી તપાસ કરી પણ તેમાંએ નિષ્ફળતા મળી. સરદારો-પ્રજાજનો મહારાજને આશ્વાસન આપવા મહેલમાં એકત્ર થયા હતા. પ્રધાન અમૃતરાય પણ આ અચાનક બનેલા બનાવથી દિડમુઠ જેવો બની ગયો હતો. યુવરાજનો મિત્ર મનહરરાય તેનો પુત્ર થતો હતો. તેથી તેના શોકનો પણ પાર નહતો. રાજા અમરસિંહ સર્વની વચ્ચે બેસી આક્રંદ કરતા હતા. તેમનું હૃદય ચીરાઈ જતું હતું. જે રાજા હમ્મેશાં દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવાને તત્પર રહેતો હતો, અરે જે હમ્મેશાં પ્રભુ ભક્તિ કરી નીતિમય જીવન ગુજારતો હતો; હા! તેની પરજ દુઃખે હુમલો કર્યો. આ જગતમાં એવો નિયમ છે કે “ સદા-ચરણી દુઃખી થાય છે અને પાપી-પ્રપંચી કૂલે પૂજાઈ સુખમાં નિવાસ કરે છે.” પુત્ર અને પુત્ર વધુના વિયોગથી રાજાનું હૃદય ઉથલ પાથલ થઈ રહ્યું હતું. તેમના તેજસ્વી મુખપર ચિંતાની છાયા છવાઈ ગઈ હતી. તે વારંવાર “ હા! પુત્ર ” કહી ઉડા નિઃશ્વાસ નાખતા હતા.

પાસે બેઠેલો પ્રધાન પણ આંખોમાંથી અશ્રુવર્ષાવી રાજાને

શાન્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો; પણ રાજા શાન્ત થવાને બદલે વધારે શોક સમુદ્રમાં ડુબતા હતા.

હા ! ભાગ્ય દેવી ! તહે એક પવિત્ર રાજાને પુત્ર વિયોગ રૂપી દુઃખ સમુદ્રમાં ડુબાવી તારી બચંકરતા દર્શાવી છે. શું તને સદાયરણ્ણી-જનોને ત્રાસ આપતાં દયા નથી આવતી ? શું તારે અને ધર્મીજનોને આઘવૈર હોય છે ? શું તને પ્રભુનો ડર નથી ? હા ! ભાગ્યદેવી ! યાદ રાખજે કે તારે પણ એક દિવસે કિરતારના દરબારમાં હાજર થઈ બકતોને પીડવા સંબંધીનો જવાબ આપવો પડશે, તું ગમે એટલી નિષ્કુર થઈ પુન્યવાનોને કષ્ટ આવીશ પણ અંતે ધર્મીજનોનો વિજય છે એ ખાસ લક્ષમાં રાખજે.

મધ્યાહ્ન થવા આવ્યા, હજી પણ રાજા બેસી રહ્યા હતા. આથી અન્યજનો પણ તેમની પાસે બેસી રહ્યા હતા. આજે રાજાને ભૂખ-તર-સતું બાન રહ્યું નથી. તેમના હૃદયમાંતો પુત્ર અને પુષ્પાવતીની જખ માળા ચાલી રહી હતી. એવામાં એક સિપાહીએ અંદર આવી જણાવ્યું કે:-“મહારાજ ! ચંપાનગરથી એક ઘોડેસ્વાર આવ્યો છે. તે આપ : નામદારના કદમમાં આવવાને ઇચ્છે છે.”

રાજા આજ્ઞા આપે એ પહેલાંજ દિવાન અમૃતરાયે તેને આવવા દેવાની આજ્ઞા આપી.

ઘોડીવારમાં ચંપાનગરથી આવેલો સ્વાર ત્યાં દાખત્ર થયો અને ત્રણવાર નીચા નમી નમન કરી એક પત્ર રાજા અમરસિંહના હાથમાં મૂક્યો.

રાજાએ પત્ર લઈ અમૃતરાયના હાથમાં આપ્યો. પ્રધાને પત્ર ઉઠેલી વાંચવા માંડ્યો. તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

પ્રિય અમરસિંહ !

સઘળા સમાચાર મારા જાણવામાં આવ્યા છે. મહેં ચારે તરફ માણસોને રવાને કરી દીધાં છે. પ્રભુ કૃપાએ હુંક મુદતમાં કંઈ સમાચાર મળશે એમ આશા છે. સમયની ગતી ન્યારી છે. તેના વિષે જે કંઈ કહીએ યાતો લખીએ તે ઝોણું જ છે. એ સમયને માન આપવું તે આપણી ફરજ છે. આ સંસારમાં સુખ-દુખ આવે જાય છે. હિંમતવાન માણસો દુઃખથી ડરતા નથી અને સુખથી અભિ-માની થતા નથી. તે પ્રમાણે આપ મહારાજ સર્વ ગુણ સંપન્ન છો. માટે હિંમતનો ત્યાગ નહિ કરતાં પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખી પુત્ર વિયોગનું કષ્ટ સહન કરજો. પરમાત્મા દયાળુ છે. તે તમારા જેવા પવિત્ર રાજાને વધુ વખત દુખમાં રાખશે નહિ. મારો અંતરાત્મા સાક્ષી પૂરે છે કે હવે થોડા દિવસમાંજ યુવરાજ તેમના મિત્ર સાથે પુનઃ નગરમાં આવી તમને આનંદ કરાવશે, પત્રનો પ્રત્યુત્તર પાઠવવાની કૃપા કરશે કે જેથી મારું ઉદ્દેગ પામેલું મન આપના તરફના સમાચાર જાણી કંઈક શાન્ત થાય, હાલ એજ વિનંતી.

લી.

મહારાજ પુષ્કરરાજ.

પુષ્કરરાજનો પત્ર વાંચી પ્રધાને રાજાની સામે જોયું. આ વખતે રાજાની આંખોમાંથી અરુખલિત અશ્રુધારા વહેતી હતી. તે આત્મગત ઓલટા હતા કેઃ—“ હાય ! પુષ્પાવતીના સમાચાર જાણતાં પુષ્કરરાજને કેટલું કષ્ટ ઉત્પન્ન થશે ? અરે ! તેમને માથે દુઃખનો પહાડ ટૂટી પડશે. હા ! વિધાતા ! અમે એવું તે શું પાપકર્મ કર્યું હશે કે જેથી અમારે આ દુઃખ સમુહમાં ડુબવું પડ્યું છે. વિધાતા ! તારી પણ કળા ન્યારી છે.”

ખતાવે કર્મ તું શા શા તમાશા,

આપી ન્યાયીને છેક નિરાશા—ખતાવે.

જળને સ્થાને સ્થળ તું કરે ને જડ ચૈતન્ય જણાય,

સફળ પુરાવા નિષ્ફળ થાતાં, જય જુઠાનો થાય.

સર્વે ઉંઘા પડતા પાસા—ખતાવે.

ઘાડ પડે ધર્મીને દારે, અતી બળીયા અમુંઝાય,

કુડ કૃતિ ગતિ કર્મ તહારી પાર ન પામી શકાય;

ખોટી અનેરી તહારી આશા—ખતાવે.

પુંડલીક. ના.

આમ શોક કરતા રાજાએ પુષ્પાવતી સંબંધી હકીકતનો પત્ર લખી ચંપાનગરથી આવેલા સરદારને વિદાય કર્યો. તે પછી રાજાએ ત્યાં બેઠેલા મંડળને જવાની આજ્ઞા આપી. સધળા રાજાને નમી ભોજન કરવા ચાલ્યા ગયા. મહેલના દિવાનખાનામાં ફક્ત રાજા અને પ્રધાન બેસી રહ્યા. એવામાં વિમળાએ ત્યાં આવી પૂછ્યું:—“બાપુ! ભોજન કરવા પધારશો?”

“બહેન! હું આજે રસોડે જમવા આવનાર નથી. માટે તું મારે માટે અને પ્રધાનજીને માટે અહિંજ બે થાળ મોકલાવ.”

વિમળા ચાલી ગઈ. બહારી સખીના હરણથી તેના દુઃખનો પશુ પાર નહોતો. તે પુષ્પાને સંભારી ઘડી-ઘડી રડી પડતી. તેણે રસોડે જઈ બે થાળ મોકલાવ્યા. રાજા અને પ્રધાને જમી લીધું. ભોજનથી પરવારી રાજાએ પ્રધાન સામે બેઠ કહ્યું:—“પ્રધાનજી! આપણી ઉપર વિદાતા રૂઠી હોય એમ જણાય છે. બે એમ ના હોય તો આપણી ઉપર આટલું બધું સંકટ ક્યાંથી આવી પડે? હા! પુત્ર

પુષ્પાયુધ મનહરના વિયોગે મારી છાતી ચીરાઈ જાય છે. તેમાં પુષ્પાના હરણથી તો આ પ્રાણ નીકળી જાય એમ ગભરામણ થયા કરે છે. હા ! એવા કયા શત્રુએ આપણીપર વૈરવાળા આપણો નંદનવન જેવો બગીચો ઉજડ કરવો ધાર્યો હશે ? અરે આપણે કોઈનું બગાડ્યું નથી. શું પાપાત્મા જલ્મીમસિંહે તો આ પ્રપંચ જળ નહિ પાથરી હોય ? હા ! એમ પણ હોય ! તે પિશાચ વૃત્તિનો રાજા ધણોજ દુષ્ટ છે—તે સામાનું દુઃખ જોઈ બળી જાય છે. અમૃતરાય ! કહો હવે શું કરવું ? કહી રાજાએ કપાળપર હાથ મૂક્યો.

પ્રધાન આશ્વાસન આપી કહેવા લાગ્યો:—“મહારાજ ! આમ શોક કરે કંઈ વળવાનું નથી. આપણે માથાં પટકીને મરી જઈશું તોપણ પ્રયત્ન કર્યા વિના ગુમ થએલા બાળકોને જોઈ શકીશું નહિ. જો; કદાચ પાપી જલ્મીમસિંહે આ પ્રપંચ કર્યો હશે તો તેની પણ આપણને ટુંક મુદતમાં ખમર પડશે. જો તે દુષ્ટાત્માએજ આ નીચ કાર્ય કર્યું હશે તો સમજાવે કે તેનું હવે આવી બન્યું છે. ભણેને તે બળવાન છે પણ તેની પરવાહ હું કરનાર નથી. હું ઇશ્વરપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી આપણા સમસ્ત સૈન્ય સાથે મધુપુર ઉપર ચઢી જઈશ અને તે પાપીને રણમાં રોળી તેના મહેલના ટેકાણે મશાણ બનાવીશ. રાજન ! હવે શાન્તિ ધારણ કરી થોડા દિવસ જોયા કરો કે કંઈ સમાચાર આવે છે. મહારાજ ! ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા વધી પડી છે, તેને સહન કર્યા વિના ઘૂટકો નથી. આ સંસારમાં ચઢતી પડતી ચાલી આવે છે તેને માટે કશું છે કે:—

ચડતી પડતી જગતમાં સરજી જીવતર સાથ.

ઉદય અસ્તને જાણવા કાળ તણા જે હાથ,

સુખીઆઓ સુખી આજ નથી રહેવા સદાકાળ,
 દુઃખીઆઓ દુઃખીઆજ નથી રહેવા સદાકાળ,
 સુખી હોય દુઃખી થાય દુઃખી હોય સુખી થાય,
 રંક પળ માંહિ રાય, રાય રંક રહેજે થાય.
 કળા ખીલી ખુશ ખુશોત્રી પછી ખરી જાય,
 વાદળ વરસી પછી છેવટે વેરાઇ જાય—
 માટે મુંઝવું નહિં આપદ્માં ધરી ધીર,
 કાળ હાથ સામે ઇકે રંક તેહ રણધીર—
 સ્વ. ઝવેરી.

માટે હવે દુઃખની સામે થયા સિવાય છૂટકો નથી. પ્રતાપી રામ-
 ચંદ્રજી જેવાને પણ કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું હતું તો આપણે તો શું
 વિસાતમાં.” આમ શાન્તિ સૂચક શબ્દો સંભળાવતો પ્રધાન અમૃતરાય
 રાજાને ભોજન કરાવી પોતે પણ જમી લઈ રાજાને હાથ પકડી
 મહેલની પાછળ આવેલા બગીચામાં લઇ ગયો. ત્યાં એક એકાન્ત
 સ્થળે બેસી બન્ને જણા ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાને ભેટવાના વિચાર
 કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

“વિકટ વનમાં પુષ્પાયુધ.”

પ્રભાતનો રમણીય સમય છે. પૂર્વ દિશામાં લાલ રંગ છવાયેલો
 છે. વૃક્ષોનાં ડાળ પર બેઠેલાં પક્ષીઓ મધુરા સ્વરથી ટહુકાર કરી
 ભાસ્કર ભગવાનને અભિવંદન આપી રહ્યાં છે. આવા સુંદર સમયે એક
 ગૌરવર્ણનો યુવાન એક વૃક્ષ નીચે સૂતેલો છે, તેણે પહેરેલાં વસ્ત્ર કાંટામાં
 ભરાવાથી કેટલેક ઠેકાણેથી ફાટી ગયેલાં છે. તેણે મુખ નિસ્તેજ

જણાય છે. પ્રિય પાઠકો ! આ યુવાન તે આપણો પરિચીત રાજકુમાર પુષ્પાયુધ છે. મનહરરાયથી જુદો પડી તે આ જંગલથી ખીજે જંગલ એમ ઘણું રખડ્યો હતો. જંગલમાં મળી આવતાં ફળ ઉપર નિર્વાહ ચલાવતો અને રાત્રિ પડે એકાદ ઝાડ નીચે પૃથ્વીની પથારી પર હાથનું ઉશીકું કરી આકાશની ચાદર ઓઢી સૂઈ રહેતો. આવી રીતે તેને ચાર-પાંચ દિવસ સુધી વિકટ અરણ્યમાં બ્રમણ કરવું પડ્યું હતું. એક પવિત્ર રાજના પવિત્ર પુત્રને માથે એવી રીતનું અસાધારણ સંકટ આવી પડેલું હતું.

વિધાતાને શું તેની દયા નહિ આવતી હોય ? શું તે ધર્મી રાજકુમારને દુઃખ દેવામાં તેનો કંઈ ગુપ્ત હેતુ સમાએલો હશે ! ખરે-ખરે કહ્યું છે કે:—

“ બડે બડેકુ દુખ હે, છોટેસે દુખ દૂર
તારે સખ ન્યારે રહે, ગ્રહે શશી ઓર સૂર.

તે પ્રમાણે પુષ્પાયુધ દુખ સહન કરે એમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી. ચંદ્રમા કે જેના શીતળ પ્રકાશથી સમસ્ત સૃષ્ટિ આનંદમાં નિમગ્ન થાય છે. જેના કીરણમાંથી અમૃત ઝરે છે; એ ચંદ્રને પણ કલંકિત થઈ સૃષ્ટિમાં બ્રમણ કરવું પડે છે. કલ્પવૃક્ષ સર્વની મનોકામના પૂર્ણ કરે છે તેને પણ જડ વૃક્ષ બનાવ્યું છે.

પ્રાતઃકાળના ઠંડા પવનથી અને પક્ષીઓના કિલકિલાટથી વૃક્ષ નીચે સૂતેલો પુષ્પાયુધ નિદ્રાને પરહરી જાગૃત થયો. તેણે આંખો યોળી આસપાસ જોયું. તેની નજરે બયાનક જંગલ તથા મહિસાગરનાં ઉંચાં કોતરો વિના અન્ય કંઈ જણાયું નહિ. તે કપાળ પર હાથ મૂકી ઘણી વાર સુધી બેસી રહ્યો. બાદ ઉભો થયો. સૂર્યને નમસ્કાર કરી પાસે આવેલા એક જળાશય સમિપ જઈ રનાનાદિ કર્મથી પરવારિ નિવૃત્ત થયો. તે પછી તેણે એક માર્ગ તરફ આગળ ચાલવા માંડ્યું. તેની ચાલવાની

શક્તી પણ જતી રહી હતી. બૂખ દુખના દર્દથી તેનું શરીર શીથીલ થઈ ગયું હતું. તેના પગમાં અનેક કાંટા ભોંકાયા હતા. તે વારંવાર થાકી જઈ વૃક્ષ નીચે બેસતો અને વળી પાછો આગળ ચાલતો. આખરે તે ચારેક માઇલની મુસાફરી કર્યા પછી છેક થાકી ગયો. અને એક વૃક્ષ નીચે “હા રામ” કહી બેસી ગયો. તેના મનમાં અપાર દુઃખ ઉત્પન્ન થતું હતું. મિત્ર મનહરનું શું થયું હશે ? મારે માટે કેટલી શોધ ખોળ ચાલી રહી હશે ? વગેરેના વિચાર કરતો પુષ્પાયુધ આત્મગત બોલવા લાગ્યો:—“હે જગનિયંતા પરમાત્મા ! મ્હેં તમારો શું અપરાધ કર્યો હશે કે જેથી મારે આવા અસહ્ય સંકટમાં સપડાવું પડ્યું છે ? હા ! અફસોસ ! આ ભયાનક અરણ્યમાં એવો એક પણ સીધો માર્ગ જણાતો નથી કે જેથી હું કોઈ ગામ બેગો થાઉં ! અરે કોઈ માણસ પણ નજરે પડતું નથી કે જેથી હું તેને માર્ગની માહિતી મેળવી ખરા રસ્તે ચડું ? હા ! મિત્ર મનહર ! તારું શું થયું હશે ? તું કયા માર્ગે ચઢી ગયો હોયશ ? શું તું મારી માફક જંગલમાં તો ભટકતો નહિ હોય ! શું ખબર પડે ? અમારી આવી દશા કરનાર શત્રુઓ કોણ હશે ? તેમને અને અમારે શું વૈર હશે ? હા ! એકાએક બનેલા આવા બનાવથી મને કંઈ સમજ પડતી નથી. હવે તો હરી કરે તે ખરું ? મારે હરકોઈ ઉપાયે કોઈ ગામમાં જઈ મિત્ર મનહરની શોધ કરવી જોઈએ.” આમ વિચારી તેણે પુનઃ આગળ ચાલવા માંડ્યું. બરાબર મધ્યાહ્નકાળે તે મહિસાગરના પ્રવાહ સમિપ આવી પહોંચ્યો. તેણે ગંગામાં સ્નાન કર્યું. પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરવાથી તેનો થાક ઉતરી જઈ શરીર હલકું થયું. પુષ્પાયુધ બપોરા ગાળવાને ધરાદે કિનારાથી થોડેક દુર આવેલા એક વૃક્ષ નીચે ગયો. જમીન પર પડેલા કચરો—કાંટા વગેરે સાફ કરી તે આડો થયો. પેટમાં

ભૂખ કકડીને લાગી હતી; પણ ત્યાં ખાવાનું ક્યાંથી લાવે ? કષ્ટથી હતાશ થએલો યુવરાજ પેટમાં પગ ધાલી સૂઈ રહ્યો.

ખરા મધ્યાહ્ન થયા હતા. પાપીઓનાં પાપ કર્મનિહાણી સૂર્યભગવાન કુપિત થઈ સખત તાપે તપી રહ્યા હતા. ઉની લુ વાવા લાગી. લાલ-લાલ વરસવા લાગી. પક્ષીઓ પણ ચારે ચરવાનું છોડી દઈ માળાઓમાં ભરાઈ ગયાં. પુષ્પાયુધ થાક ભુખથી આખરે નિદ્રાધિન થયો. નિદ્રાએ તેનું દુઃખ થોડી વારને માટે ઓછું કર્યું. અંતે સાંજ પડી, તાપ ઓછો થયો. યુવરાજે નિદ્રાનો ત્યાગ કરી ત્યાંથી આગળ ચાલવા માંડ્યું. ભુખથી તેને અડખડીઆં આવતાં હતાં. તે મહા પ્રયાસે આગળ ચાલ્યો જતો હતો. તેની ધમ્મ કોઈ ગામમાં પહોંચી ક્ષુધાને શાન્ત કરવાની હતી. તે મહિસાગરને કિનારે-કિનારે આગળ વધવા લાગ્યો. થોડેક દૂર જતાં તેની નજરે એક ઝુંપડા જેવું કંઈક જણાયું. તેના મનમાં આનંદ થયો. ત્યાં કોઈક માણસો હશે ધારીને તે એ ઝુંપડા તરફ જવા લાગ્યો. તે ઝુંપડું ખારવા લોકોનું હતું. મહિસાગરને કિનારે તેમનાં નાનાં-મોટાં મળી આશરે પચાસેક હોડીયાં પડેલાં હતાં. પુષ્પાયુધ ઝુંપડા નજદીક આવ્યો. આ વખતે એ ઝુંપડામાં દશ બાર ખારવાઓ એકઠા થઈ ગોળ કુંડળું વળીને બેઠેલા હતા. તેમની વચ્ચમાં એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ બેઠો-બેઠો ભજન ગાતો હતો. સઘળા ખારવાઓ એકાગ્રતાથી તેનું ભજન સાંભળી રહ્યા હતા. પુષ્પાયુધ પણ તેમના ભજનમાં ભંગ ના પડે એ હેતુથી આગળ નહિ વધતાં ત્યાં ઉભો રહ્યો અને ધ્યાનપૂર્વક ભજન સાંભળવા લાગ્યો. એ બ્રાહ્મણનું ગાન દુઃખીને દિલાસા રૂપ હતું. બ્રાહ્મણ પણ જાણે ભજનમાં તદ્દુપ ના થયો હોય એવી રીતે ગાનને લલકારી રાલતો હતો. તેનું ભજન આ પ્રમાણે હતું.

“વૃથા જન્મ જીવન આ જગમાં, સ્વપ્નવત્ સધળો સંસાર,
કોણ તમારું તમે કોણના, કવણ પિતૃ માતા પરિવાર,
આહો કહો ના એમ કદાપિ, ખિન્ન હૃદય આણી આધાત,
કાયર થઇ રોનારા માટે, એ તો છે મનગમતી વાત,
ઉત્તમ કરણી વીના મળે ના, અવનિમાં અતુષ્ઠ નર દેહ,
સર્વોત્તમ પદ પામ્યા તો શું, પાડો અંતર અવળા છેદ,
જગ મિથ્યા જુક્તિથી જાણો, છતાં જીવન તુચ્છ કદી નવ જાણુ,
ભય વણુ યત્ન કરે જય પામો, જીવ નીત્યે એ સાચું માન.
સુખની આશા ધરો નહિ, દુઃખ દેખી દિવ મરડો ના મુખ,
જીવન તણો ઉદ્દેશ નથી એ, સદા રહે ના સુખ કે દુઃખ.

* * * * *

કાળચક્ર દત્ત સુખ દુઃખ ફરતાં, ચક્ર ધારીના ક્રમથી રોજ;
શોચ કરો તો દુઃખ સહે કો' સુખની નર કરતા નીત્ય ખોજ.
જગ ઉન્નતિ હીત ! હો ! સંસારી ! કરો નિરંતર સોંપ્યું કામ,
પાપ વાતથી મ્હોં મચકોડો, છોડો છગમગ આઠે જામ.
ઉદય અસ્ત થાતાં થાતાંમાં, દિનકર જીવન કરે આવીન,
ગયો સમય ફરી હાથ ન આવે, પળ નવ ભૂલે પુરૂષ પ્રવિણ.
કર્મ ભૂમીમાં આવી બનીએ, કર્મ વીર થઇએ નીશંક,
મળે સુકીર્તિ પુણ્ય સુકર્મ, નીચ કર્મોથી દટ કલંક.
અમૂલ્ય જીવન નવ વૃથા ગુમાવો, સ્વાસ્થ્યમાં થતા ના અંધ,
ધર્મ ઉન્નતી આ જીવનમાં, થાવા વાંચો મંત્ર પ્રમંથ. ”

કાસરવાળા.

ભજન પૂરું થયું. ખારવાઓએ લાંબા થઇ ભૂદેવને પ્રણામ કર્યા.
તેના ગાનથી પુષ્પાયુધનું અર્ધું દુઃખ ઓછું થઇ ગયું હોય એમ

એને જણાયું. હતાશ થએલા હૃદયમાં પુનઃ હિંમતનો સંચાર થયો. તે ઝુંપડીમાં આવી આઘાતને પ્રણામ કરી ત્યાં બેઠો. તેને એકાએક અંદર આવેલો જોઈ સઘળા ચમક્યા; અને તેની સામે જોઈ રહ્યા. ખારવા-ઓની વચ્ચેમાં બેઠેલો આઘાત આશ્ચર્યચક્રિત થઈ પુષ્પાયુધના મુખને ટીકી-ટીકીને જોવા લાગ્યો. પુષ્પાયુધ પણ દીન વદને તેની સામે જોઈ રહ્યો. મૌન પથરાઈ રહ્યું. કોઈ પણ એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતું નથી. આ મૌનતા થોડીવાર આસી. અંતે બજન ગાનાર ભૂદેવે પુષ્પાયુધ સામે જોઈ પૂછ્યું:—“ ભાઈ ! તું કોણ છે અને આ વેરાન પ્રદેશમાં ક્યાંથી આવી ચઢ્યો છે ? ”

“ મહારાજ ! હું જાતે ક્ષત્રિય છું, રસ્તો ભૂલવાથી મહા હેરાન થઈ અંતે રજાતો રખડતો અહિં આવી ચઢ્યો છું. ” પુષ્પાયુધે નમ્ર વદને જણાવ્યું.

“ ભાઈ ! મને લાગે છે કે તું ઘણોજ ભૂખ્યો છે. હા ! પ્રભુ ! તારી પણ અજ્ઞા માયા છે કે આવા ગોરા ગખર જેવા જીવાનને ભૂખના દુઃખથી હેરાન કરી જંગલમાં ભટકાવે છે. ” આમ કહી તે આઘાતે ત્યાં બેઠેલા ખારવાઓમાંથી એકને પાસે બોલાવી તેના કાનમાં ધીરથી કંઈક વાત કરી, કે જેથી એ ખારવો તત્કાળ ત્યાંથી દોડી ગયો અને થોડીવારે એક તાંસળામાં દુધ અને બે ગડા બાજરીના રોટલા લઈ ત્યાં હાજર થયો. આઘાતે પુષ્પાયુધને તે ખાવાનું ખાઈ લેવાને કહ્યું, યુવરાજે ભૂખના દુઃખથી કંટાળી વગર આનાકાનીએ ઝપાટાખંધ ખાઈ લીધું. એક માણસ પાણીનો ઘડો નદીમાંથી ભરી આવ્યો. યુવરાજ જમી હાથ મુખ ધોઈ સ્વસ્થ થયો. ક્ષુધા શાન્ત થતાં પુનઃ તેનું કરમાએલું વદન સતેજ થયું. મુડદાલ જેવો જણાતો પુષ્પાયુધ ટટાર થયો. તેને સ્વસ્થ થએલો જોઈ પુનઃ તે આઘાતે પૂછ્યું:—“ ભાઈ ! તું

કોઈ સારા માણસનો સંતાન હોય એમ જણાય છે. જો તારી ઇચ્છા હોય તો તારી સઘળી વાત મને જણાવ કે જેથી તારા હુઃખમાં હું પણ કંઈક ભાગ લઈ શકું ? ” તે બ્રાહ્મણનું એવું દયાયુક્ત વાક્ય સાંભળી પુષ્પાયુધે તેને અથઈતી વાર્તા કહી સંભળાવી. તેની ઓળખ થતાં તે બ્રાહ્મણના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે યુવરાજને આશ્વાસન આપ્યું. પુષ્પાયુધે તેનો ઉપકાર માન્યો. તે પછી તે બ્રાહ્મણ તેના સ્થાને જવાને ઉભો થયો. તેણે પુષ્પાયુધને પોતાની સાથે આવવાનું જણાવ્યું. સઘળા ખારવાઓ જમીનપર લાંબા પડી તેને પગે પડ્યા. બ્રાહ્મણ તેઓને આશિર્વાદ દેઈ પુષ્પાયુધ સાથે ઝુંપડીમાંથી બહાર નીકળી નદી કિનારે આવ્યો. કિનારા પર એક માણસ મછવો તૈયાર રાખીને ઉભો હતો. બ્રાહ્મણ પુષ્પાયુધને લઈ મછવામાં બેઠો. ખારવાએ મછવો હંકાર્યો. મહિ-સાગરના ગંભીર જળને ચીરતો મછવો સામે કિનારે જવા લાગ્યો. આ વખતે મછવામાં બેઠેલો બ્રાહ્મણ કંઈક મહાન વિચારમાં પડ્યો હોય એમ એની મુખમુદ્રા પરથી જણાવા લાગ્યું. પુષ્પાયુધે તેના સામે જોયું. તેને સામે જોઈ રહેલો જોઈ પુનઃ એ બ્રાહ્મણ સાવધ થયો. બાદ થોડીવારે કિનારો આવી પહોંચ્યો. ખન્ને કિનારે ઉતર્યા. ખારવાએ માથું નમાવી મછવાને પાછો વાળ્યો. ભૂદેવ પુષ્પાયુધનો હાથ પકડી મહીસાગરના કોતરમાં ચાલવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

અચાનક મેળાપ.

સાયંકાળનો સમય થયો છે. સૂર્યભગવાન અસ્તાચલ તરફ ગમન કરી ગયા છે. અંધકાર ધીમે ધીમે તેનું સામ્રાજ્ય ફેલાવી રહ્યો છે.

પશુ-પક્ષીઓ પોતપોતાના સ્થાન તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યાં છે. આ વખતે યુવરાજ પુષ્પાયુધ આસપાસનો દેખાવ નિહાળતો બ્રાહ્મણની સાથે ચાલ્યો જાય છે. બન્ને જણા ઉંડા કોતરોમાં ઉતરતા-ચઢતા ઝડપથી આગળ વધતા હતા. છેવટે રાત્રિ પડી. અધકારે અવનીને ઢાંકી દીધી. તારાઓ ઝળકવા લાગ્યા. હજી પણ ગામ કેમ આવ્યું નહિ હોય ધારીને પુષ્પાયુધે સાથે ચાલતા બ્રહ્મદેવને પૂછ્યું:—“મહારાજ ! હજી ગામ કેટલે દૂર હશે ?”

તે બ્રાહ્મણ હસ્તે વદને બોલ્યો:—“બાપુ ! તું ધણો થાકી ગયો છે એ હું સારી રીતે સમજું છું. હજી આપણે થોડુંક વધારે ચાલવું પડશે; માટે હિંમત રાખી મારી સાથે ચાલ્યો આવ. ”

તે બ્રાહ્મણનું આવું બોલવું સાંભળી પુષ્પાયુધના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. આ બ્રાહ્મણ મને આવી રીતે ઉંડા કોતરોમાં ચલાવી—ચલાવીને કયે ગામ લઇ જશે, આમ તર્ક-વિતર્ક કરતો પુષ્પાયુધ મૌનતાથી ચાલવા લાગ્યો. એવી રીતે ધણે દૂર જતાં તેઓ કોતરોનો ત્યાગ કરી એક મોટા સપાટ મયદાનમાં આવીને ઉભા. બ્રાહ્મણે પુષ્પાયુધને થોડીક વાર થાક ખાવાને સૂચવ્યું. બન્ને ત્યાં બેઠા. તેમને ત્યાં બેઠે થોડીકવાર થઇ હશે એ અરસામાં સામેથી એક કદાવર માણસ હાથમાં લાંબો બાક્ષો પકડીને ત્યાં ચાલી આવતો જણાયો. તેણે તેના મુખપર બુઝાની બાંધેલી હોવાથી તેનું મુખ સ્પષ્ટ જણાતું નહોતું. તે પ્રચંડ પુરૂષ દેખાવે ધણો ભયંકર ભાસતો હતો.

તેને એકાએક આવી રીતે નીકળી પોતાની તરફ આવતો જોઇ બ્રહ્મદેવના તો હાંન ગગડી ગયાં. તે ધ્રુજવા લાગ્યો; અને “ હવે કેમ કરીશું ” કહી પુષ્પાયુધની સોડમાં બરાવા લાગ્યો. વીર પુષ્પાયુધ પણ દિડમુઠ જેવો બન્યો. તેણે કમ્મરે હાથ નાખ્યો પણ શત્રુઓએ તેની

પાસે તલવાર રહેવા દીધી નહોતી. તેથી તેના હાથમાં કંઈ આવ્યું નહિ. તેનું મન બોલી ઉઠ્યું કે “ જો આ વખતે મારી પાસે કંઈક હથીઆર હોત તો ઠીક થાત.” આમ વિચારતા વીર પુષ્પાયુધે બ્રાહ્મણની સામે જોયું. ગરીબ બ્રાહ્મણ પીંપળાના પાંદડાની માફક સમસ્ત શરીરે થરથર કાંપતો હતો. પુષ્પાયુધે તેને આશ્વાસન આપી કંઈ ભય નથી એમ જણાવ્યું. ચાલી આવનાર માણસ થોડીવારમાં ત્યાં આવી ઉભો અને બન્નેના મુખ સામે ધારી ધારીને જોવા લાગ્યો. તેને છેક નજીક આવેલો જોતાંજ બ્રાહ્મણે ભયથી ચીસ પાડી. પુષ્પાયુધે તેને નજીકમાં ખેંચી કહ્યું:—“મહારાજ ! ભય પામશો નહિ. તમે હાલ વીર ક્ષત્રિયના રક્ષણમાં છો. હું તમારા રક્ષણમાં પ્રાણ આપીશ.” આમ કહી યુવરાજે તે માણસની સામે જોયું.

પુષ્પાયુધનું બોલવું સાંભળી બ્રાહ્મણને રહેજ શાન્તિ થઈ હોય એમ જણાયું. તેની એવી સ્થિતિ જોઈ ઉભા રહેલા પુરૂષને હસવું આવ્યું. તેને હસતો જોઈ પુષ્પાયુધે પૂછ્યું:—“આપ કોણ છો ?”

“હું મદાંધ થએલાઓનો કાળ છું અને પુન્યવાન જનોનો રખવાળ છું.” તે માણસે ગંભીરતાથી જણાવ્યું.

“અહો ત્યારે તો સાક્ષાત યમદેવજ પધાર્યા છે એમ કહોને ? પ્રભુ ! આપના ચરણમાં મારા પ્રણામ છે.” કહી તે બ્રાહ્મણે તેના પગમાં પડતું નાખ્યું.

પુનઃ તે પુરૂષે હાથ્ય કર્યું. તેના ગંભીર હાથ્યનો અવાજ ચારે તરફ ફેલાઈ રહ્યો. બાદ તે પુરૂષે થોડીકવાર કંઈક વિચાર કરી પુષ્પાયુધ સામે જોઈ પૂછ્યું:—“તમે કોણ છો ?”

“આપનો પરિચય પામ્યા સિવાય હું મારું ઓળખાણ આપવાને લાચાર છું.” યુવરાજે કહ્યું.

“ મહેં પ્રથમજ જણાવ્યું છે કે હું પાપીઓનો પ્રાણ હરનાર છું અને ધર્માત્માઓનો ઉદ્ધારક છું; છતાં તમે મને તમારું ઓળખાણ કેમ કરાવતા નથી ? ” તે પુરૂષે કહ્યું.

“ હું એક રજપૂત છું. ” પુષ્પાયુધે જણાવ્યું.

“ નામ ? ”

“ પુષ્પાયુધ. ”

“ ગામ ? ”

“ સત્યપુર. ”

“ આ તમ્હ ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ માર્ગ ભૂલવાથી આ સ્થળે આવી ચઢ્યા છીએ. ”

“ તમારી સાથેનો આ માણસ કોણ છે ? ”

“ હું બ્રાહ્મણ છું, ” પુષ્પાયુધ જવાબ આપે તે પહેલાંજ તે મહારાજ ઉભા થઇને બોલી ઉઠ્યા.

“ તમારું નામ ? ”

“ ત્રિપુરાશંકર. ”

“ તમે કયા ગામમાં રહો છો ? ”

“ કૃષ્ણપુરમાં. ”

“ તમારે આમનો સંગાથ ક્યાંથી થયો ? ”

“ મહિસાગરના કોતરડાંની પાર આવેલી એક ઝુંપડીમાંથી. ”

“ વાંરે હવે તમે મારી સાથે ચાલશો ? ”

“ તમે અમને ક્યાં લઇ જશો ? ” પુષ્પાયુધે પૂછ્યું,

“ મારા મુકામે. ”

“ તમને ઓળખ્યા સિવાય તમારી સાથે આવવાને અમારું મન ના પાડે છે. તમારી ભૈરવ મૂર્તિ જોઈ મારું મન થરથર ઠપે છે.

માટે કૃપા કરીને અમને અહિં રહેવા દઇ આપ પધારી જાઓ તો સાઈ.” ત્રિપુરાશંકરે કહ્યું.

“ નહિ. હું તમને મારી સાથે લઇ ગયા વિના રહેનાર નથી.”

“ ભોગ મળ્યા આપ ! ” કહી ત્રિપુરાશંકર નીચે બેસી ગયો.

યુવરાજ પુષ્પાયુધે વિચાર કરી કહ્યું:—“ હું ધારું છું કે આપ કોઇ સુઘ પુરૂષ છો. આપ કૃપા કરીને આપનું નામ—દામ જણાવો.”

“ કુમાર ! તું મને નથી ઓળખતો પણ હું તો તને સારી રીતે ઓળખું છું. તું મહારાજ અમરસિંહનો પુત્ર છે અને તારા મિત્ર મનહરની સાથે શીકારમાં ભૂલો પડવાથી તું આખરે અહિં આવી ચઢ્યો છે. કેમ ખરું કે નહિ ? ” તે પુરૂષે કહ્યું.

પુષ્પાયુધના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે ગદ્ગદ કંઠે પૂછ્યું:—

“ શું મારો મિત્ર આપના જોવામાં આવ્યો છે ? ”

“ ના, તેની શોધને અર્થે કોતરોમાં રખડવું પડશે; કારણ કે આ કોતરોમાં ભૂલો પડનાર માણસ ભોમીયા સિવાય કદી પણ બહાર નીકળી શકતો નથી. આ મહિસાગરનાં કોતરો ઘણાં ગયમી અને ભયંકર છે. હું એ કોતરોના પ્રતાપથીજ શત્રુઓને હંકારી મારા વૈરની વસુ-લાત કરું છું.”

“ એવો તે આપનો કોણ શત્રુ છે કે જેના લીધે આપને આના અચાનક સ્થળે નિવાસ કરવો પડે છે ? ”

“ કુમાર ! જે તારો શત્રુ છે એજ મારો પરમ શત્રુ છે ? ”

“ મારો શત્રુ કોણ છે ? ”

“ જુદમી જાલીમસિંહ ”

“ આપને અને તેને વૈર ઉપસ્થિત થવાનું કારણ ? ”

“ તેણે મારું રાજ્ય દગેથી લઇ લીધું છે. મારા પ્રધાનની પુત્રી

પર બળાત્કાર કરી તેને આ સંસારથી વિદાય કરી છે—અસ એ અત્યાચારેજ આ હૃદયમાં વૈરની આગ બડબડાટ સળગાવી છે. હું આ અગોચર સ્થળે છૂપાઈ રહી સમય મળતાં તેને અત્યંત ત્રાસ આપું છું. કુમાર ! હું જાણું છું કે તહે' મને હવે ઝોળખ્યો હશે ? ”

“ હા, હું હવે ધર્માત્મા મહારાજ ધર્મસિંહને બરાબર ઝોળખી ગયો છું અને આપની આ દશા દેખી અત્યંત દિલગીર થાઉં છું. ”

“ કુમાર ! શોક કરીશ નહિ. હું હાલ પૂર્ણ આનંદમાં છું. હાલ મારી પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય અને અસંખ્ય માણસોનું સૈન્ય છે. હું જો ધાડું તો આ સમયેજ મધુપુરનું ખેદાન મયદાન કરી નાખું, પણ ના, એ સમયની હજી વાર છે. હું તેની પર માફ વેર ધણીજ બચાવે રીતે લઘશ, વાઈ કંઈ ખીજ સમાચાર જાણે છે કે ? ”

“ ના. ” કહી પુષ્પાયુધ તેની સામે જોઈ રહ્યો.

તે પુરૂષ કે જેનું નામ ધર્મસિંહ હતું તેણે સત્યપુરની હકીકત સાથે પુષ્પાવતીના હરણની વાત જણાવી.

પ્રિયાના હરણની અને સત્યપુરમાં શત્રુઓએ મચાવેલા ઉપદ્રવની વાત શ્રવણ કરતાંજ પુષ્પાયુધ આકળ-વિકળ થઈ ગયો. તેણે નમ્ર વદને ધર્મસિંહને જણાવ્યું કે મને જલ્દીથી સત્યપુર પહોંચાડો.

“ હજી એ સમયની વાર છે. ત્યારે હાલમાં ત્યાં જવાની જરૂર નથી. ” કહી ધર્મસિંહે તેના કાનમાં ધીરેથી એક વાત કહી, કે જે વાત સાંભળી પુષ્પાયુધ શાન્ત થઈ ગયો. બાદ ધર્મસિંહ તેને અને ત્રિપુરાશંકરને લઈ પોતાના સ્થાન પ્રતિ ગમન કરી ગયો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

“ કારાગ્રહમાં પુષ્પાવતી. ”

રાત્રિ પડી ચુકી છે. લુચ્ચા લકંગા પાપીઓને અંધકાર પ્રિય થઈ પડ્યો છે. બીજા પ્રહરનો સમય છે. દુષ્ટ ભૈરવાચાર્યે રાજની આસાથી પુષ્પાવતીને એક એકાન્ત મહેલમાં કેદ કરી છે. જલ્દીમસિંહ તેને અનેક પ્રકારે સમજાવી ચૂક્યો છે પણ એ પવિત્ર પ્રેમદા તેના ટેકમાં અચળ રહી છે, અત્યારે તે ગંભીર વદને એક ગાદી પર નીચું જોઈ બેસી રહી છે. પિતળની દીવી પર બળતો દીપક સર્વત્ર પ્રકાશ આપી રહ્યો છે. મહેલની આસપાસ સિપાહીઓ પહેરો ભરી રહ્યા છે. પુષ્પાવતીની સામે એક વૃદ્ધ સ્ત્રી તિક્ષણ નજરે જોતી બેસી રહી છે. બંનેમાં મૌન પથરાયે રહ્યું છે.

એ વૃદ્ધા સ્ત્રી જલ્દીમસિંહના જનાનાની મુખ્ય દાસી છે. જ્યારે પુષ્પાવતીએ તેનું કહેવું માન્યું નહિ ત્યારે જલ્દીમસિંહે આ વૃદ્ધાને મોટી લાલચ બતાવી પુષ્પાને સમજાવવાને તેની પાસે મોકલી છે. એ વૃદ્ધા સ્ત્રીએ યુવાવસ્થામાં અનેક કુર્મો કર્યા હતાં. તે ઘણી ચાલાક હતી. બલબલી બાળાઓનાં તે સત્ય છોડાવતી હતી. આવી કારસ્થાની અબજા જલ્દીમસિંહને પ્રિતીપાત્ર થઈ પડે એમાં શું નવાઈ! તે રાજને હમ્મેશાં ખુશ રાખવાના પ્રયત્ન કરતી. રાજએ પકડી આણેલી બાળાને પળવારમાં સમજાવી ફોસલાવી રાજને સ્વાધિન કરી દેતી. જલ્દીમસિંહની ઇચ્છા જેની પર થાય એને લાવવાની શરમાશ એ બુદ્ધિને થતી. એ વૃદ્ધા સ્ત્રી તરત એ સ્ત્રીને શામ દામથી સમજાવી લાવી જનાનામાં રાખતી, જલ્દીમસિંહ તેની પર પ્રસન્ન થઈ અમૂલ્ય ઈનામો આપતો. આવી કારસ્થાની અબજા પુષ્પાવતીને સમજાવવા

આવી છે, હજી સુધી બન્નેમાંથી એકે વાતની શરૂઆત કરી નથી.

પુષ્પાવતી પોતાની થએલી દુર્દેશાને માટે શોક કરતી એક ગાદી પર બેસી રહ્યા કરે છે. તેની પાસે બેઠેલી બુઢી તેની સાથે વાત કરવાનો પ્રસંગ બોલે છે. એવામાંજ પુષ્પાવતીએ આંસુ દ્હોધ તેની સામે બેચું.

તેને સામે જોતી જોઇ તરત એ બુઢી બોલી કે:—“પુષ્પાવતી ! શામાટે રડે છે ? સ્વર્ગ સુખ સમિપ આવે છે છતાં બાળક બુદ્ધિ કરી શામાટે દૂર હડસેલે છે ? શું મહારાજા જલમીસિંહ તારે લાયક નથી.” આમ કહી તે ડોશી વક્ર નેત્રે તેની સામે જોઇ રહી.

પુષ્પાવતી તેનું વાક્ય સાંભળી ચમકી અને અંતે કંઇક વિચાર કરી કંઈક સ્વરે બોલી:—“તમે કોણ છો ?”

“હું આ રાજ્યની હિતચિંતક છું. મહારાજા જલમીસિંહ મને માનની નજરે જીવે છે. હું તેમને સર્વ પ્રકારે સુખી જોવાને ઇચ્છું છું. પુષ્પા ! મારો રાજા તારા દેદારનાં દર્શન કર્યો છે ત્યારથીજ દિવાના જેવો બની ગયો છે. તે ખાતાં પીતાં સૂતાં બેસતાં તારીજ જપ માળા જપી રહ્યો છે. જો તું તારી હઠ નહિ છોડે તો મારા રાજાનું શું થશે એ હું અત્યારે કંઇ કહી શકતી નથી. માટે વિચાર કર. સ્ત્રી કરતાં પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે. પુરુષને દુઃખમાંથી ઉગારવો એ દરેક સ્ત્રીનો ધર્મ છે. પુષ્પા ! તને જોઇ છે ત્યારથી જલમીસિંહના સ્ત્રીરમાં કામ જવરે નિવાસ કર્યો છે. તે મહાજવર તારા વિના નાશ પામનાર નથી; માટે તું રાજા ખુશીથી મારી સાથે તેની પાસે ચાલ અને પરાપકારનું મહાપુન્ય સંપાદન કર ?” કહી તે ડોશી શાન્ત રહી.

પુષ્પા આકળ વિકળ થઇ ગઇ. તેનું મુખ લાલચોળ બની ગયું. તે ગુરસાથી ઉભી થઇ બોલી ઉઠી:—“વૃદ્ધાવસ્થાને ગાળે પહોંચેલી

અબળા ! ખરેખર તું પ્રબળા છે. તારાં વચનમાં હળાહળ વિષ ભરેલું છે. જા, જા, મારી આગળથી ચાલી જા, અહિં તારૂં કથું વળનાર નથી. તારા ધર્મમાં અને મારા ધર્મમાં આસમાન જમીનનો ફેર છે, તારો રાજા કાલે મરતો હોય તો આજે મરજો અને આજે મરતો હોય તો આ પળેજ મરજો; કારણ તે કે એક પશુ વૃત્તિનો પિશાચ છે. આ પૃથ્વીના ભારરૂપ પ્રેત છે.”

“ શું મહારાજા જાલીમસિંહ તારે લાયક નથી ? શું તે રૂપ ગુણસંપન્ન રાજા રાજેન્દ્ર નથી ? ” પુનઃ તે ડોશીએ પૂછ્યું.

“ કુટિલા ! વારંવાર શું પૂછે છે ? તારી નજરમાં અને મારી નજરમાં ફેર છે. તારી આખ્યોએ પાપનાં પડળ વળેલાં છે એટલે તું સત્યા સત્યનો નિર્ણય કરવાને અસમર્થ છે. શું તું નથી જાણતી કે એક કાગડો હંસણીને લાયક હોઈ શકે ? ગાય ગર્વવતી સાથે શાબી શકે ? પુન્યવાન પાપાત્માને છાંયે એક ક્ષણ વાર પણ ઉભો રહી શકે કે ? તે પ્રમાણે તું તારા રાજાને બલે ગુણવાન અને પુન્યવાન માનતી હોય પણ મારા સમજવામાં તો તે હલકામાં હલકો નરાધમ રાક્ષસ છે.” પુષ્પાએ ક્રોધથી કંપતાં કહ્યું.

“ છોકરી ! તું કેાનું અપમાન કરે છે તે જાણે છે ? જાલીમસિંહ રાજા-ધિરાજ છે તેનું કાંઈ બાન છે ? ” ડોશીએ અકળાધને પૂછ્યું.

“ કેાણ જાલીમસિંહ રાજાધિરાજ છે ? ના, ના, એવું કહેનારની મોટી ભૂલ છે. જે રાજાધિરાજ હોય છે તેનામાં દેવનો વાસ હોય છે. પણ આ જાલીમસિંહના પાપપૂર્ણ હૃદયમાં તો એક પિશાચનો વાસ છે; એટલે એ રાજા કહેવાને તકન નાલાયક છે. શું રાજાનો ધર્મ છે કે પરાધ અી પ્રત્યે વિકારમય નેત્રે જોવું ? હા ! જાલીમસિંહનો એવોજ ધર્મ છે; યસ એથીજ તે રૌરવ નર્કનો અધિકારી છે.

તેનાં પાપકર્મોનો સુમાર નથી. તેણે હજારો નિર્દોષ જનોનાં ગળાં કાપી રક્તનો પ્રવાહ વહેવરાવ્યો છે. તેના ધાતકી કર્મોથી આ આકાશ આ રાજ્યપર પડું-પડું થઈ રહ્યું છે. આ ઝળકારા ભારતી વિજળીઓ પાપી રાજનું રક્ત શોષવાને ચમકારા કરતી ધસી આવતી નજરે પડે છે. ઓ નિષ્ઠુર અખળા ! જા, જા, તારા રાજને ચેતાવ કે તારો કાળ નજદીક આવતો જાય છે. જો, જો, તેના મ્હોતનો આ ગગન બેદી ડકો મારા કાને વાગતો સંભળાય છે. દિશાઓ શુન્ય બાસે છે. બસ આથી સિદ્ધ થાય છે કે આ મધુપુરનો નાશ હવે પાસેજ છે. હા ! એક પાપી રાજના પ્રતાપે અનેક પવિત્ર જનોનો પણ અંતે નાશ થઈ જશે. ” આમ બોલતી પુષ્પા ક્રોધથી કંપવા લાગી.

તેના લંબાણુ વિવેચનથી એ વૃદ્ધ અખળા પણ સ્તબ્ધ બની તેની સામે ટગર ટગર જોઈ રહી.

જે વૃદ્ધ સ્ત્રી દરેક કાર્ય પૂર્ણ કરવાનો ગર્વ રાખતી હતી; તેમજ બલબલા વીરનરોને પણ કપટથી વશ કરી પોતાની ઇચ્છાને આધિન કરતી અને મોટા બ્રહ્મચારીઓને પણ સમજાવી વેષ્યાઓના વિલાસમાં તદ્રુપ બનાવતી એવી મહા કારસ્થાની યુક્તીનું પુષ્પાવતી આગળ કંઈ ચાલ્યું નહિ. પોતાનો ઉદ્દેશ નિષ્ફળ થએલો જોઈ તેના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ; તેમાં વળી રાજના અપમાનથી વધારો થયો. તેણે બયાનક સ્વરે બૂમ મારી કહ્યું:—“ દોઢ ડાહી છોકરી ! તું એકદમ બોલતી બંધ થા. તહે આજે એક મોટા મહારાજનું બચકર અપમાન કર્યું છે. શું આ અપમાનની વાત તેના જાણવામાં નહિ આવે ? અરે મૂર્ખી ! શું તું એટલું પણ સમજી ના શકી કે હું એ રાજનું કોની આગળ બુરં બોલું છું ? શું તું મને જાણખી શકી નથી ? ”

“હું તને સારી રીતે જાણખી ગઈ છું. તહે તારી જાંઘી

અનેક પાપકર્મો કરી રહ કરી છે. આ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ તું મારા જેવી અનેક નિર્દોષ બાળાઓને પ્રપંચથી ફસાવી પાપની ભોક્તા થઈ તારા ઘોળામાં ધૂળ નાંખે છે. જા, જા, ઓ જીવતી ડાકણ ! તું મારી નજર સામેથી ચાલી જા. હું તારી નારકી છાયાથી અપવિત્ર થાઉં છું.” પુષ્પા ત્યાંથી ખસી દૂર જઈ ઉભી રહી.

તેના શબ્દો તે વૃદ્ધા સ્ત્રીને હાડો હાડ લાગી આવ્યા, તે બોલી ઉઠી:—“ઓ ધર્મની પૂંછડી ! નાના મોઢે બહુ બોલતાં શીખે છે કે ? ઠીક છે; હું પણ હવે જોઉં છું કે તું તારી હઠીલાઈ ક્યાં સુધી પકડી રાખે છે ? છોકરી ! મને તારી ધણી દયા આવે છે અને તેથીજ આ હૃદય તને સુખી કરવાને ઇચ્છે છે. પુષ્પા ! મહેં આ દુનિયાના ધણી રંગ જોયા છે. જ્યાં સુધી જીવાની છે ત્યાં સુધીજ સૌ સુખ ભોગવાય છે. જીવાની ચાર દિનની ચાંદની છે. સુખ ભોગવવામાં પાપ પુન્ય લાગતું નથી. ઉલટું મનને મારવાથી આત્મદ્રોહનું મહાન પાપ લાગે છે. હું સારી રીતે જાણું છું કે જીવાન છોકરીઓ ધણીજ શરમાળ હોય છે; પણ મોઢેથી બોલી શકતી નથી. એ પ્રમાણે જો તું શરમાતી હોય તો ચાલ હું તને જાતેજ બલીમસિંહ પાસે લઈ જઈ તારી મનકામના પૂર્ણ કરાવી તને સુવર્ણના શીખરે ચઢાવું. બોલ શું વિચાર છે ? ” પુનઃ એ વૃદ્ધાએ શાન્ત થઈ પૂછ્યું.

“જે દુષ્ટ છે તે સર્વને દુષ્ટજ દેખે છે. પિશાચીની ! જા. મારી આગળ તારું કંઈ વળનાર નથી. હું સ્વર્ગ સુખને મારા નાથના ચરણમાં સમાવેલું જોઉં છું; માટે હવે મહેરબાની કરીને તું અહિંથી ચાલી જા, હું તારાં ઝેરી વચનો વધારે વાર સાંભળી કંટાળી ગઈ છું.” પુષ્પાએ કહ્યું.

“બસ આજ વિચાર ? ”

“હા, આ પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એજ વિચાર. હું તારા જેવી વિશ્વાસી નથી. હું મારા પ્રાણ કરતાં મારા ધર્મને શ્રેષ્ઠ સમજું છું અને તેથીજ એ નરાધમ રાક્ષસ રાજાને ધિક્કારું છું-ફિટકારું છું.”

“શું આજ જવાબ?” પુનઃ બુદ્ધીએ પૂછ્યું.

“હા, મારો આ છેલ્લો જવાબ? શું તને ખબર નથી કે:-

આકાશ માહિ ચંદ્રને રવિ ઉભયની ગતિ એક છે?

રણવીર નરની સમરમાં અવનતી ઉન્નતિ એક છે.

જ્યમ ધર્મરાજની સદા, દૃઢ ધર્મમાં મતિ એક છે,

ત્યમ સતી ક્ષત્રાણી તણો, સંસારમાં પતિ એક છે.

નારી સતી નીજ જીવની, પરવા જરા કરતી નથી,

જે વરી એકજ નાથને, તે અન્યને વરતી નથી.”

રા. નારાયણ ઠંકુર.

ઓ કમલાગ્ય અબળા ! તું સતીની કિંમત ક્યાંથી આંકી શકે? ગમેડીમાં ગાયના ગુણ ક્યાંથી આવી શકે? કાગડી હંસણી શી રીતે થઈ શકે? જા, જા, ત્હેં તારો ધર્મ વૃથા ખોયો છે.” આમ બોલતી પુષ્પાવતીએ તેનું મુખ ખીજી બાજુએ ફેરવી દીધું.

વૃદ્ધા સ્ત્રી કોધાયમાન થઈ ગઈ. તે તેના આખા શરીરે ધ્રુવજી લાગી. તેની ઉડી ઉતરી ગએલી આંખો વિકાળ દેખાવા લાગી. તે દ્વાર તરફ જતાં જતાં બોલી:-“ઉદ્ધત છોકરી! યાદ રાખજે કે આનું પરિણામ ધણુંજ ભયંકર આવશે. તારે હુખના હુંગરાઓ તળે કચરાવું પડશે.”

“ઠીક છે; સમય આવે સધળું જોઈ લેવાશે. તારા જેવી હજારો બધકે કરોડો ગમેડીઓના જીવવાથી મહાન વનરાજ લેશ માત્ર પણ ચલાયમાન થનાર નથી. એ પ્રમાણે આ વીર બાળાનો શ્રીહરીની કૃપાથી એક વાળ પણ વાંકો કરવાને કોઈ શક્તિવાન નથી.” કહી પુષ્પાવતીએ ધિક્કારની નજરે તેની સામે જોયું.

વૃક્ષા જાલીથી બહાર નીકળી ગઈ. પુષ્પા એકલી પડી. તે ગાદી પર બેસી ચોધાર અશ્રુએ રડવા લાગી. તેને આશ્વાસન આપનાર કોઈ નથી. તેનું દુઃખ નિહાળી કાળીરાત્રિ વિશેષ કાળી થતી જણાતી હતી. શાન્ત રાત્રિએ તેનાં રૂદનનાં ડસકાં સિવાય અન્ય ખીજું કંઈ સંભળાતું નહોતું.

પુષ્પાવતીએ ઘણીવાર સુધી રૂદન કરી હૃદયને હલકું કર્યું. તેના મનમાં આ વખતે અપાર દુઃખ ઉત્પન્ન થતું હતું. એક હલકી સ્ત્રીનાં વચનો તેને અસહ્ય થઈ પડ્યાં હતાં. તે વારંવાર આ દુઃખી જગાએથી મૂક્ત થવાને માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરતી હતી. તેના મનમાં દ્રઢ વિશ્વાસ હતો કે ગરીબનો બેલી શ્રીરામ અવસ્ય મારો આ નરકાગારમાંથી ઉદ્ધાર કરશે. તેણે ઘણીવાર સુધી આંખો અંધ કરી પ્રભુનું સ્મરણ કર્યું.

આજે તેનું મન અસ્વસ્થ હતું. તે આંસુ ટીકાઈ ઉભી થઈ અને મહેલની પછીતે આવેલી એક નાની બારી ઉઘાડી બહાર બેઠી રહી. બિપણ અધિકાર સર્વત્ર બ્યાપેલો હતો. વૃક્ષોનાં ઝુંડ કાળાં ભૂતની માફક ભાસતાં હતાં. સર્વ જગત શાન્ત છાયામાં પડેલું હતું. પુષ્પા આરે તરફ નજર ફેરવવા લાગી. એવામાં એકાએક તેના કાને કોઈના ગાનનો સ્વર સંભળાયો. તેણે લાંબી નજરે દ્રષ્ટિ કરી તો જણાયું કે દૂર તાપણું સળંગે છે. તે તાપણા આગળ એક મનુષ્યાકૃતિ બેઠી-બેઠી ગાન ગાય છે. પુષ્પાવતી ધ્યાનપૂર્વક દૂરથી આવતા ગાનના અવાજને સાંભળવા લાગી. ગાન પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખવાને સૂચવતું હતું.

“ સત્યે સધળા દેવો બહાર, શીરપર સરજનહાર,
ધરણી કરણીએ નર નારાયણ સરજનાર;
વાવે તેવું લણશે આ સંસાર—સત્યે.
બરતબૂમીએ લક્ષ લે, લક્ષમણ વીર અવતાર,

રામ શત્રુહન સત્યમાં શૂરા શ્રી કીરતાર;
 ધર્મ ધનુષ ધરનાર, રાવણ કરતા સંહાર,
 શલ્યા અહલ્યા શમ્ભરીના ઉદ્ધાર—સત્યે.
 અલખ નીરંજન દેવજ શોધે તે શૂરવીર,
 અગમ અગોચર ધારતા તે થાતા ધીરવીર;
 વિશ્વાસે સૌ વળનાર, હંસ મોતી ચરનાર,
 ઘટ ઘટ અંતરયામી છે હેંશીયાર—સત્યે.

ગાન ગાનાર નજદીક આવતો હોય એમ જણાયું, તે થોડી વારમાં પુષ્પાવતીના કારાગ્રહની પદ્ધતિ આવી ઉભો રહ્યો. પુષ્પાવતીએ તારાના પ્રકાશમાં તેને આમ તેમ ફરતો જોયો. તે કોમળ બાળા આત્મગત બોલી:—“ ખરે ! કોઈ દુઃખી ગરીબ હોવો જોઈએ. હા ! પ્રભુ ! તું આવો અમૂલ્ય માનવ અવતાર આપી શા માટે દુઃખ આપે છે ? વિશ્વંભરનાથ ! તમારી અકળકળાની સમજ પડતી નથી. હા ! ગરીબ બંધુ ! ત્હેં અત્યારે તારા ગાનથી મને અપૂર્વ હિંમત આપી છે. તેના બદલામાં હું તને કંઈ પણ આપી શકતી નથી. હું હાલ પરતંત્ર છું. પાપીના પંજમાં છું, કસાઈના કારાગ્રહમાં પૂરાઈ છું. ” આમ બોલી તેણે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખ્યો. તેનો નિશ્વાસ નીચે ફરતા મનુષ્યને સંભળાયો. તેણે ઉચે જોયું પણ તે પુષ્પાને જોઈ શક્યો નહિ. આથી તે પણ મન સાથે બોલ્યો:—“ ખરે ! કોઈ દુઃખીનો જ નિશ્વાસ છે. લાવ હું તેને શાન્તિ આપી મારો ધર્મ બચાવું. ” આમ વિચારી તેણે ઉચે જોઈ બોલવા માંડ્યું:—“ આ કાળી રાત્ર નિદ્રાની સીંત છાયામાં આરામ નહિ લેનાર દુઃખી માણસ ! તું નિશ્વાસ શા માટે નાખે છે ? તું ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખ. તે દયાળુ છે. પરદુઃખભંજન કહેવાય છે. તે તેના ભડોતને પ્રથમ કષ્ટની કસોટીથી તાવે છે. જેમ સુવર્ણ અગ્નિમાં

પડી ઉત્તમ થાય છે તેમ પ્રભુ ભક્ત મનુષ્ય કષ્ટની કસોટીમાં કસાઈ શ્રેષ્ઠ પદે પહોંચે છે. માટે હિંમત ધારી દુખને સહન કરી સત્યને સંભાળી રાખો. જેની પાસે સત્ય હશે તેનોજ પ્રભુજી ઉદ્ધાર કરશે. હરે, રામ, હરે, હરી. ” આમ બોલતો તે માણસ ત્યાંથી ચાલતો થયો.

પુષ્પાવતી તેની પાછળ જોઈ રહી. તેના અવાજ પરથી જણાયું કે તે માણસ જલ્દીમસિંહના રાજમહેલ તરફ જાય છે.

પુષ્પા થોડીવાર ત્યાં ઉભી રહી અંદર આવી અને પથારીમાં પડી. રાત્રિ વિતાવા લાગી. અનેક વિચારોને અંતે પુષ્પાવતીને નિદ્રા દેવીએ પોતાની શાન્ત છાયામાં તદ્રુપ બનાવી દીધી. પિશાચના પંજમાં ફસાએલી બાળા થોડી વારને માટે તેનું તમામ દુઃખ-શોક ભૂલી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ભૈરવના મંદિરમાં મસલત.

જે સમયે વૃદ્ધા સ્ત્રી પુષ્પાવતીને સમજવયા આવી હતી, તે વખતે જલ્દીમસિંહ ભૈરવનાથના મંદિરે ગયો હતો. આજે ભૈરવાચાર્ય ભૈરવની મહાપૂજા કરનાર હતા.

ભૈરવનું મંદિર મહિસાગરના કિનારાથી થોડેક દૂર એક ઉંડા કોતરમાં આવેલું હતું. મંદિરના ડેરાનો આકાર ગોળ હતો. એ જુના પુરાણા મંદિરનો કેટલોક ભાગ ખવાઈ ગયો હતો. મંદિરની અંદર ઉંડાણમાં ભૈરવનાથની ભયંકર મૂર્તિ આવેલી હતી. આજે ભૈરવાચાર્ય મૂર્તિને સિંદુરથી રંગી હતી. તેની પાસે ધીના બે દીવા સળગાવ્યા હતા. ભૈરવાચાર્ય પૂજનની તૈયારી કરી રહ્યો હતો. રાજ જલ્દીમસિંહ તેનો પૂજા પ્રકાર અવલોકી રહ્યો હતો. ભૈરવાચાર્યનો શિષ્ય પ્રાણશં-

કર ગાંજે મસળી રહ્યો હતો. તેણે થોડીવારમાં ગાંજે તૈયાર કરી ચલમમાં બર્થો, અને તેનીપર દેવતા ગોઠવી તેણે ભૈરવાચાર્યને જીવ પાડી કહ્યું:-
“ ગુરુમહારાજ ! બુદ્ધી તૈયાર થઇ ગઇ, આપને કેટલી વાર છે ? ”

“ આ આવ્યો બચ્ચા. ” કહી ભૈરવાચાર્ય ઉડાણમાંથી બહાર આવ્યો અને શિષ્યના હાથમાંથી ચલમ લઇ ઉપરાનાપરી દમ લગાવી ધુમાડાના ગોટગોટ કાઢવા લાગ્યો, મંદિરના ધુમ્મટમાં ધુમાડો પથરાઇ ગયો. પ્રાણશંકરે પણ બે ચાર દમ લગાવ્યા. રાજા જલમસિંહે પણ ભૈરવાચાર્યના આગ્રહથી બે એક કુંક લગતવી. આકાશમાં પરવારી મોજ મહારાજ પુનઃ ઉડાણમાં ઉતરી પડી ભૈરવની ભૂતિને નવરાવવા લાગ્યો નવરાવતી વખતે તે મુખથી હરહર મહાદેવ ! જય ભૈરવ દાદા, વગેરેની બુમો પાડવા લાગ્યો. સ્નાન કરાવ્યા પછી તેણે ભૈરવનાથના ગળામાં લાલ કરેણાનાં પુષ્પોની માળા પહેરાવી કપાળમાં સિંદુરની અર્ચા કરી, ભૈરવાચાર્યે પણ ભૈરવ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય એમ આ વખતે જણાતું હતું, પૂજન કરી તેણે ભૈરવને જમીન પર પડી લાખા થઇ પ્રણામ કર્યા, તે પછી તેણે સમિપ આવેલા અગ્નિ કુંડમાં આગ સળગાવ્યો; અને તેમાં અડદ-ચણા-ખીર-જવ-તલ વગેરેના આહુતી આપવા લાગ્યો. એ સૌ થઇ રહ્યા પછી બળિદાન આપવાનો વખત આવ્યો. મંદિરના એક ખૂણામાં એક નિર્દોષ બકરાને બાંધી મૂક્યું હતું, તેને ત્યાં લાવવાની પ્રાણશંકરને આજ્ઞા થઇ, પ્રાણશંકર નિર્દોષ પ્રાણીને ગુરુની સમિપ ધસડી લાવ્યો, ભૈરવાચાર્યે હાથમાં જળ લઇ બળિદાનનો સંકલ્પ મૂક્યો. તે પછી બકરાના કપાળમાં કંક ચોપડી પુષ્પની માળા પહેરાવવામાં આવી. ભૈરવાચાર્ય મુખથી કંક મંત્ર બરબડાવવા લાગ્યો; અને થોડીવારે એ બચકર ભૈરવાચાર્યે નિર્દોષ પશુનો ભૈરવતું નામ દઇ ભોગ આપ્યો, રૂધીરનું ખાખકું બરાયું, તે રૂધીરયા ત્યાં બેઠે-

લાઓએ કપાળમાં અરચા કરી, તે પછી તેણે આરતી ઉતારી ભૈરવની સ્તુતી કરી. અંતે પૂજનથી પરવારી ભૈરવાચાર્ય બહાર નીકળી રાજની સામે બેઠો, આ સમયે મધ્યરાત્રિ થઈ હતી, સર્વત્ર શાન્તતા છવાયેલી હતી. થોડીવાર શાન્ત થિતે બેઠા પછી ભૈરવાચાર્યે રાજની સામે જોઈ પૂછ્યું:—“ જાલીમસિંહ ! બોલ હવે તારો શું વિચાર છે ? તું જે સુંદરીને ચાહતો હતો તે તારા સપાટામાં આવી ગઈને ?”

“ હા, મહારાજ આપની મારાપર પૂર્ણ દયા છે. આપના પ્રતાપથીજ હું તે દિવ્ય સુંદરીના દેહરનાં દર્શન કરવાને ફરીથી બાંધવાન થયો છું; પણ મહારાજ...” કહી જાલીમસિંહ બોલતો અટકી ગયો.

“ કેમ બચ્યા પણ કહીને અટકી ગયો ?” ભૈરવાચાર્યે પૂછ્યું. “ હું એમ કહેવાને જતો હતો કે આપે જે પુષ્પાયુધને અને તેના મિત્રને આપના જાળિયે સરદારને મોકલી પકડાવ્યા હતા તેઓનું શું થયું ?” રાજએ પૂછ્યું.

“ મારા ધારવા પ્રમાણે તેઓ જંગલનાં જનવરોના શિકાર થઈ પરલોકમાં પધારી ગયા હશે.” ભૈરવાચાર્યે કહ્યું.

“ બસ, હવે આ હૃદયમાં શાન્તિ થઈ. મહારાજ ! હવે ફક્ત મારું એકજ કામ બાકી રહ્યું. ” રાજએ કહ્યું.

“ બોલ, તારું જે કામ હોય તે મને જાણીથી જણાવીદે. શ્રીભૈરવદાદાની કૃપાથી તારું એ કામ પણ હું પૂર્ણ કરીશ. ” ભૈરવાચાર્યે આંખો વિકાશી કહ્યું.

“ મહારાજ ! આપ સારી રીતે જાણો તો છો કે ચંપાનગર અને સત્યપુરના રાજા ધણાજ બળવાન છે. તેમના રાજ્યમાં થયેલી ઉથલ પાથલથી તેઓ મારી પર જહેમાયા છે. મારા સાંભળવા પ્રમાણે તેઓ મારા રાજ્યપર ચઢી આવવાનો વિચાર રાખે છે, હું તેમનો અટકાવ

કરી શકું એવી સ્થિતિમાં હાલ નથી, માટે પ્રથમથીજ કંઈક બંદોબસ્ત થાયતો ઠીક. પાણી પહેલાં પાળ બાંધવામાં શ્રેય છે, તેથી તેમને હરકોઈ ઉપાયે પાયમાલ કરી નાખવા કે જેથી ભવિષ્યમાં તેમની તરફનો કાંઈ પણ ભય રહે નહિ.” રાજાએ જણાવ્યું. ભૈરવાચાર્ય વિચારમાં પડ્યો. રાજાએ પ્રાણશંકરના સામે જોઈ કહ્યું:—“ કેમ મારી વાત બરાબર છે ને ? ”

પ્રાણશંકરે ગાંજની ધુનમાં જવાબ આપ્યો:—“ હા, આપનું કહેવું બરાબર છે; પણ હાલ કંઈ શીકર કરવા જેવું નથી. ગુરૂજી ધારશે તો તમારા દુહ્મનોને એક પલકવારમાં નાની નાની ચકલીઓ બનાવી આબલામાં ઉડાવી દેશે. કહો રાજા ! પછી એ ચકલીઓ બની ગએલા શત્રુઓથી શું થઈ શકે એમ છે ? ”

બંનેની વાતચીતથી ભૈરવાચાર્યના વિચારમાં ભંગ પડ્યો. રાજાએ તેના સામે જોયું, તેણે તેની લીંબુની ફાડ જેવી આંખો ફાડી કહ્યું:—“ રાજા ! આ કામ કરવામાં મને ઘણી મહેનત પડશે; કારણ કે તે રાજાનો વળી એક ગુરૂ છે. તે બ્રાહ્મણ છે. તેનું નામ હરિશ્વર છે, તે જ્યોત્યંબાનો ઉપાસક છે. પ્રથમ તે બ્રાહ્મણને ત્યાંથી ઉપાડી લાવી એક ગુફામાં પૂરવો જોઈએ. જ્યાં સુધી તે તેમની પાસે હશે ત્યાં સુધી આપણાથી કંઈ પણ બની શકનાર નથી. હું એ કામ થોડા દિવસમાંજ પુરું કરીશ. ”

“ આમાં આપને બીજા કોઈની મદદ જોઈશે કે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ ભૈરવના સાચા ભક્તને કોઈની મદદની જરૂર નથી. આ મોજી મહારાજ ધારે એ કરવાને સમર્થ છે, હું મંત્ર તંત્ર વિદ્યાથી સૌને વશ કરું છું. માણસ જાતને પલકમાં પત્થર બનાવી દઉં છું. વાંઝણીયોને મન માન્યાં છોકરાં આપું છું, એ સૌ ભૈરવનાથની કૃપાનોજ

પ્રતાપ છે. હા ! બન્યા પ્રાણીઆ ! હવે એક ચક્ષમ થવા દે.” ગુરુએ કહ્યું.

“ ગુરુજી ! આપની આગાને આધિન છું. ” કહી પ્રાણીયો ખલ-તામાંથી ગાંભે કાઢી મસળવા લાગ્યો.

એવામાં પુનઃ આચાર્યને કંઈક યાદ આવતાં પૂછ્યું:—“ રાજ ! હું તને એક વાત પૂછવાનું તો બૂલી ગયો, તું જે પુષ્પાવતીને યાદ છે તેણે તારી પ્રત્યે પ્યાર શરૂ કર્યો કે નહિ ? ”

“ મહારાજ ! તે સુંદરીનો સ્નેહ સંપાદન કરવામાં હજી મારે નાસીપાસ થવું પડે છે. તે હઠીલી બાળા મને જોતાંજ ગુસ્સે થઈ મારીપર ધિક્કારનો વરસાદ વરસાવે છે. મને આશા નથી કે તે સુંદરીથી મારી મન કામના પૂર્ણ થાય. ગુરુજી ! પુષ્પાવતી મારી સાથે પ્રેમ બાંધશે કે નહિ ? આપ તો ત્રિકાળ જ્ઞાની છો, તો કૃપા કરી જણાવો કે મારી આશા પૂર્ણ થશે કે નહિ ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ રાજાનું બોલવું સાંભળી ભૈરવાચાર્યે નાક દબાવી આંખો બંધ કરી સમાધી ચઢાવવાનો ઢોંગ કર્યો. રાજા અને તેનો શિષ્ય પ્રાણશંકર તેની સામે આતુર નેત્રે જોઈ રહ્યા. થોડીવારે તેણે આંખો ઉઘાડી બયાનક ખુખારો કર્યો, તેણે રાજા સામે જોઈ કહ્યું:—“ રાજા ! આપણે હવે ઘણું સંભાળવાનું છે, જેમ જેમ સમય જાય છે તેમ તું કાળચક્રના સપાટામાં સપડાતો જાય છે; પણ ફિકર કરીશ નહિ. શ્રી ભૈરવદાદાની કૃપાથી હું તારી આફતોને વિદારીશ. રાજા ! પુષ્પાવતી સંબંધીનો જવાબ હું તને આવતીકાલે જણાવીશ, આ જવાબને મારે મારે આજે આખી રાત્રિ જાગરણ કરી ભૈરવને પ્રસન્ન કરી પૂજવું પડશે. ખસ હવે તારે જવું હોય તો જા. ” કહી ભૈરવાચાર્યે પ્રાણશંકર સામે જોયું. ગુરુના મનની વાત સમજનાર પ્રાણશંકરે તરત ચક્ષમ તૈયાર કરી તેના હાથમાં મૂકી, રાજા જલીમસિંહ ગુરુ શિષ્યને પ્રણામ કરી

ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો. ગુરુ શિષ્ય ભૈરવનાથના મંદિરમાં બેસી અર-
સ્પરસ ચત્રમના સપાટા લગાવવા મંજ્યા.

રાજા જાલીમસિંહ કાળો પછેડો ઓઢી મધ્યરાત્રિએ તેના મહેલ
તરફ જવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

“ ભયંકર ભીખારો. ”

ભૈરવાચાર્યની પાસેથી નીકળેલો જાલીમસિંહ તેના મહેલે આવી
શયનાલયમાં જઈ સૂતો. એ વખતે મધ્યરાત્રિ થઈ હતી. તેણે શય્યાપર
સૂતે-સૂતે ધણીવાર સુધી પુષ્પાવતી સંબંધી વિચાર કર્યા; પણ વિચા-
રમાં તે કંઈ નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આખરે નિદ્રાદેવીએ વિચાર
વમળમાં સપડાએલા રાજાને નિદ્રામાં નાખ્યો.

તેને નિદ્રાધિન થએ કલાકેક થયો હશે. આ વખતે તેના મહે-
લની પાછળની બાજુએ એક માણસ હાથમાં તંબુરો લઈ ભજન
ગાતો હતો. મહેલના પહેરેગીર સિપાહીઓ આશ્ચર્ય પામી વિચારવા
લાગ્યો કે:—“ આટલી રાત્રે ભજન કોણ ગાતું હશે ? ” આમ વિચારી
તેઓ ધ્યાનપૂર્વક ભજન શ્રવણ કરવા લાગ્યા.

“ કર્મની કહાણી કોને કહેવી અંતર અતી અકળાય,
ભેદુ ત્રિણુ ભીતની પીડા, પરને કહી નવ જાય—
સગું સંબંધી આ સંસારે, એક દિન અળગું થાય,
આવ્યું હજુરનું તેકું તારે, ચાલે નહિ ઉપાય.

ભાડાના ધર અંદર મંદીર ખાંધી કેમ રહેવાય,
મારું કહાને બેઠા નકામા, તારું શું કહેવાય.
આળસ લાગી જીવતી જાગી માટી મળતી કાય,
શ્રી હરી- શરણે થએથી સધળે સુખ વરતાય”-

આવી રીતનું ભજન લલકારતો એ માણસ મહેલની પાછળથી
નીકળી ચાલતો-ચાલતો આગળ આવ્યો.

તે માણસે ફાટાં-તૂટાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં, તેની ઉમ્મર આશરે
ચાળીસેક વર્ષની જણાતી હતી. મુખ ગૌર હતું. વેશ મલિન હતો.
આથી અતુમાન થતું હતું કે તે કોમક બીખારી હોવો જોઈએ; શું
એ બીખારી હશે? જો બીખારી હોય તો તેને અત્યારે શાનાટે
નીકળવું જોઈએ? શું તે બીખ માગવાને નીકળ્યો હશે કે રાજ મહે-
લમાં ચોરી કરવાને આવ્યો હશે? ના, ચોરી કરે એવું જણાતું નથી;
કારણકે તેના ગૌર મુખપર સચ્ચાઈની પવિત્ર છાયા પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.
તે શું કરવાને આવ્યો છે તેની આપણને આગળ ખબર પડશે, આ
માણસ અન્ય કોઈ નહિ પણ પુષ્પાવતીએ જે માણસને ગત પ્રકર-
ણમાં ગાન ગાતો જોયો હતો તેજ આ માણસ હતો. તેને રાજમહેલ
નજીક આવેલો જોઈ સધળા પહેરેગીરો તેની આગળ આવી તેને
ધ્યાનપૂર્વક જોઈ રહ્યા. તેઓને જોઈ રહેલા જોઈ એ માણસે હસ્તે
વદને પૂછ્યું:-“ભાઈઓ! આ પંચભૂતના પુતળાની સામે તમે શું જોઈ
રહ્યા છો? શું તમને મારામાં કંઈ નવિનતા લાગે છે?”

સિપાહીઓનો જમાદાર આગળ આવી બોલ્યો:-“તું કોણ છે
અને આ વખતે રાજમહેલ પાસે આવવાનું શું કારણ છે?”

“કારણ તો કાંઈ નથી. મારો રસ્તો અહિં થઈને છે; તેથી
હું ભજન ગાતો-ગાતો મારા મુકામે જઈ છું. ભાઈ! મારા આવ-
વાથી તેને દુઃખતો નથી થયું ને?” તે માણસે પૂછ્યું.

“તું ક્યાં રહે છે અને અત્યારે કંઈ તરફથી આવે છે?” જમાદારે પૂછ્યું.

“મારો નિવાસ સર્વત્ર છે, મારું મૂળ ગામ કૃષ્ણપુરી છે. હું ત્યાંથી દેશાટન કરતાં-કરતાં અહિં આવી ચઢ્યો છું અને પ્રભુનું ભજન ગાઇ મારા દેહનું સાર્થક કરું છું. બાધ ! તમારે એકાદ ભજન સાંભળવું છે કે?” પુનઃ તે માણસે પૂછ્યું.

“અમારે તારું ભજન-ખજન કાંઈએ સાંભળવું નથી. તું હવે છાનો માનો અહિંથી ચાલ્યો જા; કારણ કે રાજા સાહેબ હમણાંજ નિદ્રામાં પડ્યા છે.” જમાદારે કહ્યું.

“તે ભક્ષેને નિદ્રામાંજ પડ્યા રહે, તેમાં આપણને શું લાગે વળગે?”

“અરે ! મૂર્ખ ! તારા ભજનથી કદાચ તેઓ જાગી ઉઠે તો તારા અને અમારા ભોગ મળે; સમજ્યો ? માટે છાનો માનો અહિંથી ચાલ્યો જા.”

“પ્રભુની કૃપા હોય તો મોટા ભૂપતિથી પણ કંઈ થઇ શકનાર નથી. તમારો રાજા પણ આપણા જેવોજ મનુષ્ય છે. બાધઓ ! તમે તમારી જીંદગીનું કંઈ સાર્થક કર્યું હોય એમ જણાતું નથી. તમે સિપાહીની નોકરીમાં સાચાં જીજ્ઞાસુ કરી અનેક લોકોને દુઃખ દર્શાવવાનું પાપ કર્યો છે; માટે હવે તે સઘળાં દુષ્ટ કર્મોનો ત્યાગ કરી ભગવત ભજન કરો. મરી જશો ત્યારે કંઈ સાચે આવશે નહિ. આ અસાર સંસારમાં વિચારી જેતાં ભગવત ભજન વિના અન્ય સૌ નકામું છે. સાંભળો:—

પરી બ્રહ્મને પરખ્યા વીનાની જીંદગી ગૂમ થાય છે,
વળી શ્રી હરીના સ્મરણ વીણુ, મિથ્યા વખત સૌ જાય છે,
આ જગતમાં રામ રટતાં, જન્મ સફળતો થાય છે,
પણ પાપી પિશ્તાચી કર્મના, જન યમપૂરીમાં જાય છે.

માટે તમે કોઈ પવિત્ર પુરૂષની સંગત કરી પ્રભુની રંગત મેળવી

તમારૂં જીવન સુધારો, કાળ કાતર લાઇ બેઠો છે; સમય પાણીના પૂરની માફક ચાલ્યો જાય છે; માટે રામ ભજો, વીરાઓ રામ ભજો.” આમ કહેતા તે માણસે પુનઃ એક બીજું ભજન ગાવાની શરૂઆત કરી. પણ તત્કાળ જમાદારે આગળ આવી તેને ભજન ઉપાડતો અટકાવી કહ્યું:-

“અધ્યા ધર્મની પૂછડી! જા, ચાલ્યો જા. તારા બોલવાની અમને કંઈ અસર થનાર નથી. તારા જેવા બીખાર ચઢાઓ ધણાએ રખડે છે. ઉપરથી સાધુ વૃત્તિનો ઢોંગ કરી લાગ આવે ધાપ મારી જાય છે. અમારૂં સાર્થક તો ક્યારનુંએ થઇ ગયું છે. રામ ભજવાથી જોતો ખરો કે તારી શું દશા થઇ છે? બીખારી મહારાજ! હવે વધારે વાર અહિં ઉભા રહ્યા વિના ઝટપટ પધારી જાઓ.” જમાદારે કહ્યું.

“હું એક ભજન ગાયા વિના અહિંથી જનાર નથી.”

“તારા ભજનથી રાજા જગી ઉઠશે તો?” જમાદારે પૂછ્યું.

“પરવાહ નહિ. શું તે સિંહ છે કે આપણને ખાઈ જશે?”

તેણે પૂછ્યું.

“ઓ તિસમારખાં! ઝાઝું બોલ્યા વિના ચાલ્યો જા. અમારે તારૂં ભજન સાંભળવું નથી. સાજો બીખારી છે અને મીઠાજ તો ખાર ખાંડી રાખે છે.” જમાદાર બોલ્યા.

“ભાઈ! હું-તું અને તારા રાજા સહવર્તમાન સર્વ બીખારી-ઓજ છીએ.”

“શું અમારા રાજા બીખારી છે?”

“નિઃસંશય. તે શું લઇને આવ્યો હતો અને શું લઇને જવાનો છે? એ તમે કંઈ કહી શકશો કે?”

“બસ, ચાલ્યો જા અહિંથી; નહિ તો ધક્કા મારીને કાઢી મૂકવો પડશે.” જમાદારે ગુસ્સે થઈ કહ્યું.

“પણ મહેં એક વખત જણાવ્યું કે હું બજન ગાયા સિવાય અહિંથી જનાર નથી.”

“એમ ! તો હવે જોયા કર કે તારી શું દરા થાય છે ?”
કહી જમાદારે સિપાહીઓ સામે જોઈ કહ્યું:—“આને અહિંથી ધક્કા મારી કાઢી મૂકો અને કકળાટ કરે તો હાથ પગે બેડીઓ પહેરાવી ચાવડીમાં પૂરી દો.”

સિપાહીઓ તેને ધક્કા મારી આગળ લઈ જવા લાગ્યા, પણ તે બીખારી ભાઈ આગળ નહિ ખસતાં ત્યાંજ જડતી માફક ઉભા રહ્યા અને મુખથી રામ-રામ-શબ્દોન્યાર કરવા લાગ્યા. આથી સિપાહીઓ ગુસ્સે થયા; અને બેડીયો મંગાવી તેને પહેરાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. પણ તે બીખારીના શરીરે બેડીઓનો સ્પર્શ થતાંજ લોહની બેડીઓ ભાગીને બૂકો થઈ નીચે પડતી. બીખારી મોઢેથી પ્રભુ સ્મરણ કરતો ખડખડાટ હસવા લાગ્યો. સિપાહીઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. શાન્ત રાત્રિએ મહેલ આગળ ગરબડ મચી રહી. આવું જોતાંજ જમાદાર અત્યંત ગુસ્સે થઈ બોલી ઉઠ્યો:—“મને લાગે છે કે તું કોઈ ઝડુગર છે; અથવા બીખારી ! તારી કળા હવે જવા દે અને મુજે મોઢે અહિંથી ચાલ્યો જ, નહિ તો નાહકનો મરી જઈશ.”

જમાદારનું બોલવું સાંભળી તે માણસ ખડખડાટ હસી પડી કહેવા લાગ્યો:—“ભાઈ ! તારૂં કહેવું ખરૂં છે. મરવું એજ સાચું અને પાકીનું બધું કાચું; માટે સાંભળ એ ઉપર એક બજન.” કહી તે માણસ કોઈની દરકાર કર્યા વિના બજન ગાવા લાગ્યો:—

નાથ કેસે ગજકો. રાગ.

“ જગતમહિ જનમ્યું એ નક્કી જાય,
પુન્ય પાપ અગાડી થાય. જગત૦

સત્ય વીના સડિ ગલ્ય સમજીએ સત્યે શ્રીહરી રહાય,
 દારૂના ઢગલા અચ્છી ઉગારે, જળમાં લગાડી રહાય. જગત૦
 ઇશ્વરની ગતિ અકળ જણાતી, કોઇથી જરી ન કળાય;
 હાંથીના કાને છીડી ગઇ તો, હાથી પછાડ્યો ખાય. જગત૦
 આતમ હિરો ઝોળખ્યા વીના અંધારે અથડાય,
 સદ્ગુરુ પારેખ કોઇ જડે તો પ્રેમ સહિત પરખાય. જગત૦
 મહા સરોવર માથા ઉપર, કમળ પત્ર કહેવાય,
 અગસ્ત રૂપી આગળ મહેરામણ, અંજળી મહિ પીવાય. જગત૦

બોલો શ્રીકૃષ્ણ અંદ્રની જય ” કહી તે માણસે મોટા અવાજે
 જય ગર્જના કરી. તેના પ્હાડી અવાજથી સઘળા સ્તબ્ધ બની ગયા.
 અવાજનો પડધો ચારે તરફ ફેલાઇ રહ્યો.

મહેલમાં નિદ્રાવશ થએલો રાજા જાલીમસિંહ તેના મોટા અવા-
 જથી એકાએક ઝમકીને જાગી ઉઠ્યો. તે આસપાસ જોતો જરખામાં
 આવી ઉભો. સિપાહીઓનો જમાદાર તે માણસને ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનું
 કહેતો હતો; પરંતુ તે માણસ માનતો નહોતો. રાજાના જાણવામાં
 સઘળું આવી ગયું. તેણે ત્યાં ઉભે ઉભે પૂછ્યું:—“ જમાદાર ! શાની
 ગરબડ છે ? ”

જમાદારે ઝમકીને ઉચે જોયું તો જરખામાં રાજાને ઉભેલો જોયો.
 જમાદાર હાથ જોડી બોલી ઉઠ્યો:—“ અનદાતા ! આ એક બીખારી
 કેણુ જાણુ કે ક્યાંથી અત્યારે અહિં આવ્યો છે, તેને ઘણુંએ કહ્યું
 છતાં તે જતો નથી. ”

“ તેને શું જોઇએ છીએ ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ તે પણુ કંઈ જણાવતો નથી. ” જમાદારે કહ્યું.

“ એમ; વારં હું નીચે આવી તેને પૂછું છું. ” કહી રાજા નીચે

આવ્યો. સધળાએ નમન કર્યું. બીજારી રાજને જોઇ નમન કર્યા વિના અકડાઇથી ઉભો રહ્યો. રાજાએ તેની સામે તિક્ષણ નજરે જોઇ પૂછ્યું:—“ તારે શું જોઇએ છીએ ? ”

“ મારે કાંઈએ જોઇતું નથી. ”

“ ત્યારે અહિં શા માટે આવ્યો છે ? ”

“ મારૂં મન આ તરફ ખેંચી લાવ્યું છે. ”

“ તેમ માનવું મુશ્કેલ છે. મધ્ય રાત્રે તારૂં આગમન ભેદ ભરેલું છે, માટે સત્ય જણાવ કે તું અહિં શા માટે આવ્યો છે ? ”

“ પ્રભુ ભજનની ધૂનમાં હું આ તરફ આવી ચઢ્યો છું તેમજ આ નગરના પાંપી રાજના અપવિત્ર કાનમાં પ્રભુ ભજનનો એકાદ શબ્દ પ્રવેશી તેને પવિત્ર બનાવે આ હેતુથીજ રાજમહેલ આગળ આવવાનું કારણ છે. ” પણ તે માણસે જણાવ્યું.

“ શું આ નગરનો રાજ પાંપી છે ? ” રાજાએ પૂછ્યું.

“ હા, ઘોર ઘાતકી છે. પતિવ્રતા બાળાઓનાં બળાત્કારે સત્ય ત્યજવનાર છે, દુંકાળમાં એ પ્રેત સ્વરૂપ રાજ અત્યંત અત્યાચારી છે. ”

“ તે ગમે એવો છે એમાં તારે શું ? ”

“ કેમ મારે શું ? પ્રભુ ભક્તનો ધર્મ છે કે દુનિયાનું ભલું કરવું; એ મારો ધર્મ હું કેમ મૂકું વારં ? ”

“ ખરેખર હું આજે એક મહારાજનું બચેકર અપમાન કર્યું છે, આને માટે તારે ઘણી બચાવક શીક્ષા સહન કરવી પડશે, ઓ ભામટા ! તને ખબર છે કે હું કોણ છું ? ”

“ હા, માયા-મોહથી મદાંધ થએલો તું એક પિશાચ છે. તું તારા મનમાં સમજતો હોઇશ કે તું મોટો મહારાજ છે, પણ ના ના એમ સમજીશ નહિ. જે રાજ હોય છે તેનો સર્વ ગુણ સંપન્ન દયાળુ

હોય છે પણ તું તો પૈશાચિક વૃત્તિનો એક રાક્ષસ છે. તું રાજા કહે-
વરાવવાને ત્વંન નાલાયક છે. ત્હેં જન્મ ધારણ કરી આ વસુંધરાને
ભારે ભારી છે, તારી માતાની કુખ લગ્નવી છે, બાપનું કુળ બોલ્યું છે.
ઓ રજપૂત કુલાંગાર ! તું રક્ષક નામ ધરી નિર્દોષ જનોનો ભક્ષક થયો
છે. ધિક્કાર છે.” આમ બોલતો તે માણસ ગુસ્સાથી તપી ઉઘ દેખાવા
લાગ્યો. એક બીખારીનું આટલું સાહસ જોઈ સિપાહીઓ મ્હોમાં
આંગળીઓ ધાલી જડ જેવા થઈ જોઈ રહ્યા.

રાજાના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે મોટી યુમ મારી કહ્યું:
“ઓ શયતાન ! આ કેવું ભયંકર અપમાન ! એક બળવાન રાજાનું
અપમાન કરનાર બીખારડા ! નક્કી સમજ જે કે તારે હવે ધણો વખત
આ દુનિયામાં જીવન ગુજારવાનું નથી, હું તને...”

“બસ ચૂપ થા.” રાજાને આગળ બોલતો અટકાવી પુનઃ એ
ભયંકર બીખારી બોલી ઉઠ્યો:—“રાજાના નામને કલંક લગાડનારા પ્રેત !
તું મને કંઈ પણ કરી શકવાને સમર્થ નથી. ઓ અત્યાચારના ધુમ્મટ !
તું તારી શૂરવીરતાનો લેશ માત્ર પણ ગર્વ કરીશ નહિ, તું તારા મનમાં
ધારે છે કે હું મહાન બળવાન છું; પણ ના, ના, તારે પણ તારાં
પાપ કર્મોથી આખરે પરતાઈને મરણને શરણ થવાનું છે.”

“ઓ બામટા ! ચૂપ થા. તારા શમ્ભોથી હું બળી જઈ છું.
જણાવ, ઓ મ્હોતના મ્હોમાન ! મરતાં પહેલાં જણાવ કે તારી શું
ધમ્મ છે ?” રાજાએ તલવાર ખેંચી પૂછ્યું.

“તારી તલવારને મ્યાનમાં ધૂપાવી દે; કારણ કે તે ત્હારા પાપથી
કાળા થએલા હાથમાં શોભતી નથી. ઓ મદાંધ રાજા ! જે હજી પણ
તારે તારું જીવન સુધારવું હોય તો જે પુષ્પાવતીને તું ઉપાડી લાગ્યો છે
તેને માન આપી વિદાય કર.” તે માણસે નવિન વાત જણાવી.

પુષ્પાવતીનું નામ સાંભળી રાજા ચમક્યો. તેને તે માણસમાં જોઈ પડ્યો. તે એકદમ તેની નજીક દોડી જઈ બોલી ઉઠ્યો:—“ઓ બીખારી ! બોલ તું પુષ્પાને ક્યાંથી ઓળખે છે ?”

“પાપી દૂર રહે.” કહી તે માણસે રાજાને ધક્કો મારી કહ્યું:—
“પુષ્પા માંડે સર્વસ્વ છે.”

“એ પુષ્પા પર હવે તારો અધિકાર વ્યર્થ છે. માટે અહિંથી જા.” રાજાએ કહ્યું.

“બસ, છેવટે આજ શબ્દો કે ? ઓ મૂઠ ! જરાક તો વિચાર કર કે પુષ્પાવતી તારે શું થાય ? પાપીષ્ઠ ! તારી વિપરીત બુદ્ધિ તારા વિનાશનું કારણ દર્શાવી રહી છે. તારા મ્હોતની હવે ધડીયો ગણાય છે. તારો પાપકુંભ કુટે એટલીજ વાર છે.”

“શાની વાર છે ?” રાજાએ ક્રોધથી પૂછ્યું.

“તારા મ્હોતની.”

“શું માંડે મ્હોત ? ઓ ખોત ! જોઈએ કે હવે કોનું થાય છે મ્હોત.” કહી પુનઃ રાજા સમશેર ઉઘી કરી તેની તરફ દોડ્યો, તેને નજીક આવવા દેઈ તે બચકર બીખારીએ રોષયુક્ત વદને કહ્યું:—
“પતંગીયા ! એટલેજ રહે અને એક પરોપકારી માણસને સતાવવાનું કેવું ફળ હોય છે તે આજ વખતે પ્રત્યક્ષ કરી લે.” કહી તે માણસે મૂઠીમાંથી કંઈક ચીજ રાજાની તરફ ફેંકી. બસ એ સાથે જ અદ્ભૂત ચમત્કાર શરૂ થયો. આકાશમાં ગડગડાટ શરૂ થયો. નિર્ભળ આકાશમાં આંખોને આજ નાંખે એવી વિજળીયો થવા લાગી. ધીમે ધીમે અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ રાજાની આસપાસ ફરી વળતી જણાવા લાગી. આવું જોતાંજ સિપાહીઓ નાશી ગયા. રાજાના શોકનો પાર રહ્યો નહિ, તે ડરથી કંઈપાંત કરવા લાગ્યો. આ ચમત્કાર લગભગ પા કલાક

ચાલ્યો. તે પછી સઘળું શાન્ત થઇ ગયું. એટલા વખતમાં રાજાએ હજારો વિંછીના ડંખના ડોળી વેદના સહન કરી. હજી તેની આંખોમાં જળ જણાતું હતું. તે બીખારી માણસે રાજા સામે જોઇ કહ્યું:—“મિથ્યાભિમાની! જા, હજી તારે થોડાક દિવસ જીવવાનું છે, તેટલા વખતમાં તું જો તારું શુભ ઇચ્છતો હોય તો પુષ્પાવતીને સન્માન પૂર્વક તેના પિતાને ઘેર પહોંચી જાવ; નહિ તો પછી મરણને મળવા તૈયાર થજે. હું થોડા દિવસ પછી પુનઃ તારી પાસે આવીશ અને મારા અદ્ભુત ચમત્કાર તને દેખાડીશ.” આમ કહીને તેણે એક ઝીણી સીસોટી વગાડી. અદ્ય સમયમાં એક કિશોરવયની સ્વરૂપા સુંદરી ત્યાં દોડી આવી. તેણે તેના હાથમાં ખંજર પકડેલું હતું—પેલા બીખારી જેવા માણસે તેના કાનમાં કંઇક કહી રાજાની સામે આંગળી કરી. તે સુંદરીએ રાજાની સામે વિકળ નેત્રે જોઇ અદ્ભુત કાર્ય કર્યું. રાજા જડ જેવો થઇ ગયો. તે પછી તરત તે માણસ એ સ્વસ્વરૂપા બાળા સાથે ત્યાંથી ચાલતો થયો. બચતી થયેલો રાજા તેમની પાછળ જોઇ રહ્યો. જ્યારે તેઓ દેખાતાં બંધ થયાં ત્યારેજ તેણે મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. તે શયનાલયમાં આવ્યો અને પલંગમાં સૂતો રહેતાં તેના મુખથી એકાએક બોલાઇ જવાયું કે:—“ખરેખર એ ધણેજ બચકર બીખારી હતો.”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

“અદ્ભુત ખનાવ.”

ચંદ્રદેવે સમસ્ત સંસારને શ્વેત ચાદર ઓરાદી ઉજવળ કરી મૂક્યો છે. રાત્રિ વિતતાં ચંદ્રિકા વધુ ખીલી રહી છે. અરણ્યમાં શાન્તિ પથરાઇ રહી છે. આ સમયે એક અશોક વૃક્ષના નીચે કોઇક

માણસ બેઠો હોય એમ જણાય છે. તે તેની ચંચળ ચક્ષુઓ ચારે તરફ ફેરવી રાત્રિનો દેખાવ જોઈ રહ્યો છે; પણ અરે ! આ શું ? તેની આંખોમાંથી અશ્રુ પ્રવાહ વહેતો જણાય છે. ખરેખર તે કોઈ દુખી-આરોગ હોવો જોઈએ. દુખથી તેનું ગૌર મુખ ફિક્કું પડી ગયું છે. તે વારંવાર નિઃશ્વાસ નાખ્યા કરે છે. આ ભિષણ અરણ્યમાં જડ પદાર્થો સિવાય અન્ય કોઈ તેને આશ્વાસન આપનાર નથી.

વૃક્ષ નીચે બેઠેલો માણસ ધણી વાર સુધી એવી અવસ્થામાં બેસી રહ્યો; અંતે દુઃખ દવાનળથી બળતા એ માણસને નિદ્રા દેવીએ કૃપા કરી જમીનપર ઢાળી પાડ્યો. તે તેનું દુઃખ થોડા વારને માટે ભૂલી ગયો.

અહા ! નિદ્રા ? તું ધણી દયાળુ છે. તારાથી સકળ સૃષ્ટી શાન્ત થાય છે. તું શોક દુખને દૂર કરી સુખ આપે છે, જો કોઈ મહા દુખી હોય તો તે પણ તારો આશ્રય કરવાથી તેનું દુખ ભૂલી જાય છે. તારી મોહક મઝા નિરાળીજ છે. દેવી તને અમારા પ્રણામ છે.

ધીરે-ધીરે રાત્રિ વિતવા લાગી. છેવટે મોટું પરોઢ થયું. ફરના ગામઠાઓમાં કૂકડાના અવાજ સંભળાયા, મોરે ટહુકાર કરી વન ગળતી મૂક્યું. અન્ય પક્ષી ગણો પણ જાગૃત થઈ મધુરા નાદથી સૂર્ય ભગવાનનું મંગળાચરણ ગાવા લાગ્યાં. રમણિય પ્રાતઃકાળમાં પક્ષી ગણોનો આનંદ અવશિષ્ટ હતો. તેઓ આમતેમ નાચતાં-કુદતાં અને વિધવિધ પ્રકારના અવાજથી પ્રાતઃ શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં હતાં. તેમનો આનંદ જોઈ વૃક્ષોને અદેખાઈ કૃતપન્ન થઈ હોય એમ જણાયું, કારણ કે તેઓ હાલી-ચાલી શકવાની સ્થિતિમાં નહોતાં. પૂર્વમાં લાલ રંગ પથરાયો. નક્ષત્રો નભમંડળમાં છૂપાઈ ગયાં. અરણ સારથી રથ તૈયાર કરી લાવ્યો અને પ્રભાકર પ્રભુની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યો,

બાદ સમય થતાં સૂર્યનારાયણ ભગવાને જગતને દર્શન દીધું. સારથી અરણે માથુ નમાવી વંદન કર્યું. બાળકર ભગવાન રથમાં બિરાજી સૃષ્ટિનાં પાપ પુન્યની નિરીક્ષા કરવા ચાલી નીકળ્યા. સર્વત્ર સોનેરી કિરણો પથરાઇ રહ્યાં.

વૃક્ષ નીચે સૂતેલો યુવાન પણ ક્યારનોએ જાગૃત થઇ પ્રાતઃ શોભા અવલોકી રહ્યો હતો.

પ્રિય પાઠકો! આ યુવાન પુષ્પાયુધનો મિત્ર મનહરરાય હતો. પુષ્પાયુધથી તે વિખુટો પડી આ મહા અરણ્યમાં આવી ચઢ્યો હતો. ચાલવાના પરિશ્રમથી તેનું શરીર અશક્ત થઈ ગયું હતું; છતાં પણ તેણે ત્યાંથી ઉઠી ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાં ચાલતાં-ચાલતાં તે વારંવાર ઠોકરો ખાઇ જમીન ઉપર પછડતો. કોઇ ગામડામાં પહોંચવાની ઇચ્છાથી તે બળાત્કારે ઉતાવળા પગલે ચાલ્યો જતો હતો. એવી રીતે તેણે આખો દિવસ મુસાફરી કરી, ભૂખ-તરસનું કષ્ટ સહન કરતો મનહર-રાય સાંજના વખતે એક નાના ગામડા નજીક આવી પહોંચ્યો. ગામના છાપરાં નજરે પડતાં તેને અપાર આનંદ થયો. ગામમાં કંઈ ખાવાનું મળશે ધારીને તે આસપાસ જોતો ગામમાં પ્રવેશ્યો.

આ ગામ નાનું હતું. ઠાકરડા બીલ વગેરેની વસ્તી હતી. આ ગામની વચ્ચે વચ્ચે એક વાણીયાની દુકાન આવેલી હતી. એ વાણીયો આખા ગામમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતો. તેણે અજ્ઞાન જાતીમાં વસી ટુંક સમયમાં સારો પૈસો પેદા કર્યો હતો. તેની પાસે સારો પૈસો હોવા છતાં એ જાતે ધણો મુજી હતો. એક પાછ વાપરતાં તેનો પ્રાણ નીકળી જતો. ગરીબ ગરબાને મુઠી અનાજ પણ આપતો નહોતો. ભોગ ભોગે જો કોઇ બીખારી તેની પાસે યાચના કરે તો તેના ભોગજ મળ્યા સમજવા. બીખારી ને જોતાંજ તે વણીક બચ્ચો રાક્ષસ સ્વરૂપ ધરી તેને દાંતીયા

કરતો અને છેવટે ધક્કા મારી દુકાન આગળથી હાંકી કાઢતો.

આવા શઠ વણીકની દુકાન આગળ થઇને મનહર નીકળ્યો. દુકાન અને ધર ભેગું હોવાથી આખા ગામમાં જો કોઇ સારું દેખાવડું ધર હોય તો તે વણીકનુંજ હતું. આ કોઇ સુઘ્ર શ્રીમાનનું ધર હશે ધારીને મનહરસાથ તે વણીકની દુકાન પર બેઠો. આ વખતે એ વણીક-ભાઈ દુકાન બંધ કરી વાળુ કરવા જવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા. એવામાંજ તેની દ્રષ્ટિ ઓટલા પર બેઠેલા મનહર પર પડી. આખા દિવસના શ્રમથી નિરતેજ થએલા અને જંગલની રખડથી મેલાં થએલાં વસ્ત્રો વાળા મનહરને જોઇ તેના મનમાં બહુમ પડ્યો કે નક્કી આ કોઈ હરામખોર હોવો જોઈએ એમ ધારીને તે તેની પાસે આવી ઉભો.

મનહરે તેને જોઈ પૂછ્યું:—“ શેઠજી ! આ ગામનું નામ શું છે ? ”

“ કેમ ! આ ગામ જાણવાનું આપને શું કારણ છે ? ” વાણીયાએ ગંભીર મુખે પૂછ્યું.

“ હું આ ગામથી તદ્દન અજાણ્યો છું. દરેક અજાણ્યા માણસને ગામનું નામ જાણવાની ઇચ્છા હોય એ સ્વાભાવિક છે. ” મનહરે કહ્યું.

તેના શબ્દોથી વાણીયો આશ્ચર્ય પામી મનમાં બોલી ઉઠ્યો, “ મારો દિકરો બોલવામાં તો ખીરખલ જેવો જણાય છે, મને લાગે છે કે એ લુખડી ખારસ હોવો જોઈએ, સાળું વાળું કરવાની વખતે આ લપ ક્યાંથી આવ્યું હશે ! ” આમ મનમાં બોલી પુનઃ તેણે મનહર સામે જોઈ પૂછ્યું:—“ તમે ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ જંગલમાંથી, ” મનહરે કહ્યું.

“ શું તમે જંગલમાં રહો છો ? ”

“ નાજી. હું કેટલાક દિવસથી બૂલો પડ્યો છું અને રખડતાં રખડતાં અહિં આવી ચઢ્યો છું. મહારાજ ! કૃપા કરીને જણાવો કે આ ગામનું શું નામ છે ? ” મનહરે પૂછ્યું.

“ આ ગામનું નામ નવરંગપુરા છે. બોલો ખીજું કંઈ પૂછવું છે ? ”

“ શું આપને ઉતાવળ છે ? ”

“ તે તમારા મનમાંજ વિચારી જીવોને કે રાત પડવા આવી છે એટલે વાણીયાને ઉતાવળ હોય એમાં શું નવાઈ ? ”

“ શું તમે વણીક છો ? ”

“ હાજી. ”

“ આપની પ્રત્યે મારી એક વિનંતી છે. ”

“ બોલો શું છે ? કંઈ પૈસા જૈસા તો જોઈતા નથી ને ? ”

“ નાજી. મારે આજની રાત અહિં રહેવાની ઇચ્છા છે. જો આપને કંઈ અડચણ નડે નહિ તો એક ખુશામાં મને આજની રાત સૂઈ રહેવાની જગા આપશો તો ઉપકાર થશે. ”

“ એતો જાણે ઠીક, પણ આપ અત્યારે આરોગશો શું ? ”
વાણીયાએ વ્યંગમાં પૂછ્યું.

“ જો આપ કૃપા કરીને ખીચડી આપશો તો હું સ્વહસ્તે રાંધીને જમીશ, આપનો ઉપકાર હું કદાપિ ભૂલી જઈશ નહિ. ”

મનહરના શબ્દો સાંભળતાં જ તે વાણીયો ખડખડાટ હસી પડ્યો. તેણે પા કલાક સુધી હસવાનું જારી રાખ્યું. બાદ મોં ઠાવકું રાખી બોલ્યો:—“ મહેરબાન ! તમે કોણ છો એ હું સારી રીતે સમજી ગયો છું. તમારા મીઠા શબ્દોથી આ વાણીયો ભોળવાય એવો નથી. તમારા જેવા વેષધારી અનેક ભીખારીઓ મારી પાસે યાચના કરવાને આવે છે. કારણ કે આ ગામમાં મારું ઘરજ તે ભીખારચઢાઓને સારું લાગે છે; પણ તે હરામખોરોને હું એક પાઈ પણ આપતો નથી, હું ભીખારીઓનો દુષ્મન છું. તમે પણ એવાજ જણાઓ છો. માટે માન નહિ ખોતાં ગૂપચૂપ પધારી જાઓ. સૂઈ રહેવું હોય તો ગામની ધરમશા-

ગામાં જાઓ. ” આમ કહેતો તે વાણીયો ઉતાવળે પગલે ધરમાં પેશી ગયો અને કમાડને સાંકળ દબ ઉપર ચઢી ગયો.

તેના આવા વર્તનથી મનહરને ઘણો ગુસ્સો ચઢ્યો; પરંતુ તેનો ગુસ્સો પરાયા ગામમાં શું કામ આવે. તે વાણીયાનો તિરસ્કાર કરતો આગળ ચાલ્યો અને ધર્મશાળા પૂછતો-પૂછતો ગામની પાદરે આવેલી એક ધર્મશાળામાં આવ્યો. તેણે ધર્મશાળામાં થોડીકવાર બેસી થાક ઉતાર્યો, ભૂખ કકડીને લાગી હતી. ખાવાનું ક્યાંથી લાવવું તેનો વિચાર થયો. એવામાં ત્યાં ઉતરેલો એક બ્રાહ્મણ મનહરની પાસે આવીને બેઠો. મનહરે તેને પોતાની વ્તિક વાત જણાવી. તેની વાત સાંભળી તરત જ બ્રાહ્મણે કહ્યું:-“ આપ કંઈ ક્ષીકર કરશો નહિ. હું પણ આપના જેવે જ મુસાફર છું. હું આજ સાયંકાળે જ આ ગામમાં આવ્યો છું. આ ગામ આજ ગામ હરામખોરોથી ભરેલું છે. રોજગારમાં લુંટફાટ અને ચોરીઓ સિવાય અન્ય કંઈ નથી. ચોરેલા માલનાં નાણાં ગામની વચ્ચે આવેલા મકાનમાં રહેતો એક વાણીયો સઉને આપે છે. તે ઘણો કૃપણ છે. ભવિષ્યમાં તેને ભયંકર દુઃખ પડશે. ” આટલું કહી તે બ્રાહ્મણ મૌન રહ્યો. બન્નેમાં ઘણીવાર સુધી મૌન પથરાયું. થોડીવારે તે બ્રાહ્મણને વિચાર આવતાં પૂછ્યું:-“ ભાઈ ! મને લાગે છે કે તમે આજે કંઈ ખાધું નહિ હોય ? ”

“ આપનું ધારવું સત્ય છે. મ્હેં આજે કંઈ પણ ખાધું નથી. અત્યારે કંઈ મળી શકે એમ પણ નથી કે જેથી ક્ષુધા શાન્ત કરી શકાય. હવે તો હરી કરે તે ખરું. ” કહી મનહરે નિઃશ્વાસ નાખ્યો.

“ ભાઈ ! દુઃખી થશો નહિ. મ્હેં ખીચડી ઝોરી છે. તે હવે તૈયાર થઈ ગઈ હશે. આપણે બન્ને તેમાંથી ખાઈ લઈશું. ચાલો ઉઠો ખાંદી સાથે. ” કહી તે બ્રાહ્મણ મનહરનો હાથ પકડી પોતાની સાથે

લઈ ગયો. તેણે ધર્મશાળાના ખૂણામાં ઇંટો ગોઠવી ચૂલો બનાવી ખીચડી ગ્રોરી હતી. તેણે ખીચડીને તપાસી તો તૈયાર થયેલી જણાઈ. ધર્મશાળામાં એક કેળતું ઝાડ ઉગેલું હતું. તેની ઉપરથી બે પાંદડાં કાપી લાવી આહારે ખીચડી પીરસી. મનહરે અને તેણે આનંદથી જમી લીધું. બાદ બન્નેએ શાન્ત ચિત્તે મોડા સુધી વાતો કર્યા કરી. મધ્યરાત્રિ થતાં તેઓ જમીનપર સૂતા. તેમની આંખોમાં ઉંઘ ભરાઈ. થોડીવારમાં જ તેઓ ધસધસાટ ઉંઘવા લાગ્યા. રાત્રિ પસાર થવા લાગી, સર્વત્ર શુન્યકાર જણાવા લાગ્યું; કુતરાં લાંબા રાગડા કાઢી રૂદન કરવા લાગ્યાં. નિશાચર પક્ષીઓના કર્કશ શબ્દો રાત્રિને વિશેષ ભયંકર જણાવવા લાગ્યા. આ સમયે એક ગૌર રમણી હાથમાં નાનકડું ફાનસ પકડી ધર્મશાળામાં પ્રવેશી. તે રમણીએ તેના બદનને કાળા કામળાથી ઢાંક્યું હતું. તેના શિરોકેશ પૃષ્ઠ ભાગપર લટકતા હતા. તેનો દૃખાવ અહમ્મત હતો. તે કંઈક ખોળતી હોય એમ જણાતું હતું. તે રમણી ધર્મશાળાના ખૂણા-ખોચરા તપાસી જ્યાં મનહર અને બ્રહ્મદેવ સૂતા હતા ત્યાં આવીને ઉભી રહી. તેણે ફાનસનો પ્રકાશ બન્નેના મુખપર ફેંક્યો. બન્નેના મુખતું અવલોકન કરતાંજ તે ચોંટી, તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે તત્કાળ એક ઝીણી સીસોટી વગાડી. તે સંજ્ઞા-દર્શક અવાજથી થોડીવારમાંજ દસબાર માણસો ત્યાં દોડી આવ્યા. રમણીએ તેમને હાથ લાંબો કરી સમજાવ્યું કે આ સૂતેલા માણસોને આપણા મુકામે ઉપાડી જાઓ.

આજ્ઞાનો અમલ તુરત થયો. યમદૂત જેવા જણાતા માણસોએ મનહર તથા બ્રહ્મણને ઉપાડી લીધા. બન્નેની નિદ્રા ઉડી ગઈ. તેમણે ગભરાટથી બૂમો પાડવા માંડી. તેમને બૂમો પાડતા જોઈ તે રમણી તેમની પાસે નજીક આવી ધીમે પણ ગંભીર અવાજે બોલી,

“તમે ખૂમો પાડશો નહિ. અમે તમને ઇજા કરનાર નથી. તમને ઉપાડી જવામાં અમારો કંઈક ગુણ ભેદ સમાયેલો છે, તેની તમને આગળ ઉપર ખબર પડશે. માટે તમે એક શબ્દ પણ બોલ્યા વિના અમે લઈ જઈએ ત્યાં ચાલ્યા આવો. જે અમારી આજ્ઞાનો અનાદર કરી તમે ખૂમો પાડશો તો આ મારા બહાદુર માણસો તમને ચારે તરફથી દોરડા વડે બાંધી તમારા મ્હોમાં કુચા મારશે.” આટલું કહી તેણે તેના માણસોને ઇશારતથી સમજાવ્યું કે તેમને નીચે ચૂકી દેવો, બન્ને જણા સ્તબ્ધ બની એક બીજાની સામે જોવા લાગ્યા, રમણીએ ચાલવાને જણાવ્યું. માણસો આગળ ચાલવા લાગ્યા, તેમની પાછળ ગંભીર વિચારમાં ગમગીન થઈ મનહર અને બ્રાહ્મણ ચાલવા લાગ્યા. સઘળું મંડળ ધર્મશાળાની બહાર નીકળી જંગલ તરફ ચાલવા લાગ્યું. થોડેક દૂર જતાં વંળી તેમને બીજા દસ માણસો સાથે મળ્યા. તેમનો દેખાવ ઘણો ભયંકર હતો. રમણીએ આગળ વધી તેમને કંઈક છૂપા શબ્દોમાં સમજાવ્યું, આથી તેઓ તરત એક દિશા તરફ ત્વરીત ગતિએ દોડી ગયા, તેમનો આવો પ્રધાર અવલોકી મનહર અને બ્રાહ્મણ દિડમ્બદ બની ગયા. એવામાંજ તેમને જલદીથી ચાલવાની આજ્ઞા થઈ, સઘળા ઝડપથી પગ ઉપાડતા મહિસાગર તરફ જવા લાગ્યા. અંતે રાત્રિના પાછલા પ્રહરે સઘળું મંડળ મહિ નદીના કિનારે આવીને ઉભું, સામા કિનારે બે મજવા બાંધેલા હતા, તેમાં ઝાંખા દિવા બળતા હતા. ખારવાઓ લાંબારાગડે અંદર બેસી ભજન લલકારતા હતા. એક માણસે કિનારા પરથી પહાડી અવાજે ધાંટો પાડી મજવા લાવવાને કહ્યું, ખારવા ભજન બંધ કરી મજવાને બીજે કિનારે લાવ્યા. એક મજવામાં બ્રાહ્મણ અને મનહરને બેસાડી રમણી તેમની સાથે ચઢી બેઠી. બીજામાં બાકીના માણસો બેઠા બન્ને મજવા સઘળાને

લઘ સામે કિનારે આવ્યા. કિનારે આવતાં સૌ નીચે ઉતર્યાં. પુનઃ ચાલવું શરૂ થયું. આ સમયે રમણી આગળ ચાલતી હતી. તેના માણસો મનહર અને બ્રાહ્મણને વચ્ચેમાં રાખી તેની પાછળ પાછળ ચાલતા હતા. અંતે તે સુસ્વરૂપા રમણી સમ્રાજાને લઈ એક ઉંડા કોતરમાં ઉતરી. આ લાંબા અને ઉંડા કોતરમાં ઉતરી તેઓ ક્યાં જશે તે હવે આગળ ઉપર જણાશે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

“ભયંકર ભેદ.”

અંપાનગર અને સત્યપુરમાં દિનપ્રતિદિન નવનવા ઉપદ્રવો થવા લાગ્યા. મહારાજા પુષ્કરરાજના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ; તેમાં પુષ્પાવતીના ગુમ થવાથી તો તેમને માથે દુઃખનો ડુંગર ટૂટી પડ્યો. તે રાત્રિ-દિવસ શોકાતુર રહેવા લાગ્યા. સરદારો-પ્રધાન વગેરે તેમને આશ્વાસન આપતા, પરંતુ રાજાને શાન્તિ વળતી નહોતી. તેઓ અકળાઈને વારંવાર બૂમ પાડી ઉઠતા કેઃ—“અરે એકદમ આ શું થઈ ગયું? મહેં એવાં તે શું પાપ કર્મ કર્યા હશે કે જેથી મારો નંદનવન સમાન ખીલેલો બગીચો નાશ પામ્યો? અરે એવો કયો કમભાગ્ય દુષ્મન હશે કે જેણે મારી પર વૈર વાળવાનું શરૂ કર્યું હશે? હા! અફસોસ! ઘણી શોધખોળ કરાવ્યા છતાં કોઈનો પત્તો લાગતો નથી. આ ભયંકર ભેદ મારાથી સમજતો નથી. મારા સુખમય નગરમાં પણ હમ્મેશાં નવ-નવાં તોફાનો મચે છે. શું આ દૈવકોપનો નહિ હોય?” આમ બોલતા મહારાજા ઘણીવાર સુધી લમણે હાથ ટેકવી બેસી રહેતા, આજનો પણ આખો દિવસ તેમણે શોકમાં જ પૂરો કર્યો હતો. તે પ્રતિ

પળે રાજમાર્ગ પર દ્રષ્ટિ કરતા. તેમના મનમાં થતું હતું કે મારાં ગૂમ થએલાં રત્નોનો કોઈ પતો મેળવી આપે તો કેવું સારું? શોકમાં દિવસ પૂરો થયો. રાત્રિ પડી. અંધકાર જામ્યો. ઘોંઘાટ ધીમે ધીમે શાન્ત થવા લાગ્યો. વખતને વિતતાં વાર શું? રાત્રિના બાર વાગ્યા, નોકર ચાકરો નિદ્રાધિન થઈ ગયા. શાન્તિ ફેલાઈ રહી. પહેરેગીરો શસ્ત્ર તૈયાર રાખી પહેરો ભરવા લાગ્યા. હજી પણ મહારાજ પુષ્કરરાજ જાગૃત અવસ્થામાં બેસી રહ્યા છે. તેઓ વિચારને અંતે શોકોદ્ગાર કાઢે છે. એવામાં દરબારના યોગાનમાં બાંધેલી પીતળની ઘડીઆળમાં સિપાઈએ બાર ડંકા વગાડ્યા. ઘડીઆળના ધ્વનીથી રાજના વિચારમાં ભંગ થયો. તે ઉઠી ઉભા થયા અને શરીર પર શાલ ઓઢી નીચે ઉતર્યા. તેમને નીચે આવેલા જોઈ પહેરેગીરો ચમક્યા. રાજ તેમના સામે જોઈ બહાર નીકળ્યા અને રાજમહેલનો ત્યાગ કરી એક સીધા રસ્તે જંગલ તરફ ચાલવા લાગ્યા. પોતે અત્યારે કઈ તરફ જાય છે તેનું તેમને જ્ઞાન નહોતું તેઓ તો વિચારની ધૂનમાં ને ધૂનમાં આગળ ચાલ્યા જતા હતા. હજી પણ તેમના નેત્રોમાં જળ સૂકાયું નહોતું, રાત્રિના સમયે ચાલ્યા જતા મહારાજ ભૂતના ઓળાની માફક ભાસતા હતા. રાત્રિ સમસમ અવાજ કરતી ચાલી જતી હતી. વર્ષા-ઋતુના દિવસો હોવાથી આકાશમાં વરસાદ છવાયો હતો, વરસાદના છવાવાથી સર્વત્ર બિષણ અંધકાર પથરાયેલો હતો, પવન પ્રચંડ વેગથી બહાતો હતો. ગંભીર ધુધવાટ સંભળાતો હતો. પવનનું તોફાન વધતું હતું, મોટાં-મોટાં વૃક્ષો પણ જડમૂળથી ઉખડી જમીન પર પડતાં હતાં. આકાશમાં થતી મેઘગર્જના વનપ્રદેશને કંપાયમાન કરી મૂકતી હતી. આંખો આંજી નાંખે એવા વિજળીના ચમકારા ક્ષણે-ક્ષણે થતા હતા, હમણાંજ વરસાદ ટૂટી પડશે એમ થઈ રહ્યું હતું.

આવા ભયંકર તોફાનની પરવાહ નહિ કરતાં પુષ્કરરાજ વિચારની ધૂનમાં આગળ ચાલ્યો જતો હતો. નગરથી તે લગભગ બે માઇલના અંતર પર આવ્યો હતો. થોડીવારમાંજ મોટાં મોટાં જળ ખીંડ્યો વરસાવતો વરસાદ જોરથી ટૂટી પડ્યો. વિજળીઓ ઉપરા સાપરી થવા લાગી, પવનનું જોર વધી ગયું, વૃક્ષોનાં ડાળાં એક બીજાંની સાથે અથડાઇ ઘોરનાદ ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યાં, રાજાએ આસપાસ નજર કરી તો તેમની નજરે ત્યાં આગળ આવેલું એક દહેરૂં દેખાયું. તે દહેરૂં કોઇ દેવીનું હતું. ભાંગી ટૂટી હાલતનું એ દહેરૂં આ રાત્રિના સમયે ભયંકર તોફાનની વચ્ચે હાથીની માફક ઉભું રહેલું માલમ પડ્યું. વરસાદથી ખચવાને રાજાએ એ તરફ પ્રયાણ કર્યું. થોડીવારમાં પુષ્કરરાજ તે દહેરાની પાસે આવી અંદર પ્રવેશ્યા. વરસાદની ઝડપી પડતી હતી. જંગલ પ્રદેશ જળમય થઇ રહ્યો, દેડકાં ઇત્યાદિ જળચર પ્રાણીઓ અવાજ કરી આનંદ પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યાં. દહેરાના ઉંચર પર ઉભેલો પુષ્કરરાજ ઇશ્વરની લીલા અવલોકી રહ્યો, એ અરસામાંજ એક કૌતક થયું, દેવીના મંદિરના ગર્ભ દ્વારમાંથી એક પ્રચંડ પુરુષાકૃતિ બહાર નીકળી ધીમે કદમે રાજાની પાસે આવવા લાગી. પુષ્કરરાજ તેને જોઇ સ્તબ્ધ નહિ. તે આકૃતિએ ગર્ભદ્વારમાંથી બહાર નીકળતાં જાણી લીધું કે આ મંદિરના ઉંચરપર કોઇ માણસ ઉભો છે. તે આકૃતિ ધીમે પગલે રાજાની પાસે આવવા લાગી. હજી પણ રાજાને ખ્યાલ નથી કે મારી પાછળ કોઈક વ્યક્તિ ચાલી આવે છે. પુષ્કરરાજના હૃદયમાં અત્યંત વિચારોની દોડા દોડી થઇ રહી હતી, એ સમયેજ પાછળ ચાલી આવનાર વ્યક્તિએ તેની છેક નજીક આવી પુષ્કરરાજના ખભા પર હાથ મૂકી ધોધારી અવાજે પૂછ્યું:—“ તું કોણ છે અને આ કાળી રાત્રે આ મંદિરમાં કેમ આવ્યો છે ? ”

તેનું કહેવું સાંભળી રાજાએ ચમકીને તેના સામે જોયું, હજી વરસાદ વરસતો હતો, ઉપરા સાપરી વિજળીઓના ચમકારા થતા હતા, વિદ્યુતના પ્રકાશમાં રાજાએ તેનું ચિત્રાણ વદન નિહાળ્યું. તે સ્તબ્ધ બની પાછો હકોએ અને આ નક્કી કોઇ દેવ અગર તો પિશાચ હશે એમ મનમાં કલ્પવા લાગ્યો. પુનઃ એ ભયંકર દેખાવના પુરૂષે પૂછ્યું:—“ શું તહે મારું કહેવું સાંભળ્યું નહિ? બોલ, જલ્દી જવાબ આપ કે તું કોણ છે ને અહિં શા માટે આવ્યો છે ? ”

પુષ્કરરાજે મનમાં કંઈક વિચાર ગોઠવી કહ્યું:—“ હું ચંપાનગરનો રાજા છું, હૃદય વ્યથાથી મુંઝાઈને અત્યારે અહિં આવ્યો છું. ”

રાજાનું બોલવું સાંભળતાંજ એ પુરૂષ ખડખડાટ હસી પડી નાચવા કુદવા લાગ્યો, તેનું આવું વર્તન જોઇ રાજાના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ, બાદ થોડીવારે રાજાએ તેને પૂછ્યું:—“ તમે કોણ છો ? ”

“ હું કોણ છું એ જાણીને તું સ્તબ્ધ બનીશ, તારા દુઃખમાં વધુ વધારો થશે. તું જે શાન્તિને અર્થે અત્યારે અહિં આવ્યો છે તે શાન્તિ તને કદાપિ મળનાર નથી. તારા પ્રારબ્ધમાં હજી વધારે દુઃખ ભોગવવાનું લખાએલું છે. ” કહી પુનઃ એ માણસ હસવા લાગ્યો.

રાજાના મનમાં ઠસી ગયું કે નક્કી આ કોઈક દેવ છે. આથી તેણે નમ્ર વદને પૂછ્યું:—“ આપ દેવ છો. સર્વ જાણી શકવાને સમર્થ છો. દેવ દયાળુ હોય છે. કૃપા કરીને જણાવો કે આપ કયા દેવના નામે ઓળખાઓ છો ? ”

“ હું ભયંકર ભૈરવના નામે ઓળખાઉં છું. હું રાત્રિ દિવસ આ મંદિરમાં રહી ખોડીયાર માતાની રખવાળી કરું છું. કેમ હવે સમજ પડી ને ? ” કહી પુનઃ એ નાચવા કુદવા લાગ્યો.

રાજાએ જમીન પર પડી તેને પ્રણામ કરી પૂછ્યું, “આ મંદિર ખોડીયાર માતાનું છે કે?”

“હા, તારે કંઈ બાધા છે?” તે માણસે પૂછ્યું.

“મારું દુઃખ મટે એમ હોય તો આપના કહેવા મુજબ હું બાધા રાખવાને તૈયાર છું.” રાજાએ કહ્યું.

“તારું દુઃખ મટવાનો ફક્ત એકજ ઉપાય છે.”

“કૃપા કરીને જણાવો કે તે શું ઉપાય છે કે જેથી આ બળતા હૃદયમાં સહેજ શાન્તિ થાય.”

“રાજા! તારા દુઃખનું કારણ તારી પુત્રી પુષ્પાવતીજ છે. તેને મારો સાન્યો સેવક જલ્દીમસિંહ ચાહે છે. મહેં તારી પુષ્પાને એ જલ્દીમસિંહને માટેજ આ સંસારમાં મોટી થવા દીધી છે. ત્હેં તેને બીજાની સાથે પરણાવી મહાન અપરાધ કર્યો છે; ખસ એજ કારણથી તું દુઃખના હુંગરાઓ તળે કચડાય છે—હુંદાય છે.” આમ કહી તે વિકાળ નેત્રે રાજાની સામે જોઈ રહ્યો.

પુષ્કરરાજ આભો બન્યો. તેના હૃદયમાં હજારો વિચાર ઉભરાઈ આવ્યા. તે ગળગળે સાદે બોલ્યો:—“પ્રભો! હવે આનો કંઈ ઉપાય?”

“ઉપાયમાં એજ કે તું તારી પુષ્પાવતીનું રાજ જલ્દીમસિંહ સાથે પુનર્લગ્ન કર કે જેથી તું ભવિષ્યમાં સુખની પરિસીમાએ પહોંચીશ.” ભૈરવના રૂપના માણસે જણાવ્યું.

રાજાને માથે વજ્રપાત થયો હોય એમ થઈ આવ્યું. તે કંઈક સ્વરે ગુસ્સાથી બોલી ઉઠ્યો:—“એક રાજકન્યાનું ફરીથી લગ્ન સંભવેજ નહિ. હું દુઃખના હુંગરાતળે કચડાઈશ તદ્દપિ એ નીત્યકર્મ કરનાર નથી. તમે ભૈરવ રૂપના દેવ થઈ મને નીત્યકર્મ કરવાને સામાટે કહો છો? શું તમે પક્ષપાતી છો?”

હા, રાજા જાલીમસિંહ મારો સાચો ભક્ત છે, તે મને અનેક બળાદનોથી સંતુષ્ટ કરે છે. હું તેને માટે જે કાંઈ કરું તે ઓછુંજ છે.”

“ત્યારે આ સઘળા ઉથલપાથલમાં તમેજ મુખ્ય ભાગ ભજવો છો એમ હવે મને સમજાય છે. દેવ ! જણાવોતો ખરા કે મારી પુત્રી તથા જમાઇ હાલ ક્યાં છે ?” રાજાએ પૂછ્યું.

“રાજા ! તારૂં કહેવું ખરું છે. તારી પુત્રી અને જમાઇ હાલ મારા પંજમાં છે. તેમને દેવ-દાનવ-યક્ષ-કિન્નર વગેરેમાંથી કોઈ પણ મૂક્ત કરવાને શક્તિવાન નથી. જો તું તેમનું મુખ જોવાને ચાહતો હોય તો મારૂં કહેવું કબુલ કર.” ભૈરવ સ્વરૂપી માણસે જણાવ્યું. રાજા વિચારમાં પડી ગયો. તેણે થોડીકવાર શાન્ત રહી ધોરગંભીર અવાજે કહ્યું:-“જે દેવ છે તે આવું હલકું કામ કદી કરી શકતા નથી. મને લાગે છે કે તું કોઈક પિશાચ છે. જા, પિશાચરાજ ! તારાથી થાય એ કરી બેજો. આ પુષ્કરરાજના હૃદયમાં શુદ્ધ ક્ષત્રિયનું રૂધીર વહન કરી રહ્યું છે. તે પ્રાણાંતે પણ દુષ્કર્મ કરનાર નથી. તું.....”

રાજાને અધવચ્ચ બોલતો અટકાવી તે ભૈરવ સ્વરૂપી બોલી ઉઠ્યો:-“બસ હવે એક શબ્દ પણ મને સંભળાવીશ નહિ. રાજા ! તારૂં ભવિષ્ય ધાણુંજ ભયંકર છે. આ ભૈરવને કોપાવી તું સાર નહિ કાઢે. હું તારા રાજ્યને ટેકાણે રાન કરીશ અને તારા મહેલને ટેકાણે મશાણુ કરીશ. તારી પુત્રીને તેના સ્વામી સાથે રીખાવી રીખાવીને મારીશ. જા, આ તારૂં ભાવિ ગહેં તને જણાવી દીધું.” કહી તે વિરૂપ પુરૂષ વિજળીની ઝડપે ત્યાંથી દોડી ગયો.

રાજા તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. ભયાનક અંધકારમાં તે ક્યાં ગૂમ થઈ ગયો એ જણાયું નહિ, રાજાએ એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો. વૃષ્ટિ બંધ થઈ હતી. વાદળાં વિખરાઈ ગયાં હતાં, આકાશમાં

ચંદ્ર ઉગ્યો હતો. ભીંજાએલી પૃથ્વી પર ચંદ્રિકા પથરાઈ હતી. પુષ્કર-રાજ મંદમંદ પગલાં ઉપાડતો બહાર નીકળી નગર તરફ જવા લાગ્યો. તેના મનમાં હાનરે-હાનર તર્ક-વિતર્ક થતા હતા. અંતે તે નગરમાં પ્રવેશી મહેલમાં આવ્યો. પેરોડ થવા આવ્યું હતું, રાજાએ સઘળા વિચારનો ત્યાગ કરી દાતણ કરી સ્નાન કર્યું અને પ્રાતઃપૂજા કરી પ્રભુની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુ પૂજાથી તેનું ઉશ્કેરાએલું અંતઃકરણ શાન્ત થયું. પ્રાતઃપૂજામાં પ્રાતઃકાળ થયો, રાજા એ પૂજનથી પરવારી પ્રધાનને બોલાવી સઘળી હકીકત જણાવી. પ્રધાને આશ્વાસન આપ્યું. રાજાની નજરે રાત્રિનો બનાવ તરી આવ્યો. તેમણે ગંભીર અવાજે પ્રધાનને પૂછ્યું, “ હવે શું થશે ? ”

“મહારાજ ! શોક કરે કંઈ વળનાર નથી, પ્રભુ કૃપાએ પાપીઓનો પરાજય થશે. સુખદુખની ઘટમાળ ચાલી આવે છે, તેનાથી સુખ મનુષ્યે ગભરાવું જોઈએ નહિ. જુઓ સાંભળો,

સુખની પાછળ દુઃખનો જ્યમ છાંય તડકો થાય છે,
નશીબની લીલા તણા, પણ રંગ બહુ બદલાય છે;
કાયમ ન કોઈની સ્થિતિ હમેશાં એક રહેવાની,
સુખી આજે દુઃખી કાલે હમેશાં એમ થાવાની.

માટે શોકનો ત્યાગ કરી હૃદયમાં શાન્તિ ધરો; અને તે ભયંકર પિશાચરાજને વશ કરવા આપણા રાજગુરુ હરીશ્ચંદ્રને બોલાવો. તે શ્રી જગતઅંબાને પ્રસન્ન કરી તે બયાનક પિશાચને વશ કરશે. બસ તે પછી મોટું સૈન્ય તૈયાર કરી દુષ્ટ જાલીમસિંહનો તેના સમસ્ત સાગ્રિતો સાથે નાશ કરી તેનું રાજ્ય લઈ લેવું.” પ્રધાને જણાવ્યું.

પ્રધાનના વચનોથી રાજાના મનમાં રહેજ શાન્તિ થઈ. તેમણે તેજ ક્ષણે એક સિપાહીને રાજગુરુ હરીશ્ચંદ્રને બોલાવી લાવવા મોકલ-

હ્યો. સિપાહી ચાલ્યો ગયો અને થોડીવારમાં રાજગુરુને ત્યાં જઈ-
આવી કહેવા લાગ્યો:—“મહારાજ ! રાજગુરુ ઘેર નથી. તેમના સ્નેહિ
જનોને પૂછતાં તેઓ જણાવે છે કે ગુરૂમહારાજ આજકાલ કરતાં ચાર
દિવસથી ગૂમ થઈ ગયા છે. તેમનો પત્નો નથી. તેમના ઘરમાં તપાસ
કરતાં લોહીના છાંટા સર્વત્ર પડેલા જણાય છે. આખા નગરમાં ગુરૂ
મહારાજના ખૂન થયા સંબંધી વાત ચર્ચાય છે.”

“હૈં ! શું ગુરૂમહારાજનું ખૂન થયું ? હા ! અફસોસ ! મારું
સર્વસ્વ નાશ થયું.” આમ જોલી રાજાએ કરાળપર કર પ્રહાર કર્યો,
પ્રધાન પણ વિચારમાં પડી ગયો. એવામાં દારપાળે એક પત્ર લાવી
રાજાના હાથમાં મૂક્યો. રાજાએ ધ્રુજતે હાથે પ્રધાનને પત્ર આપી
વાંચવાને કહ્યું, પ્રધાને પત્ર વાંચવા માંડ્યો. પત્ર સત્યપુરથી આવેલો હતો
અને તે દિવાન અમૃતરાયે લખેલો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે:—

રાજરાજેન્દ્ર શ્રી પુષ્કરરાજ !

આ પત્ર લખતાં ઘણીજ દિલગીરી ઉત્પન્ન થાય છે; પરંતુ સમા-
ચાર જણાવ્યા વિના છૂટકો નથી. યુવરાજ પુષ્પાયુધ અને મનહર-
રાયના ગૂમ થયા પછી પુષ્પાવતીનું હરણ થયું છે એ આપ સારી
રીતે જાણો છો; એથી એ સંબંધમાં હું કંઈ વિશેષ લખી આપનો
અમૂલ્ય સમય વૃથા ગુમાવી કદ ઉપજાવવા ચાહતો નથી. આજકાલ
અમારા નગરમાં ભયાનક ઉપદ્રવ મચી રહ્યો છે. નીશદિન સરદાર,
ભાયાત વર્ગનાં ખૂન થએ જાય છે. આજથી એથા દિવસે આપની
રાજકન્યાની મુખ્ય સખી વિમળા રાજમહેલમાંથી અચાનક રીતે ગૂમ
થઈ છે. ઘણી શોધખોળ કરવા છતાં તેનો પત્નો નથી. પુષ્પાવતી અને
વિમળાની શોધમાં અમારા મહારાજ જાતેજ નીકળી પડ્યા છે. તેમને

ગએ પણ આજકાલ કરતાં એ દિવસ થઇ ગયા છે. આસપાસના નગરોમાં અને જંગલોમાં તપાસ કરાવતાં પણ તેમનો પત્તો મળતો નથી. આથી સરદારો, બાયાતો અને અન્ય નગરજનો ચિંતાતુર બની શોકમાં દિવસો નિર્ગમન કરે છે. રાજના ગયા પછી નગરમાં પણ ભારે ઉથલપાથલ મચી રહી છે, રાત્રે ખૂનામરકી સાથે ધાડો પડે છે અને તેથી અનેક નિર્દોષ માણસોના જનમાલને નુકશાન થાય છે. અમારું નાનકડું સૈન્ય સઘળાંની શોધમાં ચારે તરફ રવાને થઇ ગયું છે, એટલે અહિંનો બંદોબસ્ત જળજી શકતો નથી. માટે આપ મહારાજને વિનંતી છે કે અમારા નગરનું રક્ષણ કરવાને આપનું થોડુંક સૈન્ય અત્રે મોકલશે તો ઉપકાર થશે. વિશેષમાં શાન્તિ ધારણ કર્યા વિના ઘુટકો નથી. આપણી ઉપર દૈવકોપ થયો હોય એમ સમજાય છે. હવે તો પ્રભુ કરે એ ખરું, હાલ એજ સંવત ૮૩૫ વૈશાખ સુદ ૩.

લી૦

પ્રધાન અમૃતરાય.

પત્રની ખીના જાણી પુષ્કરરાજ શોક સમુદમાં ડુબી ગયા. તેમની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. સુર પ્રધાને રાજને શાન્તિ આપી તેજ ક્ષણે દસહજાર માણસોનું સૈન્ય વિજયસિંહ નામક સરદારને સોંપી સત્યપૂર તરફ રવાને કર્યું, પ્રધાને દિવાન અમૃતરાયને પત્ર લખી આશ્વાસન આપ્યું, બાદ પ્રધાન રાજને લઇ બગીચામાં જવા નીકળ્યો, રસ્તામાંજ એક કદરૂપા માણસે દોડી આવી રાજના હાથમાં એક ચીઠી મૂકી, રાજ તેની સામે જુલે એ પહેલાંજ તેણે ત્યાંથી નાશવું શરૂ કર્યું, રાજ અને પ્રધાન મહેલની પાછળ આવેલા બગીચામાં એક બાંકડાપર બેસી એ બેઠી ચિઠી વચવા લાગ્યા. તેમાં લખ્યું હતું કે:-

રાજા પુષ્કરરાજ.

પાપીઓના પ્રપંચથી આકૃતનુ ભયાનક વાદળ ઘેરાયું છે. પણ હિંમત હારીશ નહિ. આ કષ્ટ નથી પણ પુન્યવાનોની કસોટી છે. ઇશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખજે, પ્રભુ કૃપાથી હવે ટુંક મુદતમાં પાપીઓનો વિધ્વંસ થશે, હાલ એજ.

લી.

એક ભેદી માણસ.

ચિટ્ટી વાંચી રાજા પ્રધાન એક બીજની સામે જોઈ રહ્યા. જાનેએ ઘણી નજર દોડાવી પરંતુ ચિટ્ટી લખનારને ઓળખી શક્યા નહિ. પ્રધાન રાજાને અનેક પ્રકારનાં દ્રષ્ટાંતો આપી શોક ઓછો કરવા લાગ્યો, આવી રીતે બંને જણા બગીચામાં ગેશી ગઇ ગૂંજરી વાતો કરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ચંડાળ ચોકડી.

મધ્યાન્હકાળનો સમય છે. સવારમાં વરસાદ વરસી જવાથી તાપમાં ઘટાડો થયો છે. આકાશમાં વાદળાંઓ દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે. આ વખતે ભૈરવનાથના મંદિરની જમણી બાજુએ આવેલી એક વિકટ ઝાડીમાં ચાર માણસો કંઈક વાતો કરતા બેઠેલા જણાય છે.

વાંચકો ! આ ચાર જણાની ચંડાળ ચોકડીમાં અન્ય કોઈ નથી પણ મધુપુરનો રાજા જ્ઞાનીમસિંહ અને તેનો પ્રધાન માધવસિંહ મહારાજ ભૈરવાચાર્યની સામે બેઠા છે. ભૈરવાચાર્યની પાસે તેનો પ્રિય શિષ્ય પ્રાણશંકર હાથમાં ચલમ પકડી રાખી બેસી રહ્યો છે. મંડળમાં મૌન પથરાયેલું છે. કંઈક નિર્ણય કરવાના વિચાર ચાલી રહ્યા છે એમ સમજાય છે. આવી રીતે મૌનતામાં થોડોક સમય પસાર થઈ ગયા બાદ જ્ઞાનીમસિંહે ભૈરવાચાર્યની સામે બોલ્યું:—“ મહારાજ ! હવે વિચારમાં કંઈ વળનાર નથી. જે નિર્ણય કરવો હોય તે જલ્દીથી કરી નાખો; કારણ કે જે સમય જાય છે તે અમૂલ્ય જાય છે. આપણે જે વેળાસર ચેતીશું નહિ તો કદાચ ભયાનક આક્રમક સપડાઈ જઈશું. માટે હવે આપનો શો વિચાર છે તે કૃપા કરીને જણાવો. ”

ભૈરવાચાર્ય:—“ રાજા ! હું તને આજ સુધી આવો ડરપોક અને બીકળુ જણતો નહોતો. તું બીલકુલ ગભરાઈશ નહિ. મારી ઉપર શ્રીભરવનાથની સંપૂર્ણ કૃપા છે. તેની કૃપાથી હું દુર્બલોને ધૂળ ચાટતા કરી નાખીશ. જે આ થોડા દિવસમાંજ તારા કેટલા શત્રુઓને મ્હેં ફસાવ્યા છે ? રાજા અમરસિંહને શિવપૂજનમાંથી ગુમ રીતે પકડી મંગાવી કેદમાં પૂર્યો છે એ તું જાણે છે. બીજાં તે રાજાનો ગુરૂ હરીશ્વર પણ

આપણા સેવકોના હાથે મરણના મુખમાં હોમાઈ ગયો છે. આપણા પંજમાંથી ફક્ત પુષ્પાયુધ અને મનહર જીવતા બચી ગયા છે. તેમની શોધમાં મારા અનેક સેવકો ફરે છે. તેઓ આખરે પકડાશે અને આ હાથથી ભૈરવના બળીદાન રૂપે સળગતા અગ્નિકુંડમાં હોમાશે; પછી બાકી રહ્યું રાજા પુષ્કરરાજનું કામ. તેના નગર ઉપર આપણે સૈન્ય સાથે ચડી જઈશું અને તેને મારી તેનું ખેદાન-મેદાન કરીશું. બોલ હવે બીજું કંઈ બાકી રહ્યું ? ” આમ કહી ભૈરવાચાર્યે પ્રાણશંકરના હાથમાંથી ચલમ લઈ ગાંજનો ઘુંટ લગાવ્યો.

જાલીમસિંહ:—“ આપનું કહેવું જો કે ખરું છે પરંતુ મારો વિચારતો એવો છે કે આપણે આપણા સૈન્ય સાથે રાજા પુષ્કરરાજપર છાની રીતે છાપો મારવો. મયદાનના યુદ્ધમાં તેના સૈન્ય સાથે આપણું લશ્કર ટકાવ કરી શકશે નહિ. જે કામ ગુપ્ત રીતે થાય છે તેના જેવું સરસ જાહેર રીતે થઈ શકતું નથી. પુષ્કરરાજ બગવાન રાજા છે. તે તેની પ્રજાને સંપૂર્ણ સુખી રાખે છે. પ્રજાનો પણ તેનીપર અત્યાગ પ્રેમ છે. સમય આવે તેને માટે સર્વ પ્રજાજનો પ્રાણ આપવાને તત્પર બની જાય એમ છે. મહારાજ ! મયદાનના યુદ્ધમાં પુષ્કરરાજનો પરાજય કરવાને કોઈપણ શક્તિવાન નથી. ”

માધવસિંહ:—“ ખરેખર મહારાજનું કહેવું ખરું છે. તેમણે ગદ્ય કાલેજ સત્યપુરના રક્ષણને અર્થે મોટું સૈન્ય મોકલ્યું છે. માટે આપણે આપણું કામ ગુપ્ત રીતે કરવામાંજ સાર છે. ”

તેમની વાત સાંભળી ભૈરવાચાર્ય વિચારમાં પડી અંતે બોલ્યો:—
“ બસ, ભૈરવનાથનો હુકમ થઈ ગયો. આપણે હવે જલ્દીથી આપણા કામનો આરંભ કરો. વાઈ પુષ્પાવતી સમજી ગઈ કે નહિ ? ”

જાલીમસિંહ:—“ મહારાજ ! તે હઠીલી અગળા કોઈ પ્રકારે માનતી

નથી. તે મને જોતાંજ વાધણીની માફક ઉસ્કેરાઈ જાય છે. તેને સમજવવાનો મારો સધજો શ્રમ નકામો ગયો છે. હવે તો આપ કંઈ કરો તો સાહે; કારણકે તે દિવ્ય સુંદરીના દેદારના દર્શનથી હું તો ગાંડા જેવો બની ગયો છે. મને ખાતું પીતું વગેરે કંઈજ ગમતું નથી. માટે તેને માટે કંઈક ઉપાય કરોતો સાહે. ”

ભૈરવાચાર્ય:—“એ ફિકર રહે. હું તેને માટે હવે જલ્દીથી ઉપાય કરીશ. તે હઠીલી સુંદરીને હું જાતેજ મનાવી તારા હૃદયની રાણી બનાવીશ. જલ્દીમસિંહ ! યાદ રાખજે કે જે ભૈરવનો સામ્યો ભક્ત છે તે કદી દુઃખી થતો નથી. ભૈરવનાથ તેનું કલ્યાણ કરવાને હમ્મેશાં તત્પર રહે છે. બોલ હવે આપણે રાજા અમરસિંહને અહીં પકડી મંગાવીશું ? ”

જલ્દીમસિંહ:—“ હા, તેને અહિં પકડી મંગાવો. હું તેની પાસે પુષ્પાની માગણી કરીશ. જે તે સીધી રીતે માંગશે તો હું તેને સુખી કરીશ અને નહીતો ભૈરવને બળિદાન આપવા તમારે આધિન કરીશ. ” આમ કહી રાજાએ પાસે બેઠેલા માધવસિંહને રાજા અમરસિંહને લાઇ આવવાની આજ્ઞા કરી. માધવસિંહ ચાલ્યો ગયો. રાજા અને ભૈરવાચાર્ય ગુપ્ત ગોઠવણો કરવા લાગ્યા.

વાચકો ! ચાલો આપણે રાજા અમરસિંહની પાસે જઈ તેની દશા જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

અમરસિંહનો ક્રોધ.

રાજા અમરસિંહ પાપીઓના પ્રપંચથી દુષ્ટોના પંજમાં સપડાઈ એક અંધારી કોટડીમાં પૂરાયો છે. કૂર ભૈરવાચાર્ય તે પવિત્ર રાજાને શિવપૂજન કરતાં પકડી લાવ્યો છે. રાજાના દુઃખનો પાર નથી. તેને હજી ખબર નથી કે પોતાને કોણ પકડી લાવ્યું છે. રાજા અમરસિંહ દુઃખી દીસે તેની કોટડીમાં નીચું નિહાળી બેસી રહ્યો છે, બે સિપાહીઓ બહાર પહેરો ભરી રહ્યા છે. ઉપરાસાપરી પડેલાં દુઃખથી રાજાના હૃદયમાં અપાર દુઃખ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે. દુઃખનો વેગ સહન નહિ થવાથી તે આખરે આત્મગત્ત બોલી ઉઠ્યો કે:—“ હા પ્રભુ ! મહેં તારું શું બગાડ્યું હતું કે જેથી મારે આટલું બધું કષ્ટ સહન કરવું પડે છે ? શું પૂર્વજન્મમાં મહેં કંઈ અપરાધ કર્યો હશે ? હાયા! પુત્ર પુષ્પાયુધ-મનહર વગેરે ક્યાં હશે ? શું હું તેમનું મુખ ફરીથી જોઈ શકીશ ? હા અફસોસ ! મને ખબર નથી કે મને આવી રીતે પકડી લાવી અંધારી કોટડીમાં પૂરવામાં પાપીઓનો શો ભેદ સમાએલો હશે ? અરે તેઓ કોણ છે એ પણ હું હજી જાણતો નથી. હા ! શું મારા બાળ્યમાં હવે આવી રીતેજ કષ્ટ ભોગવવાનું નિર્માણ થયું હશે ? શું મારી છંદગીનો આવીજ રીતે અંત આવશે ? હાયા આ અસહ્ય કષ્ટ મારાથી સહન થતું નથી. ” આમ બોલતા રાજાએ દુઃખથી કાયર થઈ જમીન પર માથું પછાડ્યું. એવામાં જ સામેથી એક વયોવૃદ્ધ માણસ ગાન ગાતો તેની કોટડી તરફ ચાલ્યો આવતો જણાયો. પહેરો ભરનાર સિપાહીઓ તેની સામે જોઈ રહ્યા. તે વયોવૃદ્ધ પુરૂષ બેધડક ચાલ્યો આવતો હતો રાજા અમરસિંહે પણ જાણીમાંથી તેની સામે દ્રષ્ટિ કરી. તે પુરૂષ

ગાતો ગાતો ધીમે પગલે ચાલ્યો આવતો હતો. તેનું ગાન દુઃખમાં દિલાસા રૂપ આ પ્રમાણે હતું.

ગઝલ.

અરે સંસાર આ ઘેલો, દુખોથી છે ભરેલો આ !
 મુંઝાંઘ મોહથી જીવો, બિચારા નિત્ય ખૂરે હા !
 થઈ ઇચ્છા ઉભી જ્યાંથી, પિડે આવી દુખો ત્યાંથી,
 અહીંથી નીકળી નાશે, નવે ફાંસે ફસાતા હા !
 મને માગ્યું મળ્યે સુખો દિલે ભોળા જીવો માને,
 તથાપિ એજ છે દુઃખો, બિચારા દીન શું જાણે ?
 મને માન્યું લોધું માણી, કદી તે ચીજ ખોવાણી,
 જરાએ તે મળ્યું ને કાં-પિડે દુઃખો તદા આહા !
 વડો આ દુઃખનો વારિ, મહીં સૌ આપણે જીલું,
 નહિ નાવો નઓવારા, જશું ક્યાં તે કહો પ્યારા!
 ગમે માનો, ગમે જાણો, ગમે તે મોજ સૌ માણો,
 તથાપિ રાખ રાશિમાં હુખીને ભાઈ શું લેશો ?
 પુરો છે ઝેરનો પ્યાલો, સુધા ત્યાં ક્યાં થકી ભાજો ?
 બહુદિ માત્ર પીવાથી, કદી બૂધ્યા કટુતા હો.
 કહુ તે તો કહુ છે રે, કુંડું કુંડું સદા એ-એ-
 ન અંજશો ક્ષણું તેજે, કરો દ્રષ્ટિ પરિણામે.
 પરિણામે રહે દુઃખો, પરિણામે વહે દુઃખો,
 કોંધી જે આશ તે રાયો ન કોંધી આશ તે સોલો;
 (જેને) નથી દેવું નથી લેવું, પ્રભુ રાખે સદા રેવું
 ન જેને આવવું-જવું, કશી વાતે ન લોભાવું,

કરીને કોઇની આશા ન લીધી અંત નિરાશા,
રહ્યો તે દુઃખ વારિની, સદા માથે તરીને હા !

રા. નરમણિ.

આવી રીતનું ગાન ગાતો તે વૃદ્ધપુરુષ રાજની કોટડી પાસે આવીને ઉભો રહ્યો. પહેરેગીર સિપાહીઓ તેની સામે જોઈ રહ્યા, સિપાહીઓને પોતાની સામે જોઈ રહેલા જોઈ એ વૃદ્ધ માણસે એક કાગળની નાની કાપલી કાઢી યુક્તિપૂર્વક રાજની જાળીમાં ફેંકી. એ કામ તેણે એવી તો ઝડપથી કર્યું કે સિપાહીઓ જાણી શક્યા નહિ, રાજએ તે કાગળની નાની કાપલી ઉપાડી લીધી. બાદ તે વૃદ્ધ પુરુષે સિપાહીઓને પૂછ્યું:—
“ ભાઈ ! રાજના મહેલ તરફ કંઈ રસ્તે થઈને જવાય છે ? ”

“ કેમ ! રાજની પાસે શા માટે જવું છે ? ” એક સિપાહીએ પૂછ્યું.”

“ આ હૃદયની એવીજ ધચ્છા છે. ” તે વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું.

“ જાઓ, આ રસ્તે થઈને જતાં તમે કેટલા રાજમહેલ આગળ જઈને ઉભા રહેશો; પણ આ વખતે રાજજી તમને મળી શકશે નહિ. ” ખીજા સિપાહીએ જણાવ્યું.

“ કેમ વાઈ ? આ વખતે મહારાજ ક્યાં ગયા હશે ? ” પુનઃ એ પુરુષે પૂછ્યું.

“ મહારાજ શયનાલયમાં પોઢ્યા હશે. તમે સાંજના સમયે જશો તો સારી રીતે મુલાકાત કરી વાતચિત કરી શકશો; પછી તો જેવી તમારી મરજી. ” પ્રથમના સિપાહીએ કહ્યું.

“ ઠીક છે. હું એમજ કરીશ. હવે હું રજા લઉં છું. ” કહી તે વૃદ્ધ પુરુષ આરિક નગરે અમરસિંહ સામે જોતો જોતો ત્યાંથી ચાલતો થયો. સિપાહીઓ તેની પાછળ જોઈ રહ્યા. રાજના આશ્ચર્યનો

પાર રહ્યો નહિ. તે વૃદ્ધ પુરૂષમાં કંઈક ભેદ હોય એમ માનવા લાગ્યો. રાજાએ અત્યાર સુધી દૂષાવી રાખેલી કાગળની કાપલી કાઢી વાંચવા માંડી, તેમાં લખ્યું હતું કે:-

“ રાજા અમરસિંહ !

કુદરતની કળાને માન આપવું એ પ્રત્યેકની ફરજ છે. આ સંસારમાં સુખ દુઃખ આવે જાય છે. તું દુઃખથી ગભરાઈ આશાનો ત્યાગ કરીશ નહિ. પાપીઓનો પ્રપંચ ફક્ત થોડાક દિવસ સુધી ચાલી શકશે; માટે ધૈર્યથી દુઃખ સહન કરજે. પ્રભુ તને અવશ્ય સહાય કરશે. હાલતો એજ. ”

લી.

તું અત્યારે ઝાળખી શકે એમ નથી.

આશ્ચર્ય ! આ શું ? આ શો ભેદ ! એ મહાન પુરૂષ કોણ હશે ? કહી રાજા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો એટલામાંજ તેણે સામેથી માધવસિંહને એ સિપાહીઓ સાથે ચાલી આવતો જોયો. તરત રાજાએ તે કાગળની કાપલીના ઝીણા કટકા કરી કોઈ જાણે નહિ એવે સ્થળે ફેંકી દીધા. માધવસિંહ સાથેના સિપાહીઓ સાથે ત્યાં આવીને ઉભો રહ્યો. પહેરેગીર સિપાહીઓએ તેને ઝુકીને સલામ કરી. માધવસિંહે કેદીને બહાર કાઢવાની આજ્ઞા કરી. રાજા અમરસિંહને કોટડીમાં બહાર કાઢી તેમના હાથે એક દારકું બાંધવામાં આવ્યું, અમરસિંહ ભાગ્યનો ખેત્ર જોઈ રહ્યો. બાદ તેને લઈ સર્વ ચાલવા લાગ્યા અને થોડીવારે જ્યાં જલ્લીમસિંહ અને ભૈરવાચાર્ય બેઠા હતા ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા. રાજા અમરસિંહ જલ્લીમસિંહને સારી રીતે ઝાળખાતા હોવાથી તેને જોતાંજ તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે “ અરે ! શું તમે જલ્લીમસિંહ ? ”

“હા, મહારાજાધિરાજ ! હું જલીમસિંહ પોતેજ.” જલીમસિંહે જવાબ આપ્યો.

“જલીમસિંહ ! તમારા મર્મયુક્ત શબ્દો સાંભળી મને અજાયબી ઉત્પન્ન થાય છે અને મને બેઠેમ પડે છે કે મારી આવી દુર્દશા કરવામાં તમારો હાથ હોવો જોઈએ.” અમરસિંહે કહ્યું.

“હા, તમારી આ અવદશા કરનાર હું પોતેજ છું. તમે જે માંડે કહેવું માનશો તો સુખી થશો અને નહિ માનો તો યમપૂરીમાં સિધાવશો.” જલીમસિંહે ગંભીર ભાવે કહ્યું.

અમરસિંહ સ્તબ્ધ બની ગયો, તેણે મન સાથે થોડીક વાર કંઈક વિચાર કરી કહ્યું:—“મને મારવામાં તમારો શું ભેદ સમાજેલો છે તે મહેરબાની કરીને જણાવશો તો ઉપકાર થશે. જલીમસિંહ ! જણાવો તો ખરા કે મહેં તમારે શું બગાડ્યું છે ?”

“તમે માંડે સર્વસ્વ બગાડ્યું છે. માંડે જીવન રદ કર્યું છે અને તેની સાથે ભયાનક અપમાન પણ કર્યું છે.” જલીમસિંહે જણાવ્યું.

“હા, અમારા રાજાધિરાજનું કહેવું અક્ષરે અક્ષર ખરું છે. હેં મારા રાજનું નાક કાપ્યું છે; બોલ, આતે ઓછું અપમાન કહેવાય કે ?” ભેરવાચાર્ય વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

“જણાવો તો ખરા કે મહેં તમારે શું અપમાન કર્યું છે ?” અમરસિંહે રોષયુક્ત વદને પૂછ્યું.

જલીમસિંહ:—“તમે તમારી કન્યા પુષ્પાવતીનું સમ્પ્રદાન પાટવી કુમાર પુષ્પાયુધ સાથે લગ્ન કરી માંડે અપમાન કર્યું છે. તે કન્યાને હું જીવંતી ચાહતો હતો, આ સંસારમાં પ્રેમ લગ્ન એજ ખરું લગ્ન છે. અમે એક બીજાને ચાહતાં હતાં; તેમાં તમે વિક્ષેપ પાડ્યો તમે એક નાના રાજા સાથે પુષ્પાવતીનું લગ્ન કરી માંડે

જીવન ધૂળમાં મેળવ્યું. એજ કારણથી તમારી આવી દુર્દશા થઇ છે. ”

તેના શબ્દોથી અમરસિંહને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો; પણ ક્રોધને સમાવી મુખ ગંભીર રાખી બોલ્યા:—“ જલ્દીમસિંહ ! ~~મને~~ પુત્રીને સુખી કરવી એ મારી મુખ્ય ફરજ છે. તે ફરજ સમજીનેજ મહેં પુષ્પાયુધ સાથે તેને પરણાવી છે. તે બંને જણાં એક બીજાને અત્યંત પ્રેમથી આહતાં હતાં. મહેં તે પ્રેમીઓનું લગ્ન કરી સ્વર્ગ સુખનાં ભોક્તાં બનાવ્યાં છે. જો પુષ્પાનું લગ્ન તમારી સાથે થયું હોત તો અવશ્ય તેનું જીવન ધુળધાણી થઇ જત; કારણકે તમે રાજા થવાને તદ્દન ના લાયક છો. જે ગુણ રાજામાં જોઇએ તેમાંના એક પણ ગુણ તમારામાં નથી. તમે રાજા થઇ પ્રજાને પીડો છો. કુળવાન સ્ત્રીઓને ત્રાસ આપો છો, તમે રાજાના અવતારમાં રાક્ષસ સ્વરૂપ છો. ”

જલ્દીમસિંહ:—“ અમરસિંહ ! એક બળવાન રાજાનું આવી રીતે અપમાન કરવાથી તમારે બચાનક દુઃખમાં ડુબવું પડશે; માટે શાન્ત થાઓ અને માફ કહેવું કબુલ કરો. ”

અમરસિંહ:—“ તમે મને શું કહેવાને ઇચ્છો છો ? ”

જલ્દીમસિંહ:—“ તમે સારી રીતે જાણો તો છો કે હું તમારી પુષ્પાને અત્યંત પ્રેમથી આહું છું. ”

અમરસિંહ:—“ હા, તેની મને બરાબર ખબર છે. ”

જલ્દીમસિંહ:—“ તે જાણવા છતાં તમે પુષ્પાવતીને ~~પ્રેમ~~ સાથે, પરણાવી મને નિરાશ કર્યો છે; પણ તે વાત હવે હું ભૂલી જઈ છું; અને ~~તમારી~~ પુષ્પાનું ~~દુઃખ~~ મારી સાથે પુનર્લગ્ન કરવાને તમને હું વિનંતી કરું છું. આશા છે કે તમે મારી વિનંતી સ્વિકારશો ? ”

અમરસિંહ:—“ સમજ્યો, તમારા બોલવાનો ભાવાર્થ હું બરા-

બર સમજ્યો. જાલીમસિંહ ! મારી પુષ્પા કેટલાક સમયથી ગૂમ થઈ ગઈ છે. એટલે તે સંબંધે વિચાર કરવો હાલ નકામો છે. ”

જાલીમસિંહ:—“ તમારી ગૂમ થએલી પુષ્પા હાલ નિર્ભય સ્થાને છે. ”

અમરસિંહ:—“ શું મારી પુષ્પા નિર્ભય સ્થાને છે ? બતાવો, બતાવો કે તે માંડે રાંકનું રત્ન હાલ ક્યાં છે ? ”

જાલીમસિંહ:—“ મારા મહેલમાં છે. તેને સુખી કરવાને તમારી તરફના જવાબનીજ વારેવાર છે. બોલો શું વિચાર છે ? ”

અમરસિંહ વિચારમાં પડ્યો અને થોડીવારે કંઈક નિર્ણય કરી બોલ્યો:—“ પુષ્પાવતીની આશા રાખવી નકામી છે. તે તમારે લાયક નથી. ”

જાલીમસિંહ બોલી ઉઠ્યો:—“ શું હું તેને લાયક નથી ? અરે હું તેને ખરા પ્રેમથી ચાહું છું. તેની પૂજા કરવાને ઇચ્છું છું. અમરસિંહ ! માંડે કહેવું માન્ય કરી પુષ્પાને મારી સાથે ફરીથી પરણાવી સુખી કરો અને તમે પણ સુખી થાઓ. ”

તેના શબ્દો અમરસિંહને હાડોહાડ લાગી આવ્યા. તે ઉસ્કેરાઈને બોલી ઉઠ્યા:—“ બસ બહુ થયું. એક નરપિશાચ્ય રાજાનું નાચ કર્મ જાણી લીધું છે. જાલીમસિંહ ! હવે મને સારી રીતે સમજાય છે કે આ સધળા પ્રપંચનું મૂળ તુંજ છે. મારા પ્રિય પુત્રને તથા મારી પુષ્પાને ગૂમ કરી નગરમાં ત્રાસ વર્તાવનાર પણ કુષ્ટ તુંજ છે. ઓ પ્રેત ! જ તારાથી થાય એ કરી લેજો. હું તારાથી ડરતો નથી, અને સુખની લેશ માત્ર પણ ઇચ્છા રાખતો નથી. પુષ્પાવતી જેવી પવિત્ર બાળાને તારા જેવા રાક્ષસની સાથે ફરીથી પરણાવી હું મારા શુદ્ધ કુળમાં કલંક લગાડનાર નથી. ”

ઓ પાપી ! હું તને સારી રીતે ઓળખું છું. તું મનુષ્ય નથી પણ બયાનક રાક્ષસ છે. ”

જાલીમસિંહ—“ ઓ ખુદા ! શું મારો તિરસ્કાર ? ”

અમરસિંહ:—હા, તિરસ્કારની સાથે તને પારાવાર ધિક્કાર છે, દ્વિત્કાર છે; કારણ કે તું આ પૃથ્વીના બારરૂપ નરાધમ પ્રેત છે. ”

જાલીમસિંહ:—“ હજી સમજ, હાથે કરીને માથે મ્હોત માગી ન લે. જ્યારે લક્ષ્મી ચાંદ્રો કરવા આવે છે ત્યારે મ્હો ધોવા જનાર નાલાયક મૂર્ખ ગણાય છે. અમરસિંહ ! વિચાર કરીને જો કે તું અત્યારે મારા પંજમાં ફસાએલો છે. તારું મરણ-જીવન મારા હાથમાં છે. ”

અમરસિંહ:—“ ઓ ગર્વથી કુલેલા ગધેડા ! નકામો લવારો શા માટે કરે છે ? આ વીર તારાથી લેશ માત્ર પણ ડરનાર નથી. જા, તારાથી થાય તે કરી લે. હું સામી છાતીએ તારી સામે ઉભો છું. ”

જાલીમસિંહ:—“ આ તારી ઉદ્ધતા છ તને બયાનક કષ્ટમાં હડસેડશે. તારું મ્હોત બચાવે રીતે થશે; હજી પણ કહું છું કે સમજ. ”

“ અને હું પણ તને શીખામણ રૂપે કહું છું કે મારા રાજધિ-રાજતું કહેવું કપુલ કર, નહિં તો તારે શ્રીભૈરવદાદના બળીદાન રૂપે અગ્નિ કુંડમાં હોમાવું પડશે. તે ત્રાસદાયક વેદના તારાથી શી રીતે સહન કરી શકશે ? ” ભૈરવાચાર્ય વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

અમરસિંહ:—“ ક્ષત્રિય પુત્ર પ્રાણ કરતાં ધર્મને વિશેષ શ્રેષ્ઠ સમજે છે. તમારા બયાનક દુઃખની મને લગીર પણ દરકાર નથી. તમારાથી બને તો આ ક્ષણેજ મને બડબડાટ સળગતા અગ્નિકુંડમાં હોમી દો. અરે ચાહે તો આ શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખો; પરંતુ હું ધર્મથી વિમુખ થનાર નથી તે નથીજ. ”

જાલીમસિંહ:—“ હું પુષ્પાવતીને પરાણે પરણીશ તો તું શું કરીશ ? ”

અમરસિંહ:—“ ચંડાળ ! ચૂપ કર. તારા મુખમાંના એક પલ્લુ ઝેરી શબ્દ હવેથી મને સંભળાવીશ નહિ. ઓ પાપના પુતળા ! તારો કાળ હવે નજીકમાંજ છે, ઘણું કરે તે થોડાને માટેજ. નિર્દોષ જનોને ત્રાસ આપનાર કર્મ ચંડાળ ! સાંભળ:—

“ હૃદયી વધુ જે ખીલતા તે જાણુજે કરમાય છે,
દુનિયા મહિ અપશય લઇ કુકર્મીઓ સપડાય છે. ”

પક્ષલતા.

જાલીમસિંહ:—ઓ અભાગી ! હવે તું પણ જેજે મારો સપાટો, હું તારા દેખતાંજ તારી પુષ્પાને બ્રષ્ટ કરું છું કે નહિ ? ”

“ ઓહ ! હું આ શું સાંભળું છું ? ” આમ જોલી અમરસિંહ હાથ ઉંચાં કરી પુનઃ જોલી ઉઠ્યો:—“ ઓ જગત્ પિતા ! તમે શું જોઇ રહ્યા છો ? ઓ આકાશમાં ભ્રમણ કરતા સૂર્યદેવ તમે આ શું સાંભળી રહ્યા છો ? હાય ! એક ~~જોલી~~ તેની ~~જોલી~~ નિઃશંકમાં અત્યારે કેવા હલકા શબ્દો સાંભળી રહ્યા છે. ઓ ભૂદેવી ! તું જે વિભાગમાં ચિરાઈ મને તારા પેટમાં સમાવી દે. ઓ સૂર્ય ! મને આ ક્ષણેજ જાણીને ભજ્ન કરી નાખો. આ પાપીના શબ્દો મારાથી વધારેવાર સાંભળી શકાતા નથી. હાય શું કરું ? બંધનમાં બંધાઈ પાપીના પંજમાં સપડાયો છું, ” આમ જોલતો અમરસિંહ નીચું જોઈ અશ્રુ વરસાવવા લાગ્યો, એવામાંજ તેની સામે જોઈ પુનઃ જાલીમસિંહ જોલ્યો:—કાં ? નીચું જોઈ શું કરે છે ? નકામો શામાટે કષ્ટથી રોળાય છે ? વિચાર તો કર કે પુષ્પાને પરણાવવામાં તારું શું જાય છે ? શું હું તારી જાતને નથી ! શું પુષ્પા મારે લાયક નથી ? ”

“ ઓ વિષયાંધ ! મહે તને અનેક વખત જણાવ્યું છે છતાં શામાટે વારંવાર પૂછ-પૂછ કરે છે ? ક્યાં હંસણી અને ક્યાં કાગડો ? ક્યાં એક નિર્દોષ કન્યા અને ક્યાં એક પ્રેત ? પાપાત્મા ! મારી પુષ્પા પવિત્ર છે ! તું પિશાચ છે. તેનામાં દેવનો વાસ છે, તારામાં દૈત્યનો વાસ છે. ” અમરસિંહે ક્રોધથી કહ્યું.

જાલીમસિંહ:—“ ઓ બેઅદબ ! તારી જીભ હદ ઉપરાંત જાય છે, યાદ રાખજે કે તેનું ફળ વિપરીત છે. આટલું-આટલું કહેવા છતાં તું સમજતો નથી એથી મને સમજાય છે કે તારી બાગ્ય દેવીએ ભયંકર રૂપ ધારણ કર્યું છે, તારા મ્હોતની નહિયત તારા શિર પર વાગી રહી છે; જસ તેજ કારણથી તારી આવી અવળી યુદ્ધિ થઇ રહી છે. ”

અમરસિંહ:—“ મને મરણની લેશ માત્ર પરવાહ નથી. શું ત્હેં સાંભળ્યું નથી કે:—

જે ઉગ્યું તે આથમે ખીલ્યું તે કરમાય
એહ નિયમ અવિનાશનો જે જાયું તે જાય.
દ્રૂજવતા ધમ-ધમ ધરા, પડતા જેના પાય
એવા નર ઉપડી ગયા, જે જાયું તે જાય.
રાવણુ સરખા રગડમધ્ધ, બળીયા બળી સમ રાય;
કાળે કુટયા પલકમાં, જે જાયું તે જાય.

કાવ્ય કૌસ્તુભ.

જાલીમસિંહ ! હું મરણને મળવા તૈયાર છું. વળી તું કહે છે કે બાગ્ય દેવી ભયંકર થઇ છે; પણ તે મારી નહિ પણ તારી થઇ છે. કારણ કે તેના બૂલાવાથીજ તારી આવી વિપરીત યુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઇ છે, હા ! પાપી ! તારા પાપકર્મની સીમા નથી. ત્હેં અનેક નિરપરાધી જનોને

આ દુનિયાંની પાર ક્યાં છે. તારા જુલમથી હજારો ગરીબ જનો ભૂખે-તરસે વગડામાં રખડે છે. ઓ નરાધમ ! જો, આમ ઉંચે જો. સૂર્યનારાયણ તારા પેશાચિક કર્મોથી તારી સામે લાલચોળ નેત્રોએ જોઈ રહ્યા છે. ઓ મદાંધ !

ગરીબ ગરદન મારતાં, તને ઉપજે નહિ ત્રાસ;
પાપી પ્રપંચી ધારજે, થાય જલ્દી તુજ નાશ.
કૂર કર્મ તહે અદકાં કર્યાં, છતાં હજી સમજે નહિ;
જો, જો, મદાંધ ઉર વિષે, આ ધરા તો ધ્રૂજી રહી.

જલીમસિંહ:—“ જસ ચૂપ થા. હું તારા શબ્દો હવે સહન કરી શકતો નથી. તારા શબ્દોથી મને આગ લાગી છે. તહે હાથે કરી માથે મ્હોત માગી લીધું છે.

વહી વિષ વચનથી, મરણ મુખમાં જાય છે,
સમજજે પુઢા મન મહી કે કાળ ઝટ તુજ થાય છે. ”

અમરસિંહ:—“ ઓ ગુમાની ! તારાથી શું થનાર છે. આ પુઢાતું જળ જોવું હોય તો છૂટો કરી સામે આવી જ.

કરતાં છૂટો વીરને, કટકા કોડ કરે તારા,
પાપી પછાડું પલકમાં, હાથ જુવે તું મારા.

જલીમસિંહ:—“ મરણ પાસે આવે છે ત્યારે માણસ નકામે લવારો કરે છે. સિપાહીઓ ! જાઓ, આને અહિંથી લઈ જાઓ અને આજથી આઠમા દિવસે તેને ભૈરવનાથના મંદિરે હાજર કરજો. ત્યાં તેનું જાળિદાન આપવામાં આવશે. કાં ખૂર ને ગુર મહારાજ ? ” કહી જલીમસિંહે ભૈરવાચાર્યની સામે જોયું.

ભૈરવાચાર્ય બ્રકુટી ઉંચે ચઢાવી બોલ્યો—“ હા, હવે એમજ કરવું પડશે. આ અભીમાની રાજાનું શ્રી ભૈરવને લોહીપાવું પડશે, જસ હવે તેને લઈ જાઓ.

અને મહારાજના કહ્યા મુજબ તેને મારા મંદિરમાં ભોગ આપવાની જગ્યાએ હાજર કરજો.” સિપાહીઓ અમરસિંહને લઇ ચાલ્યા ગયા, તેમના ગયા પછી ભૈરવાચાર્યે અને રાજા જાત્રીમસિંહે ઘણી વાર સુધી વાતો કર્યા કરી. વાતોને અંતે તેઓ ત્યાંથી ઉઠી રાજમહેલ તરફ ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

એક ભેદી વૃદ્ધ પુરૂષ.

મહિસાગરના કોતરોમાંના એક ઉંડાણ ભાગના ચોગાનમાં મનહર તથા તેની સાથેનો બ્રાહ્મણ કે જેનું નામ સોમેશ્વર હતું તેઓ એક વૃદ્ધ નીચે બેસી વાતો કરી રહ્યા છે. પેલી ભેદ ભરેલી રમણી તેમને આ અગમ્ય કોતરમાં લઇ આવી છે. મનહર અને બ્રાહ્મણ તે રમણીની રાહ જોઇ બેસી રહ્યા છે; કારણકે તે ભેદ ભરેલી રમણી તેમને આજે તેના ગુરૂની પાસે લઇ જનાર છે. હજી સુધી તેઓ જાણી શક્યા નથી કે આ રમણી કોણ છે. તેમને આ કોતરમાં રહે આજે બે દિવસ થઇ ગયા છે. બરાબર સમય થતાં ભેદ ભરેલી રમણી તેની સાથે દસ માણસો લઇ તેમની પાસે આવી. તે દસે માણસોએ કાળા જબ્બા ઝોઢી હાથમાં ખુલ્લી તલવારો પકડેલી હતી.

આજે તે રમણી કંઇક આનંદમાં હોય એમ જણાતું હતું, તેણે હસ્તે વદને મનહર સામે જોયું. મનહર તેની સામે દયાદ્ર નેત્રે જોઇ રહ્યો, તેના મનનો ભાવ સમજી તે રમણીએ કહ્યું:—“મનહરરાય ! તમે ગભરાશો નહિ હો. હું ક્ષત્ર નથી પણ મિત્ર છું. મારું સર્વ કાર્ય પરાપકાર્યજ છે, તેની તમને આગળ ઉપર ખચર પડશે.”

“દેવબાળા ! હું ક્ષત્રિય પુત્ર છું. બધું વસ્તુ છે ને ઝોળખતો

નથી, પણ હાલમાં આવી પડેલાં સંકટોથી આ હૃદય સંતપ્ત થએલું છે. તમે કહો છો કે હું શત્રુ નથી પણ મિત્ર છું; તો અમને આવી રીતે આ અગોચર સ્થાનમાં લાવી રાખવાનું શું કારણ છે? બાળા! તમે સુંદરતાની દેવી છો; તમારું હૃદય દયાથી ભરપૂર છે એ હું સારી રીતે સમજી ગયો છું. તમે અમને જ્યાં લઈ જશો ત્યાં આવીશું” આટલું કહી મનહર તેની સામે જોઈ રહ્યો.

“મનહરરાય! હું તમને એવા સ્થળે લઈ જનાર છું કે જ્યાં તમારું શ્રેય થવાનો સંભવ છે! ત્યાં જવાથીજ તમારી ઉપર છવાયેલાં દુઃખ વાદળ દૂર થશે અને તમારા શત્રુઓનો નાશ થશે. માટે હવે વિશ્વંય કર્યા વિના મારી સાથે ચાલો.” કહી તે રમણીએ તેના માણસોને ચાલવાની ઇશારત કરી. કાળા જખ્ખા ધારીઓ આગળ ચાલવા લાગ્યા, તેમની પાછળ રમણી, મનહર અને સોમેશ્વર ચાલવા લાગ્યાં. રસ્તે ચાલતાં મનહરે સધળી વાત તે રમણીને કહી સંભળાવી, વાત સાંભળી તે રમણીએ કહ્યું, “હું સધળું જાણું છું. પાપીઓનો પરાજય હવે નજીકમાં છે”. કહી તેણે મનહરને આશ્વાસન આપ્યું.

એવી રીતે ચાલતાં-ચાલતાં તેઓએ એક ઉંચા અને લાંબા કોતરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે કોતરમાં તેઓ થોડેક દૂર ચાલી એક યોગાનમાં આગ્યાં. આ યોગાનમાં અનેક વૃક્ષો ઉગેલાં હતાં. ગાઠી ઝાડી તો એટલી બધી હતી કે ત્યાં તડકાનું તો નામજ નહોતું. સર્વત્ર શીતળતા વ્યાપેલી હતી. ખરા ઉન્હાળામાં પણ આ સ્થળે ગરમી લાગતી નહોતી. ત્યાં આગળ એક અશોક વૃક્ષ આવેલું હતું. તે વૃક્ષની નીચે સધળાને ઉભા રહેવાનું તે રમણીએ સૂચવ્યું. મનહરે તે વૃક્ષ સામે જોઈ રમણીને કહ્યું:—“આ વૃક્ષનું નામ અશોક છે! તેથી હું ધાંકું છું કે હવે મારો શોક દૂર થશે!”

“ હા, મારું ધારવું પણ એવુંજ છે. મનહરરાય ! તમે બહુ દુઃખી થયા હો એમ જણાય છે. ” કહી તે રમણીએ મુખ મલકાવ્યું.

મનહર જવાબ આપવાને બદલે તે રમણીય સુંદરીની સ્થામે જોઈ રહ્યો. તેને પોતાની સામે જોઈ રહેશે. જોઈ રમણીના હૃદયમાં પણ કંઈક અવનવો આનંદ થતો હતો, તે હસ્તે વદને મનહરની સામે નિહાળી બોલીઃ—“ હવે આપણે થોડીકવાર અહિંજ ઉભુ રહેવું .પડશે. ” કહી તેણે સંશ્લેષક અવાજ કર્યો; કે તે અવાજના પ્રતાપે એક હૃષ્ટ-પુષ્ટ માણસ ઝાડીમાંથી દોડી આવી ત્યાં ઉભો રહ્યો. રમણીએ તેના કાનમાં કંઈક ખાનગી વાત કરી. વાત સાંભળી તે માણસ માથુ ખંજવાળતો આગળ ચાલવા લાગ્યો. તેની પાછળ સઘળું મંડળ ગમન કરવા લાગ્યું. મનહરની સાથેનો બ્રાહ્મણ તો આ બધું નિહાળી આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ ગયો. તેને વિક્રમરાજની વાત યાદ આવી કે વિક્રમરાજ પણ આવી રીતે એક અગોચર સ્થળે સપડાઈ દેવના મુકામે જઈ ચઢ્યો હતો. બોળો બ્રાહ્મણ તે રમણીને દેવી માનવા લાગ્યો, તે મુંઝે મોઢે મનહરની સાથે ચાલતો હતો. આખરે સર્વ મંડળ એ ઝાડીને પસાર કરી એક મોટા મયદાનમાં આવીને ઉભું. ત્યાં આવતાંજ આગળ ચાલતા માણસે રણશીંગાનો અવાજ કર્યો. એ અવાજ ચારે તરફ ફેલાઈ રહ્યો. જેત જેતામાં તો ત્યાં અસંખ્ય માણસો નીકળી આવ્યા. ત્યાંનું મયદાન માણસોથી ચિકાર ભરાઈ ગયું. સઘળા માણસોએ હથીઆર ધારણ કરેલાં હતાં. સૌને મોખરે એક વૃદ્ધ પુરૂષ ઉભેલો હતો. તેના વાળ ધોળા પુણી જેવા જણાતા હતા, મુખ ગૌર હતું. વૃદ્ધાવસ્થાને આધિન થએલા એ પુરૂષના મુખ પર હજી યુવાનીનું તેજ ચળકી રહ્યું હતું. તેણે સફેત ધોતીયું પહેરેલું હતું. શરીર પર ખીજું એક ધોળું વસ્ત્ર ઓઢેલું હતું. તેનું માથું ઉઘાડું

હતું. આવો તેજસ્વી વૃદ્ધ પુરૂષ સૌની આગળ ગંભીર મુખમુદ્રાથી ઉભો રહ્યો હતો. રમણીએ તેને માથું નમાવી નમન કર્યું. નમન પ્રતિકારમાં તે પુરૂષે તેને માથે હાથ મૂકી પૂછ્યું:—“બહેન ! પેલું કામ પૂરું કરી આવી કે ?”

“હાજી, જીઓ.” કહી તે રૂપસુંદરીએ મનહરની સામે આંગળી કરી. તે વૃદ્ધ પુરૂષે મનહરની સામે જોયું. તેને અપાર આનંદ થયો હોય એમ જણાવા લાગ્યું. તેણે કહ્યું:—“મનહરરાય ! મનમાં બય રાખીશ નહિ હાં કે.”

મનહરને તેનો અવાજ પરીચિત લાગ્યો. તે વિચારમાં પડ્યો અને અંતે કંઈક યાદ આવતાં બોલી ઉઠ્યો:—“અરે હા ! હું આ શું જોઉં છું. અરે ! તમે તો તેજ મહા પુરૂષ છો કે જેને.....”

મનહર આગળ બોલવા જાય કે તરત રમણી બોલી ઉઠી:—“મનહરરાય ! આ મહાત્માને આખું જગત ઓળખે છે. તેમની કૃપાથીજ તમે સુખી થશો. માટે હવે વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કર્યા વિના તે જે આચાર કરે તે બળવવાને તત્પર થાઓ.”

“હું તેમની આચાર ઉઠાવવાને સદા તૈયાર છું; પણ તે પહેલાં મારા બે પ્રશ્નના ખુલાસા કરવાને ઈચ્છું છું.” મનહરે હાથ જોડી કહ્યું.

“મનહર ! તારે જે પૂછવું હોય તે બેલાશક પૂછ. હું તારા પ્રશ્નનો ખુલાસો કરવાને તૈયાર છું.” વૃદ્ધ પુરૂષે જણાવ્યું.

“આપ મહા પુરૂષને આવા વિકટ સ્થળે આ બળવાન માણસોની સાથે રહેવાનું શું કારણ છે ? શું આપને કોષ્ટએ અન્યાય આપ્યો છે કે જેથી આપને જંગલવાસ કરવો પડ્યો છે ?” મનહરે પૂછ્યું.

તે વૃદ્ધ પુરૂષે થોડીકવાર વિચારમાં પડી કહ્યું:—“મહેં જીવમી જાલીમસિંહને આ પૃથ્વી પરથી વિદાય કરવાની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

તેના જીવ્મથી સમસ્ત દેશ ખગબળી રહ્યો છે. તે નરપિશાચના પાપ કર્મની સિમા નથી. મનહર ! તું અને રાજકુમાર પુષ્પાયુધ એ જીવ્મીના પ્રપંચથીજ દુખમાં દટાયા છો. તે પાપીની નજર પુષ્પાવતી પર લાગેલી છે. હું...”

મનહર ઉસ્કેરાઈ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો:—“ શું તે પાપાત્મા પુષ્પાવતીને લેવા ઇચ્છે છે ? અરે શું તે સિંહની ગહન ગુફામાં હાથ ધાલવાને ઇચ્છે છે ? ખરેખર તેનો કાળજ તેને બૂલાવે છે. ”

“ પુત્ર શાન્ત થા અને મારી સઘળી વાત સાંભળ. ” કહી તે વૃદ્ધ પુરુષે પુષ્પાવતીના હરણની, રાજ અમરસિંહના ગુમ થવાની અને નગરમાં મચી રહેલા સઘળા ઉપદ્રવની વાત અથઘતિ તેને કહી સંભળાવી. મનહરનું લોહી ઉકળી આવ્યું. તે રાતો પીળો થઈ ગયો. તેનું સમસ્ત શરીર કંપવા લાગ્યું. તે ભયંકર ગર્જના કરી બોલી ઉઠ્યો:—“ ઓ નરાધમ ! ખરેખર તું રાજના રૂપમાં રાક્ષસ છે એની ખાત્રી મને પૂરેપૂરી થઈ ચૂકી છે. હા, તારાં નીચ કર્મોથી તારૂં હવે આવી બન્યું છે. ત્હેં સૂતેલા સિંહને થપ્પડ લગાવી જાગૃત કર્યો છે. તેનું પરીણામ શું આવે છે તે હવે જોઈ લેજે. આ વીર તને તારા કર્મનું ફળ ખરાખર ચખાડશે. ઓ પામર ! હું તને પાતાળમાં ચાંપીશ, ખસ આ વીરથી હવે સાવધ રહેજે. ” આમ બોલતા મનહરે આઠાશ સામે દ્રષ્ટિ કરી પુનઃ બોલવા માંડ્યું:—“ પરમાત્મન ! હું આપને સાક્ષી રાખીને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જ્યારે પાપી જલ્દીમસિંહને આ પૃથ્વીના પડ પરથી વિદાય કરીશ ત્યારેજ મારી સમશેર આન કરીશ, હું ખુલ્લી સમશેર પાસે રાખીનેજ પાપીને વિદારવા પ્રયત્ન કરીશ અને તેના લોહીથી હાથ રંગી મારી પ્રતિજ્ઞાની પૂર્ણાહુતી કરીશ. ” આમ બોલી તેણે વૃદ્ધ પુરુષની સામે જોયું.

વૃદ્ધ પુરૂષે તેની પાસે જઈ તેને શાન્ત કરી નીચે બેસાડ્યો; સોમેશ્વર મહારાજ મનહરનું રૌદ્ર સ્વરૂપ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમણે પણ પાસે આવી મનહરને શાન્ત કરવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો. વૃદ્ધ પુરૂષે સઘળા માણસોને નીચે બેસવાની આજ્ઞા કરી. સઘળા નીચે બેઠા અને વૃદ્ધ પુરૂષનાં વાક્ય સાંભળવાને આતુર થઈ રહ્યા. તે વૃદ્ધ પુરૂષે જીવમી જાલીમસિંહના જીવમનું હૃદય બેદક વ્રતાંત સઘળાને કહી સંભળાવ્યું. સઘળા માણસો પાપીના પૈશાચિક કર્મ સાંભળી ગુસ્સે થઈ ગયા અને એ પાપીને મારી નાખો, તેને કાપી નાખો વગેરેના પોકાર પાડી ભયાનક પ્રદેશ ગળવવા લાગ્યા. આ પ્રકાર ચાલી રહ્યો હતો; એવામાં એક સાધુ સ્વાંગ ધારણ કરેલ માણસ ત્યાં આવતો જણાયો. સઘળાની નજર એ આવનારની તરફ લાગી રહી. તે માણસ ઝડપથી પગ ઉપાડતો નજદીક આવી પહોંચ્યો અને વૃદ્ધ પુરૂષના ચરણમાં પડ્યો. તે વૃદ્ધ પુરૂષે તેને ઉભો કરતાં પૂછ્યું:—“ કેમ શું ખબર છે ? ”

તે માણસ કે જેનું નામ બેચરસિંહ હતું તેણે કહ્યું:—“ ગુરૂદેવ ! આપણે હવે વાર કરવાનો સમય રહ્યો નથી. પાપીએ પ્રપંચજન બરાબર બીછાવી છે. તેણે ચંપાનગર અને સત્યપુરને સ્મશાન ક્ષેત્ર બનાવવાનો દરાવ કર્યો છે. તે આ પખવાડીઆમાંજ મોટા સૈન્ય સાથે ચઢાઈ કરી કપટ યુદ્ધ કરનાર છે. ”

“ વાઈ, બીજા કંઈ સમાચાર છે ? મહારાજનો કંઈ પત્તો લાગ્યો ? ” વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યું.

“ હા, મહારાજ અમરસિંહ તે દુષ્ટના દગાના ભોગ થઈ કારાગૃહમાં પૂરાયા છે; અને વળી મહેં એમ પણ સાંભળ્યું છે કે અઠવાડીયામાં તેમનો ભેરવના બળીદાન રૂપે વધ થનાર છે. હું.....”

મનહર અકળાઈને બોલી ઉઠ્યો:—“ શું મહારાજ અમરસિંહનું

મૃત્યુ થનાર છે ? અરે તેમનું મ્હોત નીપજવનાર આ ભુતળમાં કોણ છે ? ગુરૂ મહારાજ ! મને આજ ક્ષણે રજા આપો. હું અત્યારેજ મધુપુર તરફ જવાને ઇચ્છું છું. હું તે પાપી પ્રપંચીને અત્યાચાર વધારે વખત સહન કરી શકતો નથી. તે દુષ્ટાત્માના પાપકર્મથી આ પૃથ્વી કંપી રહી છે. તેનો કાળ નજદીક આવી પહોંચ્યો છે. મહારાજ ! મને કૃપા કરી એક સમશેર આપી જલ્દીથી જવા દો. ” આમ બોલતો મનહર વૃદ્ધ પુરુષની સામે જોઈ રહ્યો. તે આકળ-ચિકળ થઈ ગયો. તેની આંખોમાંથી અગ્નિના તનખા ઝરતા હોય એમ જણાવા લાગ્યું. તે વૃદ્ધ પુરુષે તેની એવી દશા નિહાળી કહ્યું:—“ મનહર ! તું આટલો અકળાઈ શાને જાય છે ? જે સમય જાય છે એમાંજ તે જુદમી રાજના મૃત્યુની ઘડીઓ ગણાય છે. પુત્ર ! તું શાન્ત થા અને હું કહું તે સાંભળી તે પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર થા. ” કહી તે વૃદ્ધ પુરુષે તેને છેક નજીક બોલાવી તેના કાનમાં થોડીકવાર સુધી કંઈક વાત કહી. મનહરે માથું હલાવી હા પાડી. તે પછી તે વૃદ્ધ પુરુષે પેલી રમણીને પાસે બોલાવી તેના કાનમાં કંઈક સૂચના કરી. સૂચના સાંભળી તે રમ્ય રમણીએ મુખ મલકાવી મનહરના સામે જોયું. તેણે એવી તો કાતીલ નજરથી મનહરના સામે જોયું કે જેનો અનુભવ મનહરને પ્રથમજ થયો હતો. તેણે તત્કાળ નીચે નિહાળ્યું. એવામાંજ તે સ્વર્ગની સુંદરીએ મોહક સ્વરે પૂછ્યું:—“ મનહરરાય ! હવે આપણે ચાલીશું કે ? ”

“ હા, તમારી વારેવાર છે; પરંતુ અત્રેથી જતાં પહેલાં આપણે કેટલાંક હથીઆરોની જરૂર છે. ” મનહરે જણાવ્યું.

“ હાં, તમે ઠીક સંભાળ્યું. ” કહી તે રમણીએ ત્યાં બેઠેલા એક માણસને હથીઆર લાવવાની આજ્ઞા કરી. તે માણસે થોડી

વારમાં તલવાર-જમૈયો-પિસ્તોલ વગેરે શસ્ત્રો લઈ આવ્યો. પિસ્તોલ-જમૈયાને બન્નેએ કમ્બરમાં રથાન આપી ઉપર કાળા કામળા ઝોઢી લીધા. તેમણે તલવારો સાથે રાખી નહિ. બન્નેએ તૈયાર થઈ ગુર મહારાજ સામે જોયું. તે વૃદ્ધ પુરૂષે સજ્જન નયને તેમનો વિજય ઇચ્છી જવાની આજ્ઞા આપી. બન્ને જણાએ માથું નમાવી ત્યાંથી મનન કર્યું. સોમેશ્વર મહારાજ ગુરની સેવા કરવાને ત્યાં રહ્યા. તેમના ગયા પછી તે વૃદ્ધ પુરૂષ પણ ઉભો થઈ સધળા સાથે એક દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યો અને થોડી વારમાં તો ઉંચાં કોતરોમાં કંઈક અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

જલ્મીમસિંહના સરદારનું કેદ પકડાવું.

સવારના દશેક વાગ્યાનો સુમાર છે. સૂર્યભગવાન ધીમે ધીમે સપ્ત થતા જાય છે. આ વખતે મહીસાગરની અગમ્ય બેખડોમાં આવેલા એક મોટા મયદાનમાં જલ્મીમસિંહનો કો શત્રુ ધર્મસિંહ તેના સેવકોની વચ્ચમાં વાતો કરતો બેઠેલો છે. કદાવર બાંધાના પહેલવાનો ખુલ્લી સમશેરો હાથમાં પકડી તેની આસપાસ ઉભા રહ્યા છે. ધર્મસિંહની જોડે સત્યપુરનો યુવરાજ પુષ્પાયુધ બેઠેલો છે. પુષ્પાયુધ જુહમી જલ્મીમસિંહના કૂર કર્મો ધર્મસિંહને સંભળાવી રહ્યો છે. નરપિશાચનાં જુહમી કામ સંભળાવી ધર્મસિંહનો મહેરો ગુરસાથી લાલચોળ થઈ રહ્યો છે. બાદ પુષ્પાયુધે પોતાની વાત પૂરી કરી પૂછ્યું:—
“ પ્રતાપી સરદાર ! હવે આપ મને જણાવો કે તે નરાધમ રાજાએ આપનું કેવા પ્રકારે અનિષ્ટ કર્યું છે. ”

ધર્મસિંહ થોડીકવાર શાન્ત રહી બોલ્યો:—“ રાજકુમાર ! હું

શું કહું, તે નરાધમના અત્યાચારની સીમા નથી. તે આ પૃથ્વીપર જન્મેલો માનવના રૂપમાં રાક્ષસ છે, તું સારી રીતે જાણે છે કે હું એક નાના નગરનો ઠાકોર હતો. મારી ઉપજ થોડી હતી છતાં હું સંતોષથી દિવસો નિર્જનન કરી મારી પ્રજાનું પુત્ર પેરે પાલન કરતો હતો. એ અરસામાં જલ્મીમસિંહ મારા નાનકડા નગરમાં તેના રસાલા સાથે ખંડણી લેવા આવ્યો. તેનું મહેં સારી રીતે સન્માન કર્યું. તેણે ખંડણીની માગણી કરી. તે વખતે બચકર દુકાળ પડવાથી કંઈ પાક થએલો નહોતો. એથી મહેં મારી રૈયતની પાસેથી લેવાની મહેસુલ પણ માફ કરી હતી. મહેં તે નરાધમ રાજાને સધળી સ્થિતિ સમજાવી. પણ તેના હૃદયમાં કંઈ વાત ઉતરી નહિ. તેણે સખ્ત શખ્તોમાં મારી પાસે માગણી કરી. મહેં તેના કલાવાલા કરી જણાવ્યું કે હું આવતી સાલ આપીશ પણ તેણે માન્યું નહિ. હું મારા મહેલે આહ્વે ગયો. તે પિશાચે તેના સરદારોને હુકમ આપ્યો કે નગરના લોકોના ઘરમાં પેશી જે માલમીલકત નજરે પડે તે લૂંટી લ્યો. રાજાનો હુકમ મળતાંજ લાંચીયા સરદારો ભૂખ્યા વરૂની માફક નગરમાં દોડી ગયા અને લોકોના ઘરમાં પેશી જે આવે તે લૂંટી રૈયતને ત્રાસ આપવા લાગ્યા. રૈયત ત્રાહ-ત્રાહ પોકારવા લાગી. મારાથી તેનો આવો જુલમ જોઈ શકાયો નહિ. તરત હું મારા બસો બખ્તરીયા સરદારો સાથે ઘોડે ચઢ્યો અને તે અધર્મીના માણસોને વીણી-વીણીને મારવા લાગ્યો. તેના નામદ માણસો નાશવા લાગ્યા. મહેં જલ્મીમસિંહને પકડી મન માનતી શરતો કરાવી લેવાનો વિચાર કર્યો. હું થોડીવારમાં જ મારા સરદારો સાથે નગરની બહાર તેના તંબુએ આવ્યો. અને જોઈ તે દુષ્ટના હાંજ ગગડી ગયા. તેની પાસે ફક્ત પચાસેક માણસો જીવતાં રહેલાં હતાં.

તે ઉધાડે પગે ત'બુઝાથી બહાર નીકળી મારી પાસે આવ્યો અને ધણાજ નમ્ર શબ્દોમાં મારી સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. તેણે મારી પાસે ચઢેલી ખંડણી લેવાને ના પાડી. મારી રૈયતનું જેટલું ધન લૂંટાયું હતું તે સમગ્રું મને પાછું આપ્યું. મહેં ખંડણી નહિ લેવાની સહિ કરાવી લીધી. અમે અરસ્પરસ મળી-ભેટી વાતો કરવા લાગ્યા. તે દુષ્ટે મને તેની જોડે બેસાડી સાઈં માન આપ્યું. હું તે કપટીના કારસ્થાનથી ભોળવાયો. બાદ તેની સાથે ધણીવાર વાતો કરી સાંજના સમયે છૂટો પડ્યો, તે નરાધમ પણ તેના રસાલા સાથે મધુપુર જવાને ઉપડી ગયો. આ વાતને થોડાક દિવસ વીતી ગયા. હું એક દિવસે મારા સરદારો સાથે સભા ભરીને બેઠો હતો. એવામાં એકાએક સમાચાર આવ્યા કે મધુપુર તરફથી મોટું લશ્કર આવે છે. હું આશ્ચર્ય પામ્યો અને દુષ્ટની દુષ્ટતાના વિચાર કરવા લાગ્યો. તેણે કરેલા કરારનો ભંગ કર્યો હતો. તેણે સહિ કરેલા કાગળને ચીંથઈ સમગ્ર ફાડી નાંખ્યો હતો. હું મારા સામંતો સાથે તેની ભેટ લેવાને તૈયાર થયો. તેની સાથેના યુદ્ધમાં વિજયની આશા નહોતી, મરણ નક્કી છે ધારીને હું મારા સ્નેહિતજનોને ગાઢ આલિંગનથી ભેટ્યો. મહેં મારી સગર્ભા રાણીને પચીસ અંગ રક્ષકો સાથે નિર્ભય સ્થાને મોકલી દીધી. મારે જે કરવાનું હતું તે કરી હું તૈયાર થયો. હું મારા સામંતો સાથે તેની ભેટ લેવાને નગરના પાદરે ઉભો. ત્યાંજ મને તે દુષ્ટ રાજના દૂતની સાંથે મેળાપ થયો, તે દૂતે મને એક પત્રિકા આપી. પત્રિકામાં તે જીવમ-ગારે લખ્યું હતું કે “ જો તારે તારો જીવ બચાવવો હોય તો અવળા હાથ બાંધી ઉધાડે પગે મારી પાસે આવી મારા પગમાં પડ. ” આવું વાંચતાં જ હું ઉશ્કેરાઈ ગયો. વીરપુત્ર આવું અધમ કાર્ય કદાપિ કરશે જ નહિ. કહી મહેં રૌદ્ર ગર્જનાથી મારા સરદારોને શત્રુઓ પર દ્વેદી

પડવાની આજ્ઞા કરી. મારા રાજ્યભક્ત સરદારો કારમી કીકીયારી કરી તેના સાગર સમાન સૈન્યપર ટૂટી પડ્યા. સાગરમાં નાનકડી નદી સમાય એ પ્રમાણે મારા સરદારો શત્રુદળમાં પ્રવેશી કાળો કેર વર્તાવવા લાગ્યા. યુધ્ધ ઘણીવાર લંબાયું. મારા સૂરા સરદારોએ શત્રુના ઘણા સૈનિકોનો કચ્ચરઘાણ કાઢી નાખ્યો; પણ આખરે તેઓ પૂર્ણ પરાક્રમ દર્શાવી સ્વર્ગે સંચર્યા. હું ચારે તરફથી શત્રુઓથી ઘેરાઈ યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. મહેં મરણનોજ નિશ્ચય કરેલો હતો. એક મરણીયો સોને ભારે એ પ્રમાણે મહેં અનેક શત્રુઓને યમસદનમાં પહોંચતા કરી દીધા. એવામાં પાછળથી મારા ખમામાં ગોળી વાગી. હું સર્વાંગે જખમી તો થએલો જ હતો. એથી હું જમીનપર પટકાઈ પડ્યો. શત્રુઓ મારી નજીક દોડી આવ્યા. મારાં હથીઆર છીનાવી લઈ મને દોરડાથી બાંધવામાં આવ્યો. હું તે વખતે બે શુદ્ધિમાં હતો. મને એક તંબુમાં લઈ જઈ સૂવાયો. હું થોડીવારે શુદ્ધિમાં આવ્યો. તે પાપીએ નગરમાં લૂંટ-ચલાવવાની ક્યારનીએ આજ્ઞા આપી દીધી હતી. લૂંટનો માલ લઈ તેના સૈનિકો ધીમે ધીમે એકઠા થતા હતા. મારા મનમાં અપાર કષ્ટ ઉત્પન્ન થતું હતું. હું મુંઝે મોઢે સર્વ પ્રકાર જોઈ રહ્યો. એવામાંજ તેનો દુષ્ટ સેનાપતિ લૂટેલો - માલ લઈ તેની સમિપ હાજર થયો. તે દુષ્ટ લુંટના માલ ઉપરાંત એક સુંદર બાળાને પકડી લાવ્યો હતો. મહેં તે પકડી આણેલી બાળા સામે જોયું. તે સુંદર બાળાને ઝાળખતાંજ મારા હૃદયમાં ચીરો પડ્યો. તે મારા પ્રધાનની પુત્રી હતી. તેનું નામ તિલોત્તમા હતું. હું ફાટી આંખે તેની રહામે જોઈ રહ્યો. જલ્મીમસિંહે તે કુમારિકાને તેની પાસે આવીને બેસવાનું કહ્યું. કુમારિકા બયથી જડ જેવી બની ત્યાં જ ઉભી રહી. આથી દુષ્ટ સેનાપતિએ તેને ધક્કો મારી રાજ્યની પાસે હડસેલી. રાજ્યએ હાથ લાંબો કરી તેને પકડી લીધી. તે બાળા થરથર ધ્રુજવા લાગી.

તેની આંખ્યોમાંથી શ્રાવણુ-ભાદરવો વરસવા લાગ્યો. કામાંધ જાલી-મસિંહ તેને હૃદયદાન દેવાને નજીક ખેંચવા લાગ્યો. તિલોત્તમાએ કારમી ચીશ નાખી. તેની ચીશથી મારાં રૂંવાંટાં ઉભાં થયાં. હું અશક્ત હતો છતાં માંડે લોહી ઉકળી આવ્યું. મહેં ભયાનક ઝૂમ મારી તે દુષ્ટ રાજાને દુષ્ટ કર્મ કરતો અટકાવ્યો. મારા પ્હાડી અવાજથી તેણે ચમકીને મારા સામે જોયું. એ તકનો લાભ લઈ તિલોત્તમા તેના પંજામાંથી છૂટી દૂર જઈને ઉભી રહી, આથી પુનઃ તે પાપાત્માએ તેને પકડી નજીક ખેંચી લાવવાની સેનાપતિને આજ્ઞા કરી.

છેવટે તે નિર્દોષ બાળાપર ત્યાં ધણો ગુદમ ગુજર્યો. મહેં ધણા ધમપછાડા માર્યા. મને ત્યાંથી લઈ જઈ કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવ્યો. ત્યાં મને સમાચાર મળ્યા કે પાપીનો ભોગ થએલી બાળાએ આત્મ-હત્યા કરી. મારા કોપનો પાર રહ્યો નહિ. હું અશક્ત હતો. હું ધણા દિવસ કેદમાં પડી રહ્યો. પાપી જાલીમસિંહે મને જીવનપર્યંત કેદમાં રાખવાનો હુકમ કર્યો. હું મહાન દુઃખમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. મને કેદખાનામાં છ માસ વિતવા આવ્યા. મારા જખમો રૂઝાઈ ગયા હતા. મહેં હરકોઈ ઉપાયે જોડમાંથી નાશી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. બાદ એક રાતના હું યુક્તિપૂર્વક હાથ પગની બેડીયો તોડી નાખી બહાર નીકળ્યો. બે સિપાહીઓ પહેરાપર હતા. મહેં પાછળથી તેમના પર અચિતો હુમલો કરી તેમને મારી નાખ્યા અને તેમનાં હથિયાર લઈ હું ત્યાંથી નાસી છૂટ્યો. મારા નાસી જવાની જાલીમસિંહને ખબર પડી. મારી શોધમાં તેણે ધણા સૈનિકોને દોડાવ્યા. હું ધણા દિવસો સૂધી કોતરૌમાં ભરાઈ બેઠો, બાદ ધીમે ધીમે મહેં માણસો એકત્ર કરી બહારવટું કરવા માંડ્યું. મારી રાણીને પણ આ રથને લાવીને રાખી છે. મહેં જાલીમસિંહનાં ધણાં ગામ લુંટી પુસ્કળ ધન એકઠું કર્યું અને તે ધનની રહાયતાથી માણસોની પણ ભરતી કરી.

આજે મારા નામથી જલ્મીમસિંહ ઘુલ્લ ઉઠે છે. કુમાર ! હું હવે ટુંકમાંજ મોટી ચઢાઈ કરી તેને બદલો આપનાર છું.” આટલી વાત કહી ધર્મસિંહ શાન્ત રહ્યો. પુષ્પાયુધે પણ ચઢાઈ લઈ જવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. એવામાં એક સાંઢણી સ્વાર શ્વાસભેર ત્યાં આવ્યો અને નીચે ઉતરી નમન કરી કહેવા લાગ્યો કે, “ મહારાજ ! હું આજે એક અગત્યના સમાચાર લાવ્યો છું, તે એ કે જલ્મીમસિંહનો મોટો સરદાર માધવસિંહ દક્ષિણમાંથી ખંડણી ઉધરાવી મધુપુર જાય છે. તેની પાસે પુષ્કળ માલ છે. માણસો પણ થોડા છે, જે આપણે તેનીપર હલ્લો કરીશું તો પુષ્કળ માલ મેળવીશું. ”

“ તે અહિંથી કેટલે દૂર છે. ? ” પુષ્પાયુધે પૂછ્યું.

“ આ કોતરની પેલી બાજુએ તે પડાવ નાખીને પડ્યો છે. ” સરદારે જણાવ્યું.

પુષ્પાયુધ જવાને તૈયાર થયો. ધર્મસિંહે સાથે આવવાની ઇચ્છા જણાવી. પુષ્પાયુધે ના પાડી તેમને ત્યાં રાખ્યા. બાદ ધર્મસિંહની આગ્રહ લઈ પુષ્પાયુધ સો સૈનિકો સાથે રવાને થયો, તે તેના સૈનિકો સાથે કોતરની બીજી બાજુએ નીકળ્યો. ત્યાંથી માધવાસિંહના માણસોનો કાફલો પડાવ નાખી પડેલો જણાયો. મધ્યાન્હકાળ થયો હતો. તાપ સખ્ત પડ્યો હતો. માધવસિંહના માણસો ખાઈ-પી વૃક્ષો તળે પડી બપોરા ગાળતા હતા. પુષ્પાયુધના સરદારે અચિંતા ધસી જઈ હલ્લો કરવાની સૂચના કરી; પણ વીર પુષ્પાયુધે જણાવ્યું કે આપણને એવી રીતે વર્તવું લાજમ નથી. જે મર્દ છે તે સામી છાતીએ લાઢે છે અને જે નામર્દ છે તે પાછળથી ધા કરે છે; માટે આપણે શત્રુઓને ચેતાવીને મારવા. ” આમ કહી વીર પુષ્પાયુધે ખભે બરાનેહું રથુશીંયું જોરથી ફાંક્યું. તેના સૈનિકોએ કાનને ફાડી નાખે એવી ગર્જના કરી. કોતરોમાં પડેલા માણ

રહ્યા. માધવસિંહના માણસો બેબાકળા બની જાગી ઉઠ્યા. માધવસિંહ પણ તંબુમાંથી બહાર દોડી આવ્યો. તેની નજરે સામેથી શત્રુઓ આવતા જણાયા. માધવસિંહ ગભરાઈ ગયો. તેને હુંટાઈ જવાનો ભય લાગ્યો. તેણે પોતાના માણસોને દ્રવ્યની પેટીઓનું રક્ષણ કરવાનું સૂચવ્યું. તેના માણસો નગદ સોનેયાથી ભરેલી ચાર પેટીઓની આસપાસ ખુલ્લાં શસ્ત્રે ઉભા રહ્યા. એટલામાં તો પુષ્પાયુધ તેના માણસો સાથે ત્યાં દોડી આવ્યો અને શત્રુઓને ધેરી માધવસિંહને ઉદ્દેશી બોલ્યો, “જે તમારે સઘળાને તમારો જીવ બચાવવો હોય તો આ ધનથી ભરેલી પેટીઓ અમારે સ્વાધીન કરી અહીંથી પસાર થઈ જાઓ. અમે નાહકનું તમારું લોહી રેડવાને નથી ઇચ્છતા.” તેનું બોલવું સાંભળી માધવસિંહ રોષ યુક્ત ચહેરે બોલ્યો, “હું જાણું છું કે તમે હુંટારા છો, તમે અમને હુંટીને સુખી થશો નહીં. આ કંઈ કોઈ કાચા પોચાનો માલ નથી....”

માધવસિંહને અધવચ્ચ બોલતો અટકાવી પુનઃ પુષ્પાયુધ બોલી ઉઠ્યો, “અમે આ જંગલના રાજા છીએ. અમે કોઈનાથી ડરતા નથી. આ માલ મધુપુરના રાજા જલ્દીમસિંહનો છે એ અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ, તે જીલ્લા રાજાએ રૈયતને રંજાડી હરામનું ધન મેળવેલું છે. તે હરામનું ધન હરામેજ જવું જોઈએ; માટે એક પણ શબ્દ બોલ્યા વીના આધા ખસી જાઓ.”

“અમે કોટી ઉપાયે અહિંથી દૂર ખસનાર નથી.”

“તો અમારે તમને બળાત્કારથી દૂર કરવા વીના ચાલી શકે એમ નથી.” આમ કહી પુષ્પાયુધે તેના માણસોને ટૂટી પડવાની આજ્ઞા આપી. સૈનિકો વાઘની માફક છલંગો મારી કુદ્યા. માધવસિંહના માણસો પણ અડગ થઈને ઉભા અરરપરસ યુદ્ધ મચી રહ્યાં. લગભગ

એક કલાકમાં તો પુષ્પાયુધના યોદ્ધાઓએ શત્રુઓનો સંહાર કરી નાખ્યો. માધવસિંહ પકડાઈ ગયો. તેને દોરડાથી બાંધવામાં આવ્યો. પુષ્પાયુધે સોનૈયાથી બરેલી પેટીયો લઈ ત્યાંથી કુચ કરી. તે થોડીવારમાં સધળા માલ સાથે ધર્મસિંહની છાવણીમાં આવ્યો. ધર્મસિંહે તેના માથુસો સાથે તેને આનંદથી વધાવી લીધો. ધર્મસિંહે એક મોટા વૃક્ષ નીચે સભા બરી. પુષ્પાયુધે સોનૈયાથી બરેલી પેટીયો રજી કરી. તેને તોડી જોતાં ધર્મસિંહના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેમણે આનંદના આવેશથી પુષ્પાયુધને ખેંચી પોતાની જોડે બેસાડ્યો, બાંધવાન માધવસિંહ નીચું વદન કરી વચ્ચે ઉભો રહ્યો હતો. પુષ્પાયુધે ધર્મસિંહને તેની ઓળખાણ પાડી. પાપીનો સરદાર પણ દુષ્ટજ હોવો જોઈએ ધારીને ધર્મસિંહે કરડી નજરે તેની સામે જોયું. માધવસિંહ તેની કરડી નજર જોઈ ધ્રુજી ઉઠ્યો. એવામાંજ ધર્મસિંહે તેને પૂછ્યું. “તમારું નામ શું?”

“મારું નામ માધવસિંહ છે.”

“તમે નરાધમ જલ્મીમસિંહના સરદાર છો કે?”

“હાજી.”

“તમે આ સધળો માલ ક્યાંથી લાવી ક્યાં લઈ જતા હતા?”

“મારા મહારાજાની આજ્ઞાથી હું દક્ષિણ દેશમાં ખંડીયાં રાજ્યોની ખંડણી ઉધરાવાને ગયો હતો અને ત્યાંથી આ સોનૈયા એકઠા કરી મધુપુર જતો હતો.”

“વારું તમે હવે કેવી સજા ખમવાને ધમ્મો છો?”

“હું જ્યારથી હુંટારાઓના હાથમાં કેદ પકડાયો છું, ત્યારથી જ મરવાનો નિશ્ચય કરી બેઠો છું, કારણ કે હુંટારાઓ ધણા કૂર હોય છે, તેમનામાં દયા તો મુદ્દલે હોતી જ નથી.” માધવસિંહે ગમગીન રહેરે કહ્યું.

“ સરદાર ! જેવો તારો રાજા પિશાચવૃત્તિનો છે તેવા અમે નથી. તારો રાજા દુષ્મન પર કદાપિ દયા દર્શાવતો નથી. તેણે મને પણ દુઃખ દેવામાં બાકી રાખી નથી. હું તેને અને તારા જેવા અધમ સરદારને જેટલું દુઃખ દઈ રીબાવું તેટલું ઝોણું છે. ” આમ કહી ધર્મસિંહે પુષ્પાયુધ સામે જોઈ પુછ્યું, “ કાં કુમાર ! આ દુષ્ટને શી સજા કરીશું ? ”

“ મહારાજ ! હું તો તેને છોડી મૂકવાની ઇચ્છા રાખું છું. દુષ્મન પર દયા દર્શાવવી એ વીર પુરૂષોનો ધર્મ છે. આ માધવસિંહ અહિંથી જો જીવતો જશે તો જો એ ખરો મનુષ્ય હશે તો તેના રાજાને નીતિને પથે લાવશે. ”

પુષ્પાયુધનું બોલવું સાંભળી ધર્મસિંહ આશ્ચર્ય પામી બોલ્યો, “ શત્રુને જીવતો જવા દેવામાં મહાન જોખમ સમાજેલું છે; છતાં હું તારી ઇચ્છાને મળતો થાઉં છું. માધવસિંહ ! તું આ કુમારની દયાથી આજે જીવતો રહી જાય છે. તું ભવિષ્યમાં સદાયરણ્વી થઈશ એમ હું ઇચ્છું છું. ”

માધવસિંહ ગળગળો થઈ બે હાથ જોડી બોલી ઉઠ્યો, “કૃપાળુ ! આપની દયા હું જીંદગી પર્યંત ભૂલનાર નથી. હું હવે તે દુષ્ટ રાજાની નોકરી કરવાને ઇચ્છતો નથી. હું આજથી આપની સેવાનો ઉમેદવાર છું. આશ્રય આપવો યા ન આપવો એ આપની મરજીની વાત છે. ” કહી માધવસિંહ ધર્મસિંહના ચરણમાં પડ્યો. ધર્મસિંહે તેને અભય વચન કરી ઉભો કર્યો અને થોડીક વાર દૂર બેસવાનું કહ્યું.

માધવસિંહ દૂર બેઠો. ધર્મસિંહે પુષ્પાયુધની સલાહ લઈ તેને ત્યાં રાખી ચારસો સૈનિકોનો સરદાર નીમ્યો. તે પછી માધવસિંહે રાજા

અમરસિંહને કેદ કર્યાની અને પુષ્પાવતીને પકડી લાવવાની વગેરે ઘણી બાબતો જલીમસિંહની ત્યાં જાહેર કરી. પુષ્પાવતી અને પોતાના પિતાના સંકટના સમાચાર જાણતાં પુષ્પાયુધ આગળ વિકળ થઈ ગયો. પુનઃ માધવસિંહે જણાવ્યું કે જે આપણે વખતસર કંઈ પણ કરી શકીશું નહિ તો રાજા અમરસિંહનો અને પુષ્પાવતીનો ઘણીજ ધાતકી રીતે અંત આવશે. જલીમસિંહનો ગુરૂ ભૈરવાચાર્ય તેમનું ભૈરવને બળીદાન આપનાર છે. માટે મારો વિચાર તો આજને આજ સૈનિકો સાથે મધુપુર જવાનો છે. તમે મારા પ્રત્યે લગીર પણ સંશય રાખશો નહિ. હું પાપ માર્ગને ત્યાગી હવે સુપથે ચઢ્યો છું. મારી આંખો આગળથી અંધકારનો પડદો અલગ થઈ ગયો છે અને તેથી હવે સારી રીતે સમજી શકું છું કે આ સંસારમાં જન્મ ધારણ કરી મનુષ્યને શુભ કર્તવ્ય કરવાનાં છે.” તેનાં વાક્ય સાંભળી ધર્મસિંહે કહ્યું, “માધવસિંહ ! જે મનુષ્ય છે તે તો સદા કર્તવ્યનું પાલન કરે છે, પણ જે મુઠ છે તેજ સદાકાળ અધમ માર્ગે ગમન કરે છે. તે અધમ મનુષ્ય પણ જે કદાચ તેના પૂર્વના શુભ સંસ્કાર હોય છે તો સત્સંગથી સુધરી તેની કીર્તિ વધારે છે. સરદાર ! અમે તમારામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો છે. અમને ખાત્રી છે કે તમારી મદદથીજ અમે જલીમસિંહનો પરાજય કરી અમારું વૈર વાળીશું.” આટલું કહી ધર્મસિંહે પુષ્પાયુધ સામે જોઈ કહ્યું, “વીરકુમાર ! તું આજ રાત્રે આપણા બહાદુર સૈનિકો સાથે મધુપુર તરફ ઉપડી જા. આ માધવસિંહ તને કેમ વર્તવું તે બતાવશે, હું તારી પાછળ બીજી મદદ લાધને આવી પહોંચીશ. કુમાર ! આપણો અવશ્ય વિજય છે એ સ્મરણમાં રાખજો.” કહી ધર્મસિંહે ઉભા થઈ રણ-શીંગાનો નાદ કર્યો, જેત જેતામાં બચંકર કોલાહલ મચી રહ્યો. ત્યાંનું કોતર સૈનિકોથી ઉભરાઈ ગયું. ધર્મસિંહે બાપણ કરી એકત્ર થવાનું કારણ સમજાવી પુષ્પાયુધની આજ્ઞા પાલન કરવાનું સંધળા સૂચવ્યું.

સનિકોએ શીર નમાવી આગા અંગીકાર કરી જયધોષ કર્યો. તે પછી સધળા જમી વરવારી રાત્રિ પડે મધુપુર તરફ જવાને તૈયાર થયા. પુષ્પાયુધ અને માધવસિંહ લોખંડી બખ્તર ધારણ કરી અશ્વો પર સ્વાર થયા, પુષ્પાયુધે કુંક વિચાર કરી માધવસિંહને સૈન્યને મોખરે ચાલવાનું કહ્યું. માધવસિંહ અશ્વ લઇ આગળ થયો. સૈનિકોએ જય ગર્જના પોકારી કુચ શરૂ કરી. થોડીવારમાં તો મનુષ્યોથી ચીકાર ભરાઈ ગયેલું કોતર જનવિહીન થઇ ગયું. ફક્ત ધર્મસિંહ અને થોડાક સૈનિકો ઉભા રહી જતા સૈન્યને જોઈ રહ્યા, બાદ તેઓ પણ ગુફામાં પ્રવેશી ગૂમ થઇ ગયા.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

“ અમલકાર. ”

સાયંકાળનો સમય છે. પક્ષીઓ કીલકીલાટ કરી રહ્યાં છે. ઉષ્ણતાનો નાશ થઇ સર્વત્ર શીતળતા વ્યાપેલી છે. દેવમંદિરોમાં આરતીયો ઉતરી રહી છે. અંધકાર ધીમે ધીમે અવનીપર પથરાય છે. આ વખતે મધુપુરમાં જાલીમસિંહના એક એકાન્ત મહેલના ઝોરડામાં પુષ્પાયુધની પ્યારી પત્ની પુષ્પાવતી શોક સમુદમાં ડુબી ચિંતાતુર ચહેરે બેસી રહી છે. તેનું ચંદ્ર સમાન તેજસ્વી વદન ચિંતા અને શોકથી નિસ્તેજ અને ફિક્કું પડી ગયેલું જણાય છે. તેની નજીક બે વૃક્ષા સ્ત્રીઓ બેસી તેને અનેક પ્રકારે સમજાવી રહી છે. તેમાં પ્રથમ આવેલી પેલી કુટણી વૃક્ષા પણ બેઠેલી છે.

પુષ્પાવતી આંખો બંધ કરીને બેસી રહી છે. વૃક્ષાઓના શબ્દો પર તેનું લગીર પણ ધ્યાન નથી. તે વૃક્ષા સ્ત્રીયો પણ અંતે કંટાળી ચૂપ

થઇ બેઠી, કોઇના સુખમાંથી એકપણ શબ્દ નીકળતો નથી. સમય સમયનું કામ કરવા લાગ્યો. એવામાં એકાએક પુષ્પાવતીના ઓરડામાં એક ભયંકર વેશધારી વિરૂપ સંન્યાસી આવો આવીને ઉભો રહ્યો. તેણે તેના આખા શરીરે ભખ ચોળેલી હતી. કપાળમાં કેશરી રંગનું અર્ધ ચંદ્રાકાર ત્રીપુંડ કરેલું હતું. તેણે તેના એક હાથમાં જાડો ધોકો અને બીજા હાથમાં ત્રીશુળ પકડેલું હતું. તેણે બનાવટી ઝટા અને દાઢી ધારણ કરેલી હોય એમ જણાતું હતું. પુષ્પાવતી અચાનક પોતાની સામે સંન્યાસીને ઉમેલો જોઇ સાવધ થઇ. તેણે બે હાથ જોડીને નમન કર્યું. સાધુએ હાથ લાંબો કરી આશિષ વચન કહ્યું. પુષ્પાવતીએ સંન્યાસી મહારાજને બેસવાનું આસન આપી કરુણસ્વરે પૂછ્યું, “ પ્રભુ ! આપનું આગમન મને અત્યારે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. કૃપા કરીને જણાવો કે આપનું આવવું શા કારણથી થયું છે ? ”

“ પુત્રી ! હું ફરતો-ફરતો અહિં આવી ચઢ્યો છું; ખાસ કાર્યને અર્થે આવેલો નથી. ” સંન્યાસી મહારાજે જણાવ્યું.

“ આપનું આવવું કઇ તરફથી થયું છે ? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

“ હું હિમાલય તરફથી ફરતો-ફરતો આ નગરમાં આવી ચઢ્યો છું. ” સંન્યાસી મહારાજે ગંભીર મુખે કહ્યું.

“ પ્રભો ! આ બાળકી ઉપર આપે ઘણીજ કૃપા કરી દર્શનનો લાભ આપ્યો. આપની કંઇ આજ્ઞા હોય તો જણાવો ? ”

“ બેટા ! શું કહું ? તારી સામે જેતાં મને કરુણા ઉત્પન્ન થાય છે, તું કંઇક દુઃખમાં હોય એમ જણાય છે. ”

“ હાલ હું ઘણા સંકટમાં છું. મારી ઉપર દુઃખનાં ઝાડ ઉગ્યાં છે. ” આટલું કહેતાં પુષ્પાવતી રડી પડી. સંન્યાસીએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું. “ સદાકાળ દુઃખ કોઇને રહેતું નથી. સુખની પાછળ

દુઃખ અને દુઃખની પાછળ સુખ ચાલ્યું આવે છે. બેટા ! ધીરજ ધરી જણાવ કે તને આ સુશોભિત મહેલમાં કેવા પ્રકારનું કષ્ટ છે ? ”

“ મહારાજ ! શું કહું ? મારા કષ્ટની અવધી નથી. હું સત્યપુર નગરના રાજા અમરસિંહના પુત્ર પુષ્પાયુધની સહ ધર્મચારિણી છું. મારા પિતા ચંપાનગરના મહારાજ છે. તેમનું નામ પુષ્કરરાજ છે. માઈ નામ પુષ્પાવતી છે. મને આ નગરનો રાજા જલ્મીમસિંહ હરણ કરી લાવી અહિં પૂરી મૂકી છે. તે મારી સાથે પુનર્લગ્ન કરવાને ઇચ્છે છે. હું ધર્મને શ્રેષ્ઠ સમજું છું. તે પાપીને જોતાં જ ધિક્કારું છું, આથી તે દુષ્ટાત્મા મને અત્યંત સંતાપી રહ્યો છે. વળી મહેં એમ પણ સાંભળ્યું છે કે તેણે મારા પૂજ્ય શ્વસુરને અને મારા પ્રાણનાથને ભયંકર સંકટમાં સપડાવ્યા છે. પ્રભુ જાણે કે તેમનું શું થયું હશે ? તેમના વિચારથી આ પ્રાણ ગભરાય છે. મને કંઈપણ ચેન પડતું નથી. હું નિરાધાર છું. ” કહી પુષ્પા પુનઃ આવળુ ભાદરવો વરસાવવા લાગી.

સંન્યાસી તેની સામે જોઈ બોલ્યો, “ બેટા ! ઇશ્વરની કળા અગમ્ય છે. તે જે કરે છે તે સાઈ જ કરે છે એમ સમજીને તારે મન વાળ્યા વિના છૂટકો નથી. ” કહી તે સંન્યાસી મહારાજે આંખો બંધ કરી ધ્યાન ધર્યું. પુષ્પાવતી તેનો આડંબર જોઈ રહી. થોડીવારે સંન્યાસીએ તેના ઉઘાડી ઘણા જ દીલગીરી ભર્યા શબ્દ કહેવા માંડ્યું, “ પુષ્પા ! ઘણો જ ગજબ થઈ ગયો છે, મારા ધ્યાનમાં જેવા પ્રમાણે તારા પિતા-શ્વસુર-પતિ ઇત્યાદી સઘળાનો નાશ થઈ ગયો છે. આ વખતે તેમાંથી કોઈપણ જીવતું નથી. બેટા ! તું ખરેખર ઘણી જ દુખીઆરી છે. તારે હવે સંકટમાં સંતોષ માન્યા સિવાય રસ્તો નથી. તું આ રથજેથી જીવન પર્યંત મૂકત થઈ શકનાર નથી. જલ્મીમસિંહ મહા હઠીલો રાજા છે, તે તેનું ધાર્યું સિદ્ધ કર્યા વિના રહે એવો નથી. તાઈ

ભાગ્ય ભયંકર છે, તારા નશીબમાં સુખનો લગીર પણ લેખ લખા-
એલો નથી. માટે મારી તો તને એવી સલાહ છે કે તારે જલ્દીમસિંહની
આગ્રાનુસાર વર્તવું. ” આટલું કહી તે સંન્યાસી ચૂપ રહ્યો. પુષ્પા-
વતીને માથે જાણે પહાડ તૂટી પડ્યો હોય એમ થયું. તે આકળ-વિકળ
થઈ નિઃશ્વાસ નાખી બે શુદ્ધ થઈ પડી. તેની પાસે બેઠેલી બુઢીઓ
ગમરાટથી દોડાદોડી કરવા લાગી. એક જણી અંદરથી ગુલામજીન લઈ
આવી છાંટવા લાગી. ખીજી તેને પંખો નાખવા લાગી. સંન્યાસી
શાન્ત મુખે બેસી રહી પુષ્પાના મુખ સામે જોઈ રહ્યો. વખત વિતતાં
પુષ્પા ધીમે ધીમે સાવધ થઈ. તેણે બેઠી થઈ બ્યાકુળ હૃદયે બોલવા
માંડ્યું, “ હા ! પ્રભુ ! એક પવિત્ર સંન્યાસીના મુખમાંથી મ્હેં કેવાં
અધમ વચનો શ્રવણ કર્યાં ? હા ! જે મહારમા કહેવાય છે તેજ આવી
રીતે અધમ ઉપદેશ આપે છે. હા ! સમય તારી કળા નીરાળી જ છે.

હે ભાગ્યદેવી ! જ્યારે મારી આવી દશા કરવીતી ત્યારે શા માટે
જન્મ આપ્યો ? મને જન્મતાંજ મારી નાખી હોત તો ઘણું સાઈ
થાત. એક નિરાધાર અખજાને દુઃખના દાવાનજમાં સળગાવતાં તને
દયા નથી આવતી ? હાય ! હવે આ પ્રાણ ધારણ કરવાનું શું પ્રયોજન
છે ? જ્યારે માઈ જીવન સર્વસ્વ મારા પતિ પરલોક પધારી ગયા છે ત્યારે
માઈ આ અભાગી જીવન શું કામનું ? હે ભગવન ! આ સંસારમાં
જન્મ આપી મહાન સંકટોમાં સપડાવી મારી નાખવામાં આપનો શો
ગુપ્ત ઉદ્દેશ સમાએલો છે ? હાય ! તમને મારી લગીર પણ દયા નથી
આવતી ? હાય ! માઈ સર્વસ્વ નાશ થઈ ગયું છે. હવે જીવવું ઝેર
જેવું લાગે છે. પ્રભુ ! સમસ્ત સંસાર આપને કૃપાનિધાનના નામથી
સંબોધે છે; પરંતુ મારાપર તો તમારી કૃપાનો સર્વથી અભાવ જ જેવામાં
આવે છે. ” આવી રીતનું કંઈક કહ્યાં કરતી પુષ્પાવતીએ સજ્જ

નયને ઉચે દ્રષ્ટિ કરી. એવામાં તેના સામે બેઠેલા સન્યાસી મહારાજ ધીમે અવાજે કહેવા લાગ્યા, “ બેટી ! તું શા માટે શોક કરી દુઃખી થાય છે ? જો સાંભળ. માણસો સર્વદા પાપકર્મ કરે છે, તેમને જ્યાં સુધી પાપનાં ફળ મળતાં નથી ત્યાં સુધી અધિકાધીક પાપકર્મ કરે જાય છે; અને કૃપાળુ કિરતારને પણ ભૂલી જાય છે. પરમાત્મા તેમના હિસાબમાં તે વખતે નથી રહેતો; પરંતુ જ્યારે ભગવાનનો ભયાનક ક્રોધ તેઓનીપર ઉતરી પાપનાં ફળ મળે છે ત્યારે તે પાપકર્મોમાં તદ્દુપ બનેલાઓ પોક મૂકીને ચોધાર અશ્રુએ રહે છે. તેમને જો દુઃખ પડે છે તે તેમનાં પાપકર્મના ફળના પરીણામે જ. ત્યારે તે દુષ્ટો કહે છે કે પરમેશ્વરે જ અમને દુઃખ દીધું છે; એવી રીતે કહી તેઓ પરમકૃપાળુ પરમાત્માને મિથ્યા દોષ દે છે. પણ સમજતા નથી કે દુઃખ એ આપણા પોતાનાં જ કરેલાં કર્મનું ફળ છે. જો તેઓ નાચ કર્મ ના કરે તો તેઓને શા માટે દુઃખી થવું પડે ? બેટા ! તું પણ ધીરજધર ! તારા પૂર્વના કોઈ કુસંસ્કારે કરીને જ તને આ જન્મમાં દુઃખ પડે છે. માટે ઇશ્વરપર આસ્થા રાખી મારું કહેવું કયુલ કર. મારાથી તારું દુઃખ દેખી શકાતું નથી.” આટલું કહી તે સાધુરામ પોતાના ઉપદેશની શી અસર થઈ તે જોવાના ધરાદે પુષ્પાવતીના સામે ઝીણી નજરે જોઈ રહ્યો. પુષ્પાવતીને તેના શબ્દો અસહ્ય થઈ પડ્યા. તેણે રૂંધાતા કંઠે બોલવા માંડ્યું, “ મહારાજ ! તમારા શબ્દોમાં અધમતા રહેલી છે, સ્ત્રી જન્મની સાર્થકતા તો એકજ પતિના પૂજનમાં સમાએલી છે. સતી સત્તારી પોતાના પતિમાં જ ગતી સમજે છે. શીમળનો સંહાર કરનારી નારી રાક્ષસી છે. હું આ પળેજ આ કટારથી આત્મત્યાગ કરી સ્વર્ગ સદનમાં મારા પ્રિય પતિનો પાસે જઈઉં.” કહી પુષ્પાએ સાડીમાંથી કટાર કાઢી. સંન્યાસી મહારાજ કટાર જોઈ ભયભીત બની બોલી ઉઠ્યા, “ અરે ! શું તું આત્મ-

હત્યા કરીશ ? સાંભળ, આત્મહત્યા કરનારના સાતે ભવ એવાજ જાય છે, તેને નર્કમાં પડવું પડે છે.”

“ મારા ધર્મનો નાશ થતો અટકાવવાને ભયે, એવા ચૌદ જન્મ જાય તેની મને દરકાર નથી. મહારાજ ! તમારા શબ્દો ફક્ત મને સમજાવવાને અર્થે જ છે. તમે કોઈ કપટરૂપ છો. ધર્મ સાચવતાં નર્કમાં કદી જવું પડતું જ નથી. ” કહી પુષ્પાએ કટારવાળો હાથ ઉંચો કર્યો; કે તરત સંન્યાસીએ દોડી જઈ તેનો હાથ પકડ્યો. પુષ્પા ગમરાઈ ગઈ. સંન્યાસી સ્વરૂપ બદલી બોલ્યો, “ પુષ્પા ! સમજ, હું તને સમજાવવાનેજ આવ્યો છું. શું તું માંડે વચન નહિ માને ? જેતું વચન રાજા જલીમસિંહ પણ કથાપી શકતો નથી એવા આ ભેરવના સાચા ભક્ત ભૈરવાચાર્યનું તું વચન માનતી નથી ? સમજ, અને આત્મહત્યાના વિચાર માંડી વાળી જલીમસિંહ સાથે જોડાઈ સુખી થા. ”

ભૈરવાચાર્યને ઓળખી પુષ્પાના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ, ભૈરવાચાર્ય કેવો માણસ છે તે એ સારી રીતે જાણતી હતી. તેણે કોપયુક્ત વદને કહેવા માંડ્યું, “ ઓ પાખંડી ભૈરવાચાર્ય ! તારાં સધળાં કારસ્થાન હું જાણું છું. તારું ધર્મને નામે ધર્તીગ ચલાવી અનેક પાપકર્મ કર્યાં છે, તે પાપકર્મનો જવાબ આપવો તને ભારે થઈ પડશે. તારા જેવા ગુરૂની સલાહથી જ જલીમસિંહ પાપી થાય એમાં શું નવાઈ ! ઓ અધર્મી ! પરાઈ અજ્ઞાના હરણથી મહાન ભૂપતીઓની દશા થઈ તેનાં દ્રષ્ટાંતો વિચારી જો, ઓ પ્રેત !

નરાધમ નીચ ગોઝારા, જરા દિલ જેતું વિચારી,
બળવાન દુર્યોધન તણી, દશા માઠી થઈ શાથી ?
સીતા હરી રાવણે, કહે શો સાર કાઢ્યો છે !
ગુમાવી આગર લક્ષ્મી, જગે પાપી ગણાયો છે.

પરનારીની ધાખનાથી, શશી પણ દુઃખીયો થયો,

એ દાખલા દિલ જે વિચારી, વ્યભીચારનો ક્ષય લાગીયો.

તારી અને તારા રાજની પણ અંતે દુર્દશા થવાની એ નક્કી
યાદ રાખજે. ખોટાનું પરીણામ ખોટું જ આવે છે. ભૈરવાચાર્ય ! જે
તું ખરો પવિત્ર હોય તો અત્રેથી એકદમ ચાલ્યો જ અને મને આત્મ-
હત્યા કરી મરવા દે.”

ભૈરવાચાર્ય ભયંકર અવાજે બોલી ઉઠ્યો, “હું તને કોટી કાળે
મરવા દેનાર નથી. તારા દાખલા દ્રષ્ટાંત આ મગજમાં ઉતરી શકે એમ
નથી. હું સધળાં શાસ્ત્રોં ભણેલો છું. સુંદરી ! વ્યભીચારમાં જેટલું સુખ
છે તેટલું અન્યમાં નથી. જે સાંભળ !

પોતાં થોંથાં શાસ્ત્રનાં, હું કાંઈપણ ગણતો નથી,

લખી નાખ્યું હાથથી, કોણુ જેઠ આપ્યું ત્યાં જઈ,

વ્યભીચાર નથી પણ વિજય છે, તું સમજ મનમાં સુંદરી;

સીતા હરી રાવણ મૂઓ, પણ વિજય કીર્તિ છે ઘણી.

માટે મારું કહેવું માની જ. ચંચળ સ્ત્રીને વધુ કહેવું તે સારું નહિ.
મારું માનવાથી તું સ્વર્ગ સુખની અધીકારી થઈશ.”

“તે પહેલાં જ આ દટારથી આત્મવિસર્જન કરી હું મારા પ્રિય-
પતિને જઈ મળીશ. પાપી ! દૂર થા.” પુષ્પાએ ભયંકર શબ્દે બૂમ મારી
ભૈરવાચાર્યને ધક્કો માર્યો. ભૈરવાચાર્ય દૂર ખસ્યો. પુષ્પાએ કટાર ઉઘાડી
કરી, પુનઃ ભૈરવાચાર્ય તેને પકડવા દોડ્યો, તે તેને સ્પર્શ કરે એ પહેલાં
તો નીચેના ભાગમાંથી એક વિરૂપ વ્યક્તિ અંદર દોડી આવી ભૈરવાચાર્યને
હાથ પકડી વચ્ચેવચ્ચે ઉભી રહી, તેનું આપ્તું શરીર કાળાવસ્ત્રથી ઢંકાએલું
હતું. પુષ્પાવતીને સમજાવવા આવેલી ખુદ્દીયો તેને જોતાં જ ભયભીત થઈ
પલાયન કરી ગઈ. ભૈરવાચાર્ય નરમ ધેસ જેવો બની થરથરવા

લાગ્યો. તે વ્યક્તિએ કંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના તેને પોતાના પ્રયંક હાથમાં ઉપાડી અંદરના એક ઓરડામાં ફેંક્યો. ભૈરવાચાર્યનું માથું કુટી ગયું, તે બેશુદ્ધ બની ત્યાં પડ્યો રહ્યો. પુનઃ તે વ્યક્તિ પુષ્પાવતીની પાસે આવી. એવામાં નીચેથી ગએલી બુઢીઓના કહેવાથી અસંખ્ય સિપાહીઓ દાદર ચઢતા સંભળાયા. તરત તે વ્યક્તિએ જવાની તૈયારી કરતાં કહ્યું, “પુત્રી! પાપીના પરાજયની ગોકવલુ હવે લગભગ પૂરી થવા આવી છે. અત્યારે વિશેષ કહેવાનો સમય નથી. તારે હવે થોડાક દિવસ જ દુઃખ ભોગવવાનું છે. તારો પતી-પિતા-ધસુર વગેરે જીવતા છે. બસ હાલતો એજ. જો સિપાહીઓ આવે છે. હું જાઉં છું.” કહી તે વ્યક્તિ વિદ્યુત વેગે ત્યાંથી નીકળી જરખાની પાછળ આવેલી એક સીડીપર થઇને નીચે ઉતરી પસાર થઇ ગઇ. પુષ્પાવતી દિડમુઢબની ત્યાં બેસી રહી. થોડીવારમાં તે તેનો ઓરડો સિપાહીઓથી ભરાઇ ગયો. તેમણે ઘણી તપાસ કરી પણ કંઈ માલમ પડ્યું નહિ. છેવટે બેશુદ્ધ ભૈરવાચાર્યને ઉપાડી સિપાહીઓ ચાલતા થયા. પુષ્પાવતી વિચારમાં ગરકાવ થઇ બેસી રહી.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

“કેદખાનામાંથી છૂટકો.”

આજે ભૈરવાચાર્ય સાવધ થઇ ભૈરવના મંદિરમાં બેઠો હતો. તેની આસપાસ તેના સેવકો બેઠા હતા. ભૈરવાચાર્યના ક્રોધનો પાર નહોતો. તેની આંખો અંગારાની માફક ચળકતી હતી. એવામાં રાજ જાડીમસિંહે તેના ચાર સરદારો સાથે ત્યાં પ્રવેશ કર્યો અને ગુરૂને વંદન કરી તેની

નજીકમાં બેઠો. ભૈરવાચાર્યે પુષ્પાવતીના ઓરડામાં બેસી બનાવતી તમામ હકીકત તેને જણાવી. ભયંકર વ્યક્તિનું આવવું સાંભળી જાલી-મસિંહ પણ બચબીત થયો. તેણે પુષ્પાવતીની પાસે જવાની તેજ ક્ષણે પ્રતિજ્ઞા કરી. બાદ થોડીવાર શાન્ત રહી જાલીમસિંહે કહ્યું, “મહારાજ ! મને લાગે છે કે તે ભયંકર વ્યક્તિ આપણા દુષ્મનો તરફનીજ હશે. વળી તમે સારી રીતે જાણો છો કે જે હરીશ્વંર ગુરને આપણે મારા-ઓને સોંપ્યો હતો તો મારાઓનો નાશ કરી પસાર થઈ ગયો છે. તે હરીશ્વંર મંત્ર તંત્ર વિદ્યામાં ધણો નિપુણ છે. તેણેજ એ વ્યક્તિને પુષ્પાવતીની રક્ષા કરવાને મોકલી હશે. માટે હવે આપણે પુષ્પાવતીને ભયથી નહિ પણ યુક્તિથી સમજાવવાની જરૂર છે.”

ભૈરવાચાર્ય બોલી ઉઠ્યો, “હા, હું પણ તારા વિચારને મળતો થાઉં છું; પુષ્પાવતીને વધારે સતાવવાનું કાળ વિપરીત છે એ ખાસ લક્ષમાં રાખજો. તે ઉત્પન્ન થએલો વીરપુરુષ શ્રીશંકરનો ગણ હતો એવું મને સમાધીમાં જણાયું હતું. માટે હવે જેમ અને એમ તું લશ્કર લઈ સત્યપુરનગર પર ચઢી જ અને પુષ્કરરાજને કેદ કરી પુષ્પાવતીની માખણી કર. મને લાગે છે કે તે રાજા ધણો સમજી છે, તે હારશે તો જરૂર તેની કન્યાને ખુશીથી તારી સાથે પરણાવશે.”

ભૈરવાચાર્યનું કહેવું સાંભળી જાલીમસિંહ બોલ્યો, “મહારાજ ! મહેં આપણું સમ્રાટ સૈન્ય તૈયાર કર્યું છે; પણ મને આશા નથી કે પુષ્કરરાજના પર વિજય મેળવી શકું. જેને હરીશ્વંર જેવા સમર્થ ગુરની સહાય છે, તે રાજાને કેવી રીતે જીતી શકાય ?”

ભૈરવાચાર્યે લાલ નેત્રો વડે રાજાના સામે જોઈ કહ્યું, “ખરેખર તારામાં અક્ષય હોય એમ જણાતું નથી. શું તારો ગુર હું, તે હરી-શ્વંરથી કમ છું. જા, આજે ને આજે તું કુચ કર. હું તારી મદદમાં

ભૈરવના દૂતોને મોકલીશ. તેઓ તારૂં અને તારા સૈનિકોનું અદ્રશ્ય રહી રક્ષણ કરશે.” આમ કહી ભૈરવાચાર્યે સમાધી ચઢાવવાનો ઢોંગ કરી કહ્યું, “જા, અત્યારમાં મહુરત પણુ સાઈ છે. તારો નક્કી વિજય થશે.”

જાલીમસિંહ પ્રણામ કરી ત્યાંથી ચાલતો થયો. તેણે તે દિવસે સાંજના સમયે તેના સૈન્ય સાથે કુચ કરી. ભૈરવાચાર્ય તેને કેટલેક દૂર સૂધી વળાવી પાછો આવ્યો, તે જો રસ્તે રાખને વળાવી પાછો આવતો હતો, તે વખતે ભૈરવનાથના મંદિરમાંથી બે શુભ વેશધારી માણસો બહાર નીકળ્યાં. તેઓ મંદિરની અંદર જઈ કંઈક તપાસ કરી આવ્યાં હતાં. તેઓ ભૈરવાચાર્યને આવતો જોઈ મંદિરની પાછળ છૂપાઈ ઉભાં. ભૈરવાચાર્ય મંદિરમાં પ્રવેશ્યો. મંદિરની વચ્ચેવચ્ચ એક કાગળની ચિઠ્ઠી પડેલી હતી. તે ચિઠ્ઠી મંદિરની પાછળ છૂપાઈ રહેનારાં ઓએ ત્યાં મૂકી હતી. ભૈરવાચાર્યે ધ્રુજતા હાથે ચિઠ્ઠી ઉપાડી ઉકેલી; પણુ તે નીરક્ષર હોવાથી વાંચી શક્યો નહિ. તેણે તેના શિષ્ય પ્રાણુશંકરને બોલાવી ચિઠ્ઠી વાંચવાને કહ્યું. પ્રાણુશંકર ચિઠ્ઠી વાંચવા લાગ્યો, તેમાં આ પ્રમાણે લખેલું હતું.

વ્યસનાધિન ભૈરવાચાર્ય !

આ પત્રથી તને જણાવવાનું યાને ચેતાવવાનું કે ત્હેં આજ પર્યંત ધણાંજ નીચકર્મ કરેલાં છે. તું અજ્ઞાન છે, છતાં મહાન પંડીતનો ડોળ કરી નિરપરાધી જનોને દુગે છે. ત્હેં ન્યાય-અન્યાયનો જરીક પણુ વિચાર કર્યો નથી. ત્હેં ધર્મને નામે તારૂં પેટ પોષવાને ધર્તીંગ ચલાવ્યું છે. તું ભૈરવને નામે નિર્દોષ જનોને અગ્નિ કુંડમાં હોમે છે; આવા-આવા તારા અનેક અપરાધ છે, માટે જો તારે જીવવું હોય અને આ દુનિયામાં મનુષ્ય જન્મની સફળતા કરવી હોય તો

આ પત્ર વાંચી તું તરત ભૈરવના મંદિરનો ત્યાગ કરી મધુપુરના મધુ-
વનમાં આવેલા અશોક વૃક્ષ નીચે અમને આવી મળજો. અમે તારા
સઘળા અપરાધ ક્ષમા કરી તને સુમાર્ગે ચઢાવી તને સુખી કરીશું.
અમે તારી મધ્યરાત્ર સુધી ત્યાં રાહ જોઈશું, તે અરસસામાં જો તું
નહિ આવે તો અમે સમજીશું કે તહે અમારું કહેવું ના કબુલ કર્યું
છે, પછી અમારે જેવાં પગલાં લેવાં હશે તેવાં લઈશું.

લી.

તારા પ્રતિસ્પર્ધિયા.

પત્ર વાંચી પ્રાણુશંકરે ગુરના સામે જોયું. ભૈરવાચાર્યની વિચિત્ર
અવસ્થા થઈ રહી હતી. તેના મુખપર અવનવા ભાવની છાયાઓ
દેખાતી હતી, એવામાં પ્રાણુશંકરે પૂછ્યું.

“કાં ગુરુદેવ ! હવે શું નિર્ધાર્યું ? આ લખનારની પાસે જવું છે કે
અહિં રહી તેમના અપરાધી થવું છે ? ”

ભૈરવાચાર્ય વિચારનો ત્યાગ કરી બોલ્યો, “આમાં કંઈ તરફટ
જેવું છે. બચ્યા પ્રાણીયા ! હવેથી સાવધ રહેજો, આપણા શત્રુઓ
વધી ગયા છે. તેઓ આપણને ડરાવવા માગે છે; પણ આ ભૈરવા-
ચાર્ય તેઓનાથી ડરી જાય એવો કાચો-પોચો નથી. હું આજેજ
ભૈરવને બળીદાન આપી પ્રસન્ન કરું છું અને તેમની સ્હાયથી તે દુષ્મ-
નોને મારો ચમત્કાર બતાવું છું. શત્રુઓને પણ બખર પડશે કે ભૈરવા-
ચાર્ય કેવો બળવાન છે. ચાલ બચ્યા, આપણે અંદર જઈ એકાદ ચીલ-
મનો સપાટો લગાવી ભૈરવદાદના પૂજનની તૈયારી કરીએ.” કહી
ભૈરવાચાર્ય અને પ્રાણુશંકર અંદર ચાલ્યા ગયા. તેમના ગયા પછી
મંદિરની પાછળ છૂપાઈ રહેલાં માણસોએ હાપય કરી ત્યાંથી ગમન
કર્યું. તેઓ ત્યાંથી ચાલતા-ચાલતા એક નાના કિલ્લા આગળ આવીને

અટક્યા. આ વખતે રાત્રિ પડી હતી. અંધકાર સધળે પથરાયો હતો. કિલ્લાના દરવાજા આગળ બે પ્રહરીયો બેઠા-બેઠા ચલમ ઝૂંકતા હતા. કિલ્લા આગળ આવેલા બંને ભેદી માણસો નીડરતાથી ધીમે પગલે તે પ્રહરીયોની પાસે આવીને બેઠા. પહેરોગીરો ચમકીને તેમના સામે જોઈ રહ્યા. તેમને ચમકેલા જોઈ તે માણસોમાંથી એકે કહ્યું, “ભાઈઓ ! તમે શામાટે ચમકો છો ? અમે તો મુસાફરો છીએ. આ રસ્તે થઈને જતા હતા એવામાં તમને ચલમ પીતા જોઈ તમારી પાસે આવ્યા છીએ. હ્યો ચલમમાં ખીજ તમાકુ ભરો.” કહી તેણે પાસે રાખેલી તમાકુ કાઢી સિપાહીના હાથમાં મૂકી. સિપાહીભાઈ તમાકુ હાથમાં લઈ બોલ્યા, “ભાઈ ! તમારા એકાએક આવવાથી જ અમે ચમક્યા હતા; કારણકે આ સ્થળે કોઈને પણ આવવા દેવાની અમારા મહારાજા જાલીમસિંહની સખ્ત મનાઈ છે. આ કિલ્લામાં તેમના કટ્ટા શત્રુ સત્યપુરના રાજા અમરસિંહને પૂરેલો છે.”

“જ્યારે તમારા રાજાની એવી સખ્ત આજ્ઞા છે ત્યારે હ્યો અમે હવે અહિંથી ચાલ્યા જઈએ છીએ. અમે તમને અપરાધી બનાવવા ઈચ્છતા નથી.” કહી તે બંને માણસો ઉભા થયા; કે તુરત એક સિપાહી બોલી ઉઠ્યો, “ભાઈઓ ! તમે બે શીફર રહો. અમારો રાજા હાલ અત્રે નથી. તે આજ સાંજનો સૈન્ય સાથે સત્યપુર તરફ ઉપડી ગયો છે. અમને તેમના તરફનો લગીર પણ ભય રહ્યો નથી. તમે સુખેથી અહિં બેશી ચલમ પી તમારો થાક ઉતારો.” તેણે કહેવું સાંભળી તે બંને નીચે બેઠા. સિપાહી ખીજ સિપાહીને ચલમમાં તમાકુ ગોઠવવાનું કહી કિલ્લાની અંદરના ભાગમાં દેવતા ભેવા ગયો અને થોડીવારે દેવતા લઈ પાછો આવી બેઠો. પેલા બંને ભેદી માણસો યુક્તિ પૂર્વક ખસી તે બેડ સિપાહીઓની પાછળ બેશી

ગયા. સિપાહીઓ ચલમ કુંકવામાં ધ્યાન રાખવા લાગ્યા. એ તકનો લાભ લઇ તેમની પાછળ બેઠેલા માણસોએ ભરેલી પિસ્તોલો હાથમાં પકડી તેમની તરફ ધરી રાખી, ચલમના સપાટા લગાવતા સિપાહી-ભાઈઓને એ બાબતની ખબર પડી નહિ. પછી થોડીવારે એક સિપાહીએ પાછળ બેઠેલા માણસને ચલમ આપવા હાથ લાંબો કર્યો; પણ પાછળ બેઠેલાએ ચલમનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. આથી તે બંને સિપાહીઓએ તેમના સામે બેઠું. પણ અરે આ શું? સિપાહીના હાથમાંથી ચલમ નીચે પડી ગઇ, બંને સિપાહીઓ ભયભીત થઇ પીંપળાના પાંદડાંની માફક ધ્રુજવા લાગ્યા. એનું કારણ તેમની પીઠની લગોલગ આવેલી પિસ્તોલોનો ચમત્કાર હતો. સિપાહીઓ એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના જડ જેવા થઇ બેઠ રહ્યા. તેમની સ્થિતિ કદપી તે ભેદી માણસોમાંથી એક જણે કહ્યું, “તમે ભય પામશો નહિ, અમે તમને મારી નાખવાને ખુશી નથી; પરંતુ જો તમે અમારું કહેવું ના કબુલ કરશો તો અમારે ન છૂટકે તમારો જીવ લેવો પડશે. બોલો શું જવાબ આપો છો?”

સિપાહીઓના હોંશ-કોશ ઉડી ગયા. તેમાંના એકે ટૂટતા અવાજે કહ્યું, “અમે તમારી આજ્ઞા ઉઠાવવાને તૈયાર છીએ.”

“તો હું ધણો ખુશી થઇશ. હું તમને જુદ્ધમી જલ્લીમસિંહની નોકરીમાંથી મુક્ત કરી નેકીને રસ્તે ચઢાવી સુખી કરીશ. મારો વિચાર આ કિલ્લામાં પૂરેલા રાજા અમરસિંહને છોડાવવાનો છે, તેમને લઇ તમે પણ અમારી સાથે ચાલો અને એક પૂન્યવાન નૃપતિની સેવા કરી તમારી જીંદગી સફળ કરો. બોલો, મારી આ વાત તમને કબુલ છે કે નહિ?”

કબુલ હોય કે નહોય પણ સિપાહીઓને પિસ્તોલો બેઠ તેનું કહેવું

કબુલ કર્યા વિના ચાલ્યું નહિ. તે બંને સિપાહીઓ નમ્ર સાદે બોલ્યા, “અમે આપની આજ્ઞાને આધીન છીએ. અમે પણ આ દુષ્ટ રાજાની નોકરીથી કંટાળી ગયા છીએ. આપ અમને સુખી કરવાનું કહો છો તો અમે આ પોજી રાજા અમરસિંહની સાથે તમારી જોડે આવવાને તૈયાર છીએ.”

“ત્યારે ચાલો ઉભા થાઓ; અને આગળ ચાલી રાજાના કારાગૃહમાં અમને લઇ જાઓ.”

બંને સિપાહીઓ ઉભા થઇ આગળ ચાલ્યા. તેમની પાછળ પિસ્તોલ ધારીયો ચાલવા લાગ્યા. આગળ ચાલતા સિપાહીઓ બમથી વારંવાર પાછળ દૃષ્ટિ કરતા હતા. સઘળું મંડળ કારાગૃહની કોટડી પાસે આવી પહોંચ્યું. સિપાહીઓએ કોટડી ઉઘાડી નાખી. રાજા અમરસિંહ હજી જગૃત અવસ્થામાં બેઠેલા હતા, તેમણે ચમકીને આવનાર સામે જોયું; એટલામાં તો એક પિસ્તોલ ધારીએ મોટેથી કહ્યું; “એમની બેડીઓ તોડી નાંખો.” આજ્ઞાનો અમલ તુર્તજ થયો, સિપાહીઓએ રાજા અમરસિંહને બંધન મુક્ત કરી દીધા, અમરસિંહ વિસ્મયતાથી સર્વ પ્રકાર અવલોકી રહ્યા. અધિકારને લીધે કોઇ-કોઇનું મુખ જોઇ શકાતું નહોતું. તે પછી સઘળા ત્યાંથી નીકળી જ્યાં દેવતાનું તાપણું સળગતું હતું ત્યાં આવ્યા. તાપણાના પ્રકાશમાં સૌના મુખનું અવલોકન કરી અમરસિંહે પૂછ્યું, “બાઇઓ ! તમે મને આવી રીતે ક્યાં લઇ જાઓ છો ?”

તુર્ત એક સિપાહી બોલી ઉઠ્યો, “ઓ પવિત્ર મહારાજ ! તમે આજે આ નરકાગારમાંથી મુક્ત થયા છો, તમે આ ઉભેલા વીરપુરુષોની કૃપાથી મુક્ત મેળવી છે.”

તેનું બોલવું સાંભળી રાજાએ તે બંનેની સામે જોયું; પણ

તે તેમને ઝોળખી શક્યો નહિ, આથી તેણે નમ્ર સાદે પૂછ્યું, “ભાઈઓ ! આ કસાઈના કારાગૃહમાંથી મારો ઉદ્ધાર કર્તા દેવપુરૂષો આપ કોણુછો?”

“હું તમારો મનહર અને આ એક પવિત્ર બાળા.”

“હેં !” રાજ આશ્ચર્ય પામીને તેમની સામે જોઈ રહ્યો. સિપાહીઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. એક યુવાન અબળા અને એક યુવકના સાહસથી તેઓ મનમાં તેમની પ્રસંસા કરવા લાગ્યા. એવામાં મનહરે કહ્યું, “મહારાજ ! આ સમ્રાજા પ્રતાપ આ પ્રતાપી બાળાનોજ છે. તેની કૃપાથી હું પણ જીવતો રહેવા પામ્યો છું અને તેનીજ હિંમતથી અહિં સુધી આવી તમારો ઉદ્ધાર કરવાને ભાગ્ય-શાળી થયો છું.”

રાજાએ તેને આશિષ આપી. રમણી મૌન રહી. એવામાં એક સિપાહીએ કહ્યું, “આપણે હવે અહિંથી જલ્દી જવું જોઈએ; કારણકે પહેરો બદલાવાનો સમય થવા આવ્યો છે. બીજા સિપાહીઓ આવશે તો નાહક આકૃતમાં ફસાવું પડશે.”

“હા, આપણે હવે ચાલો. તમે તમારાં હથીઆર લઈ લ્યો અને તેમાંથી એક તસ્વાર અને એક ખંડુક રાખજીને આપો.” મનહરે કહ્યું.

સિપાહીઓએ હથીઆર લઈ લીધાં; અને મનહરના ક્રિયા મુજબનાં હથીઆર રાખને આપ્યાં. તે પછી સમ્રાજાએ ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. દિલ્લાની બહાર નીકળી રાજાએ પૂછ્યું, “મનહર ! આપણે અત્યારે ક્યાં જઈશું ?”

મનહરે ધીમે રહી રાજાના કાનમાં એક છૂપી વાત કહી; કે જેથી રાજાએ આનંદ પામી આગળ ચાલવા માંડ્યું. સમ્રાજા મંડળ થોડીવારે મહીસાગરનાં ગહન કોતરોમાં આવી એક અમુક જગા આગળ અટક્યું. રમણીએ સ્હેજ આગળ વધી સંકેતધ્વની કર્યો; કે જે અવા-

જથી યોડીવારમાં એક વૃદ્ધ પુરૂષ હાથમાં ફાનસ પકડી સામેથી ચાલી આવતો જણાયો. તેને જોઈ રમણીએ આગળ દોડી તેના ચરણમાં પડી કહ્યું, “બાપુ ! કામ ફતેહ કરી આવી.”

“ચિરંજીવી રહે ખેટા.” કહી તે વૃદ્ધ પુરૂષે તેને ઉભી કરી આગળ ચાલવા માંડ્યું. તેને નજીક આવવા દધ આ તેજ મહાપુરૂષ છે કહી મનહરે પ્રણામ કર્યા. રાજાએ પણ જમીનપર પડી સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. તે વૃદ્ધ પુરૂષે રાજાને ઉભો કરી આર્લીંગન આપ્યું. સિપાહીઓના આશ્ચર્યનો તો પાર નહોતો. તેમણે પણ શિર નમાવી તે વૃદ્ધને નમન કર્યું. મનહરે તેમની ઝોળખાણ કરાવી. વૃદ્ધ પુરૂષે દુષ્ટ રાજાની નોકરી છોડવાથી તેમનાં વખાણ કર્યા, બાદ સધળાને લઈ તે વૃદ્ધ પુરૂષ એક ખીજું કોતર ઉતરી તેના નિવાસ સ્થાનમાં આવ્યો. ત્યાં અસંખ્ય માણસો નિદ્રાધિન થએલા હતા. વૃદ્ધ પુરૂષ સધળાની સાથે ત્યાં ખેડો; અને જાલીમસિંહના જુદમની સધળી વાત રાજાને કહી સંભળાવી. રાજા ઘણો શોકાતુર થઈ ગયો. વૃદ્ધ પુરૂષે તેને આશ્વાસન આપી જાલીમસિંહને દંડ દેવાની પોતે કરવા ધારેલી ગોઠવણ તેને જણાવી. રાજા પ્રસન્ન થયો; તે પછી વૃદ્ધ પુરૂષ તેમને સૂવાનું સૂચવી ખેલા ખે સિપાહીઓને લઈ ત્યાંથી ચાલતો થયો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

લડાઈ.

પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો છે. ખીજ પ્રહરનો સમય થવા આવ્યો છે. મધુપુરનો રાજા જાલીમસિંહ તેના સૈન્ય સાથે સત્યપુર નગરની સરહદ પર પડાવ નાખી પડ્યો છે. તેનો વિચાર પ્રથમ ચંપાનગર પર ચઢાઈ લઈ

જવાનો હતો; પરંતુ પહેલાં સત્યપુરનો નાશ કરવાની ઇચ્છાથી તે આ તરફ આવ્યો હતો. તેણે તેના જસુસોને ખજર મેળવવા ક્યારનાએ સત્યપુર તરફ રવાને કરી દીધા હતા. તે જસુસો તરફથી તેને ખજર મળી હતી કે રાજા વિનાના સૂના પડેલા સત્યપુરનું રક્ષણ કરવાને મહારાજા પુષ્કરરાજ તેમની સેના સાથે આવેલા છે. આવા સમાચાર સાંભળી જલ્લીમસિંહના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. તેના મનના વિચાર મનમાં જ સમાયા. તેણે સત્યપુરની સરહદના મયદાનમાં છાવણી નાખી. આજે ખીજા પ્રહરે તેણે તેના તમામ સરદારોને એકત્ર કરી મસલત ચલાવવા માંડી, મસલતને અંતે તેણે પાસે બેઠેલા એક સરદારને પુષ્કર-રાજપર પત્ર લખવાનું કહ્યું. સરદારે તેના લખાવ્યા મુજબ પત્ર લખી એક દૂતની સાથે તે પત્ર સત્યપુર તરફ મોકલાવ્યો, ઘોડેસ્વાર થએલો દૂત નગરમાં પ્રવેશી રાજમહેલ આગળ આવ્યો. આ વખતે પુષ્કરરાજ પણ દરબાર ભરીને બેઠા હતા. તેમને જલ્લીમસિંહના આગમનની ખજર પડી ગઈ હતી. તેમણે આજ સાંજના સમયે દુષ્મનની સામે જવાની તૈયારી કરી રાખી હતી, જલ્લીમસિંહના દુતે સમામાં આવી નમન કરી પત્ર રાજના પગ આગળ મૂક્યો, પુષ્કરાજે મંત્રીને પત્ર વાંચવાની આજ્ઞા કરી. મંત્રી અમૃતરાય પત્ર વાંચવા લાગ્યો.

અંપા નગરાધિપતિ પુષ્કરરાજ !

આપને જણાવવાનું કે તમે આ પત્ર વાંચી આજ સાંજ પડતાં સુધીમાં સત્યપુર નગર ખાલી કરી દેજો. કારણ કે મને સમાચાર મળ્યા છે કે રાજા અમરસિંહ તેમના પાટવી પુત્ર સાથે આજ કેટલાક દિવસ થયા ગૂમ થઈ ગયા છે. ઘણી શોધખોળ કરતાં પણ તેમનો પત્તો મળતો નથી; આથી એમ જણાય છે કે તેઓ આ દુનિયામાંથી વિદાય થઈ ગયેલા હોવા જોઈએ. તેમનું સત્યપુર નગર પૂર્વકાળમાં

મારા પિતાને તામે હતું; તેથી તે ખરી રીતે જોતાં આજે પણ મારે તામે ગણાય. તે અમારા તાબાના નગરમાં તમે આજે કેટલાક દિવસથી સૈન્ય સાથે આવીને રહ્યા છો. તેથી અમને આશંકા રહે છે કે તમે કદાચ સત્યપુરના માલીક થઇ પડો. આ કારણથી મારે સૈન્ય સાથે અત્રે આવી છાવણી નાખીને રહેવું પડ્યું છે. તમને આ પત્રથી ચેતવણી યાને ખબર આપવામાં આવે છે કે ઉપર દર્શાવેલા સમય પહેલાં જો તમે તમારા સૈન્ય સાથે અત્રેથી ઉપડી જવામાં વિલંબ કરશો તો અમારે ન છૂટકે તમારી સાથે લડાઇમાં ઉતરવું પડશે. અમારું બળ અપૂર્વ છે. અમે જોત જોતામાં તમારો પરાજય કરીશું, માટે નાહક લોહી વહેવરાવ્યા વિના તમે આ નગરનો કબજો સોંપી ચાલ્યા જશો એવી મારી આશા છે.

લી.

આપનો હિતૈષી જલ્દીમસિંહ.

મધુપુર-મહિપતિ.

પત્ર વાંચી દિવાન અમૃતરાયે હાસ્ય કરી પુષ્કરરાજના સામે જોયું, મહારાજના કોપનો પાર નહોતો. તેમની આંખોમાંથી તનખા ઝરતા હતા. તેમણે અમૃતરાયને પ્રતિઉત્તર લખવાનું કહ્યું, દિવાને પત્ર લખી વાંચી સંભળાવવા માંડ્યો. જવાબ આ પ્રમાણે લખાયો હતો.

નરાધમ જલ્દીમસિંહ !

તમારો અનીતિથી પરીપૂર્ણ ભરેલો પત્ર વાંચી સમાચાર જાણ્યા છે; પણ તે પ્રમાણે અમે વર્તવાને ખુશી નથી. સત્યપુર નગર મહારાજ અમરસિંહનું છે. અમરસિંહ અને પુષ્પાયુધના ગૂંમ થવામાં તમારો છૂપો હાથ છે; એટલે જ્યાં સુધી તેમની ખરી ખબર અમને મળશે નહિ ત્યાં સુધી અમે આ નગરમાં જ નિવાસ કરનાર છીએ,

અશ્વારૂઢ થયો હતો. તેણે આ વખતે વિચિત્ર વેશ ધારણ કરેલો હતો. તેના માથે લાંબી ઝટા આવી રહી હતી. તેણે આખા મુખપર સિંદુરનું લેપન કર્યું હતું. ગળામાં હાડકાંઓના કટકાની લાંબી માળા પહેરેલી હતી, જમણા હાથમાં ત્રીશુળ અને ડાબા હાથમાં ખોપરી પકડેલી હતી. જાણે સાક્ષાત્ ભૈરવ યુદ્ધ ભૂમિમાં ના આવ્યા હોય એવો તેના દેખાવ થઈ રહ્યો હતો. તેણે તપાસ કરી તો જાલીમસિંહની હાર થએલી જણાઈ. તેણે તરત એક સરદારને પાસે ખોલાવી થોડાક સૈન્ય સાથે બીજે માર્ગે થઈને સૂતા પડેલા સત્યપુર નગરમાં જઈ લુંટ ચલાવવાની આજ્ઞા કરી. તેની આજ્ઞા મુજબ એક સરદાર થોડાક સૈનિકોને લઈ કોઈ જાણે નહિ એવી રીતે બીજે રસ્તે થઈને સત્યપુર તરફ ઉપડી ગયો. તે પછી ભૈરવાચાર્યે પોતાના સૈન્યને શત્રુઓપર ટૂટી પડવાનો હુકમ આપ્યો. ભૈરવદાદાની જય ગર્જના કરી ભૈરવ ભક્તોએ જાલીમસિંહના સૈન્યને મળી જઈ શત્રુઓપર આક્રમણ કર્યું. પુષ્કરરાજના થાકેલા સૈનિકો આશ્ચર્ય ચકિત થઈ શત્રુઓ સામે ટક્કર ઝીલવા લાગ્યા. પુનઃ ધોર યુદ્ધ મચી રહ્યું. પુષ્કરરાજના સૈનિકો આ નવા આવેલા શત્રુઓ સામે ઝાઝીવાર ટકી શક્યા નહિ. તેઓ પાછળ હટવા લાગ્યા. પુષ્કરરાજ અને અમૃતરાય સૈનિકોને અટકાવવા અતિશય પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, એવામાં એક ઘોડેસ્વારે પુષ્કરરાજના હાથી નજીક જઈ કહ્યું, “મહારાજ! ધણેજ ગુદમ થઈ ગયો છે. શત્રુઓની એક ટુકડી નગરમાં પ્રવેશી લુંટફાટ ચલાવી રહી છે. નગર જનોના દુઃખની સીમા રહી નથી.”

અણધારી આદ્રતની વાત સાંભળી પુષ્કરરાજ હતાશ બની ગયા. તેમણે વિનયની આશા મૂકી દીધી, એ અરસામાંજ ભયાનક વેશી પહાડ-સિંહ પુષ્કરરાજની નજીક ધસી આવ્યો. તેણે તેની પ્રચંડ સમશેરથી

હાથીની સુંઠ કાપી નાખી. હાથી ચીસ પાડી પાછળ દોડ્યો અને પોતાના માણસોનો ઘાણ કાઢવા લાગ્યો. પુષ્કરરાજ હાથી પરથી ઉતરી ઘોડેસ્વાર થયા. તેમણે અશ્વને કુદાવી ખડાડસિંહપર ભાલાનો પહાર કર્યો. ખડાડસિંહના મર્મસ્થળમાં ભાસો વાગવાથી તે ઘોડેથી ઉથલી પડ્યો. તેણે નીચે પડતાં-પડતાં એક ચળકતી સાંગ પુષ્કરરાજ પર ફેંકી. અંતે પુષ્કરરાજ પણ ધાયલ થઈ નીચે પડ્યા. અમૃતરાયે તેમને ત્યાંથી ઉપાડી લેવાને ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો; પણ તે ફાવી શક્યો નહિ. શત્રુઓ ચારે તરફ ફરી વળી પુષ્કરરાજના સૈન્યની કતલ ચલાવવા લાગ્ય. છેવટે દિવાન પણ ધાયલ થઈ જમીનપર પડ્યો. રાજા અને દિવાનના પડવાથી જીજ રહેલા સૈનિકો જીવ બચાવવાને નાશી છૂટ્યા. રાજા જલ્મીમસિંહે વિજયની નિશાનીમાં રણશીંગું ફુંક્યું. તેણે આગળ આવી બેશુદ્ધ રાજાને અને દિવાનને ડોળીમાં સૂઝાડી મધુપુર તરફ મોકલી દીધા. તે પછી તેણે સૈન્ય સાથે સત્યપુર તરફ કુચ કરી. નગરમાં અશાન્તિ ફેલાઈ રહી. શત્રુઓએ મધ્યરાત સૂઈ લુટ ચલાવી. બાદ જલ્મીમસિંહે નગરનો બંદોબસ્ત કરી ત્યાં પોતાની તરફથી એક સરદારને નીમી મધુપુર તરફ કુચ કરી; અને નગરમાં આવી ભૈરવાચાર્યના ચરણમાં પડી પ્રણામ કર્યા. તે દિવસે ભૈરવાચાર્યની આજ્ઞાથી આખા નગરમાં ઉત્સવ ઉજવાયો. રાત્રે ભૈરવના મંદિરે પૂજન ધામધુમ મચી રહી આવી અને અનેક પ્રકારનાં બળીદનોથી ભૈરવનાથની મહાપૂજ કરવામાં આવી. આ યુદ્ધના વિજયનો યશ ભૈરવાચાર્યને પ્રાપ્ત થવાથી તેના અભિમાનનો પાર રહ્યો નહોતો. તેણે તે રાત્રે મંદિરના ગુપ્ત ભાગમાં રાજા જલ્મીમસિંહને બોલાવી તેના ભક્તો સાથે હૃદ ઉપરાંત મધ પ્રાસન્ન કર્યું. તે મંદિરના અંતર ભાગમાં ભૈરવાચાર્યનું વિહાર સ્થાન હતું, ત્યાં અનેક કુટિલ અબળાઓને એકત્ર કરવામાં

આવતી. તે ગુપ્ત સ્થળમાં આજ રાત્રે એકત્ર થએલાં સ્ત્રી પુરુષો હૃદય ઉપરાંત પ્રાસન્ન કરી નિંદા વર્તન ચલાવવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

જંગલમાં મેળાપ.

આજે કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી છે, રાત્રિના દ્વિતીય પ્રહરનો આરંભ થઇ ચૂકેલો છે. શશીકાન્ત દેવને ઉદય થવાની હજી વાર છે. પૂર્વ તરફ સહેજસાજ પ્રકાશ પથરાયેલો નજરે પડે છે, અરણ્યમાં અધિકાર વ્યાપેલો છે. નીલાકાશમાં તારાઓ હિરાની માફક ઝગઝગી રહ્યા છે. આ વિકટ અરણ્યમાં પુષ્પાયુધે પડાવ નાખ્યો છે. તેના બહાદુર સૈનિકો નિદ્રાની શાન્ત હાયામાં પડેલા છે, થોડાક સિપાહીઓ આમતેમ આંટા મારી પહેરા ભરી રહ્યા છે. જાલીમસિંહનો સરદાર માધવસિંહ પણ પુષ્પાયુધ સાથે મોડા સુધી વાતો કરી નિદ્રાધીન થઇ ગયો છે; પરંતુ પુષ્પાયુધ પર નિદ્રાદેવીએ કસણા કરી હોય એમ જણાતું નથી. તે અત્યારે તેના તંત્રુમાંથી બહાર નીકળી આવણીથી થોડેક દૂર આવી ખુલ્લા ચોગાનમાં ઉભો રહી અધિકારમયી રાત્રિની લીલા અવલોકી રહ્યો છે. સર્વત્ર શૂન્યકાર જણાય છે. કવચિત્ જંગલી જનવરોના અવાજ શાન્તિને વિખેરી નાખે છે. પુષ્પાયુધના હૃદયમાં પણ અત્યારે શાન્તિ નથી. પોતાની પ્યારી પત્ની, બહાલા પિતા અને સ્વભૂમીની થએલી દુર્દેશાના વિચાર કરતાં તે વારંવાર આકળ-વિકળ થઇ જતો. તે બધાનો ઉદ્ધાર કરી જાલીમસિંહને કેવી રીતે દંડ દેવો તેના વિચાર તેના હૃદય સમુદમાં હરદમ થયા કરતા હતા. આજે પણ વિચારમાં ને

વિચારમાં તે ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. થોડેક દૂર જતાં તેને દૂર કંઈક પ્રકાશ જેવું જણાયું. પુષ્પાયુધ વિચારનો ત્યાગ કરી તે તરફ દાંખી નજરે નેંધ રહ્યો. થોડીવારે તેને અત્યંત અગ્નિપ્રાપ્તિની અંદર માલમ પડ્યું કે; સામેથી માણસોનું એક ટોળું ચાલ્યું આવે છે. સૌને મોખરે બે મશાલવાળાઓ ચાલે છે. તે ટોળાની વચ્ચે રથ જેવું જણાય છે. રથનો ખડખડાટ હવે પણ સ્પષ્ટ સંભળાય છે. પુષ્પાયુધ એક વૃક્ષના ઝાથે ઉભો રહી વિચારવા લાગ્યો કે અત્યારે એ આવનાર માણસો કોણ હશે ? તેઓ ક્યાંથી આવી કઈ તરફ જતાં હશે ? તેમની સાથેના રથમાં કોણ બેઠું હશે ? શું કોઈનો જનાનોતો નહિ હોય ? શું ખખર પડે ? હમણાં જે હશે તે જણાશે. આમ તર્ક-વિતર્ક કરતો પુષ્પાયુધ આવનાર પ્રતિ લક્ષ્ય રાખી ઉભો રહ્યો. દૂરથી ચાલી આવતું મંડળ નજીક આવી પહોંચ્યું. વીસ પહેલવાન જેવા જણાતા હથીઆર બંધ માણસો એક સુંદર રથને ઘેરીને ચાલતા હતા. તે રથની અંદર આવખતે એક સ્વરૂપવાન સુંદરી બેઠેલી હતી. રથને બે બળદ જોતર્યા હતા. બળદના ગળે બાંધેલા ધુધરાનો અવાજ શાન્ત જંગલમાં ધણે દૂર સૂધી સંભળાતો હતો. રથની જમણી બાજુએ પગપાળા માણસોનો સરદાર ધોડેસ્વાર થઈને ચાલતો હતો. તે વારંવાર રથ હાંકનારને ઝડપથી ચલાવવાનું કહેતો હતો. ખાડા-ટેકરાવાળા જમીનમાં રથ નેંધે એ તેટલી ઝડપથી ચાલી શકતો નહોતો. રથ હાંકનાર અંદર બેઠેલી રમણીને લગીર પણ આંચકો ન આવે એવી રીતે બળદને સંભાળપૂર્વક હાંકતો હતો. મધ્યરાત્રિનો સૂર્ય થવા આવ્યો હતો. મધ્યરાત્રિ સૂચવવાને શીયાળવાંએ કકરૂંસ્વરે બોલી જંગલ અગ્નિ મૂક્યું. એવામાં રથ હાંકનારે ધોડેસ્વારને ઉદ્દેશી કહ્યું, “ રામશંભજી ! હવે તો અહિં મુકામ કરો તો સારું, આપણે અહિં થોડીવાર મુકામ

કરી ચલમ-અલમ પી આગળ જઇશું. આ બળદો પણ થાકી ગયા છે. હવે મધુપુર બહુ દૂર નથી. બાધ સાહેબ પણ અંદર અકળાઇ ગયાં હશે.”

“હા, પણ આ વગડામાં પેલા બહારવટીયાનો ભય છે એ કોઇ જાણે છે?” ઘોડેસ્વારે કહ્યું.

“અત્યારે એ બહારવટીયો કંઈ જંગલમાં જ ફરતો હશે કે? શું તેને દિવસે ફરવાનું નહિ હોય કે જેથી રાતે પણ જંગલમાં આથકતો ફરતો હશે? તેમ છતાં જો કદાચ તેનો ભેટો થશે તો તેને પણ જોઈ લેવાશે, શું આપણા આ બહાદુરો તે હુટારાઓથી જાય એમ છે?” ગાડીવાને જણાવ્યું.

“આપણે બહારવટીયાથી ખડીવાની જરૂર નથી. શું તે મહારાજ નલીમસિંહના બળથી અજાણ્યો હશે કે જેથી તે તેમના ધર પરજ તરાપ મારશે? જો કદાચ તેના માણસો અહિં આવી ચઢશે તો હું મારી ઝોળખાણ આપીશ કે જેથી તેઓ આપણને હેરાન કર્યા વિના ચાલ્યા જશે. અરે ઉલટા તેઓ ઇનામની લાલચે આપણને ઠેક મધુપુર સુધી વળાવા તરીકે સાચે આવશે. માટે આપણું ખીલકુલ ભય પામ્યા સિવાય અહિં કલાકેકનો મુકામ કરો. હું પણ અંદર બેઠે બેઠે અકડાઇ ગઇ છું.” રથમાં બેઠેલી એક સુંદર સુંદરીએ કહ્યું, રથ અટક્યો. સ્વાર ઘોડેથી નીચે ઉતર્યો, સઘળાને ત્યાં મુકામ કરવાની આજ્ઞા થઇ. પહેલવાન જેવા જણાતા માણસો હાથમાંનાં હથિયારો નીચે મૂકી થાક ખાવા લાગ્યા. રથ હાંકનાર બળદને પુજો નીરી ચલમ ભરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. રથમાં બેઠેલી સુંદરી પણ નીચે ઉતરી આમતેમ ફરી પગ ધૂટા કરવા લાગી. વૃક્ષ પાછળ ઉભેલો પુષ્પાયુધ તો વિસ્મયતાથી આ સૌ પ્રકાર અવલોકી રહ્યો. તેણે એટલું તો જાણી લીધું કે આ નલીમ-સિંહના માણસો છે; અને જે સ્ત્રી છે તે તેની કોઈક સગી અગર રખાત

હોવી જોઈએ. પુષ્પાયુધ તે સુંદરીના સામે જોઈ રહ્યો. તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે આ અવસર ઠીક આવ્યો છે. જે દુષ્મને માઈ સર્વસ્વ નાશ કર્યું છે તેના માણસોને હું સુખરૂપે શામાટે જવા દઉં ? હાલ આ લોકો મારા કબજામાં છે, હું તેમને મારા કેદી બનાવી મારા વફાદાર સરદારોના સેવકો બનાવીશ; અને પેલી સુંદર સ્ત્રીને તે જો સારી ચાલતી હશે તો સુખમાં રાખી તેનો ધર્મ પાળવા દઈશ અને જો અધમ હશે તો મારા એક હલકા નોકર સાથે તેને પરણાવી દુષ્ટ દુષ્મનનું નાક કાપીશ. બસ હવે એજ વિચાર. ચાલ છાવણીમાં જઈ માધવસિંહને અહિં લઈ આવું. તે આ સ્ત્રીને જરૂર ઓળખશે. આમ નિશ્ચય કરી પુષ્પાયુધ છાવણીમાં જઈને તૈયાર થયો. તે હજી એક પગલું આગળ ભરે એવામાં તો પશ્ચિમ દિશા તરફથી વળી પાછું તેને અજવાળું જણાતું, “ અરે ! એ વળી કેણુ હશે ? ” એમ મનમાં બોલી તે એ તરફ જોઈ રહ્યો. થોડીવારમાંજ તેને માલમ પડ્યું કે એ દિશા તરફથી પાંચ માણસો ચાલ્યા આવે છે, તેમાંના એકની પાસે ફાનસ પકડેલું છે, સઘળા કાળા જખ્ખાથી ઢંકાએલા છે, તેઓ જમીનપર કંઈક તપાસતા-તપાસતા ચાલ્યા આવે છે. પુષ્પાયુધના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેઓ શત્રુ હશે કે મિત્ર એની ગડબાંગ કરવા લાગ્યો. આરામ કરવાને બેઠેલા જલીમસિંહના માણસો પણ અકસ્માત તેઓને આવતા જોઈ ચમક્યા; અને તેમને બહાસ્વટીયા ધારી હથીઆર ઉપાડી સજ્જ થઈ ઉભા. પેલી સુંદર સ્ત્રી તો ક્યારનીએ બચબીત બની પોતાના માણસોની વચમાં આવીને ઉભી રહી હતી. મામલો રંગપર ચઢશે ધારીને પુષ્પાયુધ શાન્ત વદને હતો ત્યાં જઈ ઉભો રહી જોવા લાગ્યો. સામેથી ચાલી આવનારા સ્યામવસ્ત્ર ધારીયો પણ સામે માણસોને જોઈ રતબ્ધ બન્યા અને એકાએક આગળ વધતા

અટકીને ઉભા રહ્યા. આવી રીતે થોડીક ક્ષણ પસાર થઇ ગઇ. છેવટે તે પાંચ શ્યામવસ્ત્ર ધારીયો હાથમાં પિસ્તોલો પકડી હિંમતથી આગળ વધ્યા. તેમને ચાલ્યા આવતા જોઇ પડાવ નાખી પડેલા માણસો તેઓને બહારવટીઆ સમજી લઇવાને તૈયાર થયા. રામશંકે ઘોડાપર સ્વાર થઈ ખુખારો કર્યો. ખુખારાના જવાબમાં સામેથી પિસ્તોલનો બહાર થયો. આણી તરફ રામશંકની પાસેજ ફક્ત પિસ્તોલ હતી. બીજાઓની પાસે તલવારો અને બાલા હતા. રામશંકે પણ ઉપરાસાપરી બહાર કરવા માંડ્યા. સામેથી પણ પ્રત્યુત્તર મળવા લાગ્યા. પિસ્તોલના અવાજોથી જંગલ બળભળી ઉઠ્યું. અવાજના પડવા ચારે દિશાએ પડવા લાગ્યા. આના પરિણામમાં નજીકમાં આવેલી પુષ્પાયુધની છાવણીમાં ગરબડાટ મચી રહ્યો. સૈનિકો શત્રુો સંભાળી સજ્જ થયા, માધવસિંહ પણ જાગૃત થઇ ગભરાટથી તંબુની બહાર નીકળ્યો. તેણે પુષ્પાયુધની તંબુમાં ખબર કઢાવી; પણ અંદર પુષ્પાયુધ નહોતો. નક્કી તેની ઉપરજ આ આક્રમક છે એમ ધારીને માધવસિંહ પચાસ બળવાન બહાદુરોને સાથે ચાલવાની આજ્ઞા કરી ઘોડેસ્વાર થયો. તેણે પોતાના હાથ નીચેના સરદારને છાવણીની સંભાળનું કામ સોંપી અવાજ તરફ ગમન કર્યું. આક્રમકમાં નીશાનાથનો ઉદય થયો હતો, જામુ રૂપેરી તેજ પૃથ્વી પટ પર પથરાયું હતું, અધિકારનો નાશ થવાથી રસ્તો સાફ જણાતો હતો. માધવસિંહ તેના માણસો સાથે થોડીવારમાં પડાવ નાખી પડેલા શત્રુઓ સમક્ષ આવી પહોંચ્યો. તેને બીજી બાજુએથી અચાનક નીકળી આવેલો જોઇ શત્રુઓના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહિ. સઘળા વયમાં ઉભી રહેલી સુંદરીની નજીક જઇ તેને વિંટાઇને ઉભા રહ્યા. માધવસિંહના આવવાથી સામસામે થતા પિસ્તોલના અવાજ બંધ થયા. બન્ને પક્ષ આ નવા આવનારાને જોઇ રહ્યા. માધવસિંહ પણ એક નાના અને

એક મોટા પક્ષને દૂર-દૂર ઉભેલા જોઈ અચંબામાં પડ્યો. તે જોને માથે આકૃત ધારીને મદદે આવ્યો હતો તે પુષ્પાયુધ ત્યાં નહોતો, એ અરસામાંજ વૃક્ષને ઓથે ઉભો રહેલો પુષ્પાયુધ બહાર આવ્યો, આ વળી નવું કૌતક ! શત્રુઓ પણ વિસ્મયતાથી એક બીજાની તરફ જોઈ રહ્યા. માધવસિંહે પુષ્પાયુધને જોઈ આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો. રાજકુમારે માધવસિંહના કાનમાં ધીમેથી જણાવી દીધું કે “ આ દુષ્મનો છે. તેમને અહિંથી સુખરૂપે જવા દેવા નથી. તેમની સાથે એક સ્ત્રી છે તેને હું ઓળખતો નથી, માટે તમે જુઓ કે તે કોણ છે.” માધવસિંહ આગળ વધી તપાસ કરે એવામાંજ પેલાં પાંચ માણસો પણ તેમની પાસે આવીને ઉભા રહ્યા. આ પાંચ જણામાં એક યુવક અગ્રેસર હતો, તેના મુખપર પુષ્પાયુધની નજર પડતાંજ તે ચોંક્યો; તેણે આંખો ચોળી ફરીથી તે યુવકના સામે નિહાળ્યું. તે યુવકની પણ એવી અવસ્થા થઈ રહી હતી. થોડીવારેજ બન્નેના મુખમાંથી એક સાથેજ બોલાઈ જવાયું કે “કોણ પુષ્પાયુધ, અને કોણ મનહર !” બંને મિત્રો એક બીજાને ઓળખતાંજ ગાઠ આલિંગનથી ભેટ્યા. આ આનંદી મેળાપ હતો. બંનેની આંખોમાંથી હર્ષાશ્રુ નીકળ્યાં. તેમનું મિલન જોઈ એક વયોવૃદ્ધ પુરુષ આગળ આવી બોલ્યો, “ બેટા પુષ્પાયુધ !”

“ હે ! કોણ મારા પિતા ? ” કહી પુષ્પાયુધ અમરસિંહના કંઠે વળગી પડ્યો. વાંચકો ! આ પાંચ જણામાં મનહર અને પેલી બેઠ બરેલી રમણી હતી; તેઓ જાલીમસિંહના કારાગારમાંથી રાજા અમરસિંહને મુક્ત કરી ત્યાંના બે પહેરેગીરો સાથે પોતાના મુકામ પ્રતિ જતાં હતાં. તેમનો એકાએક આ સ્થળે મેળાપ થયો, સૌના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. મનહરે પોતાની સામે પિસ્તોલના બહાર કરનાર

માણસ તરફ હાથ લાંબો કરી પૂછ્યું, “આ પેલો ઉભેલો ધોડેસ્વાર અને તેની સાથેના માણસો કોણ છે?”

પુષ્પાયુધે તેના કાનમાં ધીરેથી વાત કહી સર્વ વસ્તુ સ્થિતિ સમજાવી. તે પછી પુષ્પાયુધે માધવસિંહને તપાસ કરવાનું ઇસારાતથી સમજાવ્યું. માધવસિંહ શત્રુઓ સમક્ષ જઈ બોલ્યો, “તમે કોણ છો અને અત્યારે કંઈ તરફથી આવો છો?”

તરત ધોડેસ્વાર રામશંકર બોલી ઉઠ્યો, “અમે મહારાજા જાલીમસિંહના સેવકો છીએ; અને અત્યારે મધુપુર જઈએ છીએ.”

“તમારી સાથે જે સ્ત્રી છે તે કોણ છે?” પુનઃ માધવસિંહે પૂછ્યું. રામશંકર મૌન રહ્યો, તે સ્ત્રીએ પણ વચ્ચેથી બહાર નીકળી માધવસિંહના સામે જોયું, બન્નેની નજર એક થઈ. માધવસિંહ તેને ઝાળખી વિસ્મયતાથી ભ્રમ પાડી ઉઠ્યો, “અરે! આતો રાણી વિષકન્યા!”

“હા, માધવસિંહ! હું વિષકન્યા. સાંઠે થયું કે તમે અત્યારે આવી ચઢ્યા. તમને ભગવાનેજ અમારી મદદે મોકલ્યા છે.” વિષકન્યાએ કહ્યું. માધવસિંહ નિરતર રહ્યો. પુષ્પાયુધ અને મનહર પોતાના શત્રુની રાણીને સપડાએલી જોઈ ખુશી થયા, અને આની મારફતેજ જાલીમસિંહ પ્રત્યે વૈર વળાશે એમ ધારીને માધવસિંહ પ્રત્યે કહ્યું “રાણીને સુખરૂપે આપણી છાવણીમાં લઈ આવો. જ્યાં સુધી જાલીમસિંહ મારી પુષ્પાને આપશે નહિ ત્યાં સુધી હું પણ આ વિષકન્યાને મૂકત કરનાર નથી.” તેનું બોલવું સાંભળી વિષકન્યા ગઈ. “માધવસિંહ! એ માંડે અપમાન કરનાર કોણ છે? તમે કેમ કંઈ બોલતા નથી? તમારા સમક્ષ માંડે આવું અપમાન થાય એ અણુજ શરમ ભરેલું કહેવાય?”

માધવસિંહ બોલ્યો, “ રાણી ! તમારા સ્વામીએ પુષ્પાવતીનું હરણ કરી અન્યાય કર્યો છે. આ ઉભા છે એજ પુષ્પાવતીના પતિ પુષ્પાયુધ છે. મહારાજા જાલીમસિંહના અધમ આચારણોથી કંટાળી મહેં પણ આ યુવરાજનો આશ્રય ગ્રહણ કર્યો છે, એટલે હવે મારાથી એમના વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરી શકાય એમ નથી. ”

વિષકન્યાએ મૌન ધારી પુષ્પાયુધ સામે જોયું, ચંદ્રના પ્રકાશમાં તેનો ચળકતો મહેરો જોઈ રાણી વિષકન્યાના હૃદયમાં પણ કંઈકે અવનવો ભાવ ઉત્પન્ન થયો. જેનો સ્વામી નીતિ બ્રષ્ટ હોય તેની સ્ત્રી કુટિલ હોય એમાં શું નવાઈ. વિષકન્યા પુષ્પાયુધના સામે એકાગ્ર દ્રષ્ટે જોઈ રહી. એવામાંજ મનહરે આગળ આવી કહ્યું, “ રાણી સાહેબ ! શું વિચાર કરો છો ? અમારી સાથે આવ્યા વિના હવે છૂટકો છેજ નહિ. અમે તમને દુઃખ દઈશું નહિ. અમળાપર જીવ્મ ગુજારવો એતો જીવ્મી જાલીમસિંહનુંજ કર્તવ્ય છે, અમારું નથી. ” વિષકન્યા હસ્તે વદને બોલી, “ ખરેખર ! મારા સ્વામીનો જીવ્મ ધણો વધી ગયો છે; પણ હું શું કરું ? મહેં તેમને અનેક પ્રકારે ઉપદેશ કર્યો હતો, પણ મારું કહેવું પતથરપર પાણી જેવું થયું છે. હું પણ હવે તેમનાથી કંટાળી છું; અને આજથી તમારી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરીને કહું છું કે; હું સત્યના સંરક્ષણમાં તેની સામે પડીશ. એક દુષ્ટના મરણથી જો અનેક જનો સુખી થતાં હશે તો તેનો પ્રાણ ભેતાં પણ વિલંબ કરીશ નહિ. ” આટલું કહી રાણી વિષકન્યાએ કાતિલ કટાક્ષ ફેંકી પુષ્પાયુધ સામે જોયું. પુષ્પાયુધ નીચું નિહાળી રહ્યો હતો. રાણીની સાથેના માણસો રાણીનું બોલવું સાંભળી આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા. તેઓ પણ જાલીમસિંહથી છૂટવાને ઈચ્છતા હતા. રામશંકે બે હાથ જોડી પોતાની હૃદયની વાત જાહેર કરી. પુષ્પાયુધે

તે તમામ માણસોને વફાદારીથી વર્તવાના સોગન આપી પોતાના સૈન્યમાં દાખલ કર્યા. તે પછી પુષ્પાયુધ સઘળા સાથે છાવણીમાં આવ્યો. રાણીને પોતાના તંત્રીમાં મોકલી તેનીપર સખ્ત પહેરો મૂક્યો. બાદ સઘળા નિવૃત્ત થઇ બેઠા. મનહરે પોતાનાપર વિતેલી વિતક વાર્તા કહી સંભળાવી. તે પછી અમરસિંહે પણ પોતાની દુઃખી દશા જણાવી; સઘળાનો ઉદ્ધાર આ બેઠી રમણી વડેજ થયો છે ધારીને પુષ્પાયુધે તેનો ઉપકાર માની પરીચય માગ્યો. જવાબમાં તે રમણીએ જણાવ્યું કે, “જ્યાં સુધી મારું ધારેલું કાર્ય પાર પડશે નહિ ત્યાં સુધી મારો પરીચય કોઇને પણ કરાવવાની મારી બિપણુ પ્રતિમા છે. હ્યો મનહરરાય ! હવે આપણે ચાલીશું કે ? ”

મનહર જવાને ઉભો થયો કે તરત પુષ્પાયુધે પૂછ્યું. “ભાઇ ! ક્યાં જાય છે ? ” જવાબમાં મનહરે કહ્યું, “આ રમણી લઇ જાય ત્યાં મારે જવાનું છે. હું તે કહે એ પ્રમાણે વર્તવાને બંધાએલો છું. ભાઇ ! તેનો પ્રયાસ ફક્ત આપણા બલને માટેજ છે.”

પુષ્પાયુધ કંઈ બોલે એ પહેલાં પુનઃ એ રમણી બોલી, “કુમાર ! આ તમારા મિત્રની ફિકર રાખશો નહિ. તેમને હું મારા પ્રાણની માફક સંભાળીશ અને હવે થોડા દિવસમાંજ આ તમારા મિત્રની સાથે તમારી પુષ્પાવતીને લઇ તમને આવી મળીશ.”

તમે પણ આ તમારા પિતા સાથે કાલે અહિંથી પ્રયાણ કરી તમારા ગએલા સત્યપુર નગરપર હલ્લો કરી પ્રથમ તેનો કબજો લેજો. ત્યાં શત્રુનું સૈન્ય થોડુંક છે. તમે ધારશો તો એકજ સપાટે વિજય પ્રાપ્ત કરી શકશો. કુમાર ! તે પછી તમે મધુપૂર તરફ કુચ કરજો. અમે પણ અમારાથી બનતી મદદ તમને મોકલાવીશું. જે રાજ અ.યાચારી છે તેનો નાશ કરવો એ ન્યાયની વાત છે. જાલીમસિંહપર હવે કુદ-

રતનો કારમો કોપ ઉતર્યો છે. તેના જીવનના આ છેલ્લાજ દિવસો પસાર થાય છે. હ્યો કુમાર ! હવે અમે રજા લઇએ છીએ.” કહી તે રમણી મનહરનો હાથ પકડી ચાલવા લાગી. તેમની સાથે આવેલા પહેરેગીરો ત્યાં રહ્યા. પુષ્પાયુધ આશ્ચર્યતાથી બંનેને જતાં જોઇ રહ્યો. તે પછી સવાર થતાં પુષ્પાયુધે પિતાની અનુમતી મેળવી સત્યપુર જવા ત્યાંથી છાવણી ઉપાડી કુચ કરી.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“ પડતીની શરૂઆત.”

સત્યપુર પર વિજય મેળવી જાલીમસિંહ મધુપુર ગયો; અને ત્યાં થોડા દિવસ રહી ચંપાનગર પર ચઢ્યો. તેણે નગરની સરહદ પર આવી છાવણી નાખી. તે પછી તેણે એક પત્ર લખી ચંપાનગરના પ્રધાનપર મોકલાવ્યો, પ્રધાન મહા વિચિક્ષણ હો. તેણે સત્યપુરના સમાચાર જાણ્યા હતા, મહારાજા પુષ્કરરાજનું કેદ પકડાવું પણ તેનાથી અજાત નહોતું. તેણે જાલીમસિંહનો યુદ્ધ નિમંત્રણનો પત્ર વાંચી સમય વિચારી યુદ્ધની અનિચ્છા દર્શાવી સલાહને માટે જાલીમસિંહને એક પ્રાર્થના પત્ર લખ્યો. તે પત્ર જાલીમસિંહને મળ્યો, તેણે સલાહ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી ભારે દંડ માગ્યો. પ્રધાને નગરનો નાશ થતો અટકાવવાને પુષ્કળ દ્રવ્ય જાલીમસિંહને અર્પણ કર્યું. જીદમીના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે તરત ત્યાંથી છાવણી ઉપાડી મધુપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું. ચંપાનગરથી મધુપુર જવાને તે સવારનો નીકળ્યો હતો; મધ્યાહ્ન થતાં તે વિકટ અરણ્યમાં આવ્યો. સખ્ત તાપ પડતો હતો. સૂર્ય

ગવાન જણે તેના પર કોપાયમાન થયા હોય એમ ઉગ્ર દેખાતા હતા. જમીનમાંથી ઉગ્ધુ વરાળો નીકળતી હતી. સઘળાનાં શરીર પરસેવાથી તરખોળ થઇ ગયાં હતાં. જલીમસિંહ પણ આકળ વિકળ થઇ ગયો હતો. તેણે અપોરા ગાળવાના ધરાદે તે અરણ્યમાં પડાવ નાખ્યો.

સૈનિકો-સરદારો શીતળ વૃક્ષોનો આશ્રય કરી આરામ લેવા લાગ્યા. છેવટે સાંજ પડી. ઠંડો પહોર થયો. કુચ શરૂ થઇ, રાત્રિ પડતાં સઘળા સૈન્ય સાથે જલીમસિંહ મધુપુર આવ્યો. વિજયના હર્ષથી તેણે આખા નગરમાં તે રાત્રિ આનંદોત્સવ કરવાની આજ્ઞા કરી. ઘેર-ઘેર ગાન-તમાશા થવા લાગ્યા. જલીમસિંહે પણ ભોજન કાર્યથી નિવૃત્ત થઇ નગર બહારના મોટા મયદાનમાં દરબાર ભર્યો, સઘળા સરદારો ભાયાતો અને અન્ય નગરજનો એકત્ર થયા. રાજ ભૈરવાચાર્યની ભિષ્ણુમૂર્તિને જમણી બાજુએ ખેસારી સિંહાસનારૂઢ થયો. ગાનારી ગણીકા હાજર હોવાથી તેને ગાન ગાવાનું ફરમાન થયું. લટકા-ચટકા અને અનેક હાવભાવથી વારાંગનાએ અનેક ગાન નાચ સાથે ગાઇ સૈનાનાં મન પ્રસન્ન કરી દીધાં. સઘળા વાહ-વાહનો ઉચ્ચાર કરી વારાંગનાને વધાવવા લાગ્યા. ગાનને અંતે જલીમસિંહે ખુશ થઇ ગણીકોને ઇનામ આપ્યું. વારાંગના પ્રસન્ન વદને રાજને નમન કરી ચાલતી થઇ. તે પછી અન્ય નાચ-તમાશા શરૂ થયા. દારૂખાનું ફેડવામાં આવ્યું. આ સઘળું મધ્યરાત્રિ સુધી ચાલ્યું. બાદ સૈનિકોના નામ પોકારી ઇનામો આપવા માંડ્યાં. સરદારો વગેરે પણ રાજની નવાજશથી ખુશ થઇ મહારાજનો જયજયકાર કરવા લાગ્યા. સઘળું કાર્ય થઇ રહ્યું પછી રાજએ સઘળાને વિદાયગીરી આપી. સઘળા ચાલ્યા ગયા. ત્યાં આગળ રાજ જલીમસિંહ-ભૈરવાચાર્ય-શિષ્યપ્રાણુશંકર અને દશેક સરદારો ખેસી રહ્યા. ચંપાનગરથી મળેલા દ્રવ્યની પેટીઓ પણ

હજી ત્યાંજ પડેલી હતી. રાત્રિ સમસમ અવાજ કરતી વ્યતિત થતી હતી. કૃષ્ણપક્ષ હોવાથી સધળે અંધકાર છવાયેલો હતો. જલ્દીમસિંહે જ્યાં સભા ભરી હતી તે સ્થળે જો દીપકો ઝગઝગાટ પ્રકાશી રહ્યા હતા. સર્વ સૈનિકોને ઇનામ અકરામ આપવાનું હોવાથી રાજાએ અગાઉથી વિચાર કરીનેજ નગરની બહારના મોટા મયદાનમાં દરબાર ભર્યો હતો. તે મયદાનથી દૂર સામેની બાજુમાં આવેલાં મહીસાગરનાં કોતરો રાત્રિના સમયે કંઈક અન્ય સ્વરૂપેજ દેખાતાં હતાં. તેમાંના એક કોતરના છેક મથાળે આશરે પચાસેક હથીઆરમંથ માણસો આ વખતે ઉભા રહી જલ્દીમસિંહના દરબાર પ્રતિ આદીથી તે અંત સૂંધી જોઈ રહ્યા હતા. છેવટે દરબાર વિસર્જન થયો; પણ કોતર ઉપર ઉભેલા માણસોનું વિસર્જન થયું નહિ. તેઓ હજી પણ તેમની લક્ષ્ય જગા તરફ જોઈ રહ્યા હતા. પેલી તરફ જલ્દીમસિંહ ભૈરવાચાર્યને દ્રવ્યની પેટીયો ઉઘાડી દેખાડવા લાગ્યો. ભૈરવાચાર્ય એક હાથમાં ચલમ પકડી આતુર નેત્રે હિરા-માણેક વગેરેને જોઈ રહ્યો. આ તરફ જ્યારે આવી રીતે ચાલી રહ્યું હતું ત્યારે પેલી બાજુએ કોતર ઉપર ઉભેલા માણસોએ હવે ધીમે ધીમે કોતરની નીચે ઉતરવા માંડ્યું. તેઓ થોડી વારમાં નીચે ઉતરી આવ્યા. ત્યાં આવેલી ઝાડીમાં તેમના ઘોડા બાંધેલા હતા. તેઓ ઘોડેસ્વાર થઈ ત્વરીત ગતિએ જલ્દીમસિંહ તરફ જવા લાગ્યા. તેઓના ઘોડાઓના પગના દાખડા સાંભળી જલ્દીમસિંહ ચમક્યો. તેણે આવતા અવાજ તરફ જોયું; પણ અંધકારને લીધે કંઈ જણાયું નહિ. પોતાના નગરને પાદરે ભય હોય જ નહિ ધારીને તેણે એ તરફ દુર્લક્ષ્ય કર્યું અને પ્રથમ પ્રમાણે મોટી-મોટી બડાઇઓ હાંકી ભૈરવાચાર્યને દ્રવ્યની કિંમત ગણાવવા લાગ્યો. ભૈરવાચાર્ય પણ વચ્ચે-વચ્ચે “ એ ભૈરવની કૃપાનું જ ફળ છે.” કહી

પોતાના મંત્ર-તંત્રના ચમત્કારના ગુણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. ઝડપથી દોડી આવતા ઘોડાઓના પગના અવાજે નજીક સંભળાયા. જુહીમસિંહે વિસ્મયતાથી પુનઃ એ તરફ જોયું. ઘોડેસ્વારો નિકટ આવી પહોંચ્યા હતા. દિપકના પ્રકાશમાં તેઓની ભિષણ મૂર્તિઓ જોઈ જલીમસિંહના હૃદયમાં ભયનો સંચાર થયો. તેણે ભૈરવાચાર્ય સામે જોયું. ભૈરવાચાર્યની સ્થિતિ પણ વિચિત્ર થઈ રહી હતી. તે નિશાથી ચકચૂર બની ડાબા હાથમાં ચલમ પકડી રાતી આંખે ઘોડેસ્વારોની તરફ જોઈ રહ્યો હતો. તેના શિષ્ય પ્રાણશંકર તો સૈની પાછળ ભરાઈ પીંપળાના પાંદડાની માફક ધ્રુજતો હતો. આવનાર ઘોડેસ્વારો હથીઆરબંધ હતા. સઘળાએ મુખ પર બુકાનીઓ બાંધી હતી; તેથી તેઓના ચહેરા બરાબર જોઈ શકાતા નહોતા. તેઓ અલ્પ સમયમાં છેક નજીક આવી ઝપોઝપ ઘોડેથી નીચે ઉતરી દોડ્યા. તેમને દોડી આવતા જોઈ ભૈરવાચાર્યે રાજાનો હાથ પકડી બયાનક નાદે બૂમ પાડી કે, “ રાજા ! નાસો, જીવ બચાવવા નાસો, બૂતાવળનાં ટોળેટોળાં દોડી આવ્યાં છે. ” કહી ભૈરવાચાર્ય અડબડીયાં ખાતો ઝપાટાબંધ દોડવા લાગ્યો. જલીમસિંહે જન જોખમમાં ધારી તેનું અનુકરણ કર્યું. જાનને જાણા પૂર વેગે દોડવા લાગ્યા. ભયથી ધ્રુજતો પ્રાણશંકર નાસી શક્યો નહિ. તે ઘેરાઈ ગયો. આવનાર માણસોએ તેને કંઈ પણ ઇજા નહિ પહોંચાડતાં દ્રવ્યની પેટીઓ હાથ કરી સૌએ પોતપોતાના ભાગે પડતી પેટીઓ ઘોડા પર મૂકી દીધી. તે પછી તેમણે વિજય પ્રાપ્તિની નીશાનીમાં “ ધર્મસિંહની જય ગર્જના ” પોકારી ઘોડેસ્વારી કરી. આ આવનાર ટોળા ધર્મસિંહ બહારવટીયાની હતી. ધર્મસિંહના જાસુસો દૂટા છવાયે ચારે તરફ ફરતા હતા. તેમણે અંપાનગરમાંથી મેળવેલા દ્રવ્યની ખાતમી મેળવી હતી. તે દ્રવ્ય લૂંટી

સેવાના ઇરાદે પચાસ માણસો તૈયાર થઇ જલ્મીમસિંહની પાછળ પડ્યા હતા. જ્યારે જલ્મીમસિંહ સધળો માલ નગરની બહાર રાખી અંદર પ્રવેશ્યો ત્યારે આ લોકો પણ અતુકુળ સમયની રાહ જોતા કોતરોમાં ઢૂપાઇ રહ્યા; અને સમય પ્રાપ્ત થતાં તેમણે ફતેહ મેળવી. એવામાં એક ઘોડેસ્વારની નજર બાજુ પર ઓશીઆળા જેવા થઇ ઉભેલા પ્રાણશંકર પર પડી. તે પોતાના બાઇબંધોને અટકાવી નીચે ઉતર્યો, અને પ્રાણશંકર પાસે જઇ પૂછ્યું, “ તું કોણ છે ? ”

“ હું એક ગરીબ બ્રાહ્મણ છું. ” પ્રાણશંકર ગળગળે સાહે બોલ્યો.

“ તું બ્રાહ્મણ થઇને અધર્મી રાજની સેવા શા માટે કરે છે ? ”

“ આ પેટને માટે. ઘણુંએ લાગી આવે છે પણ શું કરું ? ”

“ હે ત્યારે હું તને બ્રાહ્મણ જાણી અત્યારે માંચસો સોના-મ્હોરો આપું છું. તે લઇ તું ખીન્ન ગામમાં ચાલ્યો જ. ” કહી તે સ્વારે પેટી ઉઘાડી તેને સોનામ્હોરો આપી. પ્રાણશંકરના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે તેજ વખતે મધુપુરને નમન કરી તે ઘોડેસ્વારો સાથે જવાની ઇચ્છા દર્શાવી. ઘોડેસ્વારોના સરદારે તેને પોતાની સાથે ઘોડાપર બેસાડી ત્યાંથી ગમન કર્યું. ઘોડેસ્વારો થોડી વારમાં કોતરોમાં અદ્રશ્ય થઇ ગયા. સર્વત્ર નિઃસ્તબ્ધતા વ્યાપી ગઇ. રાત્રિ રાત્રિનું કામ કરવા લાગી. નિશ્ચાયર પક્ષીઓ પાંખોના ફફડાટથી શાન્ત રાત્રિમાં ખલેલ પાડી શીકારની શોધમાં આમ તેમ ઉડવા લાગ્યાં. અંતે પ્રાતઃકાળની તૈયારી થઇ. પૂર્વમાં પ્રકાશ છવાયો. તારાઓ એક પછી એક નબમાં વિલુપ્ત થવા લાગ્યા. રાજ જલ્મીમસિંહ હજી જગૃતાવસ્થામાં તેના મહેલની અંદર બેઠો હતો. પાસે ભૈરવાચાર્ય પણ દિઝંબુદ બની બેસી રહ્યો હતો. રાજએ નગરમાં આવી ઘણા સિં-પાહીઓને દોડાવ્યા હતા. પણ બહારવટીયાઓનો પત્તો લાગ્યો નહોતો.

આથી જલમીસિંહના ઉદ્દેગનો પાર રહ્યો નહોતો. વિના મુશીબતે મેળવેલું અખુટ દ્રવ્ય એકાએક લૂંટાઈ જવાથી તેના શોકની સીમા રહી નહિ. તેણે ભગ્ન મને ભૈરવાચાર્યના સામે જોઈ કહ્યું, “ ગુરૂ મહારાજ ! મહા બળવાન રાજાનું પણ ધન આખરે લુંટાયું. તમે ત્રીકાળ-સાની છો. સમાધી ચઢાવીને જીઓ તો ખરા કે તે માણસો કોણ હતા ? ખરેખર ! તેમની હિંમત પણ વખાણવા જેવી હતી. ”

ભૈરવાચાર્ય બ્રહ્મટી ઉંચે ચઢાવી બોલ્યો, “ રાજા ! એ તમામ માણસો લુંટેલું ધન લાઈ મુખરૂપે તેમના સ્થાન સૂધી જઈ શકશે નહિ. મારો ભયંકર ક્રોધ તેઓની પર ઉતર્યો છે. જોને, મારો શિષ્ય પ્રાણશંકર પણ પ્રભાત થવા આવ્યું છતાં હજી આવ્યો નથી. આથી મને જોઈ પડે છે કે તે ગરીબ પ્રાણીયો નક્કી તે કૂર લુંટા-રાઓનાં પંજામાં સપડાઈ ગયો હશે. હવે તેને ભૈરવદાદના ભરોંસા પર છોડ્યા વિના છુટકો નથી. હું આ પળેજ સમાધીદ્વારા સઘળી બાબતની તપાસ કરું છું. જો તેઓએ મારા પ્રાણશંકરનો જીવ લીધો હશે તો મહા ઉત્પાત થશે. મારો પ્રાણશંકર ભૈરવનો સાચો સેવક હતો. ભૈરવનાથ જરૂર તેનું વૈર લેશે. ” આમ ગપ ઠોકી ભૈરવાચાર્ય પદ્માસન લગાવી સમાધી ચઢાવવાનો ઢોંગ કરી નાક પકડ્યું. રાજા તેની સામે જોઈ રહ્યો. થોડી વાર એવી રીતે સમય પસાર કરી ભૈરવાચાર્ય સમાધી ઉતારી આંખો ઉઘાડી કહેવા માડ્યું, “ રાજા ! મારા પ્રાણીયાનું મુખ જોવું હવે દુર્લભ છે. હાય તે મારો ગરીબ શિષ્ય લુંટારાઓની બંદુકોનો ભોગ થઈ મરી ગયો. તેણે મરતી વખતે પણ ધનની પેટીઓ બચાવવાને ભારે પરાક્રમ દર્શાવ્યું હતું. હાય એવો શિષ્ય મને હવે કદાપિ કાળે મળનાર નથી. ” કહી ભૈરવાચાર્ય અત્યંત શોક કરવા લાગ્યો. જલમીસિંહે તેને આશ્વાસન આપી કહ્યું,

“મહારાજ ! થયું તે ન થયું થનાર નથી. મને પણ તે તમારા શિષ્ય માટે. ધણું લાગી આવે છે, ખીચારાએ આપણા ધનના રક્ષણમાં જ પ્રાણ ગુમાવ્યા. પ્રભુ તેના આત્માને શાન્તિ આપો. વારું ગુરુરાજ ! એ ફુટો કોણ હતા તે કંઈ જણાયું ?”

“ હા, તે પેલા ધર્મસિંહ બહારવટીયાના સૈનિકો હતા. રાજ ! હવે તારી પડતી આવી છે એ નક્કી સમજજે. તારાથી જાણે અજાણે ભૈરવનાથનો ભયંકર અપરાધ થઈ ગયો છે. એને માટે તારે અને મારે થોડાક દિવસમાં મહાભારત આક્રમણની અંદર ઉતરવું પડશે.” ભૈરવાચાર્યે ગપ ઠોકી. રાજ વિચારમાં પડી બોલ્યો, “ હવે એનો કંઈ ઉપાય ? ”

“ ઉપાયમાં મારે હવે એક મોટા યશનો આરંભ કરવો પડશે. ” પણ તે પૂર્ણ થાય એમ હું ધારતો નથી. હું.....” ભૈરવાચાર્ય આગળ બોલતો અટક્યો. દ્વાર રક્ષકે એક જાસુસના આવવાના વર્તમાન જણાવ્યા. રાજએ તેને આવવાદેવાની આજ્ઞા આપી. દ્વાર રક્ષક ચાલ્યો ગયો અને થોડી વારે એક જાસુસ અંદર આવીને રાજને નમન કરી બાજુ પર ઉભો રહ્યો. રાજએ તેને ઓળખી પૂછ્યું. “કેમ કંઈ જાણવા જેવા સમાચાર લાવ્યો છે ? ”

“ હા, દક્ષિણ તરફથી ખંડણી ઉધરાવીને આવતા સરદાર માધવસિંહ ઘૂંટાઈ ગયા છે અને પ્રાણ બચાવવા તેઓ બહારવટીયાને મળી ગયા છે. ” જાસુસે જણાવ્યું.

“ હે ! તું આ શું કહે છે ? શું મારા વફાદાર સરદારે બહારવટીયાનું શરણ સ્વિકાર્યું ? ” રાજએ ગમરાધને પૂછ્યું.

“ હા, અને વળી મારા એક ખાત્રી લાયક માણસ તરફથી એવા પણ સમાચાર મળ્યા છે કે રાણી વિષકન્યા પણ જીવનભર બહારવટીયાઓના સપાટામાં સપડાયાં છે. ” જાસુસે ખીજ બાબત જણાવી.

જલમીસિંહના ખેદનો પાર રહ્યો નહિ. તે અવાચક જેવો બની લમણે હાથ ટેકવીને બેસી રહ્યો. એવામાં જ કારાગૃહ રક્ષક સિપાહી-ઓએ ત્યાં આવી જણાવ્યું કે, “ કેદખાનામાંથી રાજા અમરસિંહ અમારી અગાઉના પેહેરેગીર સિપાહીઓને ફેડી તેમને સાથે લઇ નાશી ગયા છે. ધણી તપાસ કરી પણ તેમનો પત્તો લાગતો નથી.”

ઉપરાઉપરી આવા સમાચાર સાંભળી રાજા ગભરાઇ ગયો. તેણે કપાળ પર કર પ્રહાર કરી ભૈરવાચાર્ય સામે જોયું. આંખોનો પલ્લ-કારો માર્યા વિના જોઇ રહી સર્વ વાર્તા શ્રવણ કરતો ભૈરવાચાર્ય બોલી ઉઠ્યો, “ કેમ ? માફ કહેવું. ખરું પડ્યું ને ? રાજા ! આ આપણી પડતીનું પહેલું જ પગથીયું છે. હાય ! મારો ગરીબ પ્રાણીયો ગયો. ” કરી ભૈરવાચાર્યે શોક દર્શાવ્યો. તે પછી રાજાએ જાણસને અને કારાગૃહ રક્ષકોને વિદાય કર્યા. તેને આજે કંઈ પણ ચેન પડતું નહોતું. તે પોતાની આસપાસ ભયનાં વાદળોને ઝાઝમતાં જોતો હતો એવામાં તેને ભૈરવાચાર્યે જણાવ્યું કે, “હું શુભ મુહૂર્ત જોઈ ચડનો આરંભ કરીશ. જે પુષ્પાને તું ઉપાડી લાવ્યો છે તે આપણું સર્વસ્વનાશ કરનારી છે. રાજા ! તું હવે તેની પર એક છેવટનો પત્ર લખ. જો તે ન માને તો તેને છેવટે ચણકુંડમાં હોમી બળીદાન આપીશું. આ મારો છેલ્લો પ્રયત્ન છે; અને હું ધારું છું કે આ ચણકું ભૈરવ પ્રસન્ન થઈ આપણને ભયંકર ભયમાંથી ઉગારશે. ” આવી રીતની અનેક બઝાઇઓ હાંકી ભૈરવાચાર્યે રાજાને આશ્વાસન આપ્યું. તે પછી ભૈરવાચાર્ય રાજાની રજા લઇ તેના સ્થાન પ્રતિ ગયો. તેના ગયા પછી જલમીસિંહ પણ પ્રાતઃકર્મ કરવાને મહેલના બીજા ભાગમાં ભાગે પગે ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

“ છેલ્લી સમજાવટ. ”

પુષ્પાવતીને મધુપુરમાં રહે ધણી દિવસ થઈ ગયા હતા. જાલી-મસિંહે તેને સમજાવવાને અનેકાનેક પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ તે આર્થ આગા તેના ટેકથી ડગી નહોતી. પાપાત્મા જાલીમસિંહે ત્રાસ આપવામાં પણ બાકી રાખી નહોતી. ભૈરવાચાર્યે પણ ભયાનક સ્વરૂપથી તેને ભય પમાડી જાલીમસિંહની વૃત્તિને અનુકુળ થવાને સમજાવ્યું હતું પરંતુ પુષ્પા એકની બે થઈ નહિ. કેટલાક દિવસથી તે પણ જુદા પ્રકારની થઈ હતી. હવે જાલીમસિંહને જોઈ તે સતી સત્રારીનું લોહી ઉકળી આવતું અને આજ નરરાક્ષસ મારા શ્વસુર કુટુંબનું સત્યાનાશ કાઢનાર છે ધારીને તે ચંડીકા સ્વરૂપ ધરતી. તે હમેશાં પોતાની પાસે એક કટાર રાખી મૂકતી. ખાતાં-પીતાં-સૂતાં-એસતાં પણ કટારને અલગ કરતી નહિ. શ્વસુર પક્ષના સંહારની ખગર સાંભળી તે દિવાની જેવી બની ગઈ હતી. જાલીમસિંહને જોતાંજ તે કટાર બેઠી તેને મારવા દોડતી, જાલીમસિંહે તેનું ભૈરવી સ્વરૂપ જોઈ તેની પાસે આવવાનું બંધ કર્યું હતું. આજ કેટલાએ દિવસથી તેને કોઈ સમજાવવાને આવ્યું નથી. તેની પાસે સેવામાં રહેતી બુઢીઓ પણ એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા વિના ત્યાં બેસી રહેતી. ધણી દિવસ એક જ સ્થળે પુરાઈ રહેવાથી પુષ્પા હવે કંટાળી ગઈ હતી. તેને તેનું જીવન ઝેર જેવું લાગતું હતું. તેણે આત્મહત્યા કરવાને અનેકવાર પ્રયત્નો કર્યા પણ તેની હિંમત ચાલતી નહિ. તે આખો વખત રડીને તેનો સમય પસાર કરતી. તેના હુઃખનો પાર નહોતો. તેને શાન્તિ આપનાર ત્યાં

કોઇ નહોતું, તે ક્વચિત ખાતી તો ક્વચિત ઉપવાસ કરતી અને આખો દિવસ ખ્હાવરાની માફક બેસી રહેતી. રાત્રિએ જાગૃત રહેતી. આવા કષ્ટથી પ્રકુલ્લ મુખી પુષ્પા શુષ્ક અને નિસ્તેજ થઇ ગઇ. તેનું વદન ફિક્કું પડી ગયું. શરીરમાં તાવ રહેવા લાગ્યો. તે વારંવાર કંટાળી આકાશ સામે હાથ જોડી પ્રભુની પ્રાર્થના કરતી હતી કે હે પરમાત્મા મારો આ નરકાગારમાંથી ઉદ્ધાર કરો યાતો મારું મ્હોત લાવો. હું હવે જીવવાને લાયકની રહી નથી, મારું સર્વસ્વ દુષ્ટ જાલીમસિંહે નાશ કર્યું છે. તે મારો પૂર્વ જન્મનો પરમ શત્રુ ઉત્પન્ન થયો છે. તેણે મારા પ્રિય પ્રાણપતીનો સદાને માટે વિયોગ પડાવ્યો છે. તે દુષ્ટના સાતે જન્મ વિયોગમાંજ વિતજો. આ કકળતી આંતરડીનો તેને શ્રાપ છે કે તે નિર્વશ મરજો અને તેનું રાજ્ય તેના શત્રુઓ પાસે જજો. તેને તેના શત્રુએ આપેલા અન્નપર ગુજારો કરવો પડજો. પરમાત્મન ! જો મ્હેં આજ પર્યંત સત્ય પાળ્યું હોય તો મારો શ્રાપ અવશ્ય તેને લાગજો અને પરાધ અબળાઓના પર જીવમ ગુજારવાનાં ફળ આ જન્મમાં જ પ્રાપ્ત થજો. વિશ્વંભરનાથ ! તમારા સિવાય હવે મારી રક્ષા કરનાર કોઇ નથી. હે મધુસુદન ! જે વખતે મધરે હાથીને પકડ્યો હતો; હાથી ડુખીને મરવાની અણી ઉપર હતો, તે વખતે આપ દયાળુએ તેની સ્તુતી સ્વિકારી તેનો બચાવ કર્યો હતો. મહાભારત યુદ્ધના વખતમાં અસંખ્ય સૈનિકોની વચ્ચેમાં તમે અસહાય પક્ષીઓનાં બચ્ચાંઓને હાથીના ઘંટતળે દબાવી મ્હોતના મુખથી બચાવ્યાં હતાં, દ્રૌપદીની ભરી સભામાં લજ્જા રાખનાર પણ આપજ હતા. હે ભક્ત દુઃખ ભંજન ભગવાન ! આપ દીનતા પ્રતિપાળ કહેવાઓ છો; તો શામાટે હજી સુધી અદૃશ્ય રહી મને દુઃખમાં ડુબાવો છો ? આવો, આવો, વૃજવિહારી ! આવો; અને આ જીવમગારના નરકાગારમાંથી આ અનાથ

અખળાનો ઉદ્ધાર કરો. આમ બોલતી પુષ્પાવતી દીનવદને ઉંચે નિહાળી પ્રભુની પ્રાર્થના કરતી હતી. આજે તે અત્યંત વ્યાકુળ બની ગઇ હતી. બે દિવસથી તેણે અજનો એક ગ્રાસ પણ મુખમાં મુક્યો નહોતો. અધિકાધિક મનોવેદનાથી સ્વરૂપવતી પુષ્પા સૂકાઈ ગયેલા કાષ્ટ સમાન દીસતી હતી, તેની આંખો ઉંડી ઉતરી ગઇ હતી, તેની પાસે રહેતી વૃદ્ધાઓ ક્યૂંચિત તેને સમજવવાનો પ્રયત્ન કરતી; પણ તે પહેલાંજ પુષ્પાવતી તેમને ધુતકારી કાઢી બોલતી બંધ કરી દેતી. બુઢીઓ સમય વિચારી મૌનધારી બેસી રહેતી. તેઓ પુષ્પાની સ્થિતિથી પૂર્ણ વાકેફ હતી. તેઓ મનમાં સમજતી કે જો પુષ્પાને હવે વિશેષ કઠીશું તો કદાચ તેની કટારનાં ભોગ થઇ પડીશું. આજે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરતી પુષ્પાએ ઘણો સમય ગુમાવ્યો. તેની આંખોમાંથી આવળુ-ભાદરવો વરસવા લાગ્યો. તે ઘણીવાર સુધી નીચે જોઇ રહી. તેના દુઃખમાં કોઇએ આશ્વાસન આપ્યું નહિ. તે છેવટે ઉભી થઇ ખુલ્લા જરૂખામાં આવી ઉભી. સાંજ પડવા આવી હતી. લોકો કામ ધંધેથી પરવારી પોત પોતાના ઘર પ્રતિ પ્રયાણ કરતા હતા, સહેલાણી લોકો નગર બહાર ખુલ્લી હવામાં ફરવા જતા હતા. જનવરો ચારો ચરી પોત પોતાને સ્થાને ગમન કરતાં હતાં. પક્ષીઓ પૂર્ણ ખોરાક મળવાથી કલરવ કરતાં માળા પ્રતિ જતાં હતાં. પુષ્પાવતી એ સડ દેખાવ જોઇ રહી.

પશુ પક્ષીઓને છૂટાં ફરતાં જોઇ તેને પોતાને માટે ધણું લાગી આવ્યું. તે પોતાની કંગાલ દશાને પશુથી પણ અધમ સમજવા લાગી. એ અરસામાંજ ફરવા નીકળેલો જલીમસિંહ ઘોડેસ્વાર થએલો તેની નજરે પડ્યો. તરત પુષ્પા એક તિરસ્કાર સૂચક દ્રષ્ટિ ફેંકી અંદર આવી અને જમીનપર પાથરેલી સાદડીમાં પડી રડવા લાગી, એવામાં એક સ્ત્રીએ પુષ્પાવતીના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તે સ્ત્રી દેખાવમાં

ફાંકડી મનમોહક લાગતી હતી. તેણે બનારસી સાડી પહેરેલી હતી. વાળ પટ્ટી પાડીને ઓળેલા હતા. તેના હોઠ પાન ચાવનાથી લાલચોળ જણાતા હતા. તેની ચપળ ચક્ષુઓ ચારે તરફ ફરી તેની ચંચળતા સૂચવતી હતી. આ સ્ત્રી પણ જલીમસિંહની રખાત છે. તે જલીમસિંહનો પત્ર લઈ પુષ્પાની પાસે આવી છે. પુષ્પાની દૃષ્ટિ હજી તે ચાંડાલની પર પડી નથી. તેતો હજી નીચી નજરે જોઈ બેસી રહી છે તે મદોન્મત સ્ત્રીએ ત્યાં બેઠેલી વૃદ્ધાઓ સામે જોયું. આખી જીંદગી કુટણા પશુમાં વિતાવેલી વૃદ્ધાઓએ તેના સામે જોઈ આંખથી કંઈક ઓરજ ઇસારો કર્યો. તે સ્ત્રી પણ આંખોના ઇસારાથી કંઈક જવાબ આપી પુષ્પાની નજીક આવી બેલી “ પુષ્પાવતી ! ”

પુષ્પાએ ચમકીને ઉંચે જોયું. તેણે પોતાની આગળ એક અલ્પ-બેલી સ્ત્રીને ઉભેલી જોઈ. તે વિસ્મયતાથી સજળ નયને તેના સુખ સામે જોઈ રહી. તેની એવી દશા નિહાળી તે સ્ત્રીએ તેનું ઉપહાસ્ય કરી કહ્યું.

“ પુષ્પાવતા ! તું શામાટે હાથે કરીને દુઃખી થાય છે ? અરેરે ! જોને, તારું સુકોમળ શરીર કેવું કરમાઈ ગયું છે. તારા ગુએ ગુલાખી ગાલમાં ખાડા પડી ગયા છે. ખરેખર, તહે હાથે કરીને જ તારા શરીરની આવી અવદશા કરી છે. પુષ્પા ! યાદ રાખજે કે મનુષ્ય જન્મ વારંવાર મળનાર નથી. આ જન્મ ફક્ત સુખ ભોગવવાને માટેજ છે. રાજા જલીમસિંહની સેવા ઉઠાવવાને હું પણ પ્રથમ તારી માફક હડ પકડીને બેઠી હતી; પરંતુ મારો કોષ્ટકો કરાવ્યો નહિ. બસ તે પછી મહે તરત રાજાની સેવા સ્વિકારી. જલીમસિંહ મહારાજ મને અત્યંત પ્રેમથી ચાહવા લાગ્યા, તેમની કૃપાથી હું આજે શરીરે પણ અલ્પમરત થઈ સ્વર્ગીય સુખ ભોગવી રહી છું. પુષ્પા ! તું એમ સમ-

જતી હોઇશ કે એકની સાથે લગ્ન થઇ ગયા પછી બીજાની સાથે પ્રેમ બાંધવામાં મહાપાપ છે, પણ ના, એવું સમજતી નહિ, સ્ત્રીએને સંપૂર્ણ સુખ એક પતીથી કદાપિ મળતું નથી. માટે જ્યારે ઇચ્છા થાય ત્યારે બીજે પ્રેમી કરવામાં જરીક પણ વિવરણ કરવો નહિ. આપણે સ્વતંત્ર છીએ. હું.....”

તેના લ'બાણ ટાયલાંથી પુષ્પા કંટાળી બોલી ઉઠી, “બહુ થયું, હું તમારું બોલવું પૂરેપૂરી સમજી ગઇ. અરેરે ! જ્યાંનો રાજ પરદારા લ'પટ, ત્યાંની અમળાઓ ક્યાંથી શુદ્ધ હોય ? અરે તેમનામાં પછી પ્રેમનો અદ્ય અંશ પણ ક્યાંથી હોય ! હા પ્રભુ ! તમે મને કેવા દુઃખના પંજમાં સપડાવી છે ? બાધ ! તમે જ્યાંથી આવ્યા છો ત્યાં પાછાં ચાલ્યાં જાઓ. અહિં તમારા ઉપદેશની કંઈપણ અસર થનાર નથી. હું પુણ્યભૂમિમાં કૃતપત્ર થએલી છું અને તમે આ પિશાચ-પ્રેત ભૂમિમાં જન્મેલાં છો. તમારામતે મારામાં આસમાન જમીનનો ફેર છે; એટલે વિચારમાં પણ તફાવત હોય એમાં નવાઇ નથી. તમારું માનવું બંધે તમે સત્ય માનનાં હો પણ મારું સમજવું તો એવું છે કે જે સ્ત્રીએ મનુષ્ય જન્મ પામી અગ્નિ અને વ્રાહ્મણની સાક્ષીએ જે પતિનો હાથ પકડ્યો હોય તેનો ત્યાગ કરી તે અન્ય પુરૂષની સાથે પ્રેમ બાંધે છે તે મહાપાપીની-પિશાચીની છે, તે અંતે રૌરવ નર્કની અધીકારી છે. બાધ ! મારી આ દ્રઢ માન્યતા છે, માટે હવે વેળાસર આવ્યાં હો ત્યાં પાછાં પધારી જાઓ.”

તે સ્ત્રીએ પુષ્પાનું હાસ્ય કરી કહ્યું, “ તો બંધે તું તારી આખી જીંદગી આ એકાન્ત વાસમાંજ પૂરી કર. મને તો તારા જેવી અજ્ઞાન કોઈ જણાતી નથી; કારણકે જ્યારે સ્વર્ગ સુખ માગ્યા વિના તારા ચરણ આગળ આવે છે ત્યારે તું ઠોકર મારી દૂર કરે છે. ખરે, તારા

ભાગ્યમાંજ સુખ નથી.” પુષ્પાને તેના શબ્દોથી ગુસ્સો ચઢ્યો. તે છેડાકેને બોલી ઉઠી. “ મારે સ્વર્ગ સુખમાં આગ મુકવી નથી. તું હવે વધારે લવારો કર્યા વિના અહિંથી જાય છે કે નહિ ? ”

“ ના, હું મારું કામ કર્યા વિના અહિંથી જનાર નથી. ” તે સ્ત્રીએ કહ્યું.

“ તું શું કામ કરવાને અહિં આવી છે ? ” પુષ્પાએ પૂછ્યું.

“ મહારાજ જાલીમસિંહનો પત્ર આપી તારો છેલ્લો જવાબ લેવા હું આવી છું. ”

“ તારો રાજા પશુ છે. તેને મહેં અનેક વખત જવાબ આપી દીધા છે કે આ પુષ્પા તેના ટેકમાં અચળ છે; છતાં તે મ્હાનની માફક વારંવાર શામાટે પૂછાવે છે. જા, ચાલીજા, મારે તેનો કાગળ જોઈતો નથી. ” કહી પુષ્પા ત્યાંથી ખસી દૂર જઈ ઉભી રહી, પત્ર લખ આવેલી સ્ત્રી ખડખડાટ હસી પડી બોલી, “ પુષ્પાવતી ! તું શા માટે આવી ઉદ્ધતાઈ કરે છે ? ”

“ તે મારે સમજવાનું છે તારે નથી. ”

“ શું તું મહારાજનો આ પત્ર નહિ વાંચે ? ”

“ તારો મહારાજાએ મૂંઝો અને તેનો પત્ર પણ ખૂંચ્યો. ”

“ શું એક રાજા રાજેન્દ્રનું આટલું બધું અપમાન ? પુષ્પા ! તારે આ પત્ર અવશ્ય વાંચવોજ પડશે. ”

“ મહેં તને એક વખત કહ્યું છતાં સાંભળતી નથી ? ”

“ હું તને પરાણે આ પત્ર વાંચી સંભળાવીશ. ”

“ તેને માટે તારી મરજીમાં આવે તેમ કર, હું તો તેમાંનો એક અક્ષર પણ સાંભળવાને ચાહતી નથી. ” કહી પુષ્પા કાનમાં આંગળીઓ ધાલી પીક ફેરવી ઉભી રહી. પેત્રી સ્ત્રી પણ હક કરીને

ત્યાં ઉભી રહી. તેણે જાલીમસિંહનો આપેલો પત્ર કાઢી વાંચવા માંડ્યો, તેમાં તે નરાધમ રાજાએ લખ્યું હતું કે:—

પ્રાણપ્રિય પુષ્પા !

હું તને માફે સર્વસ્વ અર્પણ કરી ચૂક્યો છું. મારા રોમેરોમમાં તારા પ્રત્યેના પ્રેમપ્રવાહ પથરાઈ રહ્યો છે. તારી મનમોહિની મૂર્તિ મારા હૃદયમાં સજ્જડ ચોંટી ગઈ છે. હું તને વિસારવા અને તારા પ્રત્યેના પ્રેમને અટકાવવા અનેક યત્નો કરું છું; પણ હું નિષ્ફળ થાઉં છું. સુંદરી ! તારા દેહારનાં દર્શન થયાં છે, ત્યારનો હું મહા વિષમ જ્વરથી પીડાઉં છું. હું તારો સાચો પ્રેમિ છું, તે તું નક્કી માનજે. તેમ છતાં જો તને અવિશ્વાસ હોય તો તું એક વાર મારી પરીક્ષા કરીજો. હું તારા માટે આ પ્રાણ આપવાને પણ પાછો પડીશ નહિ. પ્રિયે ! મારી આટલી બધી વિનંતી છતાં તું શા માટે મારો તિરસ્કાર કરે છે ? શું તારું સુકોમળ હૃદય અંદરથી કઠોર છે ? હા, મને તો એમ જ સમજાય છે. એક પ્રેમિ પ્રત્યે આટલી બધી કઠોરતા ધરવી એ તને લાયક નથી. માટે મારી પર દયા કર અને મદનના વિષમજ્વરથી મૃતઃપ્રાય થએલા તારા પ્રેમિની મન કામના પુર્ણ કરી બચાવ. તને મહા પુન્ય થશે. તું નહિ માને તો તારા વિરહથી જરૂર મારો જીવ જશે. માટે હઠીલી હઠને ત્યાગી આ પત્ર વાંચી સેવક પર દયા દર્શાવજો. એક પણ વર્ષો સમાન જાય છે. વિશેષ શું લખું ?

તારો.

જાલીમસિંહ.

પત્ર વાંચી તે કુટિલ સ્ત્રી મોટેથી ખૂમ પાડી બોલી, “ કેમ આ વિનંતી પત્ર સાંભળ્યો કે ? ”

પુષ્પા નિરૂત્તર રહી. આથી તે કુટિલાએ તેની પાસે જઈ તેના ખભો હલાવી પૂછ્યું, “ કેમ હવે શું જવાબ આપે છે ? ”

“ જ્ઞાનો જવાબ લેવા આવી છે ચંડાલણી ? ” પુષ્પાએ ક્રોધથી કહ્યું.

“ આ પત્રનો. ” તે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.

“ મહેં તને ક્યારનોએ જવાબ આપી દીધો છે; માટે કૃપા કરી તું હવે અહિંથી ચાલી જ, હું તને અત્યારે કાળ સ્વરૂપ જોઉં છું. ઝાઝીવાર કરીશ તો પરીણામ વિપરીત આવશે. ” પુષ્પાએ જવાબ આપ્યો.

તે સ્ત્રી ત્યાંથી જવાને બદલે ઉભી-ઉભી હસવા લાગી. તેણે થોડીવાર શાન્ત રહી પુનઃ બોલવું શરૂ કર્યું: “ પુષ્પા ! પરીણામની મને પરવાહ નથી. મારી ફરજ છે કે મારા માલીકની સેવા બજાવવી. તેમ તારી પણ દયા ખાઈ તારી ભૂલ તારી પાસે જ કચ્છલ કરાવી તને સુખી કરવી એ પણ હું બીજી ફરજ સમજું છું. મને સારી રીતે ખબર છે કે તું આ સ્થળે ધણી દુઃખમાં છે, દુઃખ-શોકથી ત્હેં તારા મુખની ગુલાબી લાલી ગુમાવી છે. તારા ગાલ બેશી ગયા છે. આંખો ઉંડી ઉતરી પડી છે. આખું શરીર ફિક્કું પડી ગયું છે. ક્રોધ તને આ વખતે ધ્યાનથી જીવે તો તરત તેનું મુખ બીજી બાજુએ ફેરવી લે. મારો રાજા જલમસિંહ ઘણો શોખીન છે. તે ધારે તો એક ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં તારાથી અધિક સુસ્વરૂપા સુંદરી સાથે પ્રેમ બાંધી સુખ ભોગવી શકે; પણ ના, તેની એવી ઇચ્છા નથી. તે પશુવૃત્તિનો નથી. તે ફક્ત તને જ ચાહે છે. બસે તું કદરૂપી થઈ ગઈ પણ તે તારો તિરસ્કાર કરશે નહિ. જ્યારે એક રાજા તારા માટે તેના હૃદયમાં આટલો બધો પ્રેમ રાખી રહ્યો છે તો આ માટે તારે તેને આવકાર આપવો ના જોઈએ ? પુષ્પા ! તારી

હઠથી તમારા બન્નેની હાની થાય છે. તું આવી રીતે શોક કર્યા કરીશ તો વહેલી મરી જઈશ. અકાળે મરવું તે મહા પાપ છે. જીવન રક્ષાને માટે અનેક શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે. જીવન રક્ષા એ જ સુખ થવાનું સાધન છે. જીવનથી જ સૌ કાંઈ કરી શકાય છે. પરંતુ જે મનુષ્ય હાથે કરીને શરીરને કષ્ટ આપી આત્મત્યાગ કરે છે, તેના સમાન આ સંસારમાં મહાપાપી કોઈ નથી. જેણે માનવદેહ ધારણ કરી આત્મા અને શરીરને મનમાનતું સુખ આપ્યું છે તેના જેવું કોઈ પુન્યવાન નથી. પુષ્પા ! તું મહાભાગ્યવાન છે કે જાંલીમસિંહ જેવા રાજધિરાજ તારી પ્રત્યેના પ્રેમથી દુઃખી થાય છે. કોઈ બીજી સ્ત્રીને તેના જેવો શરો-પ્રતાપી અને સજ્જન પુરૂષ મળવો મુશ્કેલ છે. જેણે પૂર્વાવતારમાં તપ કરી કષ્ટ સહન કર્યું હોય તેને જ આવા પ્રતાપી પુરૂષ રત્નની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્હેં પણ પેલા જન્મમાં કદીયું તપશ્ચર્યા કરી હશે કે જેથી જાંલીમસિંહ જેવો સમર્થ રાજ તારા પ્રેમથી પીડાઈ તને એક સેવકની માફક કરમગરો રહ્યો છે. પુષ્પા ! તું બુદ્ધિમતી છે. માટે માઈ કહેવું માન્ય કરી મારી સાથે ચાલ. હું તને રાજેન્દ્રની પાસે લઈ જાઉં.”

આટલું લાંબાણુ વિવેચન કરી તે કુટિલા પુષ્પાની સામે જોઈ રહી. તેના વિવેચનથી પુષ્પાને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો; પણ તે ક્રોધ મનમાં સમાવી ઉભી રહી; તે ક્રોધ હવે તેના મુખ પર પ્રકટપણે જણાવા લાગ્યો. તે લાલચોળ નેત્રો વડે એના સામે જોઈ બોલી “ તું અહીંથી જાય છે કે નહિ ? ”

“ ના, હું તને મારી સાથે લીધા વિના જનાર નથી. ચાલ, પુષ્પા ! ચાલ, હઠ મુકી દે. રાજજી તને સુખી કરશે. ” કહી તે સ્ત્રીએ પુષ્પાનો હાથ પકડ્યો. પુષ્પાના ક્રોધમાં વૃદ્ધિ થઈ. તેણે એક ઝાટક મારી પોતાનો હાથ ખેંચી લીધો અને એકદમ તેના અંગપર

ધસી જઇ તે કુટિલ સ્ત્રીના ગાલપર જોરથી એક તમાચો ખેંચી કાઢી ખોલી, “નીચ રંડા ! જલ્દીથી અહિંથી ચાલી જ, નહિ તો આ કટારથી પૂરી કરી નાખીશ.” કહી પુષ્પાએ કટાર દેખાડી. પુષ્પાના રૌદ્ર સ્વરૂપ સાથે હાથમાં કટાર જોઈ તે અચળા ધીમે ધીમે પાછો ખગલે ખસવા લાગી, અને દૂર જતાંજ તે મૂડીયોવાળી નીચે ઉતરી પડી પસાર થઇ ગઇ. પુષ્પા તેની પથારીમાં પડી હૃદય હલકું કરવા લાગી. રાત્રિ ક્યારનીએ પડી ચૂકી હતી. અંધકારે મધુપુરને અંધાર પિછોડી ઓરાદી દીધી હતી. વાંચકો ! ચાલો આપણે અન્યસ્થળે ગમન કરીએ, મધુપુરને અત્યારે અંધકારમાંજ ઢંકાએલું રહેવા દ્યો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

“ તૈયારી. ”

આજ પ્રાતઃકાળથી જ બહાદુર બારવટીયા ધર્મસિંહની છાવણીમાં અપૂર્વ ધામધૂમ થઇ રહી છે. તેના તમામ બહાદુર સિપાહીઓ શસ્ત્ર-અસ્ત્રથી સજ્જ થઈ એકત્ર થઇ મોટા મયદાનમાં ઉભા છે. મહિ માતાનું કોતર માણસોથી ઉભરાઇ ગયું છે. જખરો કોલાહલ મચી રહ્યા છે. હજી ધર્મસિંહ જણાતો નથી. સઘળા સિપાહીઓ તેની આતુરતાથી રાહ જોઇ રહ્યા છે, યોડીવારેજ દૂરથી રણુશીંગાનો ભયંકર અવાજ સંભળાયો, ધર્મસિંહનું આગમન સૂચવાયું. સઘળા ઓએ ધર્મસિંહની જયગર્જના કરી ગગન ગળવી મૂકયું. ચારે તરફ ખડકો પડી રહ્યા. પહાડી પહોલવાન જેવો જણાતો ધર્મસિંહ ત્વરિત ગતીએ આવતો જણાયો. તેની પાછળ ભયંકર રાક્ષસ જેવા જણાતા

બળવાન બાધાના પચિસ બીલ સરદારો ખભે મોઢાં કામઠાં ભરાવી અને હાથમાં તીરોના થોકડા પકડી ચાલતા હતા. તેઓની સાથે ચાલતો ધર્મસિંહ થોડીવારમાં તેના માણસો સમક્ષ આવીને ઉભો રહ્યો. પુનઃ સઘળાઓએ જયગર્જનાથી તેને વધાવી લીધો. પોતાના માણસોની અપૂર્વ ભક્તિ જોઈ ધર્મસિંહનું હૃદય હર્ષથી ઉભરાઈ આવ્યું. તેણે એક ટેકરાપર ચઢી બોલવું શરૂ કર્યું. “ મારા ભાઈઓ ! તમે મારી સાથે ધણું દુઃખ ભોગવ્યું છે. તમેએ ભૂખ-તરસની પણ દરકાર રાખી નથી. આપણી આવી દુઃખી દશા કરનાર કોણ છે તે તમે જાણો છો ? સાંભળો, આપણી આવી અધમ દશા કરનાર મધુપુરનો રાજા જાલીમસિંહ છે. તે ધણો અત્યાચારી છે. તેણે અનેક જનોના સુખમાં જેર રેડ્યું છે. તેના જીવનથી અનેક મનુષ્યો ધરત્યાર વિનાના થઈ જંગલમાં રખડે છે. તેના હુકમથી ધનવાનો પલકવારમાં બીખ માગતા થઈ જાય છે. સતી સત્તારીઓનાં શીયળ લુંટાઈ જાય છે, પ્રજાની દાદ ફરીયાદ કોઈ સાંભળતું નથી. તેના સરદારો અમલદારો મહેલી સત્તાનો દુરુપયોગ કરી પ્રજાને કનડે છે, અને તેમની પાસેથી મન માનતું દ્રવ્ય કઢાવે છે. છેક હલકામાં હલકો સિપાહી પણ એવી રીતે વર્તે છે. પ્રજાના લુંટેલા ધનથી તેમણે રાજા એ શ્રદ્ધા આરામ કરે છે. તેને પ્રજાની કાળજી નથી. તે વિષયી છે-વ્યસની છે, રાજ કરવાને તદ્દન નાલાયક છે. ભાઈઓ ! તમે સાંભળ્યું તો હશે કે જ્યારે પૃથ્વી પર પાપની વૃદ્ધિ થાય છે; પ્રજા પીડાય છે, ન્યાય શિથિલ થાય છે; અને અત્યાચારીઓના જીવનથી જીવનથી આ ધરતી ધ્રુજે છે; ત્યારે શ્રીહરી અવતાર ધારણ કરી પાપીઓનો નાશ કરે છે અને પુન્યાત્માઓનું સંરક્ષણ કરે છે. જીવનથી જાલીમનો પાપ કુંભ પણ હવે સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયો છે. તેના જીવનથી હવે આવી રહી છે. કુદરત

તેના પર રૂઠી છે. શ્રી ભગવાન તેને શિક્ષા કરવાને અન્ય સ્વરૂપે પ્રકાશી રજા છે. તેમણે આપણને પણ તે દુષ્ટને દંડ દેવાની પ્રેરણા કરી છે. માટે આપણે હવે તે દુષ્ટનો નાશ કરવાને કમ્મર કસવી જોઈએ. આપણે પુન્યવાનોના પ્રતિપાળ અને દુષ્ટ જનોના કાળ છીએ, આપણે બહારવટુ કરી આજ પર્યંત એક પણ અધર્મિત પમહું બર્ચું નથી, આપણે બ્રાહ્મણ; સ્ત્રી અને નિર્દોષ જનોને કદી સંતાપ્યાં નથી. આપણે તો દુષ્ટ જનોને જ ત્રાસ આપી ધન એકત્ર કર્યું છે. બાધઓ ! જે ભક્તીમસિંહે મને રાજપાટ વિનાનો કરી રાજગતો બનાવ્યો છે; તેને હવે બદલો આપવાનો વખત નજદીક આવ્યો છે, હું માંડે વૈર પૂર્ણ કરનાર છું; અને થોડા દિવસમાં જ એ તરફ કુચ કરી મયદાન યડનાર છું. મારા વીરાઓ ! બોલો, તમને સધળાને માંડે કહેવું કપ્પલ છે કે નહિ ? ” ધર્મસિંહ બોલતો અંધ થયો. તેના બાપણથી સૈનિકો ઉશ્કેરાઈ ગયા. તેમણે પોતાનાં શસ્ત્રો ઉઠાવી કરી ગર્જના કરી કે, “ તે જીલ્મગાર રાજાને મારી નાખો, કાપી નાખો, તેને આ પૃથ્વી પરથી વિદાય કરી નર્ક કુંડમાં મોકલી આપો. ”

સૈનિકોનો જીસ્સો જોઈ ધર્મસિંહને અત્યાનંદ થયો. તેણે હસ્તે વદને કહ્યું, “ ધન્ય છે, મારા સૂરાઓ ! તમે ખરેખરા પ્રજાપાલક કહેવાને હવે લાયક થયા છો. તમારી બહાદુરીથી જ એ મધુપુરનો પ્રેત હવે થોડા દિવસમાં હતો નહતો થઈ યમરાજના તાબામાં આવ્યો જશે. ”

એવામાં જ એક મોટા પ્રચંડકાય સરદારે આગળ આવી કહ્યું, “ મારા સરદાર ! મધુપુરના રાજાનો નાશ કરવાને આપશ્રીને શ્રમ ઉઠાવવાની કાંઈપણ જરૂર નથી. તે પિશાચરાજને આપ પુન્યાત્માનાં દર્શન કદાપિ હોઈ શકેજ નહિ. તેને માટે તો હું અને મારી બીલ ટોળીજ

લાયક છીએ. જે આગા હોય તો હું મારા બહાદુર સાથે આજે જ એ તરફ ઉપડી જઈ અને તે દુનિયાના દુષ્મનને ત્રાણ ત્રાણ પોકરાવી અવળે હાથે બંધિવાન બનાવી આપના કદમમાં ધસડી લાવું. ” ધર્મરાજે તે સરદાર સામે હર્ષથી જોઈને કહ્યું, “તમારી સાથે હું આવવાની ઉત્કર્ષ અભિલાષા ધરાવું છું. કારણ કે જેણે મને દુઃખ દીધું છે, જે પાપીએ પવિત્ર પ્રેમદાઓની પર બળાત્કાર ગુજરી પ્રાણ પરહર્યા છે, તે જીભી જલીમના રૂધીરથી હું મારા હાથ રંગી રણચંડીને તૃપ્ત કરીશ, તે દુષ્ટના હાથે મૃત્યુ વશ થએલાં મનુષ્યો હજી સ્વર્ગમાં ગયા નથી. તેઓ આ પૃથ્વીપર છાયા રૂપે ફરે છે અને તે ધાતકી રાજનો નાશ કરવાને મને વિનવે છે. આ વખતે આપણો વિજય છે; અને તે કર્મ ચંડાળનો પરાજય છે. ” કહી ધર્મરાજ મૌન રહ્યા. પુનઃ તે સરદારે પૂછ્યું, “ત્યારે આપણે આજ સાંજના જ તેના નગર તરફ કુચ કરીશું ?” ધર્મસિંહ બોલ્યા, “ ના, હજી સુધી આપણો બહાદુર સરદાર વીરકેતુ આવ્યો નથી. તે દુષ્મનના નગર તરફ હુટ કરવાને ગયો છે. તેને આવવાનો વાયદો પણ વીતી ગયો છે, તે આજે જરૂર આવવો જોઈએ. તે આજે આવશે તો આપણે કાલે કુચ કરીશું. ”

આ વખતે દૂરથી એક ઘોડેસ્વાર દોડી આવતો જણાયો. ધર્મસિંહ તેની તરફ જોઈ રહ્યા. તે ઘોડેસ્વાર થોડીવારે ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને ઘોડાપરથી નીચે ઉતરી ધર્મસિંહને પ્રણામ કરી એક બાજુએ ઉભો રહ્યો. ધર્મસિંહે તેને પૂછ્યું, “ ભાઈ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવ્યો છે ? ”

“ હું પુષ્પાયુધનો સેવક છું. તેમણે મને આપની પાસે મોકલ્યો છે. ” ઘોડેસ્વારે જણાવ્યું.

“ શું તું પુષ્પાયુધ પાસેથી આવે છે ? વાર ત્યાં સૌ કુશળતા છે ને ? ”

“હા, સધળા આનંદમાં છે.”

“ખીજ કંઈ સમાચાર છે?”

“સમાચારમાં રાણી વિષકન્યા આપણા પક્ષમાં આવી છે; અને તે તેના કુટિલ સ્વામીનું સર્વસ્વ નાશ કરાવવાને તૈયાર થઈ છે.”

“ચાલો, એ પણ ઠીક થઈ ગયું. તે કુટિલા કુટિલ રાજના નાશમાં આપણને સારી મદદગાર થઈ પડશે, પણ તે રાણી એકાએક ક્યાંથી આવી મળી?”

“આપની પાસેથી નીકળ્યા પછી કુમારશ્રીએ એક જંગલમાં છાવણી નાખીને પડાવ નાખ્યો હતો. એક રાતના કુમારને અજાણે થઈ આવવાથી ફરવાને નીકળી પડ્યા હતા. તે મધ્યરાત્રે રાણી વિષકન્યા તેના માણસોથી વિંટાઈ મધુપુર જતી હતી; તેણે પણ તે જંગલમાં થોડીકવાર થાક ખાવાની ઇચ્છા દર્શાવી. તેના માણસોએ ત્યાં મુકામ કર્યો, રાણી રથમાંથી નીચે ઉતરી ફરવા લાગી. આ વખતે પુષ્પાયુધ એક વૃક્ષને ઓથે ઉભા રહી સર્વ પ્રકાર અવલોકી રહ્યા હતા. એવામાંજ એક કૌતક થયું. જે સ્થળે રાણીએ મુકામ કર્યો હતો, તેની સામી બાજુએથી પાંચ માણસો આવતાં જણાયાં. તેઓ હથીઆર બંધ હતા. તેમને જોઈ રાણીના માણસો ચમક્યા અને તે તમારાં માણસો હશે ધારી બહારવટીઆ આવ્યા કહી ભય પામી લઢવાને તૈયાર થઈ ઉભા. સામેથી આવતા માણસોએ પણ તેઓને શત્રુઓ ધારી આગળ વધવું બંધ કર્યું, એવામાં જ તે પાંચમાંથી એકે પિસ્તોલનો બહાર કર્યો. રાણીના સરદાર રામશંકે પણ સામે બહાર કરી જવાબ આપ્યો. પુષ્પાયુધ વિસ્મયતાથી ત્યાં સૂધી જોઈ રહ્યા હતા. પિસ્તોલના ઉપરાઉપરી અવાજોથી જંગલ ગાજી રહ્યું. અવાજ ધણે દૂર સૂધી સંભળાવા લાગ્યા. અમારી છાવણીમાં પણ ગરબડ મચી રહી. તેથી સરદાર માધવ-

સિંહે ત'બુમાંથી બહાર નીકળી કુમારશ્રીની તપાસ કરી; પણ ત'બુમાં કુમાર જણાયા નહિ. આથી તેમની પર આક્રમક ધારી સરદાર માધવસિંહ ચોડાક સૈનિકોને સાથે આવવાનું કહી ઘોડે સ્વાર થયા અને અવાજના આધારે એ તરફ ગયા. ત્યાં જઈ જોતાં તેમના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. પુષ્પાયુધના બદલે ત્યાંથી અન્ય પ્રકારનો પ્રસંગ જણાયો. માધવસિંહને માણસો સાથે જોઈ બંને પક્ષના માણસોએ પિસ્તોલ બહાર કરવા બંધ કર્યા. રાણીના શત્રુઓ પાસે આવવા લાગ્યા, એવામાં જ કુમારશ્રીએ વૃક્ષને ઓથેથી બહાર આવી માધવસિંહને વર્તમાન સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવ્યું. સામેથી આજ્ઞા આવતા પાંચ શસ્ત્ર ધારીઓ નજીક આવ્યા. નજીક આવતાં જ પુષ્પાયુધે તેમાંના એકને ઓળખ્યો અને તેણે કુમારને ઓળખ્યા. તે આવનારાઓમાં એકતો કુમારશ્રીના પરમ મિત્ર મનહરરાય હતા, અને બીજા તેમના પિતા અમરસિંહ હતા. તેમની સાથે એક યુવાન બાળા હતી; અને બીજા એ તેમના સેવકો હતા. કુમાર આનંદથી તેમને મળ્યા બેઠ્યા. એવામાં માધવસિંહે પણ રાણી વિષકન્યાને ઓળખી. વિષકન્યાએ માધવસિંહને ઓળખી મદદ કરવાની વિનંતી કરી. માધવસિંહે સર્વ વાત જણાવી કુમારના શરણમાં આવવાનું તેને સૂચવ્યું. રાણી અને તેના સેવકો વગર વિલંબે શરણમાં આવ્યાં. તે પછી પુષ્પાયુધ સર્વ સાથે છાવણીમાં આવ્યા. ”

“ ખરેખર, પ્રભુ જે કાંઈ કરે છે તે સાઈજ કરે છે, તેની કળા અપરંપાર છે. પણ વાંડે અમરસિંહને બંધિખાનામાંથી કોણે છોડાવ્યા એ તું કંઈ જાણે છે ? ” ધર્મસિંહે પૂછ્યું.

“ હા, મનહરે તેની સાથેની રમણીની સહાયથી અમરસિંહને છોડાવ્યા છે. તે રમણી અપૂર્વ પરાક્રમી અને બુદ્ધિમાન છે. ”

“ તે કોણ છે ? ”

“ તે હજી અંધારામાં છે. કુમારશ્રીએ તેનો પરીચય માગ્યો પણ તે રમણીએ જણાવ્યું કે મારું ધારેલું કાર્ય પૂર્ણ કર્યા વિના હું મારી ઓળખાણ આપીશ નહિ. આ પછી તેણે તરત જ મનહરરામ સાથે ત્યાંથી ગમન કર્યું.”

“ તેઓ ક્યાં ગયા? ”

“ તેની મને ખબર નથી. ”

“ વારું ત્યારે તારું આવવાનું કારણ હવે જણાવ? ”

“ કુમારશ્રી આ એક બે દિવસમાં સત્યપુર તરફ અચિંતો હુમલો કરનાર છે. તે જણાવવાનેજ મને આપના સ્થળની માહિતી આપી આપની પાસે મોકલ્યો છે. ”

“ કુમારનો વિચાર સ્તુત્ય છે. હું આ મારા વીર યોદ્ધાઓ સાથે તેની મદદમાં આવીશ અને એ જુહ્મી રાજાએ અત્યાર સુધીમાં જે મેળવ્યું છે તે એક પલકવારમાં પાછું મેળવીશ. ” ધર્મસિંહે કહ્યું, આમ વાતો ચાલી રહી હતી એવામાં અનેક ઘોડેસ્વારો ત્યાં દોડી આવતા જણાયા. ધર્મસિંહના સૈનિકો શત્રુઓનો ભય ધારી સર્જ્ય થયા. બીજા લોકો કામઠાં પર તીર ચઢાવી તૈયાર થઈ ઉભા. પૂરપાટ દોડ્યા આવતા ઘોડેસ્વારોની આગળ એક કાળારંગના ઘોડા પર સ્વાર થએલા માણસના હાથમાં ગુલાખી રંગનો વાવટો પવનમાં ફડફડાટ ઉડી રહ્યો હતો, તે વાવટાની વચ્ચે સોનેરી અક્ષરે લખેલું હતું કે “ સત્યનો વિજય ” એ વાવટાને જોતાં જ ધર્મસિંહના બહાદુર યોદ્ધાઓએ જય ગર્જના કરી આનંદ પ્રદર્શિત કર્યો, તે વાવટા વાળો બહાદુર સરદાર વીરકેતુ હતો; કે જેણે પોતાની સાથેના પચાસ યોદ્ધાઓ સાથે જાલીમસિંહને લૂંટી તેણે ચંપાનગરથી મેળવેલું દ્રવ્ય

ફક્ત યોડીવારમાંજ લઈ લીધું હતું. સધળા સ્વારોના ઘોડાપર પેટીઓ ખાંધેલી હતી. સધળું દ્રવ્ય લઈ વીરકેતુ પોતાના પ્રતાપી સરદાર ધર્મસિંહની પાસે આવતો હતો, ભૈરવાચાર્યનો પ્રિય શિષ્ય પ્રાણશંકર પણ સાથે હતો. તે એક સરદારની સાથે ઘોડા પર બેઠો હતો. તેને મ્હોરો મળવાથી અને બહાદુર સરદાર સાથે ઝોળખાણ થવાથી આનંદ માતો નહોતો, તેણે તેની વામ્ય આતુર્યતાથી વીરકેતુને પ્રસન્ન કર્યો હતો. વીરકેતુ તેને બ્રાહ્મણ સમજી માન આપતો. પોતાના મિત્રોની જય ગર્જના સાંભળી વીરકેતુએ વાવટો ઉઠ્યો કરી હલાવ્યો. તે તેના મંડળ સાથે ત્યાં આવી ઘોડેથી નીચે ઉતર્યો; અને જ્યાં ધર્મસિંહ બેઠો હતો ત્યાં જઈ પ્રણામ કરી ઉભો. ધર્મસિંહે પોતાના બહાલા સરદારને કુશળ પૂછી પાસે બેસાર્યો. વીરકેતુની સાથે ગએલા યોદ્ધાઓ દ્રવ્યથી ભરેલી પેટીઓ એક પછી એક લાવી ધર્મસિંહની સમક્ષ મોઢવવા લાગ્યા. પ્રાણશંકર પણ ધીમેથી ચાલી આવી વીરકેતુની પીઠ પાછળ બેસી આખ્યોનો પલકારો માર્યા વિના સર્વ પ્રકાર જોઈ રહ્યો. વીરકેતુએ સધળી વાત ધર્મસિંહને જણાવી. ધર્મસિંહે તેને સાબાશી આપી. તે પછી પેટીઓ ઉઘાડી દ્રવ્યની તપાસ કરી તો અંદરથી સોનું રૂપ હીરા માણેક વગેરે સુમાર વિનાનું ધન માલમ પડ્યું. ધર્મસિંહ આવી બેમૂલ હુન્ટથી આનંદ પામી પ્રભુનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો. તેણે પુષ્પાવતી અને કેદર્મા પટેલા ચંપાનગરના મહારાજ પૂજરરાજના સમાચાર પૂછ્યા. વીરકેતુએ તરત પ્રાણશંકરને બોલાવવા બૂમ પાડી. તેની પાછળ બેઠેલો પ્રાણશંકર તરત ઉભો થઈ આગળ આવ્યો. તેણે વિનીત ભાવથી ધર્મસિંહને નમન કર્યું. ધર્મસિંહે તેના સામે જોઈ વીરકેતુને પૂછ્યું, “ આ કોણ છે ? ”

“ જલ્દીમસિંહના માનીતા ગુરૂ કે જે ભૈરવાચાર્યના ઉપનામથી

ઝોળખાય છે; તેમનો આ મુખ્ય શિષ્ય છે, તેનું નામ પ્રાણશંકર છે. જાતે બ્રાહ્મણ છે. તે તેના દુષ્ટ અને મંત્ર-તંત્રની ઉપાસનાને અર્થે અધાર કર્મ કરનારા ગુરૂનો ત્યાગ કરી આપણા શરણમાં આવ્યો છે. મહે' તેને સુખી કરવાનું વચન આપ્યું છે. તે મધુપુરની સધળી વાતો જાણે છે. આપને જે પૂછવું હોય તે તેને પૂછો. તે આપના પ્રશ્નના સત્ય જવાબ આપશે. કારણ કે તેણે આજથી સત્યનું જ શરણ સ્વિકાર્યું છે." આટલું કહી વીરકેતુ મૌન રહ્યો. ધર્મસિંહે પ્રાણશંકરને બ્રાહ્મણ જાણી સામે બેસવાનું કહ્યું. પ્રાણશંકર આશિર્વચન બોલી નીચે બેઠો. ધર્મસિંહે તેને પુષ્પાવતી અને પુષ્કરરાજના સંબંધમાં તે જાણતો હોય તે જણાવવાને કહ્યું. પ્રાણશંકરે તેની બોલવાની મનહર છટાથી પુષ્પાવતીની દુર્દશાનું આદીથી તે અંત સુધી કરણ કથન કહી સંભળાવ્યું; કે જે સાંભળતાં ધર્મસિંહની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. આસપાસ બેઠેલા તમામ માણસોની આંખોમાં ઝળઝળાયાં ભરાઈ આવ્યાં. તે પછી પ્રાણશંકરે પુષ્કરરાજનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. અંતમાં તેણે જણાવ્યું કે જે સમયસર તેમને મૂકત કરવાના ઉપાય નહિ થોળાય તો કૂર ભૈરવાચાર્ય તેમનાં બળીદાન આપી દેશે. તેણે યચનો આરંભ ક્યારનોએ શરૂ કરી દીધો છે. તે યચની પૂર્ણાહુતી આવતા રવીવારે છે. તે પહેલાં નિર્દોષજનોને બચાવવા કંઈ પણ ઉપાય થવા જોઈએ. પ્રાણશંકરની વાત સાંભળી ધર્મસિંહ વિચારમાં પડ્યા. થોડીકાણે મૌન પ્રવર્તાયું. કોઈ પણ એક શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતું નથી. સધળા એકબીજાના મુખ રહામે જોઈ બેસી રહ્યા. બાદ થોડીવારે ધર્મસિંહે કંઈક નિશ્ચય કરી પુષ્પામુદ તરફથી આવેલા સરદારને પાસે બોલાવી જણાવ્યું કે તમે આજે કુમાર પાસે જાઓ અને તેમને કહેજો કે તમે જલ્મીથી સત્યપુર પર હસ્તો કરી ત્યાંનો કબજો

મેળવો. સત્યપુરનો કબજો મેળવી શકો એટલું પુરતું સૈન્ય તમારી પાસે છે. તે પછી તરત મધુપુર તરફ કુચ કરજો. મારા સૈનિકો તમને મધુપુર આવી મળશે. હું આજરોજ કંઈક ગુપ્ત કામના કારણે મધુપુર જઈ છું.” આટલું કહી તેમણે તે સરદારને વિદાય કરી દીધો. તે પછી જલીમસિંહનું છુટી લાવેલું ધન એક અગોચર સ્થળે છૂપાવી દીધું. તે પછી સધળા સૈન્યને વીરકેતુની સરદારી નીચે મધુપુર તરફ કુચ કરવાનું કહી ધર્મસિંહ સાધુ સ્વાંગ ધારણ કરી જવાને તૈયાર થયા. પ્રાણશંકરે પણ સાધુવેશ પહેરી તેમની સાથે જવાની તૈયારી કરી. બંને જણા અવધુત જેવા બની ગયા. ધર્મસિંહે વીરકેતુને અને બીલ સરદારને પાસે બોલાવી કંઈક ખાનગી સૂચના કરી. સર્વ સૈનિકોને પણ સલાહસંપત્તી ચાલવાની આજ્ઞા કરી, સૈનિકોએ શિર નમાવી તેમની આજ્ઞાને અંગીકાર કરી. તે પછી સધળાને ત્રીજે દિવસે સવારમાં એકઠા થવાનું કહી જવાની આજ્ઞા આપી. પુનઃ રણુશીંગુ વાગ્યું. સધળા પોતપોતાના મુકામે જવા ગહન કોતરોમાં જવા લાગ્યા. માણુ-સોથી ઉભરાઈ જતું કોતરનું મયદાન જોતજોતામાં ખાલી થઈ ગયું. વીરકેતુ અને બીલસરદાર પણ ચાલ્યા ગયા. ત્યાં કોઈ રહ્યું નહિ. સૂર્ય ભગવાન માથે આવ્યા હતા, તે વખતે કોતરમાં રહેલા ધર્મસિંહે અને પ્રાણશંકરે મધુપુર તરફ ચાલવું શરૂ કર્યું.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

“પુષ્પાયુધનું પરાક્રમ.”

રાત્રિ પડી ચૂકી છે. ગૃહોમાં દિપકો પ્રકાશી રહ્યા છે. નર-
નારીઓ નિવૃત્ત થઈ વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં છે. નોકરીએ ગએલા પુરૂષો
મોડા આવવાથી હજી કોઈ કોઈ ઘરમાં વાળુ થાય છે. પ્રમદાઓ
પતિસેવા માટે સજ્જ થઈ સુંદર શૃંગાર ધારણુ કરી શયનાલયમાં
બેસી રહી પતિદેવની આતુરતાથી રાહ જોઈ રહી છે. કોઈ સ્થળે નવલ
દંપતી હિંચોળાખાટપર સાથે બેસી પ્રેમાલાપ કરી રહ્યાં છે. સત્યપુર
નગરમાં આવેા પ્રકાર ચાલી રહ્યો છે. શાન્ત રાત્રિ ધીમે ધીમે પસાર
થાય છે. રાજમહેલ આગળ આને અપૂર્વ આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો
છે. ત્યાંના સૂયા વિરોધસિંહની આને સાલગ્રેહ હોવાથી રાજમહેલને
દિપકો-રંગબેરંગી ધ્વજ પૂતાકાઓથી સુશોભિત બનાવ્યો છે. મહેલના
ચોગાનમાં ગમ્મત ઉડી રહી છે. વિરોધસિંહ તમામ સરદારો-પટા-
વતો અને અન્ય સંભાવિત નાગરીકોને એકત્ર કરી વચ્ચોવચ્ચ ગાદી-
ચર બેઠો છે. ગણીકાતું ગાન ચાલી રહ્યું છે. નાયકો તેના નાયગા-
નથી અને નેત્રનાં કટાક્ષથી ત્યાં બેઠેલાંઓનાં મન રંજન કરી રહી
છે, તેના કૃત્રિમ બાજી સ્વરૂપર મોહ પામી મનમાં અધમ ઇચ્છાઓ
ધરાવતા કેટલાક જનો તેના રૂપની-નાચની-ગાનની બેહદ તારીફ કરી
વાહ-વાહના ઉચ્ચારથી ગાન ગાનાર ગણીકાને વધાવી રહ્યા છે. ગણીકા
પણ તેમના ઉત્તેજક શબ્દોથી કુલાઈ ઉપરાસાપરી ગાન ગાઈ વિવિધ પ્રકા-
રના નાયથી સૌને આનંદ અર્પવા લાગી. અત્યારે આ સ્થળે લગભગ
પાંચસો ઉપરાંત માણસો એકત્ર થયાં હતાં. સઘળા સુશોભિત વસ્ત્રો
પહેરી ત્યાં બેઠા હતા. આમાં થોડાક પરદેશી માણસો પણ દૂર બેઠેલા નજરે

પડતા હતા. તેઓની સંખ્યા વિશેષ નહોતી. તેઓ વચ્ચમાં નહિ બેસતાં એક બાજુ પર બેસી તમાસો બેસા કરતા હતા. તેઓની આંખોમાં કંઈક અવનવું તેજ માલમ પડતું હતું. તેઓ પણ સારાં વસ્ત્રાલુપણુ ધારણુ કરી વિરોધસિંહના આનંદમાં ભાગ લેવાને આવ્યા હતા. સમય ધીમે ધીમે પસાર થવા લાગ્યો. રાત્રિના દ્વિતીય પ્રહરનો પ્રારંભ થયો. ઉસ્તાદ રામજીણી સમયની રાગ-રાગણીઓ લલકારવા લાગી. તેનાં ઉમદાં ગાયનોથી અને તેના હાવભાવથી પ્રસન્ન થઈ કેટલાક સરદારો તેનાં વખાણુ કરી તેને ઇનામ આપવા લાગ્યા. વચ્ચે વચ્ચે ઠૂઠા મસ્કરીયો પણ ચાલતી. ચાલાક ચતુરા મસ્કરી કરનારને ખોટું ના લાગે એવી રીતે જવાબ આપી ખુશી કરતી. તેને મળેલી બક્ષીસોનો પાર નહોતો. વિરોધસિંહ પણ વારંવાર ઇનામો આપી ગણીકાના સ્પર્શ સુખનો લાભ મેળવતો. આવી રીતની ગમ્મત સત્યપુરમાં રાત્રિના બીજા પ્રહરે ચાલી રહી હતી. સધળું મંડળ ગુલતાન બની ગયું હતું. નગરના સૈનિકો-સિપાહીઓ પણ ત્યાં આવીને બેઠા હતા. વિરોધસિંહ અને તેના સાથિતો મઘથી ચક્રચૂર થએલા હતા. ગણીકા તે ચક્રચૂર થએલાઓને નેત્ર કટાક્ષથી રીઝાવી ઇનામ ઉપર ઇનામ મેળવતી હતી. સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપેલી હતી. હેવટે મધ્યરાત્રિ થઈ. ગણીકાએ થોડોક થાક ખાઈ પુનઃ એક મંજુલ ગાન ગાવું શરૂ કર્યું. ગણીકા ભકતો એક ચિત્તે સાંભળવા લાગ્યા. ગાનના ઉપરાઉપરી પદ્યટા પડવા લાગ્યા; હજી તે ગાન પુરું થયું નથી એટલામાં તો દ્વરથી કારમો કોલાહલ સંભળાયો; એ સાથે જ બંદુકોના ઉપરાસાપરી ખહાર થવા લાગ્યા. ગણીકાએ ગાન બંધ કર્યું. સધળા સંભળાતા કોલાહલ તરફ જોઈ રહ્યા. જોતજોતામાં બો જખરો ઘોંઘાટ મચી રહ્યો. બંદુકોના અવાજ નજીક સંભળાવા લાગ્યા. એવામાં જ લોકોનાં ટોળેટોળાં ધાડ પડીરે

ઘાડ પડીની બૂમો પાડતાં ત્યાં ધસી આવ્યાં. સઘળું મંડળ ઉભું થઇ ગયું. સઘળા શસ્ત્રહીન હોવાથી શું કરવું તેના વિચારમાં પડ્યા. ત્યાં બેઠેલા પરદેશીયો સમયનો લાભ લઇ ઉભા થયા અને તેમણે ધસારો કરી ગણીકાને મળેલું દ્રવ્ય લુંટી લીધું. તેઓએ ઉપર પહેરેલાં વસ્ત્રો દૂર કર્યાં; તેમણે અંદર સૈનિક સ્વાંગ ધારણ કરેલો હતો. શસ્ત્ર-અ-સ્ત્રથી સજ્જ થએલા આ યોદ્ધાઓ વિરોધસિંહની આસપાસ ફરી વળ્યા. વિરોધસિંહ અને તેના સરદારો વિસ્મયતાથી સર્વ પ્રકાર અવ-લોકી રહ્યા. એવામાં જ મારો-કાપોના પોકાર પાડતા અસંખ્ય સૈનિકો ત્યાં ધસી આવ્યાં અને મહેલના રક્ષકોને જોતજોતામાં કાપી નાખી મહેલમાં પ્રવેશ્યા. વિરોધસિંહ મહેલ તરફ જવા લાગ્યો; પણ તેની આસપાસ ફરી વળેલા યોદ્ધાઓએ તેને અને તેના સરદારોને જરીક પણ ખસવા નહિ દેતાં પિસ્તોલો ખતાવી કહ્યું કે, “જો અહિંથી ખસવાનો જરીક પણ પ્રયત્ન કરશો તો આ પિસ્તોલના બહારથી જમીનદોસ્ત થશો. માટે ગુપત્યુપ થોડીકવાર ઉભા રહો.” વિરોધસિંહ અને તેના સરદારો અવાચક થઇ ધ્રુજતે પડે ત્યાં ઉભા રહ્યા. એ અરસામાં જ પચિસ ઘોડેસ્વારોથી વિંટાએલો એક રાજવંશી ઘોડે-સ્વાર ત્યાં આવીને ઉભો રહ્યો. તેને જોતાં જ વિરોધસિંહને ઘેરીને ઉભા રહેલા યોદ્ધાઓએ વિજયગર્જના કરી કે પુષ્પાયુધનો વિજય. આ ગર્જના લાંબે સુધી સંભળાઇ. પુષ્પાયુધે વિરોધસિંહ સામે જોઇ કહ્યું, “સરદાર ! અમારા નગરનો કબજો અમે મેળવ્યો છે. તમે અમારા કેદી છો. જાણતા નહોતા કે આ સત્યપુર વીરભૂમી છે ? તેમાં તમારા જેવા નાલાયક સરદાર શોભેજ નહિ. મારા બહાદુરો ? આ વિરોધસિંહ સાથે તમામ સરદારોને અત્યારે કારાગૃહમાં પૂરી દ્યો.”

આગાનો અમલ તુર્ત જ થયો. પુષ્પાયુધના વિજયી યોદ્ધાઓ

વિરોધસિંહ અને તેના સરદારોને કારાગૃહ તરફ લઇ ચાલ્યા ગયા. વરરાજા-
જેવો બનેલો વિરોધસિંહ મધ્યથી લડથડીયાં ખાતો એક પણ શબ્દ
બોલ્યા વિના તેના સરદારો સાથે કેદખાનામાં પૂરાયો. તેના પકડાવાથી
કેટલાક શત્રુ સૈનિકો જીવ બચાવવાને નાશી છૂટ્યા; કેટલાક પુષ્પા-
યુધના સૈનિકોની તલવારોના ભોગ થયા. નગરજનોએ આ કાળી રાતે
થએલા હુમલાથી ભયભીત થઇ ઘરનાં દાર બંધ કર્યાં. કેટલાક ધન-
દાટવા લાગ્યા, કેટલાંક જીવ બચાવવા ઘરમાં આવેલાં ભોંયરામાં ઉતરી
પડ્યાં, કેટલાક યુવાનો વૃદ્ધ માખાપ-ઝી-પુત્રનું રક્ષણ કરવાને હથી-
આર પકડી બંધ બારણાં આગળ આવીને ઉભા રહ્યા. આખા નગરમાં
શોરબકોર મચી રહ્યો. ગાનના જલસામાં ભાગ લેનારા પરદેશીયો
પુષ્પાયુધના સરદારો હતા. તેઓ આજ સાંજના જ સત્યપુરમાં આવ્યા
હતા અને ગૃહસ્થોને છાજતા પોશાક પહેરી જલસામાં મળી ગયા હતા.
ગણીકા તો ક્યારનીએ પસાર થઇ ગઇ હતી. પુષ્પાયુધના સૈનિકો
આખા નગરમાં ફરી વળી શત્રુઓને ખોળવા લાગ્યા. જ્યારે તેમને માલમ
પડ્યું કે હવે એક પણ શત્રુ રહ્યો નથી, ત્યારે તેઓ પાછા ફરી મહેલ
આગળ આવ્યા. પુષ્પાયુધે રાજમહેલનો કબ્જો લઇ અંદરનાં શત્રુ
પક્ષનાં માણસોને જેલખાનામાં મોકલી આપ્યાં. તેણે મહેલના વિશાળ
ચોગાનમાં એજ વખતે દરબાર ભર્યો. વચ્ચેવચ્ચ સુવર્ણ સિંહાસન
ગોઠવવામાં આવ્યું, તેનીપર મહારાજા અમરસિંહ બિરાજમાન થયા.
ચોદાઓએ હર્ષથી મહારાજા અમરસિંહની વિનય ગર્જનાથી નગર
ગળવી મૂક્યું. નગરજનો અમરસિંહની જયગર્જના સાંભળી વિચારમાં
પડ્યાં. પુષ્પાયુધે આખા નગરમાં દાંડીપીટાવી રાજા અમરસિંહનો રાજ
અમલ જાહેર કર્યો. અમરસિંહનો રાજ્ય અમલ અવલુ કરતાંજ નગ-
રજનો ફોડાફડ બારણાં ઉઘાડી રાજમહેલ તરફ દોડ્યાં. આખાલવૃદ્ધ

વગેરે રાજમહેલ આગળ જઈ રાજનો જયજયકાર કરવા લાગ્યાં. અમરસિંહે ઉભા થઈ લ'બાણ બાષણ કરી તેમણે ભોગવેલા દુઃખ માટે દિલગીરી જાહેર કરી પુનઃ શાન્તિ ધારણ કરવાનું સૂચવ્યું. તે પછી સઘળો બંદોબસ્ત કરી પુષ્પાયુધે સઘળા સરદારોને અને સૈનિકોને યોગ્ય ઇનામ આપી સંતોષ પમાડ્યા; અને ભવિષ્યમાં મધુપુર જીતી તમને સારો બદલો આપીશ એમ જાહેર કર્યું. દયાળુ રાજાએ કેટલાક ધનહીન થઈ ગએલા જનોને પણ ધન આપી ખુશી કર્યા. તે પછી સઘળાને જવાની આજ્ઞા આપી પુષ્પાયુધ પિતા સાથે મહેલમાં ગયો. સરદાર માધવસિંહ અને રાણી વિષકન્યા પણ મહેલના એક એકાન્ત ભાગના સુશોભિત આવાસમાં ચાલ્યાં ગયાં. પિતાને આરામ લેવાનું સૂચવી પુષ્પાયુધ તેના શયનાલયમાં આવ્યો; પણ બહાલી પુષ્પા વિના શયનાલય તેને રમશાનવત્ લાગવા માંડ્યું. તેનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. પુષ્પાયુધ પલંગમાં પડી પુષ્પાને યાદ કરી એક નાના બાળકની માફક રડી પડ્યો. તેણે આખી રાત્રિ એવીજ અવસ્થામાં પસાર કરી. છેવટે પ્રભાત થયું. સૂર્યભગવાન સોનેરી કિરણો વડે સત્યપુરને શોભાવવા લાગ્યા. રાજા અમરસિંહના આગમનથી પ્રજા આનંદોત્સવ કરવા લાગી. ઘેરેઘેર મંગળ તોરણો બધામાં. પ્રજાનાં ટોળેટોળાં રાજા મહેલે જઈ મહારાજનાં દર્શન કરી આવતાં. સવારના પહોરથીજ રાજમાર્ગપર ભીડ થઈ રહી હતી. સઘળાંના મુખ પ્રકુલ્લ હતાં. કોઈ પણ શોકાતુર હોય એમ જણાતું નહોતું. જે રાજાએ પ્રજાને સંપૂર્ણ મુખ આપ્યું હોય તે રાજાને પ્રજા શા માટે દેવ તરીકે ના પૂજે ? અમરસિંહ પ્રજાના કલ્યાણમાંજ રાત્રિ દિવસ ધ્યાન આપતા. ચંપાનગરમાં વાને વેગે વાત પહોંચી. તરત ત્યાંથી પ્રધાન સત્યપુર આવ્યો અને સજળ નયને મહારાજ તથા કુમારને મળ્યો. રાજાએ

તેમ આશ્વાસન આપી પાસે બેસાડ્યો. પ્રધાને સધળી હકીકત જણાવી. પુષ્પાયુધે મધુપુરપર ચઢાઈ કરવાની પોતાની ઇચ્છા જણાવી. પ્રધાને તેના મતને પુષ્ટી આપતાં જણાવ્યું કે મહેં પણ દસ હજાર સૈનિકો તૈયાર રાખ્યા છે. પુષ્પાયુધે તેને બીજે દિવસે સૈન્ય સાથે આવી મળવાનું જણાવી વિદાય કર્યો. તેના ગયા પછી પુષ્પાયુધે સર્વને બોલાવી પોતાનો વિચાર જાહેર કર્યો. સધળા યોદ્ધાઓએ જાત્રીમસિંહને મારી નાખો-કાપી નાખો વગેરેના ગગનભેદી ધ્વનીથી કુમારના વિચારને વધાવી લીધો. સર્વની સલાહ લેઈ બીજે દિવસે કુચ કરવાનો નિર્ણય થયો. સલાહ-મસલત અને તૈયારીમાં તે આખો દિવસ વીતી ગયો, સાંજ પડી, પુષ્પાયુધે માધવસિંહને મળી કેવા પ્રકારે યુદ્ધ કરવું તેની મસલત ચલાવી. માધવસિંહે અચિંતો છાપો મારવાની સલાહ આપી. પણ પુષ્પાયુધે જણાવ્યું કે આપણે તેની સામે ઉભા રહી લઢીને કીર્તિ મેળવવી છે. તે પછી બંનેએ વિચાર કરી મધુપુરની સરહદ પર છાવણી નાખી જાત્રી-મસિંહની પાસે યુદ્ધના આમંત્રણ માટે દૂતને મોકલવાનો ઠરાવ કર્યો. રાજા અમરસિંહને નગરમાં રહેવાનું ઠરાવ્યું. મોડી રાત સુધી મસલત ચલાવી માધવસિંહ અને પુષ્પાયુધ છૂટા પડ્યા. માધવસિંહ તેના મુકામે આવ્યો. પુષ્પાયુધ શયનમંદિરમાં આવી પલંગમાં પડ્યો. તેના હૃદયમાં હજારો વિચાર તરવરતા હતા. તેને ઉંઘ આવી નહિ. તેણે ઉંઘવાને માટે ધણાંએ પાસાં ઘસ્યાં; પણ તે વ્યર્થ ગયાં. તે ઉભો થયો. શયનગૃહમાં લટકાવેલી પુષ્પાની અને મનહરની જુદી જુદી જાતની છબીઓને જોવા લાગ્યો. તે પછી ત્યાંથી નીકળી ખુલ્લા ધાબામાં આવ્યો. તે એક ચિત્તે ત્યાં ઉભો રહી રાત્રિનો દેખાવ જોઈ રહ્યો. સર્વત્ર શાન્તિ સાથે અંધકાર વ્યાપેલો. માલમ પડતો હતો. ઝાડના ઝૂંડ ઠાળા ઓળાની માફક જણાતાં હતાં. પવન સુસવાટા બંધ વાતો

હતો. આકાશમાં તારાઓ ઝપુકી રહ્યા હતા. પહેરેગીરો હાથમાં ફાનસો પકડી હાથમાં લાંબા બાલા ઝાલી ખુખારા ઠેરતા ચાલ્યા જતા હતા. સર્વ સૃષ્ટિ શાન્ત નિદ્રાને ખોળે પડી હતી; પરંતુ રાજકુમાર પુષ્પાયુધના હૃદયમાં અશાન્તિ વ્યાપેલી હતી. ધાખામાં તે આમતેમ આંટા મારી રહ્યો હતો. એવામાં તેને કોઈ એક આકૃતિ પોતાના શયન મંદિરમાં પ્રવેશતી જણાઈ, તે ચોંક્યો. દિપકોનાં જાંખો પ્રકાશ ચારે તરફ પડી રહ્યો હતો, “તે કોણ હશે? શું ભૂત હશે? તે પણ કેમ કહી શકાય? તે આકૃતિનું શયનગૃહમાં જવું ભેદભરેલું છે, ચાલ તપાસ કરું.” કહી પુષ્પાયુધ ધીમે કદમે શયનમંદિરના દ્વાર સમીપ આવ્યો. તેણે પોતાના પલંગ પાસે એક સ્ત્રી આકૃતિને ઉભેલી જોઈ. “અરે આ શું? એ સ્ત્રી કોણ હશે? ચાલ અંદર જોઉં.” પુષ્પાયુધ અંદર આવ્યો. પગના ખડખડાટથી પલંગ પાસે ઉભી રહેલી સ્ત્રીએ પાછળ ફરી તેના સામે જોયું, બંનેની દ્રષ્ટિ એક થઈ. તે સ્ત્રી ઘુંટણીએ પડી. પુષ્પાયુધ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ તેની નજીક દોડી જઈ બોલી ઉઠ્યો, “કોણ વિપકન્યા!” “હા.” કહી જલ્મીમસિંહની માનીતી રાણી કોમળ દ્રષ્ટે પુષ્પાયુધ સામે જોઈ રહી. તેનું જોવું આ વખતે નીરાળું હતું. તેની ચળકતી આંખો ઘેરાતી હતી. તેનું મુખ લાલચોળ જણાતું હતું. લાલાશમાં શરમના શેરડા પડતા હતા. પુષ્પાયુધે થોડીક ક્ષણ તેના મુખ સામે જોઈ પૂછ્યું. “રાણી! તમે આમ ગભરાએલાં જેવાં કેમ જણાઓ છો? શું શરીરમાં કંઈ વ્યાધી તો ઉત્પન્ન થયો નથીને?”

“ના, એવું તો કાંઈ નથી.” રાણીએ કહ્યું.

“ત્યારે તમે અત્યારે અહિં કેમ આવ્યાં છો?”

“કાંઈ નાહ, સ્નેહ.” રાણી બોલતાં શરમાઈ.

“વિષકન્યા ! તમે તમારા મનમાં કંઈ પણ ઓછું આણુશો નહિ. આ સઘળું તમે તમારું પોતાનુંજ સમજજો.”

“હાજી એમ સમજીનેજ હું અત્યારે આપની પાસે આવી છું.”

“શું અત્યારે મારું કંઈ કામ પડ્યું છે ?”

“હા, આ હૃદયની એક છાનામાં છાની વાત આપને જણાવવાના ઉદ્દેશથી હું અત્યારે આપની પાસે આવી છું.”

“તમારા મનની વાત કંઈ પણ ક્ષોભ પામ્યા સિવાય જણાવો.”

“તમે મારી વાત સાંભળી મને ધિક્કારશો તો ?”

“સ્ત્રીજાતી પ્રત્યેનો ધિક્કાર મારા આ હૃદયમાં નથી.”

“કુમાર ! મારી વાત અન્ય પ્રકારની છે. તેમાં તમારે પોતાનેજ સહન કરવાનું છે.” વિષકન્યાએ દ્વીઅર્થી બોલવા માંડ્યું.

“રાજ્યદેવી ! તમારું બોલવું મહારા સમજવામાં ખરાખર આવતું નથી. તમે તમારા હૃદયની ખરી વાત મને જણાવો.” પુષ્પાયુધે કહ્યું.

“કુમાર ! મારી વાત જણાવતાં હું અત્યંત લજ્જત થાઉં છું. હું શું કહું ?”

“સ્નેહી આગળ શરમ રાખવાની કંઈ પણ જરૂર નથી. જણાવો ?”

“કુમાર ! મારા હૃદયમાં અત્યારે આવનવા જ વિચારો રમી રહ્યા છે. તે જો કે કહેવા જેવા નથી પણ તમને કહ્યા સિવાય આણે એમ નથી. તે વિચારનું વાતાવરણ આપનાથી જ શાન્ત થાય એમ છે. સાંભળો, મહેં મારા પતિનો ત્યાગ કરી હવે આપનું શરણ સ્વિકાર્યું છે. હું મારા સ્વામીથી કદાપિ સુખી થઈ નથી, તે દુષ્ટ પતિનો હવે સદાને માટે ત્યાગ કરી હું સદા-સર્વદા આપના ચરણની સેવા કરવાને ઇચ્છું છું; અને આશા રાખું છું કે આ કિંકરીને આપ નિરાશ નહિજ

કરો. મહેં આપને જોયા છે ત્યારથી જ મારા મનમાં એવી ભાવના થઇ આવી છે. ચરણની સેવાનો અધિકાર આપવો તે આપના હૃદયની વાત છે. પણ પુષ્પાયુધ સ્ત્રી જાતીનો કદાપિ ધિક્કાર નહિ કરે એવી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. દેવ! આ જીવન હવે આપના ચરણમાં સમર્પણ છે.”

આટલું કહી વિષકન્યા બે હાથ જોડી દીનવદને કુમારના સામે જોઇ રહી. પુષ્પાયુધ સ્તબ્ધ બની તેના સામે જોઇ રહ્યો. તેના મનમાં અનેક વિચારો થઇ આવ્યા. તે એક ક્ષણમાં કંઇક નિશ્ચય કરી તેની નજીક ગયો અને તેને સ્વહસ્તે ઉભી કરી બોલ્યો, “રાણી! મારી તરફથી અપમાનકારક શબ્દોની જરૂરિક પણ બીતી રાખશો નહિ. આ પુષ્પાયુધ હમેશાં સ્ત્રી જાત પ્રત્યે સન્માન રાખે છે. તમે મારા શરણમાં આવ્યાં છો તો હું તમારું સર્વદા પાલન કરીશ. તમે કહો છો કે હું ચરણની સેવા છઠ્ઠું છું; પણ તેમ કરવા દઇ હું તમને પાપીની બનાવવાને છઠ્ઠો નથી. દેવી! ધ્યાનપૂર્વક મારા બે શબ્દો સાંભળી લ્યો. તમે જલમીસિંહ સાથે ધર્મશાસ્ત્રથી જોડાયાં છો. સ્ત્રીએ સ્વામીની સેવા કરવી એ પરમ ધર્મ છે. સ્ત્રીની મૂકતી ફક્ત એક જ પતિમાં છે. જે સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનો ત્યાગ કરી અન્યને ચાહે છે તે નર્કની અધિકારી થાય છે. રાણી! અત્યારે તમે મારા પ્રત્યેના મોહથી વિહવળ થયાં છો; અને મારાથી તમે ક્ષણિક સુખ ભોગવવાને છઠ્ઠો છો. તે ક્ષણિક સુખના આસ્વાદને માટે જ તમે બ્રહ્મ થઇ તમારો અમૂલ્ય જન્મ નિરર્થક કરવાને તૈયાર થયાં છો; પણ ના. હું તમને બ્રહ્મ થવા દેનાર નથી. મારા શરણમાં રહેનારનું રક્ષણ કરવું એ મારો પરમ ધર્મ સમજું છું. રાણી! થોડીકવાર નેત્રો બંધ કરી વિચારો કે વિષય સુખમાં અંતે શું પરિણામ રહેલું છે? વિષયાંધ જનોની અંતે

કેવી ખરાબી થઈ છે ? આ શરીરમાં માંશ-રૂધીર સિવાય અન્ય શું રહેલું છે ? વૃદ્ધાવસ્થાના સ્વરૂપને ધ્યાનથી અવલોકો, વગેરે વિચાર કરી વિષય વાસનાને દૂર હાંકી મૂકો. રાણી ! માનવ જન્મ ફરી ફરીને મળનાર નથી. જાલીમસિંહ ભક્ષે તમને ધિક્કારતો હોય તોપણ તમારે અત્રે રહી તેનું શુભ ઇચ્છવું એજ તમારો પરમ ધર્મ છે. દેવી ! તમારા મુખમાં આવાં વચનો કદાપિ શોભે જ નહિ. તમે તો મારાં માતૃત્રી જેવાં છો. માટે થોડીક વાર નેત્રો બંધ કરી પ્રભુનું ધ્યાન ધરો કે જેથી સર્વેશ્વર નારાયણ તમારા હૃદયમાંથી મલીન વિચારો દૂર કરી સ્વચ્છ પ્રકટાવે. ” પુષ્પાયુધ બોલતો બંધ રહ્યો.

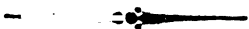
તેના શબ્દોએ આગાદ કામ કર્યું. રાણીના હૃદયમાં કુમારના શબ્દોએ સંજ્ઞા અસર કરી. તેના મનમાં એકદમ હજારો વિચારો તરવરી આવ્યા. તેને સ્ત્રી અવતારનું ભાન થયું. સત્સંગનું રહસ્ય સમજાયું. જેવા પતિના આચાર વિચાર તેવા પતિના પણ વિચાર. વિષકન્યા ઉડા તર્કમાં પડી ગઈ. વિષયવાસના નાશ પામી જીવનની સાફલ્યતા સમજાઈ. પુષ્પાયુધના પ્રસંગે કુટિલ અજળા સુધરી. તેણે કુમારની ક્ષમા માગી. તેની આંખોમાં જળ ઉભરાઈ આવ્યું. તે કરેલાં કર્મોનો પશ્ચાતાપ કરવા લાગી. તેના પશ્ચાતાપ ઉપર પુનઃ પુષ્પાયુધે શાન્તિનું જળ સીંચ્યું. તેણે અનેક બોધક દ્રષ્ટાંતોથી તેની આંખો આગળને બાંધકારનો પડો દૂર કર્યો. વિષકન્યા પરાઈ સુધી ત્યાં રહી. પુષ્પાયુધે મધુપુર પર ચઢવાનો નિશ્ચય જણાવી વિષકન્યાને સત્યપુર રહેવાને જણાવ્યું. પણ તેણે રહેવાની ના પાડતાં કહ્યું કે, “ હું પણ આપનો સાથે પુરૂષ પોષાક ધારણ કરી યુધ્ધે આવીશ; અને જે જાલીમસિંહ તેનું અને માંસ જીવન રદ કર્યું છે તેને નીતિને રસ્તે લાવવા હું તેની સામે લઢીશ, એક દુષ્ટના મરવાથી અનેક જનોનું કલ્યાણ થતું હોવાથી

તેના નાશ કરવો ઉચીત છે. હું તેના મરણ પછી તેની સાથે ભજ્મ થઈ સતી થઈ મારી ફરજ બજાવીશ.”

“ રાણી તમારા વિચારો સ્તુત્ય છે. જાઓ, અત્યારે થોડી વારને માટે સૂઈ જાઓ. મધ્યાન્હે પ્રયાણ કરવાનું છે, તે પહેલાં તૈયાર થાને. હું તમને બોલાવવાને સરદારને મોકલીશ.” પુષ્પાયુધે જણાવ્યું.

વિષકન્યા તેના શયનાલયમાં જવાને ઉભી થઈ. પુષ્પાયુધ તેને તેના ઓરડા સુધી મુકી આવી પાછો આવ્યો. આ વખતે મોટું પરોઢ થયું હતું. પ્રકાશ ધીમે ધીમે પૃથ્વીપર પથરાતો હતો. ગરીબ-ગરબાનાં ઘરમાંથી ઘંટીઓના ધોર સંભળાતા હતા. પ્રભુ ભડતો પ્રમાતીયાં લલકારી પ્રભુને રીઝવતા હતા. કુકડાના કુકડે કુકડા શબ્દો શ્રવણ કરી અંચળ લોકો શૈથ્યાનો ત્યાગ કરી નિત્ય કર્મ કરવાને તત્પર થતા હતા. પુષ્પાયુધ પણ નીચે ઉતરી સ્નાન કરી પ્રભુ પૂજા કરી તત્પર થયો. સવાર થયું. શાન્તિ વિખરાઈ ગઈ. સૈનિકો અને ઘોડેસ્વારોની દોડા-દોડીથી રાજમાર્ગ ગાંઠ રહ્યો. દરબારગઢના યોગાનમાં વીર યોદ્ધાઓ એકઠા થવા લાગ્યા. સરદારો યુદ્ધ વેશ ધરી આવી પહોંચ્યા. માધવસિંહ પણ આવી પહોંચ્યો. તેને મુખ્ય સેનાપતિનું પદ આપવામાં આવ્યું હતું. તેના મુખપર હર્ષની છાયા છવાયેલી હતી. જલમીસિંહનો ત્યાગ કરવાથી તે સુખી થયો હતો. ત્યાં તેનું જેટલું માન નહોતું તેનાથી અધિક માન તેને અત્રે મળતું હતું. સેનાપતિને જોઈ સૈનિકોએ તલવારો ઉઘી કરી માન આપ્યું. સઘળું સૈન્ય લાઘનબંધ એકવાઈ ગયું. ઘોડેસ્વારોની ટુકડીયો પણ લાઘનબંધ ઉભી રહી. દસેક વાગતામાં તો સઘળી તૈયારી થઈ ચૂકી. સમય થતાં જ કપાળમાં કુમ-કુમની અરચા કરી ગળામાં પુષ્પોની માળા ધારણ કરી વીરવેશી પુષ્પાયુધ રાજમહેલમાંથી બહાર નીકળ્યો. વિષકન્યા તો ક્યારનીએ

અનિક પોશાકથી સજ્જ થઇ તેને આવી મળી હતી. તે પણ તેની પાછળ ચાલી બહાર નીકળી. કુમારને જોતાં જ સૈનિકોએ હર્ષનાટ્યી વધાવી લીધો. રાજ્ય અમરસિંહ ઉમા રહી સૈન્યને જોઇ રહ્યા હતા. જ્યારે સંપૂર્ણ તૈયારી થઇ ચૂકી, ત્યારે અમરસિંહે લાંબાણ બાપણ કરી યુદ્ધનું કારણ જણાવ્યું. બાપણને અંતે સૈનિકોએ જાલીમસિંહ પ્રત્યે રોષ દર્શાવ્યો. પુષ્પાયુધે પણ સમયોચિત વાક્યો કહી વીરતાથી લઢવાનું સૂચવ્યું. તે પછી રાજકુમાર ઘોડેસ્વાર થયો. વિષકન્યા પણ ઘોડે ચઢી. સૈન્યને ચાલવાની આજ્ઞા થઇ. સૈન્ય કુચ કરવા લાગ્યું. નગરનાં નર-નારીઓ કુચ કરતા સૈન્યને હર્ષથી જોઇ રહ્યાં. પુષ્પાયુધના અશ્વપર પુષ્પોત્તી વૃષ્ટિ થવા લાગી. નરનારીઓ વિજયને માટે પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાં. સધળું સૈન્ય નગરની બહાર નીકળી મધુપુરને માર્ગે ઝડપથી કુચ કરવા લાગ્યું. પુષ્પાયુધને આ વખતે મન-હરની ખોટ જણાતી હતી. છેવટે તેણે છેક સાંજના મધુપુરની સરહદમાં આવી છાવણી નાખી. ત્યાંથી મધુપુર પાંચ માઇલ દૂર રહ્યું હતું. નિર્જન સ્થાનમાં તંબુઓ અને રાવઠીઓ ઉમી થઇ ગઈ. તંબુઓ અને રાવઠીઓ તૈયાર કરવામાં રાત્રિ પડી. સૈનિકો રસોઇ બનાવવા મંડી પડ્યા. પુષ્પાયુધ અને માધવસિંહ બીજા સરદારો સાથે સૈન્યમાં ફરી તપાસ કરવા લાગ્યા; અંતે તેઓ મોડી રાત્રે થોડીવાર વિશ્રામ કરવાને તંબુમાં જઇ સૂતા.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

કેદીયાના યુક્તિથી ઉદ્ધાર.

સત્યપુરનગર જવાની અને પુષ્પાયુધના આગમનની ખબર સાંભળી જલીમસિંહના શોકનો સમાર રહ્યો નહોતો જે પુષ્પાયુધને તે મરણ પામેલો જાણતો હતો તેને સૈન્ય સાથે છાવણી નાખી પડેલો સાંભળી જલીમસિંહ હતાશ બની ગયો. તેણે મંત્રિ, સેનાપતિ, સરદારો વગેરેને બોલાવી તૈયારી કરવા માંડી. તે પછી તે લાગલોજ ભૈરવના મંદિરે ગયો અને અંદર ગુપ્ત સ્થાનમાં યજ્ઞ કરતા ભૈરવાચાર્યની પાસે આવી ઉભો રહ્યો. આ વખતે રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર ચાલતો હતો. ભૈરવાચાર્ય રાજાને એકાએક ત્યાં આવેલો જોઈ બોલી ઉઠ્યો, “કાં રાજા! અત્યારે એકાએક આવવું કેમ થયું?”

જલીમસિંહ નિરાશ વદને બોલ્યો, “ગુરૂ મહારાજ! આપણી ઉપર આક્રમણ વાદળ ચઢી આવ્યું છે. જે પુષ્પાયુધને આપ મરણ પામેલો ધારતા હતા તે સત્યપુરનો કબજો મેળવી ત્યાંના સરદારને કેદ કરી સૈન્ય સાથે આપણા નગર પર ચઢી આવ્યો છે અને તેણે આજ સાંજથીજ આપણી સરહદ પર છાવણી નાખી છે. મહારાજ! હવે શું કરવું તેની મને સૂઝ પડતી નથી. આપણા જાસુસો જણાવે છે કે તેની સાથે અસંખ્ય પાયદળ-ઘોડેસ્વારોનું સૈન્ય છે. આપણું સૈન્ય તો તેની આગળ કંઈ પણ હિસાબમાં નથી.”

અણુધારી ચઢાઈની વાત સાંભળી ભૈરવાચાર્ય સ્તબ્ધ બન્યો, તેણે નસકોરાં કુલાવી કહ્યું, “રાજા! જ્યારથી સારાં પગલાંનો મારો શિષ્ય પ્રાણશંકર અત્રેથી ગયો છે; ત્યારથી જ કંઈને કંઈ નવા જુની ચમા કરે

છે. પુષ્પાદ્ય જીવતો થઈ ચઢી આવ્યો તેમાં દૈવનો જ હાથ છે. આજે યજ્ઞનો આરંભ કરે ચાર દિવસ થયા છે પરંતુ ભૈરવદાદાએ સ્વપ્નમાં દર્શન દઈ મને કંઈ પણ સૂચન કર્યું નથી. આથી મને પણ બહેમ પડે છે. આપણું ભાગ્ય ફૂટેલું હોય જોગ સમન્વય છે. રાજા ! આ સંઘળા ઉપદ્રવનું મૂળ પુષ્પાવતી છે. તે પેલા જન્મમાં ખાખર યોગિની હતી. તે જ્યાં સુધી જીવે છે ત્યાં સુધી તારું સાઈ થનાર નથી. ”

“ ત્યારે તમે આજને આજ તેને આ અગ્નિ કુંડમાં હોમી દ્યો કે જેથી આપણે માથેથી સંકટનાં વાદળ દૂર થાય. ” બાલીમે કહ્યું.

“ ના, તેનું બળીદાન તો છેલ્લે દિવસે જ દેવાશે; પણ આવતી કાલે હું બીજાં બે પુરોનાં બળીદાન આપી ભૈરવને પ્રસન્ન કરી બોલાવીશ અને શું થનાર છે તેમજ શું થશે વગેરે હકીકત બાણી લઈશ. રાજા ! બળીદાનને માટે બે પુરોને તૈયાર રાખવાનું હું તને સોંપું છું. કારણ કે આ યજ્ઞ ફક્ત તારા જ સુખને માટે થાય છે. ” ભૈરવનાં જણાવ્યું.

“ તે બે પુરો તો તૈયાર છે; ફક્ત આપની આજ્ઞાની જ વારેવાર છે. ” રાજાએ કહ્યું.

“ તે કયા કમભાગ્ય બે પુરો છે ? ” ભૈરવચાર્યે પૂછ્યું.

“ એક તો કેદખાનામાં પૂરેલો રાજા પુષ્કરરાજ અને બીજો સત્યપુરનો શાણો કારમારી અમૃતરાય. ”

“ વાહ, વાહ, ભૈરવ પણ ભાગ્યવાન છે કે જેથી તેમને એવા ઉત્તમ બળીદાનો મળશે. રાજા ! તું અત્યારે તેમની પાસે જા અને કાલ સુધી તેમની દરેક ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરી તેમને ખુશીમાં રાખ, કારણ કે ભૈરવને ખુશ રહેલા માણસોનું જ બળીદાન પ્રિય હોય છે. ”

“હું આ પળે જ ત્યાં જાઉં છું અને તેમની દરેક ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરું છું.” કહી જાલીમસિંહ ત્યાંથી નીકળી કારાગૃહ તરફ ચાલ્યો. પુષ્કરરાજને જે સ્થળે અમૃતરાય સાથે રાખવામાં આવ્યા હતા; તે કારાગૃહનું સ્થળ ભેરવના મંદિરની પશ્ચિમ બાજુએ નિર્જન સ્થાનમાં આવેલું હતું. તે સ્થળ કેટ્ટેકાણેથી પડી ગયેલું હતું; અસલના વખતમાં ત્યાં મોટું મહાલય આવેલું હતું; પરંતુ કાળચક્રના પરીબ્રજે તેની દશા શોચનીય થઈ રહી હતી. હાલ તે ઝૂલું દુર્ગના નામે ઓળખાતું હતું. તે સ્થળે જાલીમસિંહે આવી અંદર પ્રવેશ કર્યો. ત્યાંના એ પહેરે-ગીરોએ ઉભા થઈ કોણુ એમ પ્રશ્ન કર્યો. જાલીમસિંહે જવાબ આપ્યો. રાજાને ઓળખી તેઓ ઘુંટણીએ પડ્યા. જાલીમસિંહ દાર કિધડાવી પુષ્કરરાજની પાસે આવ્યો. રાજા અને પ્રધાન તે દુષ્ટને જોઈ કંપી ઉઠ્યા. તેમણે તેમનાં મુખ બીજી બાજુએ ફેરવી દીધાં. આવું જોઈ જાલીમસિંહે હાશ્ય કરી કહ્યું, “પુષ્કરરાજ ! તમે શા માટે મને જોઈ મુખ ફેરવી દ્યો છો ? તમે હાથે કરીનેજ દુઃખ માગી લીધું છે છતાં મારો દોષ શા માટે કાઢો છો ? ”

તેના શબ્દોથી પુષ્કરરાજ ઉસ્કેરાઇને બોલી ઉઠ્યો, “ તારા દગાથી જ અમે દુઃખી થયા છીએ. તું શા માટે જુદું બોલી ઈશ્વરનો અને મનુષ્યોનો ગુન્હેગાર થાય છે ? જા જા, અહિંથી ચાલ્યો જા, તારા પાપ કર્મથી આ ધરતી ધ્રુજી રહી છે, તે તારો ભાર ઝીલી શકતી નથી.”

“ પુષ્કરરાજ ! મને લાગે છે કે તમે કેદખાનાના દુઃખથી કંટાળી ગયા છો, અને તેથી જ આવી રીતે ફાવે એમ બોલી એક પ્રતાપી રાજાનું અપમાન કરો છો; બાકી જો તમારી જગાએ કેાઈ બીજો હોય તો તરત મારી આજ્ઞાને તાબે થઈ છૂટકારાને માટે મારી પ્રાર્થના કરે.” જાલીમે કહ્યું.

“સિંહ કદી તૃણનો ચારો ચરે જ નહિ. સૂર્ય પશ્ચિમે ઉદય થાય જ નહિ; તેમ જે પ્રતાપી છે; જે મૃત્યુથી ડરતા નથી; જે ટેકને પ્રાણુ સમાન પ્રિય ગણે છે અને સદા સત્ય માર્ગેજ ગમન કરે છે; તે તારા જેવા દુષ્ટની દયાની દરકાર કોઈ કાળે રાખતા જ નથી. તેઓ તારા જેવા નરરાક્ષસને પ્રાણુ જતાં પણ છૂટવાને માટે પ્રાર્થના કરેજ નહિ. જા, અહિંથી તું સત્વરે ચાલ્યો જા. અમે તને વધારે વખત જોવાને ઇચ્છતા નથી.” અમૃતરાયે કહ્યું,

“અહો ! હજી આટલો બધો ગર્વ ? અલ્યા વિચાર તો કરો કે અહિં રહેવાથી તમે કેટલા બધા દુખળા બની ગયા છો; અરે તમારા મ્હેરા તો જુઓ કે તે કેવા દુકાળીયા જેવા ગરીબ બની ગયા છે. મને તમારી અત્યારે બહુજ દયા આવે છે અને તેથી તમારા બોલેલા શબ્દો સામે નહિ જોતાં હું તમને કહું છું કે તમારી જે ઇચ્છા હોય તે મને જણાવો; હું તમારી તમામ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરીશ.” જાલીમસિંહે ગંભીર મુખે જણાવ્યું.

તેનું એવું બોલવું સાંભળી બંને વિચારમાં પડ્યા. પત્થર હૃદયના જાલીમસિંહની આવી લાગણી સાંભળી તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેઓ ભાન રહી તેના સામે જોઈ રહ્યા. પુનઃ જાલીમસિંહ બોલ્યો, “તમે ગભરાશો નહિ. તમારી પ્રત્યે મ્હેં અન્યાય કરેલો છે તે હું સારી રીતે સમજું છું. પુષ્કરરાજ તમને અને આ પ્રધાનને હું હવે વધારે વખત દુઃખી કરીશ નહિ. કાલ સાંજ સુધીજ તમારે અહિં રહેવું પડશે. કાલે મધ્ય રાત્રે મારા સરદારો તમને લેવાને અહિં આવશે અને તેઓ તમને સુખી થવા આનંદના સ્થાનમાં મોકલી આપશે, તે કહેવાનેજ હું અત્યારે આ કાળી રાત્રે અહિં તમારી પાસે આવ્યો છું. બોલો, તે સિવાય તમારી કંઈ બીજી ઇચ્છા છે ? જે હોય તે

સુખેથી જણાવજો. આ જલમીસિંહ કરેલાં પાપ હવે ધોવાને ઇચ્છે છે.”

તેનું કહેવું પુષ્કરરાજને સત્ય લાગ્યું. તેઓ વિસ્મયતાથી બોલી ઉઠ્યા, “ અરે ! આજે અત્યારે હું આ શું સાંભળું છું ? શું જીવમી જલમીના પત્થર હૃદયમાં દયાનો આવિર્ભાવ થયો ? શું તેના મલીન દેહમાંથી દુષ્ટ પિશાચ નીકળી ગયો ? જલમીસિંહ ! જો તું સત્ય વદતો હોય તો અમને આ પણ જ છૂટા કરી દે. અમે અમારા નગર તરફ આત્મા જઈશું અને કદાપિ તને દંડ દેવાનો પ્રયત્ન કરીશું નહિ.”

“ પુષ્કરરાજ ! મને હવે દુનિયાંની પરવાહ નથી. મહેં બહુ કંઈ છે, હું હવે કંઈ પણ ઇચ્છતો નથી. મહેં તમારી પુષ્પાવતીને પણ ક્યારનીએ સત્યપુર તરફ વિદાય કરી દીધી છે અને સત્યપુર પુષ્પાયુધને પાછું આપ્યું છે.”

તેનું આવું દાંભિક ગોલવું સાંભળી પુષ્કરરાજના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તે હર્ષથી બોલી ઉઠ્યા, “ અરેખર ! તમે સ્તુત્ય કાર્ય કર્યું છે, વાંચે પુષ્પાયુધ ક્યાંથી મળી આવ્યા ? ”

“ તે આપો આપ મારા નગરમાં મારી પાસે આત્મા આવ્યા. તે જ્ઞાની અને વિવેકી કુમારના શબ્દોએજ મને પૂર્ણ અસર કરી છે. રાજન્ ! હાલમાં મહેં જે દિવસથી મહાશ્વર્ય યજ્ઞનો આરંભ કર્યો છે, તેની પૂર્ણાહુતી આવતી કાલે છે. તમને હું અત્યારે બંધન મુક્ત કરીને જાઉં છું, તમે કાલ સાંજ સૂઈ કૃપા કરીને અહિંનું સુખ દુઃખ વેઠી લેજો. હું કાલ સાંજેજ તમને બન્નેને મોટા કાકાકાથી નગરમાં ફેરવી બેરવના મંદિરે યજ્ઞનારાયણનાં દર્શનને માટે લઈ જઈશ અને બાદ તમારું પૂજન કરી તમને તમારા સુખદ્વયમાં મોકલી આપીશ. મહારાજ ! તમને હું અત્યારેજ મારા નગર મારી સાથે લઈ જાત; પણ મારા ગુરુએ

મને અત્યારે કાળનો યોગ કહી ના પાડી છે. તે કાળનો યોગ કાલ સાંજ સૂધી છે. જો કે કર્તા-હર્તા તો નારાયણ છે; પણ હું બેઝમી હું અને તેથી આપ બન્નેને કાલ સાંજ સૂધી અત્રે રહેવાની વિનંતી કરું છું. હ્યો, હવે હું જાઉં છું.”

“હા, પધારો.” કહી રાજા અને પ્રધાન તેની તરફ જોઈ રહ્યા. જલ્દીમસિંહે પહેરાવાળાઓને બોલાવી તેમની બેડીયો કઢાવી નખાવી. પુષ્કરરાજ અને અમૃતરાય છૂટા થઈ ફરવા લાગ્યા. તે પછી જલ્દીમસિંહે બહાર નીકળી પહેરેગીરોને કહ્યું, “તમે તે છૂટા થએલા બન્ને કેદી-યોની પૂરેપૂરી સંભાળ રાખજો. તેઓ જતા ન રહે એની સાવચેતી રાખજો. તેમને કાલ સાંજ સૂધી દુઃખ લાગે એવું એક પણ વચન સંભળાવશો નહિ, તેમનું ભૈરવને બળીદાન આપવાનું છે. આ વાત તેમને જણાવશો નહિ. માફ નામ દઈ કોઈ તેમને લેવા આવે તો આવવા દેજો.” આટલી સૂચના પહેરેદારોને આપી જુદો જલ્દીમસિંહ રાજમહેલે આવ્યો. આ વખતે મધ્યરાત્રિ થવાને થોડીવાર હતી. સઘળે સમસમાકાર ભાસતું હતું. પુષ્કરરાજ આનંદથી આમતેમ ફરતા હતા; પરંતુ વિચિક્ષણુ પ્રધાન ઉંડા વિચારમાં પડ્યો હતો. જલ્દીમસિંહની પ્રથમ કડકતા અને પછી અત્યંત નરમાશમાં તેને ભેદ લાગતો હતો. જે અત્યંત અત્યાચારી છે, જે પાપ કર્મમાંજ સદા આનંદ માને છે; તે ફક્ત ઉપદેશના શબ્દોથી કદાપિ સુધરી શકેજ નહિ. તે નરાધમ રાજાના બોલવામાં કંઈક ભેદ છે. તે દાંભિકતાથી બોલતો હોય એમ મને સમજાય છે. ઠીક છે, જોઈએ છીએ, જે હશે તે કાલ સાંજ સૂધીમાં જણાશે.” આમ વિચાર કરતા પ્રધાને રાજા સામે જોયું. પુષ્કરરાજ તેની પાસે આવીને બેઠો. બન્ને જણા જલ્દીમસિંહની જ વાતો કરવા લાગ્યા. ત્યાં ફરતા પહેરેગીરો તેમની પર

નજર રાખી બેસી રહ્યા હતાં. છેવટે મધ્યરાત્રિ થઇ. કુતરાંઓએ રૂદન કરી શોર મચાવી મૂક્યો. એકાએક કોઇનાં આવવાના પગલાંનો ખડખડાટ સંભળાયો, બન્ને પહેરેદારો ચમકી ઉભા થઇને બેઠા રહ્યા. થોડીવારમાં તેમને જણાયું કે કોઇક બે માણસો આ તરફ આવે છે. તે બે માણસો અન્ય કોઇ નહિ પણ એક તો બહાદુર બહારવટીયો ધર્મસિંહ અને બીજો ભૈરવાચાર્યનો પ્રિય શિષ્ય પ્રાણશંકર હતો. તેઓ બન્ને આ વખતે કેદીઓને છોડાવવાના ઉદ્દેશથી આવ્યા હતા. પ્રાણશંકરને તમામ સૈનિકો-સિપાહીઓ ઓળખતા હતા. આ વખતે ધર્મસિંહે એક સરદારને ડાંગે એવો પોશાક ધારણ કર્યો હતો. પ્રાણશંકર ભગવી કફની પહેરી હાથમાં ફાનસ પકડી તેમની આગળ ચાલતો હતો. તેઓ પહેરેદાર સિપાહીઓ આગળ આવીને ઉભા રહ્યા. પહેરેગીરોએ પ્રાણશંકરને ઓળખી પ્રણામ કર્યા અને તેથી સાથે આ કોઇ સરદાર હશે ધારીને સલામ કરી. તે પછી પ્રાણશંકરે થોડીકવાર આડી અવળી વાત કરી તેમને કહ્યું. “હું આ માનવંતા સરદાર સાથે મહારાજના હુકમથી અંદરના બે કેદીઓને લઇ જવા આવ્યો છું. મહારાજ અત્યારે અમારા મંદિરમાં બેઠા છે. યજ્ઞની પૂર્ણાહુતી આજ પ્રાતઃકાળમાં થવાની છે. તે વખતે આ બન્ને કેદીઓના ભોગ આપવાના છે.”

પહેરેગીરોને તેની વાત ખરી લાગી. કારણ કે જલ્લીમસિંહે પણ તેમનાં બલીદાન આપવાની વાત જણાવી હતી, અને ભેગાભેગું એ પણ જણાવ્યું હતું કે હું મોકલું તે માણસથી સાથે કેદીઓને મોકલજો. આ સરદારને ખુદ મહારાજાએજ મોકલ્યા હશે. ધારીને પહેરેગીરો અંદર ગયા અને થોડીવારમાં પુષ્કરરાજ અને દિવાનને બહાર લઇ આવ્યા. પુષ્કરરાજ અને દિવાનના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેઓ હાલ્યા

ચાલ્યા વિના પ્રાણશંકરની આગળ આવી ઉભા રહ્યા.

“આજ કેદીઓને લઈ જવાના છે કે?” પ્રાણશંકરે પૂછ્યું.

“હાજી.” પહેરેગીરોએ જવાબ વાળ્યો.

“ઠીક ત્યારે હવે અમે જઈએ છીએ.” કહી પ્રાણશંકરે કેદીઓને આગળ કરી ચાલવા માંડ્યું. પહેરેગીરો તેમની પાછળ જોઈ રહ્યા. સિપાહીઓને જોઈ પડે નહિ તેને માટે પ્રાણશંકર સર્વની સાથે ભૈરવના મંદિર તરફના માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. તે વારંવાર ઝડપથી ચાલવાની સૂચના કરતો હતો. સઘળા ઉતાવળે પગલે ચાલતા હતા. તેઓ કેદખાનાથી દૂર નીકળી આવ્યા. હજી સુધી કોઈએ કોઈની સાથે વાત સરખી પણ કરી નહોતી. પુષ્કરરાજ અને અમૃતરાય પણ મનમાં વિચારતા હતા કે આ લોકો કોણ હશે? તેઓ અત્યારે અમને ક્યાં લઈ જતા હશે? થોડીવાર પર જલીમસિંહ આવીને કહી ગયો હતો તે શું સત્ય હશે? જે તે સત્ય હોય તો આ લોકો અત્યારે શામાટે અમને લઈ જાય? જલીમસિંહે તો કાલ સાંજે લઈ જવાનું જણાવ્યું હતું છતાં આ શું? આમ તર્ક-વિતર્ક કરતા બંને ચાલ્યા જતા હતા. એટલા વખતમાં તો તેઓ ભૈરવમંદિરથી ઘણે દૂર નીકળી આવ્યા. છેવટે પુષ્કરરાજથી રહેવાયું નહિ. તેઓએ સાથે ચાલતા પ્રાણશંકરને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું.

“ભાઈ! અમને આવી રીતે અત્યારે ક્યાં લઈ જશો?”

“તેની મને ખબર નથી; આ મારી સાથેના સરદારને પૂછવાથી સઘળું જણાવશે.” પ્રાણશંકરે કહ્યું.

પુષ્કરરાજ પૂછે એ પહેલાંજ ધમ્મસિંહે કહ્યું. “પુષ્કરરાજ! તમે હવે લગીર પણ ભય ધારશો નહિ. અમારો સઘળો પ્રયત્ન તમને બંનેને છોડાવવાને માટેજ હતો, તે હવે પૂર્ણ થયો છે, તમે હાલ

સ્વતંત્ર છો.” કહી ધર્મસિંહે પોતાની તેમજ પ્રાણશંકરની ઓળખાણ કરાવી સર્વ વાત જણાવી. પુષ્કરરાજ ગદગદીત્ કંઠે તેનો ઉપકાર માની બેટી પડ્યો, ને પછી સધળા આગળ ચાલી એક સ્થળે વિશ્રામ અર્થે બેઠા. ત્યાં અમૃતરાય દિવાને જલીમસિંહે દર્શાવેલી કૃપાની વાત જણાવી. તે વાત સાંભળી પ્રાણશંકર ખડખડાટ હસી પડી બોલ્યો, “તે મહા ધર્મ રાજાએ તમને સધળું અસત્યજ સમજાવ્યું છે. પુષ્પાવતી હાલ તેના કબજામાં છે. પુષ્પાયુધે સત્યપુરનો વિજય કરી મધુપુરની સરહદ પર છાવણી નાંખી છે. આ મોટી લઘાઇમાં વિજય મળે એ હેતુથી અંધ શ્રદ્ધાવાળા વ્યસની અને અજ્ઞાન ભૈરવાચાર્ય મહાયજ્ઞનો આરંભ કર્યો છે. તે યજ્ઞમાં આપ બન્નેની આહુતી આપવાનું તે દુષ્ટે નક્કી કર્યું હશે અને તે ઉદ્દેશથીજ તમને તે જુદું સમજાવી ગયો હશે.” પ્રાણશંકર બોલતો અંધ થયો. પુષ્કરરાજ વિચારમાં પડ્યો. અમૃતરાય દિવાનના વિચાર પ્રાણશંકરને મળતા થયા. તે પછી સધળાએ ત્યાંથી ચાલવું શરૂ કર્યું. તેઓ મોટા મળસકે પુષ્પાયુધની છાવણી નજીક આવી પહોંચ્યા. આ કુમારનીજ છાવણી હશે ધારીને તેમણે એ તરફ ચાલવા માંડ્યું. સૃષ્ટિપર હજી પૂર્ણ પ્રકાશ પથરાયો નહોતો. હજી અંધારું હતું. તેઓને આવા કવખતે છાવણી તરફ આવતા જોઇ છાવણીના રક્ષણને માટે ફરતા સૈનિકોને વહેમ પડ્યો. તેઓએ મોટેથી બૂમ મારી તેમને આગળ વધતા અટકાવ્યા. તેઓ ઉમા રહ્યા. સિપાહીઓ તેમની નજીક આવી તેમના ચહેરા જોવા લાગ્યા. એવામાં ધર્મસિંહે ગંભીરતાથી કહ્યું કે, “તમારા કુમારશ્રીની પાસે અમને લઇ જાઓ. અમારે ખાસ અગત્યના કારણસર તેમને મળવું છે.”

સિપાહીઓ તેમનો ભવ્ય પોશાક જોઇ અને રૂબરૂ યુક્ત બોલવું સાંભળી વગર આનાકાનીએ તેઓને પોતાની પાછળ ચાલ્યા આવવાનું

કહ્યું. સધળા પુષ્પાયુધના તંબુ આગળ આવી પહોંચ્યા. આ વખતે પુષ્પાયુધ જાગતો હતો. તે અત્યારે માધવસિંહ સરદાર અને રાણી વિષકન્યા સાથે યુદ્ધ વિષેની મસલત ચલાવતો હતો. એવામાં જ સિપાહીએ તંબુમાં પ્રવેશી કોઈ મળવા માગે છે એમ જણાવ્યું.

“આ મોટા મળસકે કોણ આવ્યું હશે?” એમ વિચારતો પુષ્પાયુધ તંબુની બહાર નીકળ્યો. દ્વાર આગળ ધર્મસિંહ ઉભા હતા, જાંખા પ્રકાશમાં પણ પુષ્પાયુધે તેમને તરત ઓળખી લીધા અને મારા માનવંતા સરદાર! આપ અત્યારે અહિં ક્યાંથી, કહી કુમાર તેમને ભેટી પડ્યો. ધર્મસિંહે તેના સામે હસ્તે વદને જોઈ કહ્યું. “કુમાર! હું તમારા સસરાને બંધનમુક્ત કરવા મધુપુર ગયો હતો અને તેમાં ફતેહ મેળવી અહિં આવ્યો છું. જુવો, આ મારી પાછળ તમારા સસરા અને તમારા પ્રધાન ઉભા છે તેમને નિહાળો.”

પુષ્પાયુધ ગળગળો થઈ બંનેને મળ્યો. તેણે ધર્મસિંહનો ઉપકાર માન્યો, બાદ સધળાને લઈ તંબુમાં આવ્યો. અંદર બેઠેલાં માધવસિંહ અને વિષકન્યાને પુષ્કરરાજનું ઓળખાણ કરાવ્યું. પુષ્કરરાજ જાલી-મસિંહની રાણી અને સરદારને મળી ગયેલા જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યો. તેણે જાલીમસિંહના સધળા કારસ્થાનની અથાધતિ વાર્તા કહી સંભળાવી. સધળાએ તે દુષ્ટ રાજા પર ધિક્કારનો વર્ષાદ વરસાવ્યો. અમૃત-રાય દિવાન અને પુષ્કરરાજના આગમનથી કુમારના માથેથી સધળા વ્યવસ્થાનો ભાર ઓછો થયો. છેવટે પ્રાતઃકાળ થયો. સધળા નિત્ય કર્મમાં રોકાયા. આ વખતે ચંપાનગરથી થોડાક સૈન્ય સાથે ત્યાંના પ્રધાન આવી પહોંચ્યો. પુષ્કરરાજ તેને જોઈ આનંદ પામ્યા. પ્રધાનના આનંદમાં પણ વધારો થયો. બાદ સધળા ભોજનકાર્યથી પરતારી તંબુમાં એકત્ર થયા. પુષ્પાયુધે અમૃતરાય દિવાનને મનહર ખુશીમાં

છે તે વાંત જણાવી. પુત્ર હજી હયાત છે ધારીને દિવાને પ્રભુનો ઉપકાર માન્યો. તે પછી યુદ્ધ કેવા પ્રકારે કરવું તેની મસલત ચાલી. અમૃતરાયે અને ધર્મસિંહે એકદમ હલ્લો કરવાની સલાહ આપી; પણ પુષ્કરરાજે એમ નહિ કરતાં સામી છાતીએ લઢી તેને પાયમાલ કરવો એવી સલાહ આપી. છેવટે સામ સામે મયદાનના યુદ્ધનો નિશ્ચય થયો. તેજ ક્ષણે પુષ્પાયુધે યુદ્ધ આમંત્રણની પત્રિકા આપી એક દૂતને વિદાય કર્યો. દૂતના ગયા પછી સધળા સૈનિક વ્યવસ્થા કરવાના કામમાં રોકાયા.

વાચકો ! ચાલો આપણે હવે અહિંથી નીકળી દૂતની પહેલાં જલ્મિમસિંહના દરબારમાં જઈ ત્યાંનો રંગ અવલોકીએ.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

યુદ્ધનું આમંત્રણ.

પુષ્પાયુધના આગમનથી મધુપુરમાં ગભરાટ ફેલાઈ રહ્યો છે. રાજા જલ્મીમસિંહના મુખ પર હર્ષનું એક પણ ચિહ્ન જણાતું નથી. નગરમાં સૈન્યને દરબારગઢના યોગાનમાં વ્યવસ્થા પૂર્વક ગોડવવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે. ઘોડેસ્વારોની દોડાદોડીથી અવાજ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો છે. પ્રજા પણ હતાશ બની જાણે સર્વસ્વ નાશ પામ્યું હોય એમ શોક સીધુમાં સુખી ગઈ હોય એમ જણાય છે. ઠેક-ઠેકાણે યુદ્ધ સંબંધીજ વાતો ચાલી રહી છે. આજે કોઈને ખાવું-પીવું સુઝતું નથી. જલ્મીમસિંહે સત્યપુર નગર લૂંટ્યું હતું તો હવે પુષ્પાયુધ મધુપુરને વેરાન જંગલ સમાન કેમ નહિ બનાવે ? આવા વિચારથી કેટલાક લોકો ખીજે નગર રહેવા જવાની

તૈયારી કરવા લાગ્યા. કેટલાક ભોંયમાં દ્રવ્ય દાટવા લાગ્યા. નામદે-વ્ય-
સની ભયથી ધુજી ભોંયરાંઓમાં છૂપાવા લાગ્યા. મધુપુરમાં ધોળે દિવસે
શ્વાનના રૂદન ધ્વનિથી શોર મચાવવાં લાગ્યાં. કિલ્લાના કોટપર કાળા
કાગડા કકર્શ ધ્વનિથી અમંગળ સૂચવવા લાગ્યા. પવન પ્રચંડ વેગથી
બહાઈ અશુભ સૂચવવા લાગ્યો. આવા અશુભ શુકનોથી પ્રજામાં
વિશેષ ગભરાટ વ્યાપી રહ્યો. તેઓમાં અનેક પ્રકારની વાતો ચાલવા
લાગી. સ્ત્રીઓ કહે જળ ભરવા જતાં ભય પામવા લાગી. પુષ્પાયુધનું
લક્ષ્મર હવે એક ગાઉ દૂર છે, કોઈ કહે છે કે તેનો રાત્રે હલ્લો કરવાનો
વિચાર છે. હાથ હવે બચવું મુશ્કેલ છે, સર્વ નાશ થઈ જશે; હવે
શું કરીશું. બાળબચ્ચાંનું રક્ષણ કેવી રીતે કરીશું? આવી રીતનો
કોલાહલ સર્વત્ર સંભળાઈ રહ્યો હતો, કોઈ વળી જલ્મીમસિંહને માથે
દોષ મૂકી કહે છે કે આપણા રાજાએ હાથે કરીનેજ આ ઉપાધી
માગી લીધી છે. જ્યારે સર્વસ્વ નાશ પામવાનું હોય છે ત્યારેજ મનુ-
ષ્યોની પુદ્ધિ બ્રષ્ટ થાય છે. જે રાજાએ પુષ્પાવતીનું હરણ કર્યું ના
હોત તો આવી ભયાનક આફત કદાપિ આવત નહિ. રાજાએ હાથે
કરીનેજ તેના પગ પર કુહાડાનો ઘા માર્યો છે. તે પેલા ભૂત જેવા અડ-
બંગ ભૈરવાચાર્યની સલાહથીજ ખરાબ થયો છે. અરેરે! જુઓને તેણે
આપણને પણ કેટલું દુઃખ દીધું છે. તેની તિજોરી ખૂટી કે તરત પ્રજા-
પર ઘોંસ. ભગવાન તે ક્યમ ના કોપે? સારું થાય, તે દુષ્ટનું રાજ્ય
જય તો. ખીજા રાજાના અમલથી સુખી તો થઈશું. જ્યારે એક
આમ બોલે છે ત્યારે ખીજો કહે છે કે, બાઈ! એમાં રાજાનો શું
દોષ? એતો જે પળે જે થવાનું છે એજ થવા કરે છે. જ્યારે રાજા
પ્રજાના દ્રવ્યનો બૂખ્યો થાય છે; અને પ્રજાને દુઃખમાં રીખાવી તેને
હાલ હવાલ કરી પોતે પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે, તેની પર કુદરત કોપે

છે; અને તે અન્યાય પરાયણ રાજા એક ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં હતો નહતો થઇ જાય છે. આપણા રાજા જાલીમસિંહનું રાજ્ય જો કે મોટું છે; પણ તે પુષ્પાયુધના સામે કદાપિ વિજય પ્રાપ્ત કરી શકનાર નથી, કારણ કે જાલીમસિંહના પક્ષમાં અન્યાય છે અને પુષ્પાયુધના પક્ષમાં ન્યાય છે. જ્યાં સત્ય છે ત્યાંજ વિજય છે. આ ગુલમીરાજાએ આજ સુધીમાં આપણને કેટલું બધું દુઃખ દીધું છે તે તો વિચારો? ન્યાય માગવા જઇએ ત્યાં પણ પૈસાથીજ વાત. ન્યાયાસનના દરબારમાં પગ મૂક્યો કે દ્રવ્યનો વરસાદ વરસાવ્યા વિના છૂટકોજ નહિ. સિપાહી પટાવાળા, ન્યાય કરનારાના કારકુનો, અને છેવટે ન્યાય કરનારને પણ પાન-સોપારી આપ્યા વિના ચાલતું નથી. તેમ દ્રવ્ય ખરચતાં પણ ખરાખર ન્યાય મળતો નથી. આ જાલીમના રાજ્ય અમલમાં પૈસાવાળાનેજ ન્યાય મળે છે. તેણે ન્યાયખાતું ફક્ત દ્રવ્યનું હરણ કરવાને માટેજ સ્થાપ્યું છે. દ્રવ્ય લેવાને માટે તેણે અનેકાનેક કર નાખ્યા છે. જમીનમાં પાક થયો હોય या ન થયો હોય પણ તેના લાગો પહેલો. કોઇ નવો વેપારી થયો કે રાજાનું લાકડું પેહું. કોઇ ગાડીમાં ફર્યો કે તરત રાજાની આંખે ચઢ્યો; ટુંકાણમાં તેના આવા અનેક ગુલમથી હવે તેના રાજ્યને જવાનો વખત આવ્યો છે. તે બલેને મોટું મહાસાગર જેટલું લશ્કર એકઠું કરે પણ પુષ્પાયુધના સૈનિકોના એકજ ધસારામાં તેનું લશ્કર હાલહવાલ થઇ જશે. મારી પણ પ્રાર્થના છે કે, હે પ્રભુ ! આ પ્રજા બક્ષક પિશાચનું રાજ્ય જજો અને તેની જગાએ પુષ્પાયુધનું પવિત્ર રાજ્ય થજો. આવી રીતે જ્યારે ખીજા જન હિંમત કાઢતા હતા ત્યારે વળી કોઇક એમ પણ કહેતો હતો કે તમે શા માટે આપણા રાજાની નિંદા કરો છો ? આપણો રાજા તો કદાપિ હારવાનો છેજ નહિ. શું તેની પાસે સૈન્ય નથી ? અરે તેને કેટલાક

રાજાએ તો સૈન્ય સાથે મદદ કરવાને આવ્યા છે અને કેટલાક હજી તૈયારી કરી આવવાનાં કહેણુ મોકલે છે. જે જાલીમસિંહની આખા દેશમાં હાક વાગે છે અને જે મહારાજાધિરાજ કહેવાય છે તે કદી હારેજ નહિ. તે એક પલકવારમાં શત્રુઓને હરાવી નસાડી મૂકશે. આપણા રાજા પુષ્પાવતીને લાવી સત્યપુર નગરપર ચઢ્યા હશે તેમાં તેમનો કંઈક ધૂપો હેતુ હશે. મોટા રાજ્યનો માલીક કંઈ મૂર્ખ નહિ હોય કે જેથી તે વગર વિચાર્યું પગલું ભરે. ભક્ષેને બેવકુફો ખૂમો પાડ્યાજ કરે કે રાજ્ય જશે પણ તેમના કહેવાથી કંઈ પણ થનાર નથી. આપણી ફરજ છે કે આપણે આપણા રાજાને અત્યારે તન મન અને ધનથી મદદ કરવી જોઈએ. જે રાજાની અવગણા કરે તે રાજ્યદ્રોહી છે; અને અંતે તે નર્કમાં જાય છે.” આવી રીતની વાતો ચર્ચાઈ રહી છે. કોઈ ઠેઠાણે કેટલાંક માણસોતું ટોણું એકત્ર થઈ હાર-જીતની શરતો મારી રહ્યું છે. અશીષીયા અને દારૂડીયામાં પણ વાતોની રમુજ મચી રહી છે. એક ખીજા પ્રત્યે કહે છે કે જો રાજાએ આપણું ધન લઈ દારૂ અને અશીષીની દુકાનો મફત ખોલી હોત તો તેની બહારે અત્યારે પરમેશ્વર ઉતરત. રાજાએ મોટી ભૂલ કરી છે કે તેણે આપણા જેવા શોખીનોને અને પરામા ધનની ધાપો મારી સફાઈ બંધ ફરનારાપર ઉઠો વિચાર કર્યા વિના કર નાખી લુંટી લીધા. એમાં આપણું શું ગયું. આપણે પણ કર ભરવાને માટે કોઈનાં ખીસ્સાં કાતરવાના અને કોઈનાં ઘર ફાડવાનો ધંધો ધમધોકાર ચલાવવાના. જો એમ ના કરીયે તો કર ક્યાંથી ભરીયે ? કોઈ નોકરી રાખતું નથી, કોઈ બહેપારને માટે નાણાં ધીરતું નથી; ત્યારે આવો ધંધો કર્યા વિના ગુજરાન શી રીતે ચલાવવું ? જો અમારા ધંધામાં કંઈ પણ પાપ હોય તો તે પાપ અમારા રાજાને માથે; અમારે તો લેવા કે દેવા. કારણ કે તેના પ્રતાપથીજ

અમે ખાલી થઇ આવા ધંધામાં જોડાયા અને મનમાં બહુ દુઃખ ના લાગે તેને માટે અશીર્વાદો દાડીયા થયા. પ્રજાને આવી રીતે દુઃખ દેનાર જે દેવ હોય તો પણ તે આખરે નાશ પામે છે. જલ્મીમસિંહનો આ યુદ્ધમાં નાશજ થવાનો છે. એવામાં તેની પાસે બેઠેલો એક બીજો બોલી ઉઠ્યો, “ લે હવે રહેવા દે એવી વાત. જે આ સામે પેલા સપ્ત દાદા ઉભા છે. જે તે તારી વાત સાંભળશે તો પકડી જશે અને રાજા તને સજાએ ચઢાવશે. ભાઈ ! આપણે આપણા હૃદયની મનમાંજ સમાવવી. રાજાની પ્રત્યે આપણાં હૃદય કેટલાં ઉઠેલાં છે તે ભગવાન જાણે છે. આપણે સૌને દેખાડવા અને રાજાના પક્ષના માણસોને ખુશ રાખવા જલ્મીમસિંહના વિજયની પ્રાર્થના ઉપર ઉપરથી કરવી. આપણા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે ઉપરની પ્રાર્થના કામ આવતી નથી; પણ જે ખરા હૃદયથી ભક્તી કરે છે, તેનેજ શ્રીહરી સહાય કરે છે. આપણી ઉપર ઉપરની પ્રાર્થના નકામી જવાની. ભલેને ગમે એમ થાઓ તેમાં આપણે શું ? ” કહી તે શાન્ત રહ્યો કે તરત તેની નજીકમાં ઉભેલો એક યુવક બોલી ઉઠ્યો, “ ભાઈ ! રાજાને દુઃખ તે આપણને દુઃખ. આપણે મનમાં શોક કર્યા વિના બીજાં શું કરી શકીએ એમ છીએ ? આપણે તો દૂર રહી જોયા કરવું કે શું થાય છે. ભલેને બીજાને હાની થાય પણ આપણને તો આ યુદ્ધ થવાથી લાભ થનાર છે. હું એક મોટો લેખક છું. મારી કીર્તિ ચારે તરફ ફેલાઈ રહી છે; હું આ યુદ્ધ વિષે એક પુસ્તક પ્રગટ કરનાર છું.”

એવામાં ત્યાં થઇને એક જનાર માણસ ત્યાં આવી બોલ્યો, “ મહેરબાન સાહેબ ! આપના પુસ્તકને મારા છાપખાનામાંજ છાપવાને મોકલી આપશો. નાણાંની હાલ જરૂર નથી, ધણાંએ અપારો.” કહી, તે માણસ ચાલતો થયો. એવામાં દૂરથી સૈન્યની ટુકડીયો આ-

પવા લાગી. સિપાહીઓએ મપગોળા લગાવનારા માણસોને દંડા લગાવી કાઢી મૂક્યા. રસ્તો સાફ થયો. સૈનિક દુકડીયો દરબારના વિશાળ યોગાનમાં જવા લાગી. આવી રીતની ધમાલ સવારથી તે બપોર સુધી મચી રહી. પુનઃ થોડીવારને માટે શાન્તિ સ્થાપિત થઈ. સઘળે શ્વેતકાર જણાવા લાગ્યું. મનુષ્યોનો અવર જવર બંધ થઈ ગયો હતો. ફક્ત લશ્કરી અમલદારો કવચિત આવતા જતા હતા. મધુપુરમાં હડતાળ પડી હોય એમ જણાતું હતું. દૂકાનોમાં તાળાં વાસેલાં જણાતાં હતાં, જ્યારે સઘળા રસ્તા નિર્જન હતા ત્યારે દરબાર ગઢમાં અપૂર્વ ધમાલ મચી રહી હતી. સરદારો પોતપોતાની દુકડીયોને યુદ્ધ વિષે શિક્ષણ આપી રહ્યા હતા. રાજમહેલમાં રાજા જલ્દી-મસિંહ સભા બરીને બેઠો હતો. તેની બેઠે મદદ કરવાને આવેલા ચાર બીજા રાજાઓ બેઠા હતા. રાજાની જમણી બાજુએ ભૈરવાચાર્ય બેઠો હતો. સઘળાનાં મુખ ઉતરેલાં જણાતાં હતાં; પણ ભૈરવાચાર્યનો ઉત્સાહ હજી કાયમ હતો. તે યજ્ઞમાં લુગડાં સાથેજ ત્યાં બિરાજ્યો હતો. થોડીવાર ચૂપકિદી ફેલાઈ રહી. અંતે ભૈરવાચાર્યે લાલચોળ નેત્રાવડે રાજા સામે જોઈ પૂછ્યું. “તું આટલો બધો ગમગીન કેમ જણાય છે? હું તને કહું છું કે તું બીલકુલ ચિંતા કરીશ નહિ. આજ રાત્રેજ ભૈરવદાદાએ મને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી જણાવ્યું હતું કે તારો રાજા જીતશે. માટે હવે હિંમતવાન થા. આજ સાંજે આપણે પેલા-ઓનો ભોગ આપવો છે; કહે, તેનું હું શું કર્યું?”

“તેઓ તો તૈયારજ છે; ફક્ત આપની આજ્ઞાનીજ વારે વાર છે.” રાજાએ કહ્યું. ભૈરવાચાર્ય થોડીક ક્ષણ વિચાર કરી બોલ્યો, “ત્યારે હવે તેમને મંદિરે મોકલી આપો. હજી તેમને નવરાવવા પડશે, સારાં લુગડાં પહેરાવવાં પડશે અને મિષ્ટ અન્ન જમાડી સંતોષવા પડશે.

ખરાખર સાયંકાળેજ તેમને વધ કરવાનું ચોક્કસીયું છે. જો તે ચોક્કસીયું વિત્યું તો આપણું કર્યું કારવ્યું ધૂળજ મળ્યું સમજવું; માટે તેમને જેમ અને એમ જલ્દીથી મંદિરે મોકલાવી દે, હું તેમને માટે સધળી વ્યવસ્થા કરીનેજ અહિં આવેલો છું.”

તરત જાલીમસિંહે એ સરદારને પાસે બોલાવી કહ્યું કે, “તમે પેલા રાજદારી કેદીયોને રાખવાના સ્થળે જાઓ, અને ત્યાંથી પુષ્કર-રાજ અને પ્રધાન અમૃતરાયને ભૈરવના મંદિરે લઇ આવો, પણ તે પહેલાં આટલું યાદ રાખજો કે તેમના જાણવામાં કંઈ પણ વાત આવવી જોઈએ નહિ. તેમને તમે માન આપજો; અને સાથે એક સુખપાલ લેતા જજો. તેની અંદર તેમને માન પૂર્વક બેસાડી ત્યાં લઇ આવજો. ત્યાં તેમની સારવારને માટે સધળી તૈયારી કરી રાખી છે. વળી તેમને જણાવજો કે જાલીમસિંહ મહારાજ સાયંકાળે અહિં આવશે.” આવી રીતની સચના આપી જાલીમસિંહે સરદારને વિદાય કર્યાં. તેમના ગયા પછી પુનઃ ભૈરવાચાર્યે પૂછ્યું; “વારૂં, પુષ્પાવતી તરફના શું સમાચાર છે?”

“તે તો છે એમને એમ છે; તેનું પણ છેવટે બળીદાન આપીજ દેવું પડશે.”

“ઠીક, ત્યારે તેને પણ આજથી સુખમાં રહે એવો બંદોબસ્ત કરાવજો. તું મનમાં કંઈ પણ ચિંતા કરીશ નહિ. આ મન ગમતાં બળીદાનોથી શ્રી ભૈરવ તારી પર ખુશ-ખુશ થઇ જશે. વારૂં હાલ તારી પાસે લશ્કર કેટલું છે?”

“ફક્ત દસહજાર, તે પણ પાયદળ અને ઘોડેસ્વારો મળીને.”

“આપણા શત્રુ પાસે કેટલું છે?”

“તેની પાસે લગભગ પંદરેક હજારનું સૈન્ય હશે; ખરાખર

તપાસ થઇ શકી નથી; કારણકે તેની છાવણીમાં જવાનો સખ્ત પ્રતિબંધ રખાયો છે. ત્યાં તપાસને અર્થે ગએલા આપણા જસુસો નિરાશ થઇને પાછા આવ્યા છે.” જલ્દીમસિંહે જણાવ્યું.

“ વાંરૂં આ રાયપુરના મહારાજ અપયશસિંહ કેટલું સૈન્ય લઇને મદદે આવ્યા છે ? ” ભૈરવાચાર્યે તે રાજાના સામે જોઇ પૂછ્યું.

“ હું સાત હજાર બહાદુર સૈનિકો સાથે અત્રે આવેલો છું.” અપયશસિંહે કહ્યું.

“ વાંરૂં આ વિરોધપૂરના વિરોધસિંહ કેટલું લાવ્યા છે ? ”

“ મારી સાથે પાંચ હજાર છે.” વિરોધસિંહે જણાવ્યું.

“ ઠીક, અનંગપુર પતિ અસર્જનસિંહ તમે ? ” ભૈરવાચાર્ય ત્રીજાને પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! મારી સૌથે એક હજાર બખ્તરીયાઓ આવેલા છે.” અસર્જનસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ વાંરૂં; નવરંગપૂર પતિ શયતાનસિંહ તમે શું કહો છો ? ”

“ હું પણ મારા મળ પ્રમાણે એક હજાર ઘોડેસ્વારો લઇને રાજધિરાજની મદદે આવ્યો છું.” શયતાનસિંહે કહ્યું.

“ ત્યારે હવે આપણા સઘન સૈન્યનો સરવાળો કરો જોઇએ કે જેથી હું ગણિત ગણી જય-પરાજય જોઇ આપું.” કહી પંડીત ભૈરવાચાર્ય મહાન્ આડંબરથી પગપર પગ ચઢાવીને બેઠો. તે નસકોરાં કુલાવતો હાથનાં આંગળાંના વેઠા ગણવા લાગ્યો. ગાંજની ચલમના સપાટાથી વ્યાપેલા નિશાવડે તેની લીંબુની ફાડ જેવી આખ્યો અભિવર્ણી દેખાતી હતી. એવામાં જલ્દીમસિંહે પોતાના સૈન્ય સાથે મદદે આવેલા રાજાઓના સૈન્યનો સરવાળો કરી જણાવ્યું કે “ મહારાજ ! બધું થઇને ચોવીસ હજાર થાય છે.

“ વાર, તેને ત્રણે ભાગી નાખ જોઈએ. ” ભૈરવાએ ભાગા-
કાર કરાવ્યો.

“ મહારાજ ! ભાગ્યા. ”

“ નીચે શું વધ્યું ? ”

“ નીચે કંઈ ના વધ્યું. ”

“ નીચે તો ફક્ત મીઠું વધ્યું. ” અપયશસિંહે જણાવ્યું.

“ બસ, તેથી જ હવે સમજી લ્યો કે તમારું કામ પાર પડ્યું.
જો નીચે કંઈક વધ્યું હોત તો નક્કી તમારો પરાજય થાત. હું પણ
જે કંઈ કામ કરું છું તે આવી ગણતરીથીજ. આવી ગણતરી વિદ્યા
મારા વિના આખા દેશમાં કોઈ જાણતું નથી. રાજાઓ ! તમે હવે
કોઈ પણ હલકા વિચારને મનમાં સ્થાન આપશો નહિ. હું ભૈરવના
દ્વતોને પણ તમારી મદદે મોકલી આપીશ. ” ભૈરવાએ ગપ ઠોકી.

“ ત્યારે તેમને પણ હવે જોક્ષવોને; કારણકે તેમને તે વખતે
યુદ્ધ વિષયક જ્ઞાન કોણ આપશે ? ” જલ્દીમસિંહે કહ્યું.

“ તેમને યુદ્ધનું જ્ઞાન જોઈતું નથી. તેમાંનો એક દસને ખાઈ
જાય એવો છે. તેઓ તમારા યુદ્ધે ચઢ્યા પછી આવશે. તમે પ્રથમ
શત્રુઓ સાથે લડી તમારું પૂર્ણ પરાક્રમ દેખાડો. તમે જે કામ નહિ
કરી શકો તે મારા દ્વતો કરી દેખાડશે. ” ભૈરવાચાર્યે કહ્યું.

“ ઠીક ત્યારે હવે આપ આશિર્વાદ આપો કે જેથી વિજય મળે. ”

“ શ્રી ભૈરવદાદાની કૃપાથી તમને વિજય મળશે, એવો મારો
આશિર્વાદ છે; જોલો ખીજું કોઈ ? ” ભૈરવાચાર્યે આશિષ દઈ પૂછ્યું.

“ આપ યુદ્ધ ભૂમિમાં પધારશો કે નહિ ? ” શયતાનસિંહે પૂછ્યું.

“ નહિ, મારું ત્યાં કંઈ કામ નથી. હું અહિં યજ્ઞમાં રોકાએ
લો છું. હું અહિં રહી મારા મંત્રના પ્રયોગે તમારી સહાય કરીશ. ”

આમ વાતો ચાલે છે એટલામાં પુષ્કરરાજ અને દિવાન અમૃત-
રાયને લેવા ગએલા સરદારો ઉતરેલા ચહેરે ત્યાં આવ્યા. જલ્દીમસિંહે
તેમના સામે જોયું. તે સરદારોમાંના એકે કહેવા માંડ્યું, “ મહારાજ !
ધણો ગળ્ય થઈ ગયો છે. કોઈક શત્રુ બરાબર પ્રપંચ કરી કેદખાના
માંથી કેદીયોને છોડાવી લઈ ગયો છે.”

“ હે ! ” સર્વના મુખમાંથી આ એકજ અક્ષર નીકળ્યો.

“ શું શત્રુઓ પસાર થઈ ગયા ? ” જલ્દીમસિંહે કપાળ કુટી
પૂછ્યું. “ હા, અનદાતા ! વિશેષ ખાત્રીને માટે આ ત્યાંના પહેરેગીરોને
પૂછો, અમે તેમને સાથે લેતા આવ્યા છીએ.”

“ તમે આ બાબતમાં શું કહો છો ? ” જલ્દીમે રોષ યુક્ત
વદને પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! આમાં અમારો કંઈ પણ દોષ નથી. જે વખતે
આપે ત્યાં પધારી અમને કહ્યું હતું કે આ કેદીયોની પર બરાબર
દેખરેખ રાખજો અને હું મોકલું તે સરદાર સાથે તેમને મોકલી આ-
પજો. આવું કહી આપ ચાલ્યા ગયા અને તે પછી મોડી રાત્રે એટલે
લગભગ મધ્ય રાત્રિના સૂમારે જે માણસો ત્યાં આવ્યા. તેમાં એક તો
કોઈક સરદાર જેવો હતો અને બીજો આ ગુરૂ મહારાજનો શિષ્ય
પ્રાણશંકર હતો. તે બંનેએ ત્યાં આવી કેદીયોને લઈ જવાની આપની
આજ્ઞા જણાવી. અમે તેમનું કહેવું સત્ય માની કેદીયોને તેમના હવાલે
સોંપ્યા. બાદ તેઓ ત્યાંથી ચાલતા થયા. મહારાજ ! આવી રીતની
હકીકત બની છે.” પહેરેગીરો બોલતા બંધ થયા. ભૈરવાચાર્ય એકાએક
બોલી ઉઠ્યો, “ શું મારો શિષ્ય પ્રાણીયો જતેજ ત્યાં આવ્યો હતો ? ”

“ હા મહારાજ.” પહેરેગીરોએ જણાવ્યું.

“ તમે સોગન ખાધને કહો છો કે ખુદ પ્રાણીયોજ ત્યાં આવ્યો
હતો ? ” પુનઃ ભૈરવાચાર્ય પૂછ્યું.

“હા, અમે ઇશ્વરના સોગન ખાઈને કહીએ છીએ કે પ્રાણશંકર મહારાજ જાતેજ ત્યાં આવ્યા હતા.”

સધળા વિચારમાં પડ્યા. કંઈ રહસ્ય જણાયું નહિ. જલમીમસિંહે ગુરૂ સામે જોઈ પૂછ્યું, “મહારાજ ! આ શું સત્ય હશે ?”

“હા, અકાળે મરણને પ્રાપ્ત થનારા અવગતીયા થાય છે; તેઓ જ્યારે જીવતા હોય છે ત્યારે આપણને વક્ષાદાર રહે છે; પણ મૃત્યુ પશ્ચાત્ત તે આપણને નડે છે. એ પ્રમાણે મારો પ્રાણીયો કદાચ પ્રત થયો હોય તો નવાઈ નથી. કેદખાનામાંથી કેદીયોને છોડાવી જવા તે જીવતા માણસનું ગળું નથી. તે પ્રાણીયાને પણ હવે મંત્ર તંત્રથી વશ કરવો પડશે.” ભૈરવાચાર્યે જણાવ્યું. આવી રીતે વાતોમાં સાંજ પડવા આવી. ભૈરવાચાર્યે મંદિર તરફ જવાની તૈયારી કરી; એટલામાંજ દ્વાર રક્ષક સિપાહીએ અંદર આવી જણાવ્યું કે, “શત્રુ તરફથી દૂત આવ્યો છે; તે આપ નામદારની મુલાકાત કરવાને ઇચ્છે છે.”

“તેને આવવાદે.” ભૈરવાચાર્યે પુનઃ શાન્તિથી સ્થાન લઈ ભભકાથી દૂતને આવવા દેવાની આજ્ઞા આપી. સિપાહી ચાલ્યો ગયો અને થોડીવારે હાથમાં સ્યામ વાવટો પકડી પુષ્પાયુધને દૂત ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો. તેણે નીચા નમી નમન કરી પત્ર રાજના હાથમાં આપ્યો. રાજાએ તે પત્ર અપયશસિંહને વાંચવા આપ્યો. અપયશસિંહ પત્રને ઉઠેલી સધળા સાંભળે એમ મોટેથી વાંચવા લાગ્યો.

રણમયદાન.

“મધુપુરાધિ પતિ જીવમી જલમીમસિંહ !

અત્યંત દિલગીરી સાથે આ પત્ર લખી આપને જણાવવાનું કે તમે હદ ઉપરાંત અધમ કર્મોમાં તદ્દુપ બન્યા છો. તમે રાજકુળમાં જન્મ ધારણ કરી જેવાં નીચ કૃત્યો કરેલાં છે; તેવાં કુકૃત્યો અગાની માણસ

પણ કદી કરી શકેજ નહિ. તમે અવિવેકે વર્તી તમારું જીવન રદ કર્યું છે. તમે અનિતીથી વર્તી આજ પર્યંત ઘણું સુખ માન્યું છે; પણ હવે સમજાને કે તમારા સુખી સૂર્યને અસ્ત થવાની તૈયારી થઇ ચૂકી છે. તમે તમારી પુત્રી જેવી પુષ્પાવતીનું હરણ કરી માથે મ્હોત માગી લીધું છે. તમે અમારી પર પણ સંકટ ગુજારવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી. તમે અમારા મહાન અપરાધી છો; અમે તમને દંડ દેવાનેજ તમારી સરહદ પર પડાવ નાખીને પડ્યા છીએ; માટે જો તમારે તમારું સર્વસ્વ નાશ થતું અટકાવવું હોય તો આ પત્ર વાંચી આજ સાંજ સૂધીમાં પુષ્પાવતીને લઇ અમારી છાવણીમાં આવી અમારી ક્ષમા ચાચી જાઓ. તમારી રાણી વિષકન્યા પણ હાલ અમારા કબજામાં છે. તમે પુષ્પાવતીને સોંપશો તો અમે તમારી રાણીને વિના વિલંબે તમારે સ્વાધિન કરીશું. આ પત્ર છેવટનોજ સમજાજો. તમારી અમે સાયંકાળ સૂધી રાહ જોઈશું. તે અરસામાં તમારી તરફથી કંઈ પણ સંતોષકારક જવાબ નહિ મળે તો તરત મધુપુર ઉપર હસ્તો કરીશું. તમે પણ અમારી ભેટ લેવાને તૈયાર થજો. આ પત્રને યુદ્ધના આમંત્રણ રૂપજ સમજાજો. હાલ એજ, વિશેષ રૂબરૂમાં યાતો રણમયદાનમાં. સંવત ૧૨૪૬ વ્રાગણ વદ ૦)).

લી.

રાજરાજેન્દ્ર પુષ્કરરાજ.

દા. કુમાર પુષ્પાયુધ.

પત્ર પૂરો કરી અપયશસિંહે રાજના સામે જોયું. જાલીમસિંહનો મ્હેરો લાલચોળ બની ગયો હતો. તેના હોડ ફરકતા હતા. પુષ્કરરાજની પર તેને અપાર ક્રોધ થયો. રાણી વિષકન્યા શત્રુના કબજામાં છે જાણી તેની આંખોમાંથી અગ્નિના તનખા ઝરવા લાગ્યા. તેણે

અપયશસિંહના હાથમાંથી પત્ર લઇ ચૂરેચૂરા કરી નાખ્યા. એટલાથી પણ તેના ક્રોધની સમાપ્તિ થઇ નહિ. તેણે પાછળ બેઠેલા સરદારો પ્રતિ જોઇ કહ્યું કે, “તમે આ પત્ર લાવનાર દૂતનો શિરચ્છેદ કરી નાખો.”

રાજાની આવી ભયાનક આજ્ઞા સાંભળી તેની પાસે બેઠેલા ચાર રાજાઓએ પ્રાર્થના કરી દૂતનો વધ ધર્મ વિરુદ્ધ જણાવી કહ્યું કે, “આ બિચારાનો શો અપરાધ છે કે જેથી આપ તેને મૃત્યુના મુખમાં હોમવાની આજ્ઞા આપો છો ? આપણે પણ પત્ર લખી આવા દૂતને મોકલી શકીએ છીએ. આતો બિચારા ગરીબ નોકર છે. તેમને મારવામાં મહા પાપ છે. માટે શાન્તિ ધારણુ કરી આને જે જવાબ આપવો હોય તે આપી વિદાય કરી દ્યો.” ચારે રાજાને એકમત થએલા જોઇ જલ્મીમસિંહે દૂત તરફ કોપ યુક્ત નેત્રે જોઇ કહ્યું, “જ, તારા રાજાને મુખથીજ જણાવજે કે જલ્મીમસિંહને પત્રમાં લખેલા શબ્દો અસહ્ય થઈ પડ્યા છે, તે તમારી ભેટ લેવાને તૈયાર છે; માટે મુખેથી આ તરફ આવજો.” દૂત ચાલ્યો ગયો. તે પછી જલ્મીમસિંહ તેના મદદગારો સાથે બહાર નીકળી યુદ્ધની તૈયારી કરવા લાગ્યો. ભૈરવાચાર્ય તેના સ્થાન પ્રતિ ગમન કરી ગયો.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

“ મહિમાતાના કેાતરમાં તૈયારી. ”

પાછલી રાત્રિનો સમય છે. આકાશમાં ચંદ્ર ઉગેલો છે. શાન્તિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું છે. આ વખતે મહિનદીના વિશાળ મયદાનમાં અસંખ્ય માણસો એકત્ર થઇને ઉભા છે. સઘળા શસ્ત્ર અન્નથી સજ્જ થએલા

છે. તેઓ આતુરતાથી કોઇકની રાહ જોઇ રહ્યા છે. તે મયદાનમાં મહીસાગરના કિનારે એક શિવાલય આવેલું છે. શિવાલયની ઉપર આવેલી ભગવી ધ્વજ પવનથી ફૂફડાટ કરી રહી છે. તે શિવાલયની અંદર અત્યારે એક વૃદ્ધ પુરૂષ શ્રી શંકરની મહા પૂજા કરી રહ્યો છે. શંકર સમિપ ધીના દીપકો ઝળહળી રહ્યા છે. પુષ્પ અને બિલ્વ પત્રથી શોભાની વૃદ્ધિ થઇ રહી છે. તે વૃદ્ધ પુરૂષ પુજન કરી શિવ સાનિધ્યે ધ્યાનસ્થ થઇને બેઠેલો છે. તેના મુખ પર અત્યારે અલૌકિક તેજની છાયા છવાઇ રહી છે. તેણે સફેત વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં છે. ભખના લેપનથી તેનું ભવ્ય લલાટ પ્રકાશી રહ્યું છે. ત્રિવીધી તાપને ટાળનારી રૂદ્રાક્ષમાળા તેના કંઠમાં શોભી રહી છે. એ વૃદ્ધ પુરૂષથી થોડેક દૂર શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી એક યુવક અને એક યુવતી હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. તેઓ વૃદ્ધની મહાપૂજા ધ્યાનથી અવલોકી રહ્યાં છે. આ યુવકને યુવતી અન્ય કોઇ નહિ પણ આપણાં પરીચિત મનહર અને પેલી બેદી રમણી છે. જે વૃદ્ધ પુરૂષ ધ્યાન મગ્ન છે તે તેમનો ગુરૂ છે; કે જે અસંખ્ય માણસો સાથે મહિમાતાનાં મહન કોતરોમાં નિવાસ કરી દુષ્ટોને દંડ દેતો અને કવચિત્ રાજા જાલીમસિંહને પણ પોતાના બળનો ચમત્કાર બતાવતો. તે આવા અગમ્ય સ્થળે રહીને બહારની તમામ વાતો જાણતો. તે સદા—સર્વદા સૌનું કલ્યાણ કરતો. તેણે પુષ્પાયુધ મધુપુર પર ચઢ્યો છે વગેરે વાત જાણી હતી. આ લઢાઇ હવે છેવટનીજ છે અને દુષ્ટ જાલીમને દંડ દેવાની પણ આવી પહોંચી છે ધારીને તેણે પુષ્પાયુધની મદદે જવાની તૈયારી કરી છે. તેણે તૈયારીની તમામ હકીકત પોતાના બહાદુર લડવૈયાઓને જણાવી સરદારી પદ મનહરને આપ્યું હતું. બેદ બરેલી રમણી મનહરની સાથે જવાને તૈયાર થઇ હતી. સઘળી તૈયારી કરી

પોતાનાં માણસોને મયદાનમાં એકત્ર કરી તે વૃદ્ધ પુરૂષે મનહર અને રમણી સાથે મહીમાતામાં સ્નાન કરી મહાદેવની મહાપૂજનો આરંભ કર્યો હતો. સધળી તૈયારી આખી રાત્રિથી ચાલતી હતી. કારણ કે મોટે મસળકે સૌને પ્રયાણ કરવાનું હતું. વૃદ્ધ પુરૂષે શ્રી શંકરના બાણુને તથા અન્ય મૂર્તિયોને ગંગાના જળથી સ્નાન કરાવી ચંદન, સુવાસીક પુષ્પો બિલ્વપત્રો વગેરે ચઢાવી શોભામાં વૃદ્ધિ કરી હતી. બાદ મુગધીમય ધૂપ સળગાવી દીપકો પ્રકટ કરી તેણે પ્રભુને સાકાર માની ધ્યાન ધર્યું હતું. તેનું મન પ્રભુમાં તન્મય થઈ રહ્યું હતું. બહારનો એક પણ વિચાર આ વખતે તેના હૃદયમાં નહોતો. મનહર અને રમણી પણ મનમાં પ્રભુનું રટણ કરતાં ત્યાં બેસી રહ્યાં હતાં. આવી રીતે ધ્યાનમાં થોડોક સમય વહી ગયો. મસળકાના કુકડા બોલ્યા. પૂર્વમાં ગુલાબી રંગ પથરાએલો જણાયો. તે વખતે વૃદ્ધ પુરૂષે તેઓ ઉઘાડ્યાં. તેણે સહર્ષ વદને મનહર તથા રમણીના સામે જોયું. ધ્યાનમાં તેને અત્યાનંદ પ્રાપ્ત થએલ હોય એમ તેના પ્રકુલ મુખ પરથી જણાયું. તેણે પાસે બેઠેલાં પ્રત્યે કહ્યું, “બેટા! આ યુદ્ધમાં આપણો અવશ્ય વિજય થશે. જુહ્મી જાલીમ રાજ્ય કરતો બંધ થશે અને તેના અત્યાચારથી ધ્રુજતી ધરા સ્થિર થશે.” આટલું કહી પુનઃ તેણે શંકરને બે હાથ જોડી પ્રણામ કર્યાં. આરતીનો સમય થયો. તે પહેલાં તેણે માનસીક પૂજનો પ્રારંભ કર્યો. તે સંસ્કૃત વાણીથી પ્રભુને રીઝવવા લાગ્યો. મનહર-રમણી સાંભળી રહ્યાં. તે વૃદ્ધ પુરૂષ એકાગ્ર દ્રષ્ટે બોલતો હતો કે,

રત્નૈઃ કલ્પિતમાસનં દિમજલૈઃ સ્નાનં ચ દિવ્યામ્બરં
નાનારત્નવિભૂષિતં મૃગમદામોદાન્વિતં ચંદનમ્ । જાતીચમ્પક-

ચિત્તવપત્ર સહિતં પુષ્પં ચ ધૂપં તથા દીપં દેવ દયાંનિધે
 પશુપતે હૃત્કલિપતં ગૃહ્યતામ્ ॥ સૌવર્ણે માણિરત્નસ્વર્ણરચિતે પાત્રે
 ધૂતં પાયસં ભક્ષ્યં પંચાવિધં પયોદધિયુતં રમ્ભાફલં પાનસમ્ ।
 શાકાનામયુતં જલં રુચીકરં સુસ્તિગ્ધશાલ્યોદનં તામ્બૂલં મનસા
 મયા વિરાચિતં પૂજાં ફલં સ્વીકુરુ ॥ છત્રં ચામરયોર્યુગં
 વ્યજનકં ચાદર્શકં નિર્મલં વીણાભેરિમૃદઙ્ગાહલકલાગીતં
 ચ નૃત્યં તથા । સાષ્ટાઙ્ગપ્રણતિઃ સ્તુતિર્બહુવિધા ચૈતત્સમસ્તં
 મયા સંકલ્પેન સમાર્પિતં તવ વિમ્બો પૂજાં ગૃહાણ પ્રભો ॥
 આત્માત્વં ગિરિજા મતિઃ સહચરાઃ પ્રાણાઃ શરીરં ગૃહં પૂજાસે
 વિષયોપભોગ રચના નિદ્રા સમાધિસ્થિતિઃ । સંચારઃ પદયોઃ
 પ્રદક્ષિણાવિધિઃ સ્તોત્રાણિસર્વા ગિરો યદ્યત્કર્મ કરોમિ
 તત્તદ્દક્ષિલં શમ્ભો તવારાધનમ્ ॥ કરચરણકૃતં વા કાયજં
 કર્મજં વા શ્રવણનયનજં વા માનસં વાઽપરાધમ્ । વિહિતમ-
 વિહિતં વા સર્વમેતત્ક્ષમસ્વ જય જય કરુણાન્ધે શ્રી મહાદેવ
 શમ્ભો. ॥

૪૬ પુરૂષે સ્તુતિ કરી પ્રભુને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા.
 આઠ ઉભા થઇ પાંચ દીપકો વાળી આરતી ઉતારી. આરતિની સમાપ્તિ
 સાથેજ તેમણે હરહર મહાદેવનો જપ ધ્વનિ કર્યો. તે ધ્વનિ બહાર
 ઉભેલા અસંખ્ય માણસોએ ઉપાડી લઇ ગગન ગંગત્રી મૂક્યું, તે
 પછી પૂજન કાર્ય પૂરું કરી મનહર અને રમણી સાથે તે ૪૬ પુરૂષ
 શિવાલયમાંથી બહાર નીકળ્યા. તેને બહાર નીકળતાજ ચોદાઓએ

જયગર્જનાથી વધાવી લીધો. સધળાને શાન્ત રહેવાના સૂચનને અર્થે હાથ લાંબો કરી તે વૃદ્ધ એક ઉંચા ટેકરાપર ચઢીને ઉભો રહ્યો. પુનઃ સર્વ યૌદ્ધઓ શાન્ત ગઈ ગયા. વૃદ્ધ પુરૂષે બોલવું શરૂ કર્યું. “ભાઈઓ ! આપણો ધારેલો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે. જે જીભી રાજાથી તમે હાલ હવાલ થઈ મારી પાસે આવીને રહ્યા છો. જે અત્યાચારી રાજાએ પ્રજાને પાયમાલ કરી બીખારી બનાવી દીધી છે; તે દુષ્ટ રાજાની ઉપર હવે કુદરત રૂઠી છે. તેનો પાપ કુંભ સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયો છે. પ્રજા પાલક ભૂપતિ સત્યપુર નગરના રાજાનો કુમાર પુષ્પાયુધ તે દુષ્ટને દંડ દેવા ચઢ્યો છે. તેની મદદે આપણે જવાનું છે અને તે ધાતકી રાજાને આપણા બળનો ચમત્કાર દેખાડી પાયમાલ કરવાનો છે. તમે સૌ યાદ રાખજો કે જે ચઢે છે તેજ પડે છે. અતીશયમાં મજા નથી. જલીમસિંહે હદ ઉપરાંત કુકર્મ કીધાં છે. તેણે ઘોળે દિવસે સતી સન્નારીયોનાં શીયળ નષ્ટ કર્યાં છે, ધનવાનોનાં ધન હરી લીધાં છે. બ્યબીચારમાં રાત્રિ દિવસ ભરત થઈને પડ્યો રહ્યો છે, તેવા રાક્ષસી રાજાની ઉપર હવે દૈવ કોપજ થયો છે. મારા બહાદુરો ! તમે લે શયતાન રાજાને તમારું પાણી બતાવજો અને બકરાનાં ટોળામાં કેશરી પડે એ પ્રમાણે તેના સૈન્ય પર આક્રમણ કરી યુદ્ધનો રંગ રાખજો. આજથી તમારો સરદાર આ મનહર છે. તે પુષ્પાયુધનો પ્રાણપ્રિય મિત્ર છે, તે શરો અને યુદ્ધ નિપુણ છે. તમે સધળા તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલજો અને તેનું શત્રુઓથી રક્ષણ કરવાનું ધ્યાન આપજો. કારણ કે ધણી વખતે શત્રુઓની નજર રાજા યાતો સરદારના પ્રાણ હરવા ઉપરજ રહે છે. મને સંપૂર્ણ આશા છે કે યુદ્ધમાં તમે વિજય મેળવશોજ. બહાદુરો ! હ્યો, આ લીલા રંગનો ચતો ધર્મ સ્તતો જય. નો વાવટો. તેને હવામાં ફરકવજો.

તેના પ્રતાપથી તમે અવશ્ય વિજય પ્રાપ્ત કરશો.” આટલું બોલી તેણે નીચે ઉતરી એક સૈનિકના હાથમાં વાવટો આપી પુનઃ કહેવા માંડ્યું. તમારે હવે જવાનું છે. હું પણ આ પવિત્ર બાળા સાથે અત્યારે મધુપુર તરફ જઈ છું. ત્યાં એક રાજકન્યા તે કસાઈ રાજના પંજમાં સપડાઈ દુઃખ બોગવે છે. હું જો ત્યાં ન જઈ તો તે નિર્દોષ બાળાનું અકાળે મરણ થાય તેમ છે. હું તે રાજકન્યાને બચાવે તો સાથે લઈ બેચાર દિવસમાં તમને આવી મળીશ. મારા સૂરાઓ એકવાર શ્રી હરહર મહાદેવનો વીર ધ્વનિ ઉચ્ચારો.”

સઘળાએ હરહર મહાદેવનો જયઘોષ કરી કાતરો ગળવી મૂક્યાં. મનહર ગુરને પ્રણામ કરી ઘોડેસ્વાર થયો. ગુરએ આશિષ આપી. રમણી કુમકુમની કંકાવટી લઈ આવી અને મનહરના કપાળમાં તિલક કરી પુષ્પની વિજયમાળા પહેરાવી. પુનઃ સૈનિકોએ વિજય ધ્વનિ કર્યો. ઇંદ્ર રાજ વત્રાસુરનો નાશ કરવાને ચઢ્યો હોય એમ મનહર જણાવા લાગ્યો. તેણે પ્રકુલ વદને રમણી સામે નિહાળ્યું. આ વખતે રમણીની આંખોમાં ઝળઝળીયાં જણાતાં હતાં; તે પર મનહરની નજર પડે એ પહેલાં રમણીએ હાથમાંના રમાલ વતી જળ લેઈ નાખ્યું. તે પછી સૌને ચાલવાની આજ્ઞા થઈ. પ્રભાતના પહેર-માંજ સઘળું સૈન્ય મધુપુરના માર્ગે ઝડપથી કુચ કરવા લાગ્યું. જતાં શુભ શુકન થયા. ગુરએ હર્ષનાદ કર્યો. ગુર અને રમણી સૈન્યને યોડેક દૂર સૂઝી વળાવી પાછાં આવ્યાં. સઘળાના ગયાથી ત્યાંનું સ્થાન શૂન્યકાર જણાવા લાગ્યું. થોડીવાર કંઈક નિર્ભય કરી ગુરએ રમણીને પૂછ્યું, “ બહેન ! હવે આપણે પણ ચાલી શું કે ? ”

“હા, પણ આવા કટાકટીના વખતમાં આપણે નગરમાં દાખલ થઈ આપણું કામ કેવી રીતે પાર પાડી શકીશું? આપણે ત્યાં પહોંચીશું એ પહેલાં

તો બયાનક યુદ્ધ મચી રહ્યું હશે. મધુપુરના દરેક દરવાજે સખ્ત ચોકી પહેરે રખાયો હશે; એવા સખ્ત પ્રતિબંધમાંથી આપણે કેવી રીતે અંદર પ્રવેશીશું ? ” રમણીએ હૃદયની વાત જણાવી. “ બહેન ! તે બાબતથી તું બેફિકર રહે. મ્હેં સઘળી તૈયારી કરી મૂકી છે. શ્રી ઇષ્ટ દેવની સહાયતાથી આપણને કંઈ પણ વિઘ્ન આવી નહીં. આપણું ધારણું કામ પૂર્ણ કરી શકીશું. ” કહી તે વૃદ્ધ પુરૂષે જોઈતાં હથીઆરો સજી લઈ ઉપર ભગવો જખ્મો પહેરી લીધો. માથા પર પંજળી ઢગ્ગનો ફેટો બાંધી દીધો. હાથમાં લાંબી લાકડી પકડી. રમણીએ પણ પુરૂષ પોશાક પહેરી, જોઈતાં શસ્ત્રો બાંધી લીધાં. તેણે બદન પર કાળો જખ્મો ઝોઢી અંદરનાં શસ્ત્રો છૂપાવ્યાં. માથે ફેટો બાંધી દીધો. પુરૂષ પોશાકથી તે મૂંઝવિનાનો મદં મનહર જણાવા લાગ્યો. વૃદ્ધ પુરૂષ ગુફામાં જઈ એક ઝોળા લઈ આવ્યો. તે ઝોળામાં કેટલીક ડખ્ખીઓ હતી. રમણીએ ગુરૂના હાથમાંથી ઝોળા લઈ ખભે ભરાવી દીધી. તે પછી ત્યાં વધુ વાર નહિ રોકાતાં તેઓ પથે પડ્યાં. પ્રભાતનો શીતળ પવન બહાનો હતો, સૂર્યનાં બાળ કિરણો જગતને પ્રકાશીત કરી રહ્યાં હતાં, કુન્જ વનમાં કોયલો ટહુકાર કરી પ્રભાતનું રમણીય ગાન ગાઈ રહી હતી. સૃષ્ટિ સુરમ્ય જણાતી હતી. આવા ખુશનુમા સમયે પારકાનું કદ્યાણુ કરવાની ઇચ્છાવાળો વૃદ્ધ પુરૂષ તેની શિષ્યા સાથે મધુપુરના માર્ગે ઝડપથી ગમન કરી રહ્યો હતો. રમણી અને વૃદ્ધ અદ્ય સમયમાં તો દૂર નીકળી જઈ દૃષ્ટિ મર્યાદામાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

“ ભયંકર યુદ્ધ. ”

મધુપુર નગરથી થોડેક દૂર આવેલા એક મોટા મયદાનમાં બન્ને સૈન્યો સામે સામે ઉભાં રહ્યાં છે. યુદ્ધને માટે ફક્ત આગામીની જ વાર છે, રણનાં રણતુરો વાગી રહ્યાં છે, વીરયોદ્ધાઓ ડોલી રહ્યા છે. જલ્દીમસિંહ હાથીપર મૂકેલી સુવર્ણ અંબાડીમાં બેઠો છે. તેની આસપાસ તેના મદદગાર રાજાઓ ઘોડેસ્વાર થઈને ઉભા રહ્યા છે. વીરયોદ્ધાઓની આંખોમાં ખૂન વરસી રહ્યું છે. પ્હો ફાટતાં જ બન્ને પક્ષને યુદ્ધની આગ મળી. હરહર મહાદેવના અવાજથી ગગન ગળવી સૈનિકો એક બીજાની પર ટૂટી પડ્યા. મારો કાપોનો પોકાર મચી રહ્યો. તલવાર-ભાલા-જમૈયાનીચા ઉંચા ઉછળવા લાગ્યા. તીરો તીડની માફક જતાં જણાવા લાગ્યાં. બંદુકોમાંથી ગોળાઓ છૂટવા લાગી. પુષ્પાયુધ-પુષ્કરરાજ-અમરસિંહ-માધવસિંહ વગેરે વીરયોદ્ધાઓ પૂર્ણ પરાક્રમ દાખવવા લાગ્યા. રાણી વિષ્ણુના બખતર ધારણ કરી યુદ્ધમાં આવી હતી; અને તે પુષ્પાયુધના અશ્વની જોડે પોતાનો અશ્વ રાખી તલવારથી શત્રુઓનો સંહાર કરતી હતી. પેલી તરફ જલ્દીમસિંહ હાથીપર બેઠો બેઠો બંદુકોના બહાર કરતો હતો. તેના સરદારો અને સૈનિકો પૂર્ણજોસથી યુદ્ધનો ખેલ ખેલી રહ્યા હતા. બન્ને પક્ષમાં તુમુલ યુદ્ધ મચી રહ્યું. આકાશ તીરોથી છવાઈ ગયું અને બંદુકોના ધુમાડાથી ધુન્નવર્ણ જણાવા લાગ્યું. અમા-જની કાપણી થતી હોય એ પ્રમાણે મનુષ્યોની કાપણી થવા લાગી. અમ્વોના પગના પ્રહારથી, સૈનિકોનાં શસ્ત્ર ખડખડાટથી અને ધાયલ થઈ પડતા યોદ્ધાઓની ચીસોથી રણભૂમિ ગાજી રહી. વારંવાર હરહર મહાદેવના વિજયધ્વની સંભળાવા લાગ્યા. સૈનિકો પર્વતની માફક

અડગ થઇ રણુરંગ ખેલી રહ્યા હતા. પુષ્પાયુધના પરાક્રમી સૈનિકોએ જખરો ધસારો કરી શત્રુ સૈનિકોમાંના ધણાનો સંહાર કરી નાખ્યો. મૃત સૈનિકોના ઢગલો ઢગલા થવા લાગ્યા. જલ્લીમસિંહનો બળવાન સેનાપતિ ઉગ્રસિંહ બારે પરાક્રમ દર્શાવી રહ્યો હતો. તે અને માધવસિંહ સામસામે આવી ગયા. માધવસિંહને જોતાંજ ઉગ્રસિંહે 'નિમકહરામ' શબ્દથી સંબોધી તેની પર બાલો ફેંક્યો. માધવસિંહે નીચા નમી બાલો ચૂકાવ્યો અને તે સાથેજ અશ્વને એડી મારી દુદાવ્યો. તેણે એકજ ઝટકે ઉગ્રસિંહનો જમણો હાથ કાપી નાખ્યો. બન્નેમાં બયાનક યુદ્ધ મચી રહ્યું. રણુચંડી ત્યાં તૂમ થતી હોય એમ જણાવા લાગ્યું. પોતપોતાના સેનાપતિઓની મદદે મદદગારો આવી પહોંચ્યા. રાજા અપયશસિંહની સામે ચંપાનગરનો પ્રધાન, પુષ્કરરાજની સામે અસર્જનસિંહ, દિવાન અમૃતરાયની સામે વિરોધસિંહ અને વિષ્ણુકન્યા અને શયતાનસિંહ સામસામે યુદ્ધ કરવા લાગ્યાં. આ વખતે ધર્મસિંહ બહારવટીયાનું પરાક્રમ અપૂર્વ હતું. તેણે જલ્લીમસિંહના અસંખ્ય સરદારો અને સૈનિકોનો ઢગલો કરી નાખ્યો હતો. તેણે શૈલ સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. તેનું આખું શરીર લોહીથી રંગાઈ ગયું હતું, તે પ્રચંડ વીર બયાનક બાસતો હતો. તે વારંવાર જલ્લીમસિંહને આગળ આવવાને માટે બૂમો પાડતો હતો. તેના બળથી શત્રુઓ ચકિત થઇ પાછળ હટવા લાગ્યા. તે ઉન્મત બની ચારે તરફ ત્રાસ વર્તાવી રહ્યો હતો. પેલી તરફ માધવસિંહે સેનાપતિ ઉગ્રસિંહને રામ શરણ કરી દીધો. શત્રુ સેનાપતિના પડવાથી પુષ્પાયુધના સૈનિકોએ જયઘોષ કર્યો. જલ્લીમસિંહના મદદગાર રાજાઓ પોતાના સૈન્યને ઉશ્કેરી લઢવા લાગ્યા, સેનાપતિના મરણથી સૈનિકોને ધણું લાગી આવ્યું. તેમણે કીકીયારી કરી જખરો ધસારો કર્યો. આ વખતનો ધસારો વેગવાળો હતો. પુષ્પાયુધના સૈનિકો પાછળ હટવા લાગ્યા.

આગળ વધતા સૈનિકોને જલીમસિંહ ઉશ્કેરી મોટા મોટા ધનામેની લાલચો બતાવવા લાગ્યો. તેના સૈનિકો ઉત્સાહમાં આવી શત્રુઓને કાપવા લાગ્યા. પુષ્પાયુધ, માધવસિંહ પણ શત્રુઓના પ્રબળ વેગથી પાછળ ખસવા લાગ્યા. શત્રુઓ ભૂતની માફક ધુમતા હતા. તેમણે પુષ્પાયુધના સૈન્યને છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું. સૈન્યમાં અવ્યવસ્થા થઇ રહી. આ વખતે સૂર્ય માથે આવ્યો હતો. જીતની બાજુ પરાજયમાં જતી જોઇ પુષ્પાયુધ વગેરે સૈનિકોને વ્યવસ્થિત કરવાને અપાર પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. શત્રુઓનો ધસારો ચાલુ હતો. યુદ્ધનો મામલો રંગપર ચઢ્યો હતો. જેત જેતામાં શત્રુઓએ પુષ્પાયુધ વગેરેને ઘેરી લીધા. તેમના જીવ જોખમમાં આવી ગયા. એ અરસામાંજ પાછળ ઉભેલા અપયશસિંહે પુષ્પાયુધનો વધ કરવાને તત્વાર ઉચકી; પણ તેની તત્વાર પુષ્પાયુધના ગળાપર પડે એ પહેલાંજ રાણી વિષકન્યા અપૂર્વ હિંમતથી ત્યાં ધસી આવી અને એકજ ફટકે અપયશસિંહના શિરનું ચોદન કરી તેને અશ્વેથી નીચે નાખ્યો. અપયશસિંહના મૃત્યુથી બાકીના રાજાઓને ધણું લાગી આવ્યું. સૈનિકો પણ ઉશ્કેરાયા. પુનઃ જખંડ યુદ્ધ મચી રહ્યું. પુષ્પાયુધના સૈનિકો રાજા તથા કુમારનો પ્રાણ બચાવવા પ્રબળ પરાક્રમ દર્શાવવા લાગ્યા; પણ શત્રુઓ આગળ તેઓ નિસ્તેજ જણાયા લાગ્યા; જેમ જેમ સમય થતો ગયો તેમ યુદ્ધનો રંગ બદલાવા લાગ્યો. પુષ્પાયુધના યોદ્ધાઓનો ધાણુ નીકળી ગયો. બાકીના જીવતા રહેલ જીવનની દરકાર કર્યા વિના લલતા હતા. બહાદુર યોદ્ધા ધર્મસિંહ પોતાના સૈન્યની રાહ જોવા લાગ્યો; કારણકે તેનું સૈન્ય આજેજ આવનાર હતું. વિજયદેવી શત્રુ તરફ વળતી જોઇ સધળાઓને ધણું લાગી આવ્યું, પણ પ્રભુ હમેશાં સત્યનોજ સહાયક હોય છે એ જુલુવું જોઇએ નહિ. સાંજ પડતાં તો સમયનો રંગ બદલાયો. ઉત્તર-દાક્ષણથી નવા સૈનિકો આવતા જણાયા. એક તરફ સંકેત

રંગનો તો ખીજી બાજુએ લીલા રંગનો વાવડો પવનમાં ફરકતો હતો. તે બંને સૈન્યના સરદારો કવચ બખ્તરોથી શોભતા સૈને મોખરે ઘોડેસ્વાર થઈને આવતા હતા. તેમણે યુદ્ધની સ્થિતિ જાણી પોતાના સૈન્યને આક્રમણ કરવાની આજ્ઞા આપી. તે સૈનિકો ધર્મસિંહ અને વૃદ્ધ પુરુષના હતા. તે અસંખ્ય વીરોએ જયધ્વની પોકારી પ્રબળ વેગથી આક્રમણ કર્યું. નિરાશ થયેલા પુષ્પાયુધના સૈન્યમાં હિંમત આવી. જલીમસિંહના સૈનિકો બચબીત થઈ ગયા. તેમનો ઉત્સાહ મંદ પડી ગયો. જલીમસિંહ અને તેના મદદગાર રાજાઓ પણ આભા બની સૈનિકોનો પહાડ ફાટેલો જોઈ રહ્યા. મનહર, પુષ્પાયુધ તથા પિતાને મળ્યો. ધર્મસિંહનું તેના સરદાર તથા સૈન્ય સાથે મિલન થયું. પુનઃ ધોર યુદ્ધ મચી રહ્યું. આવેલા યોદ્ધાઓ શત્રુઓને ઘાસની માફક કાપવા લાગ્યા. મનહર દુઃખ યાદ કરી શત્રુઓને કાપવા લાગ્યો. તે તેના સરદારો સાથે શત્રુઓના દળને ચીરી જલીમસિંહના હાથીની આગળ આવી ઉભો. મનહરને જોતાંજ જલીમસિંહ બચબીત થઈ ગયો. મનહરે તેના મ્હાવતને નીચે ઢોળી પાડ્યો, હાથી નીરંકુશ થઈ પાછો પગલે નાઠો અને પોતાનાજ સૈન્યનું સથરાણુ વાળવા લાગ્યો. સૈનિકો જીવ બચાવવાને પાછળ નાસવા લાગ્યા. પુષ્પાયુધના સૈન્યમાં વારંવાર જયગર્જનાઓ સંભળાવા લાગી. હવે લઢવું નિરર્થક છે ધારીને જલીમસિંહે પોતાના સૈન્યને નગરમાં પેશી જવાની આજ્ઞા આપી. સૈનિકો પૂરવેગે નાસવા લાગ્યા. જલીમસિંહ પણ હાથી પરથી કિતરી ઘોડેસ્વાર થઈ તેના મદદગારો સાથે યુક્તિ પૂર્વક નાશી છૂટ્યો. પુષ્પાયુધના પરાક્રમી વીરો પાછળ દોડી શત્રુઓનો નાશ કરવા લાગ્યા. જલીમસિંહનું ધણું સૈન્ય મરાયું. સાયંકાળ થતાંમાં તો સધળું સૈન્ય નગરમાં પેશી ગયું. નગરના દરવાજા ઝપાટાબંધ બંધ થઈ ગયા. પુષ્પાયુધના સૈનિકોને નગરના દરવાજામાં પ્રવેશતા અટકાવવાને જલીમસિંહના

ધણા સૈનિકોએ પ્રાણ આપ્યા. પુષ્પાયુધે તમામ સૈન્ય સાથે ત્યાં આવી મધુપુરને ઘેરે ઘાલ્યો. સૈનિકો કિલ્લાની આસપાસ પડાવ નાંખીને પડ્યા. છેવટે રાત્રિ પડી સૈનિકો મૃત સૈનિકોની અને ધાયલ થએલાં ઝોની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા. રણભૂમિનો રાત્રિના સમયનો દેખાવ ઘણોજ ભયાનક થઈ રહ્યો હતો. શીયાળવાં ઉજાણી કરવાને ટોળે ટોળાં મળી મુઠાંની ખેંચતાણુ કરી રહ્યાં હતાં. ધાયલ સિપાહીઓની કશુ ચીસો સંભળાવા લાગી. પુષ્પાયુધની આજ્ઞાથી ધાયલ થયેલા શત્રુ સૈનિકોની પણ સારવાર થવા લાગી. સઘળાને મશાલો સળગાવી છાવણીમાં લાવી મલમ પટાઓ કરવામાં આવ્યા. ધાયલ શત્રુઓ ઉપકારમાં દબાઈ ગયા. આખી રાત્રિ એવા કામમાં પસાર થઈ. પુષ્પાયુધ સર્વની સાથે જરીયાનના તંબુમાં સભા ભરી બિરાજ્યો, સઘળાની સલાહથી નગરમાં જતી દરેક વસ્તુઓ અટકાવવાનો નિર્ણય થયો. સૈનિકો સખ્ત જાગરવા લાગ્યા.

ખીજ દિવસે કિલ્લાપર હલ્લો શરૂ થયો. દરવાજા પર હથોડાના પ્રહાર થવા લાગ્યા. જાલીમસિંહના સૈનિકો કિલ્લા ઉપર ઉભા રહી તીર, બંદુક વગેરેથી શત્રુઓના હલ્લા નિષ્ફળ કરી કિલ્લાનો બચાવ કરવા લાગ્યા. એવી રીતે આખો દિવસ ચાલ્યો ગયો. તે દિવસના પ્રયત્નનું કંઈ પણ પરીણામ આવ્યું નહિ. રાત્રિ પડતાં પુષ્પાયુધની આજ્ઞાથી કિલ્લો તોડવાનું કામ બંધ રહ્યું. સઘળાને વિશ્રાન્તિની જરૂર હતી. છાવણીમાં સખ્ત પહેરો મૂકી ચોક્કાઓને વિશ્રામ લેવાનું સૂચન થયું. પુષ્પાયુધ-પુષ્કરરાજ મનહર વગેરે એ પોતપોતાના તંબુમાં આવી વિશ્રાન્તિને અર્થે શયન કર્યું. અતિશય પરિશ્રમે તેઓ થોડી વારમાંજ નિદ્રાના શાન્ત શરણમાં મશગુલ થઈ પડ્યા.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

“ રાત્રિનો ખનાવ. ”

મધુપુરનો મહારાજ પરાજય પામ્યો. તેને હાર ખાધને નગરમાં પેશી દરવાજા બંધ કરવા પડ્યા. જલીમસિંહ શોક સમુહમાં ડુબી ગયો. તેના સરદારો-સૈનિકો નિઃશ્વાસિય બની ગયા. તે રાત્રે જલીમસિંહે સર્વની વચ્ચે બાપણ કરી છેવટ સૂધી નગરનું રક્ષણ કરવાનું સૂચવ્યું. ખાદ જીવતા રહેલા સૈન્ય સાથે તે કિલ્લા પર ચઢ્યો; અને શત્રુઓના હલ્લા નિષ્ફળ કરવામાં જોઈતી વસ્તુઓ એકત્ર કરવા લાગ્યો. આખા નગરમાં પણ સર્વ વાતની ખબર પડી ગઈ. પ્રજાજનો ગભરાઈ મકાનો બંધ કરી અંદર બરાઈ ગયાં. સઘળાંને કિલ્લો ટૂટવાના બણકારા વાગી રહ્યા. પુષ્પાવતીને પણ સઘળા ખાંખતની ખબર પડી હતી. તેણે પુષ્પાયુધના વિજયને માટે પ્રાર્થના કરી. જલીમસિંહના પરાજયથી તે આનંદ પામી હતી; અને હવે જલ્દીથી મારો છૂટકો થશે ધારીને આશામયી બની હતી. મધ્યરાત્રિ થવા આવી. હજી પણ પુષ્પા જાગતી હતી. ઘેરો ધાલી પડેલા સૈનિકોનો કોલાહલ હજી શાન્ત થયો નહોતો. પુષ્પા એક સાદડી પર બેસી પ્રભુનું ધ્યાન ધરવા લાગી. રાત્રિ અંધકારમયી હતી. તારાઓનું સ્હેજ સ્હાજ અજવાળું પડતું હતું. મધુપુરના સરીયામ રસ્તા જનશૂન્ય જણાતા હતા. શ્વાનના રૂદન ધ્વનીથી સર્વત્ર ભયનો ભાસ થતો હતો. દિશાઓ ખાવા ધાય એવી લાગતી હતી. જૂત-પ્રેતો-યોગીણીઓ ભક્ષ મળવાથી નાચતાં-કુદતાં હોય એમ જણાતું હતું. ધ્રુવડ-ચીખરી અમાંગલિક શબ્દોઝ્વાર કરી મધુપુરની પડતી સૂચવતાં હતાં. આવી રીતનો કાર્યક્રમ ચાલી રહ્યો હતો. આવા વખતે મધુપુરના પશ્ચિમ દરવાજા

એક વૃદ્ધ પુરુષ અને એક યુવક આવીને ઉભા રહ્યા. તેમણે શરીર પર કાળી ચાદરો ઝોઢેલી હતી. આ બંને જણા અન્ય કોઈ નહિ પણ પુખ્તાવતીના ઉદ્ધારની ઇચ્છાથી આવેલો પેલો કોતર વાળો યોગનિષ્ઠ વૃદ્ધ પુરુષ અને પેલી ભેદ ભરેલી રમણી હતી. તે બંનેનું ઘેરો ચીરી મધ્યરાત્રે દરવાજા આગળ આવવું આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરતું હતું. તે વૃદ્ધ પુરુષે અને રમણીએ જે સ્થાન ચાદરો ઝોઢેલી હતી; તેમાં અજબ ચમત્કાર રહેલો હતો. તે ચાદરોના ઝોઢવાથી તેઓને કોઈ જોઈ શકતું નહોતું; જો: કોઈ જોનાર હોય તો ફક્ત તેમની છાયાઓ જ જોઈ શકે. બંનેએ દરવાજા આગળ આવી ધીમેથી કહ્યું, “ભાઈ દરવાન! આ દરવાજાની ખારી ઉઘાડ.”

“અત્યારે ખારી ઉઘાડી શકાશે નહિ. મહારાજાની સમ્પત્ત આગ! છે.” દરવાને જણાવ્યું.

“જો તું ખારી ઉઘાડી અમને અત્યારે અંદર દાખલ નહિ કરે તો મહારાજા જલ્દી મસિંહને ધણું નુકશાન થશે. અમને તેમણે એક અમત્યની મદદ લેવાને મોકલ્યા હતા; ત્યાંથી સમાચાર લઈ અમે શત્રુઓના ઘેરામાંથી મહા મુશીબતે અહિં સુધી આવી પહોંચ્યા છીએ. મહારાજાને અમત્યની વાત જણાવવાની હોવાથીજ અમે આટલો આશ્રય કરીએ છીએ. જો જલ્દીથી અમને અંદર આવવા દઈશ તો તને પણ મહારાજા તરફથી ઇનામ અપાવીશ. માટે હવે વાર કર નહિ. કોઈક શત્રુની નજર પડશે તો અમે પકડાઈ જઈશું અને અમારું કાર્યું કારણું ધુળ મેળવીશું.” વૃદ્ધ પુરુષે જણાવ્યું.

દરવાન વિચારમાં પડ્યો. તેણે એક બાકામાંથી દૃષ્ટિ કરી પણ અધિકારને લીધે કંઈ જણાયું નહિ, આથી તેણે પૂછ્યું; “તમે કેટલા માણસો છો?”

“ ફક્ત બેજ. ”

“ જો ત્રીજો હશે તો અંદર આવવા નહિ દઉ. ”

“ બહુ સાફ. ”

વૃદ્ધ પુરૂષે અને રમણીએ શરીર પરથી ચાદરો દૂર કરી. દરવાને દરવાજાની બારી ઉઘાડી. બંનેએ અંદર પ્રવેશ કર્યો. પુનઃ બારી બંધ કરી દીધી. દરવાને ફાનસના પ્રકાશમાં બંનેના ચહેરા તપાસ્યા. વૃદ્ધ પુરૂષે તેને તેજ વખતે પાંચ સોના મ્હોરો આપી ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું. દરવાજા પુશ થઇ તેમની પાછળ જોઇ રહ્યો. થોડે દૂર જઈ વૃદ્ધે અને રમણીએ પાછી ચાદરો ઝોઢી લીધી. તેઓ થોડીવારમાં રાજ મહેલ આગળ આવ્યાં. ત્યાં આ વખતે પાંચ પહેરેગીરો પહેરો ભરતા હતા. વૃદ્ધ અને રમણી તેમની નજીક ઉભાં રહ્યાં; પરંતુ પહેરેગીરો તેમને જોઇ શક્યા નહિ. વૃદ્ધ પુરૂષે રમણીના કાનમાં કંઈક ધીરેથી વાત કરી; કે જેથી રમણીએ ખભે ભરાવેલી ઝોળીમાંથી એક ચોરસ લાકડાની નાની પેટી બહાર કાઢી તેમાંથી રાખ જેવી ભૂખરી વસ્તુ હાથમાં લઇ પહેરેગીરો પર ફેંકી. તે પછી લાકડાની પેટીને ઝોળીમાં મૂકી અંદર ચાલવા માંડ્યું. પેટી વસ્તુની અસરથી પહેરેગીરોની આંખો ધેરાવા લાગી. તેમણે ઉંઘ આવતી જોઇ જાગવાની ઇચ્છાથી આંખો પર પાણી છાંટ્યું; એ સાથેજ આંખો વધારે બળવા લાગી. તેઓ થોડીવારમાં તો ત્યાંજ જમીન પર સ્લેટ થઇ પડ્યા. મહેલમાં પ્રવેશેલાં આ બે આસપાસ બારીક નજરે તપાસ કરતાં એક ઓરડામાં આવ્યાં. ત્યાં આગળ જોઇએ તેવાં વસ્ત્રો ગોઠવેલાં હતાં. રમણીએ વિચાર કરી પુરૂષ પોશાક લઇ લીધો; તે પછી તેમણે દાદર ચઢી ઉપર ચઢવા માંડ્યું. તેઓ ઉપરના માળે આવ્યાં. એક ઓરડામાં દીપક સળગતો જણાયો. રમણીએ ડોકીયું કરી જોયું તો જણાયું કે પુખ્તાવતી હતી

જાગૃત અવસ્થામાં બેસી રહી છે. તેનાથી થોડેક દૂર તેની પાસે રહેતી બે બુઢીયો નિદ્રાને શરણ થઈ પડેલી છે. આ સિવાય અન્ય કોઈ અંદર જણાતું નથી. બન્ને અંદર આવ્યાં. ચાદરોના ઝોઢવાથી પુષ્પાવતી તેમને જોઈ શકી નહિ. રમણીએ ગજવામાંથી ખીજી ભૂકી બુઢીઓના નાક આગળ ભભરાવી તેમને ઘોર નિદ્રામાં નાખી. વિચાર વશ પુષ્પાને જમીન ભારે લાગવા માંડી. કોઈકના ચાલવાનો ભાસ થયો. તેણે ચમકીને આસપાસ જોવા માંડ્યું. એવામાં તેની નજરે બે છાયાઓ જણાઈ. ‘અરે આ શું?’ કહી પુષ્પા વિકળ વદને એ તરફ જોઈ ધુજવા લાગી. તેને ધુજતી જોઈ રમણી ધીમેથી બોલી. “પુષ્પાવતી ! ભય પામીશ નહિ; અમે તને અહિંથી લઈ જવાને આવ્યા છીએ.”

પુષ્પા અદૃશ્ય મૂર્તિઓનો અવાજ સાંભળી વિશેષ ચોંકી, તેણે મૃત્યુ દૂતની કલ્પના કરી. તે બોલી, “તમે કોઈ અદૃશ્ય દેવતા હો એમ જણાય છે. જો મૃત્યુ દેવ હો તો મને તરત લઈ જવ. હું આ સ્થળે ધણી દુઃખી છું.”

“તને આ દુઃખમાંથી મુક્ત કરી સુખી કરવાનેજ આવ્યા છીએ.” વૃદ્ધે જણાવ્યું. જુદા જુદા અવાજ પરથી પુષ્પાએ જાણી લીધું કે આ સ્થળે દેવ-યા ભૂત પણ ગમે એ બે જણ્ય છે. તેણે ગદ્ગદ કંઠે પૂછ્યું, “તમે મને સુખી કરવાને આવ્યા હો તો પ્રત્યક્ષ થાઓ, હું ધણી ગભરાઉં છું.”

“અમારાથી ગભરાવાનું યા ભય પામવાનું કંઈ પણ કારણ નથી.” કહી વૃદ્ધ પુરૂષે અને રમણીએ શરીરપરથી ચાદરો દૂર કરી. પુષ્પાની નજરે એક વૃદ્ધ અને એક યુવક ત્યાં ઉભેલા જણાયા. તેમનાં પ્રકાશ-

મય વદન જોઇ પુષ્પાની ખાત્રી થઇ કે નક્કી દેવજ મને મૂકત કરવાને આવ્યા છે. તેણે બે હાથ જોડી પ્રણામ કરી સજળ નયને પૂછ્યું. “આપ કોણ છો ?”

“તેની તને બહાર નીકળ્યા પછી ખબર પડશે. પુત્રી ! તું જલ્મીથી આ પુરુષ પોશાક પહેરી અમારી સાથે ચાલી નીકળ. સમય અમૂલ્ય જાય છે.” કહી વૃદ્ધ પુરુષે રમણીના હાથમાંથી પોશાક લઇ પુષ્પાને આપી પહેરવાને સૂચવ્યું. પુષ્પા પોશાક પહેરવા લાગી. રમણી તેની સામે જોઇ રહી. પુષ્પાવતીનું નિસ્તેજ મૂખ અને કાષ્ટવત્ શરીર જોઈ રમણીને ઘણું લાગી આવ્યું. તેની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં. વૃદ્ધે તેના સામે જોઇ કંઈક છૂપી ઇશારત કરી કે તરત તે રમણી આંસુ દ્હોઇ સાવધ થઇ. પુષ્પા પોશાક પહેરી તૈયાર થઇ ગઇ. ત્રણે જણાં ત્યાંથી નીકળી નીચે આવ્યાં. પહેરેગીરો ઘેર નિદ્રામાં પડ્યા હતા. પુરુષ પોશાકથી પુષ્પા નવયુવક જેવી જણાતી હતી, આ વખતે રમણીએ અને વૃદ્ધે આદરો ઓઢી નહિ. ઉલટા તેમણે શરીરપરના કાળા જખ્ખા દૂર કર્યાં. અંદરના સૈનિક પોશાકથી તેઓ લઢવૈયા જેવા જણાવા લાગ્યા. તેમણે તેમના મુખપર રૂમાલ ફેરવી ચહેરા પર લગાવેલો જંગ દ્હોઇ નાખ્યો. મુખાકૃતિયો પણ બદલાઇ ગઇ. એ ત્રિપુટી થોડીવારમાં આવ્યા હતા તે દરવાજે આવીને ઉભી રહી. દરવાજા તેમને લશ્કરી પોશાકમાં જોઇ ઉભો થયો અને આ કોઇ ફરવા નીકળેલા સરદાર હશે ધારીને જમીન સુધી નીચો નમ્યો. પુરુષ પોશાકમાં નવયુવક રમણીએ રવાન થી કહ્યું. “કેમ આ તરફ તો કંઈ તોફાન બોફાન નથીને ?”

“ના, નામદાર.”

“તું ધણીજ સાવધતા રાખજે. કારણ કે કાલે આ દરવાજા ઉપર

હલ્લો થનાર છે. તું હવેથી કોઇપણ માણસને અંદર આવવા દઇશ નહિ. સમજ્યો ? ”

“ બહુ સારું. ”

“ વાઈ, હવે આ બારી ઉઘાડી અમને બહાર નીકળી જવા દે. અમે અત્યારે શત્રુની છાવણીમાં તપાસને અર્થે જઇએ છીએ. અમે આ દરવાજે હવે આવીશું નહિ; તું બારી બંધ કરી દેજે. ”

તરત દરવાજે બારી ઉઘાડી. ત્રિપુટી બહાર નીકળી. ” વૃદ્ધે ચાદર ઓઢી. રમણીએ અર્ધાં પોતે ઓઢી અર્ધાં પુષ્પાને ઓઢાડી. ત્રણે જણાં અદૃશ્ય સ્વરૂપે પુષ્પાયુધના સૈનિકોના ઘેરામાંથી આસપાસ જોતાં જોતાં પસાર થવા લાગ્યાં. રમણી પુષ્પાને સધળું બતાવતી હતી. પુષ્પા આનંદથી સ્વામીના સૈનિકોને અવલોકતી હતી. તે પછી ત્રણે જણાં છાવણી પસાર કરી ભૈરવના મંદિરમાં આવી પહોંચ્યાં. આ વખતે મંદિરમાં કોઇ જણાતું નહોતું. લઢાઇને લીધે ભૈરવની પૂજા પણ બંધ થઇ હતી. અંદર ચોમેર અંધકાર પ્રસરી રહ્યો હતો. તેઓએ મંદિરના ઓટલા-પર સ્થાન લીધું. થોડીવારે પુષ્પાએ સાથેની રમણીને પૂછ્યું. “ તમે મારે માટે અતિશય પરીશ્રમ ઉઠાવ્યો છે. તમારી કૃપાથીજ હું કસાઇના કારાગૃહમાંથી મુક્ત થવા પામી છું. હવે કૃપા કરી મને જણાવો કે આપ કોણ છો ? ”

“ પુષ્પા ! બહેન ! ” કહી તે રમણીએ તેના કાનમાં ધીરેથી કંઈક વાત કરી. પુષ્પા સ્તબ્ધ બની આંખો ફાડી તેના સામે જોઇ રહી, એવી રીતે થોડોક સમય વ્યતિત થઇ ગયો; એવામાં એકએક સામેથી કોઇ એક માણસ મંદિર તરફ ચાલ્યો આવતો જણાયો. ત્યાં બેઠેલી ત્રિપુટી તેને જોતાંજ બાંધી ઉભી થઇ નજીકના એક વૃક્ષ નીચે બેસી આવ-

નાર પ્રતિ જોઈ રહી. તે આવનારે હાથમાં ફાનસ પકડ્યું હતું. તેના બીજા હાથમાં લાંબી ડાંગ હતી. તે ઉતાવળે પગલે મંદિર તરફ ચાલ્યો આવતો હતો. તેનું ચાલવું શંકાયુક્ત હતું. તે વારંવાર પાછળ દૃષ્ટિ કરતો ચોડીવારમાં મંદિર આગળ આવી આસપાસ જોઈ અંદર પ્રવેશ્યો. તે અંદર જઈ શું કરે છે એ જાણવાની ઇચ્છાથી વૃદ્ધ પુરુષ રમણી અને પુષ્પાને ત્યાં બેસી રહેવાનું સૂચવી મંદિરમાં ગયો અને એક ખૂણામાં ઉભો રહી અંદર પ્રવેશ્યો. માણસ હવે શું કરે છે તે ધ્યાન-પૂર્વક જોઈ રહ્યો.

પાઠકો ! અત્યારે ભૈરવના મંદિરમાં આવેલો માણસ બીજો કોઈ નહિ પણ આપણો ઝોળખીતો પ્રાણશંકર હતો. ધર્મસિંહની સાથે રહેવાથી તેનામાંના તમામ અવગુણો નાશ પામ્યા હતા. ગાંજનું વ્યસન પણ નાશ પામ્યું હતું. તે પોતાનામાં ફેરફાર થયેલો જોઈ આનંદ પામ્યો હતો. તેને પોતાના ગુરૂ ભૈરવાચાર્યને ખોટા રસ્તેથી ખરે રસ્તે લાવવાની લાગણી થઈ. ફારણ કે તે ભૈરવાચાર્યને તેનું બાલકાળથી પાલણુ પોષણ કર્યું હતું. ભૈરવાચાર્ય જાતનો બ્રાહ્મણ હતો. તેનાં માતા પિતા તેને પરણાવીને મરણ પામ્યાં હતાં. પિતાની પાસે સારી પુંજ હોવાથી ભૈરવાચાર્ય કે જે સમયે તેનું નામ બાલુશંકર હતું તેણે વિદ્યાભ્યાસ કર્યો નહિ. તે પિતાના પૈસાથી મોજ શોખ મારવા લાગ્યો. જાતે વિદ્યાવિહીન હોવાથી તેને અગ્નિનોનીજ સોળતમાં અગ્નિ પડવા લાગ્યો. તેના મિત્રો તેના ઘેર પડ્યા પાથર્યા રહી બાંગ-ગાંજ-ચડસ વગેરેનું સેવન કરવા લાગ્યા, સાયંકાળે સાધુવેરાગીઓના અખાણમાં આ મિત્ર મંડળ ફરવા જતું. ધણી સમયને અંતે ભૈરવાચાર્ય ઉદ્ધે બાલુશંકર એક ભૈરવનાથ નામના સાધુના સહવાસમાં આવ્યો, તે સાધુ તેને આખો દિવસ ગાંજના નીશામાં રાખી તેનું ધન ધુતવા

લાગ્યો. ભૈરવનાથની મોહિની વિદ્યાથી બાનુશંકર તેનેજ દેખવા લાગ્યો. જ્યારે મનુષ્યની ખરાબી થવાની હોય છે ત્યારેજ અવળાં આચરણો આચરે છે અને તેથી તેને દુઃખ પડવું શરૂ થાય છે છતાં તે અનાચાર તજે નહિ તો છેવટ સુધી તેના પ્રારબ્ધમાં કષ્ટ સૂઝાશે હોય છે. આખરે બાનુશંકરનું દ્રવ્ય વ્યસનથી અને મંદિરમાં આવતી જતી સેવીકા ભામિનીઓના વિલાસથી ખલાસ થયું. અંતે તેની સ્ત્રી પણ મરી ગઈ. બાનુશંકર જાનજી મૂકત થયો અને ભૈરવનાથની સલાહથી તેનો શિષ્ય બન્યો. તે ત્યાં રહી ગુરૂની સેવા કરવા લાગ્યો. ભૈરવનાથના ખાલી દમા-મથી ભૈરવાચાર્ય પણ ખોટો દમ રાખવા લાગ્યો. ગુરૂ એકો સાથે રહી ચમન ઉડાવવા લાગ્યા. અંતે ભૈરવનાથ પણ મૃત્યુને આધિન થયો. ભૈરવાચાર્યે ત્યાંની તમામ મિલકત વેચી દ્રવ્ય કરી ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું. તે દરેક સ્થળે ફરતો ફરતો છેવટે મધુપુરમાં આવ્યો અને ત્યાંના પડી બાગેલા ભૈરવના મંદિરે રહ્યો. તેણે સાથે આણેલા દ્રવ્યથી મંદિર સુધારાવ્યું. તે મહાન આડંબરથી ત્યાં રહી ભૈરવની પૂજા કરવા લાગ્યો. મધુપુરના નરના રીઓ દર્શને આવવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે ભૈરવાચાર્યે સેવકો બનાવવા માંડ્યા. કોઈને પ્રસાદ આપીને તો કોઈ અગ્નિને ઉપદેશ આપીને સમજાવવા લાગ્યો. તેના આડંબરથી કેટલીક સ્ત્રીઓ બાધા લેવાને આવતી. ભૈરવા-ચાર્ય તેમની મનકામના પૂર્ણ કરતો, વંઝા સ્ત્રીઓ પુત્રને માટે આવતી તે સર્વને આશીર્વાદ આપતો. સોએકમાંથી પાંચને આશીર્વાદ ફળે. આથી એ પાંચ જણાં પાંચસોમાં મહારાજની તારીફ કરી અન્ય જનોને તેનામાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવતાં.

ધીમે ધીમે પુષ્કળ માણસો તેના મંદિરે એકત્ર થવા લાગ્યાં ભૈરવાચાર્ય સંજ્ઞાને ભૈરવનું પૂજન સ્વીકારવાનું કહી કંઠીયો બાંધતો. આખા નગરમાં તેની વાહવાહ થઈ ચૂકી; એ અરસામાંજ પ્રાણુશંકર ત્યાં ફરતો ફરતો

ચઢ્યો. તે વખતે તેની ઉમ્મર પંદરેક વર્ષની હશે. તેના માખાપ પશુ નાનપણમાં જ મરી ગએલાં હોવાથી તેના કોઈક સગાએ તેને મોટો કર્યો હતો; ઉમ્મરે વધતાં સર્ગના સંતાપથી કંટાળી તે નીકળી પડ્યો હતો અને ફરતો ફરતો છેવટે મધુપુરના ભૈરવ મંદિરમાં આવી ચઢ્યો હતો. તે ત્યાં રહી ભૈરવાચાર્યને ગાળે બનાવી પીરસાવવા લાગ્યો. થોડા દિવસમાં તેની પર ભૈરવાચાર્યની કૃપા ઉતરી. તેને માથે કોઈ ન હોવાથી તેને શિષ્ય પદ આપ્યું. બંને આનંદથી રહેવા લાગ્યા. ભૈરવાચાર્ય વર્ષમાં છ વખત ભૈરવની મહાપૂજા કરતો અને અનેક પશુઓનો ભોગ આપતો. તે દિવસે તેના તમામ બકતો ત્યાં હાજર રહેતા. પૂર્ણ ઠાઠમાઠ થતો. જો તે દિવસે કોઈનો એકનો એક પુત્ર મરી ગયો હોય તો પશુ તે સ્ત્રીપુરુષોને ત્યાં હાજર રહેવું પડતું. સધળાં તે દિવસે શોક દુઃખ બૂલી જતાં, તે દિવસે મંદિરમાં રસોઈ થતી. ભૈરવની પૂજા પછી મંદિરના દરવાજા બંધ થતા. સર્વ જન્મવાને માટે લાઇન સર બેસી જતાં. સ્ત્રી પુરુષોની લાઇનો સામ સામે બેસતી. ભોજન પીરસાયા પછી દરેકની આગળ મધનાં પાત્ર ભરીને મૂકવામાં આવતાં. સધળું પીરસાઈ ગયા પછી ભૈરવાચાર્ય તેની બે સેવિકાઓને લઈ વચ્ચે બાજક પર બેસતો. તેના જમણા હાથ તરફ પ્રાણશંકર બેસતો. તેની સાથે પણ એક સેવિકા બેસતી. પ્રથમ ગુરૂને સેવિકા મધ પિવરાવી જમાડી જમતી. તે પછી સધળાં જમવા બેસતાં. મધનો ચથેચ્છ ઉપયોગ થતો. છેવટે સધળાં નીશાથી ચક્રચુર બની જતાં. બાદ ગુરૂની આરાધી ત્યાં સ્વયંવર રચાતો. તે વખતે પતિ પત્નીનો સંબંધ વિસારી સ્ત્રીઓ મનપસંદ પુરુષને પ્રાપ્ત કરી ગુરૂને વંદન કરી ચાલી જતી. બાદ ગુરૂ પણ ચાલ્યા જતા. આવું કુટિલ વર્તન ભૈરવાચાર્ય ચલાવવા લાગ્યો. આ બાબતની રાજ જાલીમસિંહના

સેનાપતિ માધવસિંહને છાની ખબર મળી. તે પશુ લપટ અને વ્યસની હોવાથી ભૈરવને મંદિરે આવી મોટી ભેટ મૂકી ભૈરવાચાર્યને ગુરૂ કરી કંઠી બધાવી. માધવસિંહ ગુરૂના ધર્મમાં આનંદ જોઈ મુશ્કેલી થઈ ગયો. તેણે રાજા જાલીમસિંહને વાત કરી. જાલીમસિંહ પણ નામ પ્રમાણે જ ગુણ વાળો હતો. તે પણ ધીમે ધીમે ગુરૂનો શિષ્ય થઈ વ્યભિચારમાં અધિકાધિક મુખ માની પ્રભુનો ગૂંઢેગાર થવા લાગ્યો. જ્યાં ભૈરવાચાર્ય રાજગુરૂ થયો પછી બાકી શું? તેણે મનધાર્યું કરવા માંડ્યું. રાજ્યમાં અંધાધુંધી ચાલવા લાગી. પવિત્ર જનો દુઃખી થવા લાગ્યાં. લુચ્ચા લકડંગાઓ ખુશી થવા લાગ્યા. પ્રજાનો કેટલોક ભાગ કંટાળી પરદેશ જતો રહ્યો. ભૈરવાચાર્યે રાજાની મદદથી એક ગુપ્ત એકાન્તભૂવન બંધાવ્યું. તેમાં એક સુરંગ ખોદી તેનું મુખ રાજમહેલના દિવાનખાનામાં રાખ્યું કે જેથી રાજાની ઇચ્છા થાય તે વખતે વગર વિલંબે સુરંગમાં થઈને એકાન્ત વિલાસ ભૂવનમાં આવી આનંદ કરે. તે એકાન્ત ભૂવનમાં અનેક બાળાઓને ઉપાડી લાવી રાખવામાં આવતી. રાજા જાલીમસિંહ હમેશાં ત્યાં આવી કોઈને ખુશીથી તો કોઈને જીવ જીવથી બ્રહ્મ કરતો. અનેક પવિત્ર અબળાઓએ જીવ જીવ જાલીમના જીવનથી ધર્મરક્ષાને માટે પ્રાણ ત્યાગ્યા હતા. રાણી વિષકન્યા ભૈરવાચાર્યના પ્રતાપથી જ જાલીમસિંહની પટરાણી થઈ મહારાણી બની હતી. તે ચંચળ ચાલાક હતી. ભૈરવાચાર્યની પ્રથમ કૃપા તેના પર થઈ હતી. આવી રીતનું અયોગ્ય વર્તન ચાલી રહ્યું હતું. તેવામાં જ પુષ્પાવતીના પ્રસંગથી સર્વ બનાવ ઉપરિચિત થયો. ભૈરવાચાર્યથી પ્રાણશંકર છૂટો પડી સૂધર્યો. તેણે ગુરૂને સુધારવાનો નિશ્ચય કર્યો; કારણકે ધર્મસિંહે તેને એક વખતે કહેલું કે:—“જેણે આપણું પાલન પોષણ કર્યું હોય તેનાથી કદી નિમકહરામ થવું નહિ. તે જો દુષ્ટ

હોય, અયોગ્ય વતન વાળો હોય તો ચોતે પ્રથમ સુધરી તેને સુધારવો જોઈએ. પોતાના મિત્રો-સ્નેહિયો માતા ગુરૂઓ જે જગતની નજરે ખરાબ જણાતા હોય માતા તમને પોતાને તેમનું વર્તન સત્યતાથી વિરૂદ્ધ જણાતું હોય તો તાબડોતોબ તેનો પરીત્યાગ કરી સામ દામ-મેદ-દંડનો પણ ઉપયોગ કરી તેમને સત્ય સમજાવવું જોઈએ. જે આ ફરજ વિસારે છે તે નરકગામી ગણાય છે.” આ વાક્યથી જ પ્રાણુશંકરે ગુરૂને સત્ય રસ્તે લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને તેથી જ તે જાતે આજ મધ્યરાત્રિએ સર્વના નિદ્રીત થયા પછી છાનો માનો છાવણીના તંબુમાંથી નીકળી ગુરૂની પાસે જવાને ભૈરવના મંદિરે આવ્યો હતો. પુષ્પાને છોડતી વૃક્ષ નીચે બેઠેલો વૃદ્ધ પુરૂષ તેની ચાછળ મંદિરમાં પ્રવેશી તેની ચિકિત્સા જેવા લાગ્યો. પ્રાણુશંકરે મંદિરમાં ચારે તરફ ફરી વળી મંદિરનાં દાર પાસે આવી ખારણા બંધ કરી અંદરથી સાંકળ વાસી. તે પછી ભૈરવની વિકાળ મૂર્તિ સમિપ આવી હાથમાંનું શનસ નીચે મૂકી ત્યાં વચ્ચે વચ્ચે બનાવેલા અગ્નિ કુંડમાં ઉતર્યો, કુંડ ઉઠેલો હતો. વૃદ્ધ પુરૂષને બહેમ પડવાથી તરત ત્યાં ગયા અને કુંડ નજીક બેસી અંદર જોઈ રહ્યા. અંદર ઉતરેલા પ્રાણુશંકરે વેદી ઉપર ગોઠવેલી ઇંટો દૂર કરી. ઇંટો દૂર થતાં અંદર એક ચળકતો વાકો હાથે જણાયો. પ્રાણુશંકરે તે હાથે પકડી ખેંચ્યો કે તેની સાથે જ એક લોખંડનું ઢાંકણું ઉપર ખેંચાઈ આવ્યું. કુંડની દિવાલો જમીન પર પડી ગઈ. ત્યાં બેઠેલો વૃદ્ધ પુરૂષ ખુલ્લો પડ્યો. પ્રાણીઆની અને તેની દષ્ટે દષ્ટ મળી. વૃદ્ધ પુરૂષ વિસ્મયતાથી પ્રાણીઆ સામે જોઈ રહ્યો. પ્રાણીયો કૃત્રિમ ચિત્રવત્ બની દિડ-મૂઠ નેત્રે વૃદ્ધ સામે નિહાળી રહ્યો. જેવા લાયક દેખાવ થઈ રહ્યો. થોડીવારે તે વૃદ્ધ પુરૂષે ગંભીરતાથી પૂછ્યું, “તું કોણ છે? અહિંથી ક્યાં જતો

હતો? યાદ રાખજો કે જો જુદું બોલીશ તો શીક્ષાને પાત્ર થઇશ.”

પ્રાણશંકરે કહ્યું, “હું કદી અસત્ય બોલતો જ નથી. સારા સહવાસથી મહેં સત્ય બોલવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તે મરણ પર્થત પાળીશ. તમે ભલે ગમે તે હો; હું સત્યના આધારેજ સર્વ હકીકત જણાવું છું. સાંભળો. હું આ રસ્તે થઇને એક પરોપકારનું કાર્ય કરવાને જતો હતો. હું બ્રાહ્મણ છું. મારો ગુરુ બ્રાહ્મણ થઈ બ્રષ્ટ થયો છે. તે આ દૃષ્ટા રસ્તાના એકાન્ત ભાગમાં રહે છે, તેનું નામ ભૈરવાચાર્ય છે. તેણે મારું પાલન કર્યું છે. હું પ્રભુ કૃપાએ સત્ય સમજી ગયો છું અને તેથી મારી ફરજ સમજી તે બ્રષ્ટ ભૈરવાચાર્યને પાપનો પંથ ત્યાગ કરાવી સુમાર્ગે લાવવાને ઇચ્છું છું.” આટલું કહી પ્રાણશંકરે તમામ હકીકત તેને કહી સંભળાવી. વૃદ્ધ પુરુષ સંધ્યાને ઓળખતો હતો. તેણે પ્રાણીઆને શાખાથી આપી કહ્યું, “તું આવી રીતે તારા ગુરુને સુધારવામાં ફતેહમંદ થઇશ નહિ. તે તને જોતાં જ ભૂત સમજી ધિક્કારી કાઢશે. જલીમસિંહ તને મારી નાખવાનો યત્ન કરશે, માટે તારે ઉધાડા નહિ પડતાં યુક્તિ પૂર્વક કામ લેવું જોઇએ.”

“હું શું યુક્તિ કરું? મારી ગુરુ પ્રત્યેની લાગણી અત્યંત છે. આપ કંઈક રસ્તો બતાવો?” પ્રાણશંકરે પૂછ્યું.

“તું મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તીશ?” વૃદ્ધે પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, આ પ્રાણશંકર પુણ્યાત્માઓનો દાસ છે. હું...” તે આગળ બોલતો અટક્યો; કારણકે ભુગર્ભમાં થઇને કોઇના ઉત્તર આવવાનો અવાજ સંભળાયો. પ્રાણશંકરે વૃદ્ધને શાન્ત રહેવાની ઇશારત કરી ધીરેથી હાથમાંનું ઢાંકણું મૂકી દીધું. અંદરથી ઉપર આવનારનો અવાજ હવે સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યો. અંદર ઉતરવાની

લેખાંડની સીડી પર થઇને ઉપર આવનારનાં પગલાં સંભળાયાં-
પ્રાણુશંકર અને વૃદ્ધ પુરૂષ ગૂપચૂપ બેસી રહ્યા. અલ્પ સમયમાં ઢાંકણ
ઉઘાડી એક માણસ બહાર નીકળ્યો. તે એક સૈનિક સિપાહી હતો.
તેણે ઉપર આવી પુનઃ દ્વાર ખંધ કર્યું; અને કુંડમાંથી બહાર એક
પગલું આગળ ભર્યું કે તરતજ પ્રાણીઆએ પાછળથી છલંગ મારી તેની
પગચી પકડી. સિપાહી ધુનવા લાગ્યો. વૃદ્ધ પુરૂષ હાથમાં કટાર પકડી
તેની સન્મુખ ઉભો રહી બોલ્યો, " તું કોણ છે ? "

" હું એક ગરીબ સિપાહી છું. " તેણે જવાબ આપ્યો.

" આ રથળે ક્યાંથી આવ્યો ? " પુનઃ તે વૃદ્ધપુરૂષે પૂછ્યું.

સિપાહી કંઈ પણ જવાબ આપ્યા વિના ઉભો રહ્યો; એટલામાં
પ્રાણુશંકરે તેને કહ્યું. " તું કંઈ પણ ભય રાખીશ નહિ. અમે તને
મારી નાખીશું નહિ. અમે તારા રાજા જલ્મીમસિંહ જેવા કૂર અને
હુર ભૈરવાચાર્ય જેવા દયાહીન નથી. હું પણ તારી માફક તે બ્રહ્મ
હરની સેવા કરતો હતો; પરંતું એક દેવ પુરૂષના સહવાસથી હવે શ્રેષ્ઠ
રસ્તે ચલ્યો છું. જો તું મને ઓળખતો હોય તો સાંભળ, માફ નામ
પ્રાણુશંકર છે. "

" હે ! શું તમે ગુરૂ મહારાજના શિષ્ય પ્રાણુશંકર પોતેજ ? અરે !
તમે તો મરી ગયા હતા ને ? " સિપાહીએ આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું.

" હું હજી જીવતો છું અને તે દુષ્ટ ગુરૂની આખ્યો ઉઘાડવાને
આવ્યો છું. બોલ હવે તારો શો વિચાર છે ? તારે જીવીને સુખ ભોગવવું
છે કે મરીને નર્ક કુંડમાં પડવું છે ? તું માણસ જાત છે; સારા
વિચાર કરવાનું તને જ્ઞાન છે, તો તું પોતેજ વિચારી જો કે તું
કેવા દુષ્ટાત્માઓની ગુલામી ઉઠાવી હુંક પગારથી તારું ઉદર પોષી પાપનો
લોકના થઇ રહ્યો છે. " પ્રાણુશંકરે સમજાવ્યું.

સિપાહીને તેનું કહેવું સત્ય સમજાયું. તે હાથ જોડી બોલ્યો,
“હું શું કરું? ગુરૂ અને રાજના અત્યાચારથી હું પણ કંટાળેલો છું.
પણ આ પેટ ભરવાને માટેજ બળાત્કારે અહિં પડ્યો રહ્યો છું.
મહારાજ! મને જો મારા પેટ પૂરતો પગાર કોઈ આપનાર મળે તો
હું આ પળેજ તે જાલીમોની સેવા ત્યાગ કરવાને તૈયાર છું.”

“તેની શીકર કરીશ નહિ, હું જે દેવ પાસે રહું છું તેની પાસે
તને લાઇ જઈશ અને તને સારો પગાર અપાવીશ. બોલ બીજું કંઈ?”
પ્રાણીયાએ કહ્યું. વૃદ્ધપુરૂષે પણ તેને સુખી કરવાનું વચન આપ્યું.
સિપાહી દબાઈ ગયો. એટલામાં પુનઃ તે વૃદ્ધે કહ્યું “હવે સઘળી હકીકત
જણાવ?”

“મારી હકીકત બચંદર છે. ગુરૂ ભૈરવાચાર્યે યજ્ઞ આરંભ્યો
છે. આ લઢાઇનું મૂળ પુષ્પાવતી છે સમજીને તેમણે જાલીમસિંહનો
આજ્ઞાથી આજ મધ્યરાત્રે તે નિર્દોષ રાજકન્યાનો ભૈરવને ભોગ આપવાનો
નિશ્ચય કર્યો છે. પુષ્પાવતીને સમજાવી અહિં લાઇ આવવાની મતેજ
આજા થઇ છે. તેને લાઇ આવવાની હજી વાર છે તે પહેલાં
તે કર્મ ચંડાળ ગુરૂએ મને અહિં મોકલી આ ભૈરવનું ત્રિશુળ મંગાવ્યું
છે અને તેની કોટડીમાંથી બીજી પૂજની સામગ્રી લાવવાની આજ્ઞા
કરી છે. આજ પુષ્પાના જીવનની છેવટની રાત્રિ છે. મને બાળ્યુંએ લાગી
આવે છે પણ શું કરું? આ પાપી પેટજ મને અત્યાચારીયોની વેઠ
કરાવી રહ્યું છે. હું પાપ કર્મ કરતાં કંપું છું. મહારાજ! કહો
હવે શું કરવું? જાલીમસિંહ હાર ખાવાથી ગભરાઇ ગયો છે અને
વિજયને માટે પુષ્પાવતીનું ભૈરવને બળિદાન આપી બચંદર પાપ
કરવાને તત્તર થયો છે.” તે સિપાહીએ કર્મચંડાળોનાં કુટિલ કા-
રસ્થાનોની વાત ટુંકમાં સમજાવી દીધી. તે પછી વૃદ્ધપુરૂષે કહ્યું,

“વારું અંદરના બાગમાં છૂપાઈ રહેવાય એવી કોઈ જગા છે કે ?”

“હા, એવી અનેક જગાઓ છે, સઘળી મ્હેં જોયેલી છે.”
સિપાહીએ કહ્યું.

“તું જ્યારે હવે અમારા શરણમાં આવ્યો છે; ત્યારે હું પણ તને હવે સત્ય વાત જણાવું છું. હું પુષ્પાવતીને છોડાવવાનેજ આવ્યો હતો. અમારું સૈન્ય મધુપુરની ત્યારે તરફ ફરી વળ્યું છે. તે થોડાક દિવસમાં દિલ્લો તોડી વિજય મેળવશે. હું તને પુષ્પાયુધનો ખાસ અંગ રક્ષક બનાવીશ. તું અમારી સાથે વિશ્વાસઘાત નહિ કરે એમ હું ઇચ્છું છું. અમે પુષ્પાવતીના બચાવને અર્થે તારી સાથે અંદર આવીએ છીએ. અમને તું ગુપ્ત સ્થળે છૂપાવી રાખજે અને તને જ્યારે પુષ્પાવતીને લઈ આવવાની આજ્ઞા થાય ત્યારે મારી પાસે આવજે. હું પુષ્પાવતીની સાથે ત્યાં હાજર થઈશ. તારો રાજા અને ગુરુ જે પુષ્પાવતીનો ભોગ આપવાની ઇચ્છા રાખે છે તે પુષ્પા તો ક્યારનીએ દુષ્ટના મહેલનો ત્યાગ કરી મારી સાથે આવી છે. તારી ખાત્રી કરવી હોય તો ચાલ મારી સાથે, હું તને આ પહેજ પુષ્પાને બતાવું.” તેમની વાત સાંભળી સિપાહી વિસ્મય પામ્યો. પુષ્પાવતીને જોવાની ઇચ્છાથી તે વૃદ્ધ પુરૂષની સાથે બહાર આવ્યો. વૃદ્ધપુરૂષે બેઠી રમણીની જોડે વૃક્ષ નીચે બેઠેલી રાજકન્યાને બતાવી. પુષ્પાને ત્યાં જોઈ સિપાહીના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે તેજ વખતે વક્ષાદાર રહેવાના સોગન ખાઈ વૃદ્ધપુરૂષનું શરણ સ્વીકાર્યું. વૃદ્ધ પુરૂષે સઘળી વાત પુષ્પાને જણાવી તેના સ્ત્રી પોશાક માગ્યો. પુષ્પાએ ગાંસડીમાં બાંધેલો પોશાક તેને આપ્યો. વૃદ્ધપુરૂષે સ્ત્રી પોશાક પ્રાણશંકરને આપી પહેરવાને સૂચવ્યું. પ્રાણીમાએ વગર વિલંબે સ્ત્રી પોશાક પહેરી લીધો. તેના શરીરનો રંગ ગૌર હોવાથી સ્ત્રી શૃંગારથી તે સ્વરૂપવાન સુંદરી.

જેવો જણાવા લાગ્યો. તેણે સાડીમાં કટાર છપાવી દીધી. પ્રાણીયો પુષ્પાવતી બની ગયો. સિપાહી સધળું રહસ્ય સમજી ગયો. તે પછી વૃદ્ધપુરૂષે પેલી બેદી રમણીને કહ્યું, “હું હવે અંદર જાઉં છું, તું પુષ્પાની સાથે પુષ્પાયુધની છાવણીમાં જા; ત્યાં મનહર આવ્યો હશે. ત્યાં જઈ આ પુષ્પાનો પરિચય કોઈને આપીશ નહિ, તેને તું તારા મિત્ર તરીકે ઓળખાવજે. મારા આવ્યા પછીથીજ સધળો બેદ ખુલ્લો થવો જોઈએ. બેટા! જા, હવે ખૂબ સાવધ રહેજે. હું જલ્દીથી તને આવી મળીશ.”

આટલી સૂચના આપી વૃદ્ધ પુરૂષ તેમને વિદાય કરી પ્રાણશંકર અને સિપાહી સાથે મંદિરમાં આવ્યો. સિપાહી ગુરૂએ મંગાવેલી ચીજો લઈ સધળા સાથે અંદર ઉતર્યો. પ્રાણશંકરે ઢાંકણ બંધ કરી દીધું. અંદર આવી સિપાહીએ તે બન્નેને જ્યાંથી સધળું દ્રશ્ય દેખાય એવે સ્થળે છપાવી ગુરૂની પાસે આવી મંગાવેલી વસ્તુઓ ત્યાં મૂકી. પેલી તરફ બેદ ભરેલી રમણી પુષ્પા સાથે છાવણીમાં આવી મનહરને મળી ત્યાં રહેવા લાગી.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

“આખરે ખરા રસ્તે ચઢ્યો.”

મધ્યરાત્રે ભેરવના મંદિરના ગુપ્તગૃહમાં બયંકર વેશધારી ભરવાચાર્ય ત્યાંના મશકુંડની નજીક બેસી રહી મનમાં કંઈક બરબડી રહ્યો હતો. કુંડમાં અગ્નિ બડમડાટ સળગી રહ્યો હતો. કુંડની સામે ભેરવની બીજી એક નાની મૂર્તિ સિંહાસન પર પથરાવેલી જણાવી

હતી. થોડાક ભૈરવ ભડતો ગુરૂની આગ્રા ઉઠાવવાને ઉભા રહ્યા હતાં. એક તરફના ખૂણામાં બે માણસો આખા શરીરે કાળાં વસ્ત્રથી ઢંકાઇ બેઠા હતા. તેમની નજીક બે ફરસીઓ પડેલી હતી. તેમનો દેખાવ આ વખતે ખીહામણો જણાતો હતો. મુખ વાંકાં અને કદરૂપાં દેખાતાં હતાં. તેઓ બળીદાનનો વધ કરનારા હત્યાકારીયો હતા. આજે પુષ્પાવતીનું બળીદાન આપવાનું હોવાથી તેઓને આ સ્થળે હાજર રાખ્યા હતા. રાજ જલમીમસિંહ આ વખતે શેઠાપુર વઢને ગુરૂની નજીક પડેલા એક પાટલા ઉપર બેઠો હતો. તેણે હવે વિજયની આશા મૂકી હતી. ભવિષ્ય બચાંકર જોતો હતો. બગડેલા ભાવિને સુધારવા ભૈરવાચાર્યને વારંવાર પ્રાર્થના કરતો હતો. ભૈરવાચાર્ય તેને અનેક દ્રષ્ટાંતો આપી તેને અવશ્ય વિજય મળશે કહી આશ્વાસન આપતો હતો. જલમીમસિંહનું મુખ ઉતરી ગયું હતું. અનેક પાપ કર્મોથી તેના મુખ પર શ્યામતા છવાઇ ગઇ હતી. તે વારંવાર મુખથી નિઃશ્વાસ નાખતો હતો. સર્વત્ર શાન્તિ પથરાયેલી હતી; ફક્ત બીંતોમાં કંસારીઓ તીણા સ્વરે બોલી શાન્તિમાં ઝીણો અવાજ ઉત્પન્ન કરતી હતી. ભૈરવાચાર્ય ધડીકમાં યજ્ઞ કુંડ તરફ તો ધડીકમાં જલમીમસિંહ સામે જોતો હતો. તેના નસકોરા ફૂલતાં હતાં. કપાળ પર કરચલીઓ પડતી હતી. તેણે થોડીક વાર કંઈક ખરખડી યજ્ઞ કુંડમાં ખીર-અડદ હોમવા શરૂ કર્યા. ગુપ્ત જગાએ છૂપાઇ રહેલા વૃદ્ધ પુરૂષ અને પ્રાણશંકર એકાગ્ર દ્રષ્ટે ભૈરવાચાર્યનો યજ્ઞ અવલોકી રહ્યા હતા. વૃદ્ધ પુરૂષને તેની પ્રત્યે ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો. આ દુષ્ટને વશ કરવા માટે મહાશ્રમ કરવો પડશે, તે સમજાવ્યાથી સમજનાર નથી; તેને મારે બયાનક ચમત્કાર દેખાડવા પડશે. હશે જેવી ધૃતિરેખા. આમ વિચાર કરતો વૃદ્ધ પુરૂષ શાન્ત વઢને થઇ બેઠો રહ્યો. વૃદ્ધને અને

પ્રાણશંકરને અંદર લાવનાર સિપાહી મ્યારનોએ ગુરૂની આજ્ઞા ઉઠાવવાને રાજની પાછળ જઇ ઉભો રહ્યો હતો. દીપકો ઝગઝગાટ સળગી રહ્યા હતા. ગુમગૃહ દીપકોથી અને કુંડના અગ્નિની જવાળાઓથી પ્રકાશ મય થઇ રહ્યું હતું. આહુતીયો આપવામાં લગભગ એક કલાક ગુમાવી ભૈરવાચાર્યે જલીમસિંહ સામે જોઇ નાક લુછતાં પૂછ્યું, “બચ્ચા ! તારી ઇચ્છા હવે જણાવી દે. ભૈરવ આહુતીયોથી પ્રસન્ન થઇ ગયા છે. તે હવે મનુષ્ય બળીદાન માગે છે. પુષ્પાવતી તૈયાર છે, પરંતુ તે પહેલાં આપણે આપણા મનની ઇચ્છાઓ ભૈરવદાદાને જણાવવાની જરૂર છે. જલીમસિંહ ! તું ખીલકુલ ગભરાઇશ નહિ. ભૈરવના પ્રતાપથી હું તારા એકે એક શત્રુઓને ચકલીઓ બનાવી એક પલકવારમાં ઉરાડી મૂકીશ.” જલીમસિંહ નિઃશ્વાસ નાખી બોલ્યો, “મહારાજ ! આપ સધળું જાણો છો છતાં વારંવાર શામાટે પૂછી મને દુઃખી કરો છો ? હાય ! મધુપુર બે એક દિવસમાં તો દુઃખનો લઇ લેશે. તેમણે ઉત્તર તરફના જીર્ણ થયેલા કોટની આગળ ખાડા ખોદી દારૂની સુરંગો બરી છે. તે કાલ અગર પરમ દિવસે ફેડી કોટ ઉરાડી મૂકશે. જ્યારે માણસના માથે દુઃખ આવી પડે છે, ત્યારે ચારે તરફથી આવી પડે છે. તે વખતે દુઃખી માણસ જીવતો છતાં મુએલા સમાન જણાય છે. હું પણ ચિંતા અને દુઃખથી નિર્માલ્ય જેવો બની ગયો છું. હૃદયમાં વારંવાર ભયના ભણકાર વાગ્યા કરે છે. સ્વપ્નમાં શત્રુઓને શસ્ત્રો સાથે દોડી આવતા અવલોકું છું. યમરાજને કાળપાશ ફેંકતા પણ નિહાળું છું. મને શાન્તિ નથી. મારી પ્રજા પણ મારાથી ફરી બેઠી છે. તે પણ શું કરે ? દુઃખનોએ ચારે તરફ ઘેરો નાખી અનાજ વગેરે વસ્તુઓ આવતી અટકાવી છે. મ્હેં પણ અગમચેતી વાપરી અનાજ એકત્ર કર્યું નહિ; આથી હુંક વખતના ઘેરાથી અનાજ ખૂટી ગયું છે.

નગરમાં ચારે તરફ ભૂખમરો વ્યાપી રહ્યો છે. નગરજનો બીજાની ખાસે કંઈ ખાવાનું જીએ છે કે તરત હાંકાટ કરી હાંટી લે છે. સર્વજન હાહાકાર વ્યાપી રહ્યો છે. અધુરામાં પુરું ભૂખથી અને દુઃખથી નગરજનો કાયર થઈ ગયાં છે. તેમણે મને ખાવાનું આપવાનું જણાવી કહ્યું કે; જો તમે જે દિવસમાં અનાજનો બંદોબસ્ત નહિ કરો તો અમે જાતે દરવાજા ઉઘાડી શત્રુઓને અંદર આવવા દઈશું. તમારા દુષ્ટ સૈનિકો અમારા ધરમાંથી અનાજ હાંટી ગયા છે. તેઓને તમે એમ કરતાં અટકાવ્યા નથી; અમને તમારી હવે લગીર પણ પરવાહ નથી. ગુરૂ મહારાજ! આવી રીતની અનેક પ્રકારની ધમકીયો મને મળ્યે જાય છે. સૈનિકોમાં પણ બેદીલી ફેલાઈ રહી છે. કહો પ્રભુ! આવું અસહ્ય કષ્ટ હું તે કેવી રીતે સહન કરી શકું?” આટલું લંબાણ વિવેચન કરતાં જલ્મીમસિંહની આંખોમાં જળ ઉભરાઈ આવ્યું. તેનો કંક રૂંધાયો. તે હાથ જોડી દીનવદને ભૈરવાચાર્યની સામે જોઈ રહ્યો. ભૈરવાચાર્ય સારી રીતે જાણતો હતો કે હવે વિનાશ પાસે આવ્યો છે, છતાં તે તેનો અડંબર હજી ત્યાગતો નથી. તેને પણ શત્રુઓથી પકડાઈ જવાની ધાસ્તી લાગતી હતી. પણ શું કરે? ક્યાં જાય? તેમનો એક પણ ઉપાય હવે રહ્યો નહોતો. રાજાની દીન વાણી સાંભળી તેણે થોડીકવાર વિચારમાં પડી અંતે એક જબરા ખોખાશથી શુભગૃહ ગળાવી રહેજ ઉઘ્યો થઈ કહ્યું, “મને લાગે છે કે તું થોડાક વખતમાં ગાંડો બની જઈશ. ખચ્યા! તું શામાટે દુઃખ દુઃખની બૂમો મારી દુઃખી થાય છે? દુઃખ તો ફક્ત મનનુંજ કારણ છે. તું મનમાંથી દુઃખના વચાર દૂર કર. તને દુઃખ છેજ નહિ. હું જ્યાં સુધી જીવતો છું, ત્યાં સુધી સાક્ષાત દેવ પણ તને દુઃખ દેવાને શક્તીવાન નથી. તું હવે જેમા કરજો કે પુષ્પાના ભોજ પછી કેવો રંગ જામે છે. મારો આ સંધળો પ્રયાસ ફક્ત

તારે માટેજ છે. શત્રુઓને પણ સારી રીતે ખબર પડશે કે મધુપુર પર ચઢાઈ કરવાથી શું ફળ મળે છે. હું તેમને પલકવારમાંજ હતા નહતા કરી નાખીશ” ભૈરવાચાર્યે આટલું કહી ત્યાં ઉભેલા સિપાહી સામે જોઈ કહ્યું, “રઘુમલ ! તું હવે જ અને પુષ્પાવતીને આ સ્થળે લઈ આવ. જલ્દી આવજે, રસ્તામાં ક્યાંય રોકાતો નહિ. ભોગ આવવાનો સમય થવા આવ્યો છે.”

સિપાહી કે જેનું નામ રઘુમલ હતું તે ત્યાંથી ચાલતો થયો; અને વૃદ્ધ પુરૂષની પાસે આવી કહ્યું, “ચાલો, બળીદાનનો સમય થયો છે, ગુરૂએ પુષ્પાવતીને લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી છે.”

“તું રાજમહેલે જઈને પાછો આવે એટલીવાર આપણે અત્રે રોકાવું જોઈએ, નહીં તો કોઈને બેઠમ પડી જાય. પછી હું આ પુષ્પાવતીને સાથે લઈ તારી સાથે આવું છું.” વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યું.

“આપને જોઈ ભૈરવાચાર્ય બેઠાશે, તમે ત્યાં આવીને શું જવાબ આપશો?” સિપાહીએ શંકા દર્શાવી. વૃદ્ધપુરૂષે વિચાર કરી કહ્યું, “તું બેદિકર રહે. હું ભૈરવાચાર્ય અને અત્યાચારી રાજા જલીમસિંહ મારા ત્યાં આવવાથી છતી આંખોએ અંધ થઈ જશે. તેઓ ફક્ત તમને જ જોઈ શકશે.”

રઘુમલ આશ્ચર્ય પામ્યો અને તે વૃદ્ધપુરૂષની સામે માનની નજરે જોઈ રહ્યો. પછી તે વૃદ્ધે પ્રાણશંકરને કહ્યું, “કેમ પુષ્પાવતીનો પાઠ બરાબર બજવી શકાશે ને? ત્યાં જવાનો સમય થયો છે. કઠા કટીનો પ્રસંગ છે. ખુબ સાવધ રહેજે, હૃદયમાંથી ભય કાઢી નાખજે, હું તારું રક્ષણ કરીશ.”

“મારા હૃદયમાં બીલકુલ ભય છે જ નહિ. મારો ગુરૂ પણ શું જાણશે કે મારા પ્રાણીયાએ પુષ્પાવતીનો વેશ ધર્યો હતો?” કહી પ્રાણશંકરે હાસ્ય કર્યું. આવી રીતે તેમણે લગભગ અર્ધો કલાક પસાર કર્યો. ભોગ આવવાનો સમય થયો. તેની નિશાનીમાં ઘંટ વાગવા

લાગ્યો. ધંટનો અવાજ ભુમભંભાથી આવતો હોય એમ સાંભળાતું હતું. જ્યારે કોઇ કમનશીબનું મૃત્યુ થવાનું હોય ત્યારેજ એ ધંટ વગાડવામાં આવતો. એ ધંટને સઘળા મૃત્યુ ધંટ કહેતા. ધંટના અવાજથી ત્યાં રહેતા ભૈરવ ભક્તો વધની જગાએ આવીને હાજર થઇ ગયા; આ વખતે તેમાં થોડીક સ્ત્રીઓ પણ હાજર હતી. સઘળાએ ત્યાં આવી ગુરુરાજને પ્રણામ કર્યા. ગુરુએ થોધારી અવાજે બોલી સર્વેને આશિર્વાદ આપ્યો. સઘળાના મુખપર હર્ષ જણાતો હતો. ભૈરવાચાર્ય આતુરવદને પુષ્પાવતીની રાહ જોવા લાગ્યો. પેલી તરફ ઉભેલા વૃદ્ધપુરૂષે પ્રાણશંકરને ધ્રુમટો ખેંચી રઘુમલની સાથે જવાનું સૂચવ્યું. પ્રાણશંકરે તેના ગુરુના નામનું આધુ ઓઢી રઘુમલ સાથે આપ્યો. તેમની પાછળ વૃદ્ધપુરૂષે સાથે રાખેલી અંધાર ચાદર ઓઢી ચાલવા માંડ્યું. બહારથી આવવાનો રસ્તો એ તરફથી હતો. ભૈરવાચાર્ય રાજ અને સઘળું મંડળ એ તરફ જોઇ રહ્યું હતું. રઘુમલની સાથે પુષ્પાને આવતી જોઇ ભૈરવાચાર્યે હર્ષધ્વની કર્યો. સઘળા ભૈરવભક્તો એક બાજુએ જઇ લાઇન બંધ ઉભાં રહ્યાં. થોડીવારમાં રઘુમલ પ્રાણશંકર સાથે ત્યાં આવી ગુરુને નમન કરી ઉભો રહ્યો. વૃદ્ધપુરૂષ ભૈરવની નાની મૂર્તિની આગળ જઇ ઉભો. કોઇ તેને જોઇ શકતું નહોતું. વૃદ્ધપુરૂષના હાથમાં આ વખતે એક ચળકતો સફેદ પથર હતો. એ પથર પર પ્રયોગ કરી ભૈરવાચાર્યને ચમત્કાર દેખાડવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. જાલીમસિંહ અને ભૈરવાચાર્ય ધ્રુમટો ખેંચેલી પુષ્પા સામે જોઇ રહ્યાં. તે પછી થોડીવારે ભૈરવાચાર્યે તેની નજીક જઇ કહ્યું. “ પુષ્પાવતી.”

“ શું કહો છો ? ” પ્રાણીએ ઝીણા ધટિ જવાબ આપ્યો.

તેના અવાજ પુરૂષ જેવો સાંભળી ગુરુએ પૂછ્યું. “ તારો અવાજ કેમ બદલાઇ ગયો છે.”

“ મહારે આજે મરવાનું હોવાથી ખૂબ ભજ્યાં અને મસાલેદાર શાક ખાધાં હતાં; તેથી મારો ધટો તમને જડો લાગતો હશે. ગુરૂ મહારાજ ! હવે જલ્દીથી મને મારી નાંખો.”

“ તને આટલી નાની અવસ્થામાં મરવાનું કેમ ગમે છે ? તું જલ્દીમસિંહનો પ્રેમ સ્વીકાર્યો હોત તો કેટલી સુખી થાત.”

“ મુઝો જલ્દીમસિંહ. મારો રોયો એતો મને કાળ ભેરવ જોવો લાગે છે. તેનું મુખ તો વાંદરા જેવું છે. કહો ગુરૂજી ! હું એવાને પરણી તેની જોડે ઉભી રહું તો કેવી દેખાઈ ? મારો વિચાર તો તમને જ પરણવાનો હતો, હું તમને પરણી તમારી એવી તો સેવા કરત કે તમે પણ મને યાદ કરત. હું જો કે આચારે મરીશ; પણ મારો જીવ તમારામાં રહી જશે. જો મારો તમારા પ્રત્યે આવો પ્રેમ હશે તો મારા વધની સાથે જરૂર તમારા પણ રામ રમી જશે. આપણે સાથેજ સ્વર્ગમાં જઈશું. ગુરૂજી ! તમારું કામ હવે પૂરું થયું છે, તમે આ પૃથ્વી પર વધારે વખત રહેવાને લાયકના રહ્યા નથી. માટે હવે કૃપા કરી મને જલ્દીથી કાપી નાખી આ કુંડમાં હોમી તમે પણ મારી પાછળ ચાલ્યા આવો. આપણે બન્ને નર્કમાં પડી ધણાં ખુશી થઈશું.” પ્રાણીઆએ કહ્યું. તેના જવાબથી સધળાં સ્તબ્ધ બની ગયાં. જલ્દીમસિંહ ચિત્રવત્ બની બેસી રહ્યો. ગુરૂ ભૈરવાચાર્ય પુષ્પાનું કોઈ દિવસ નહિ ને આજે આવું બોલવું સાંભળી આશ્ચર્યના મહાસાગરમાં ડુબી ગયો. અંતે પુનઃ ભૈરવાચાર્યે પૂછ્યું, “ પુષ્પા ! આજે તારું બોલવું કંઈક જુદાજ પ્રકારનું લાગે છે, તું મૃત્યુના કિનારા પર છે, શું તને શોક થતો નથી ? ”

“ હું જો સુખમાં હોત તો જરૂર મને શોક થાત; પણ આ જીવન-મગાર રાજના ત્રાસથી હું બહુ દુઃખી થઈ છું અને તેથી જલ્દી મરણને શરણ થઈ દુઃખ મૂકત થવા ઇચ્છુ છું. મને દુઃખમાં ડુબા-

વવાથી આ જુહી જલીમનું સાતે પહેડીએ નખખોદ જશે એવો આ અંતઃકરણનો શ્રાપ છે.”

“આ કળાયુગમાં કોઈને કોઈનો શ્રાપ લાગતોજ નથી. પણ વાંદે તે આજે આટલો બધો ધુમટો ખેંચી તારું મુખ કેમ છપાવ્યું છે ?”

“હું જલીમસિંહના કાળા ઠીકરા જેવા મુખને જેવા ધચ્છતી નથી. તેણે અનેક કુકર્મો કર્યા છે. પાપીનું મુખ મરતી વખતે જેવાથી અસહ્યગતી થાય છે, એ કારણથીજ હું મુખ ઢાંકીને ઉભી છું.”

રાજાનું અપમાન થતું જોઈ ભૈરવાચાર્યને ક્રોધ ચડ્યો. તેણે વક્રનેત્રે પૂછ્યું, “તારે મરણ પહેલાં કંઈ કહેવું છે ?”

“ના, કહેવાનું કંઈ કીધું છે; વધારે સાંભળવું હોય તો સાંભળો કે તમે પણ દુષ્ટ રાજાની જોડે કર્મચંડાળ થયા છો. લોભી ગુરૂ અને લાલચુ એલા એ વાક્ય ખરું કરી બતાવ્યું છે. તમે રૌરવ નર્કના અધિકારી છો.”

“બસ ચૂપ થા. ચાલ આગળ આવ.” ભૈરવાચાર્યે ક્રોધથી કહ્યું.

“હ્યો આ આવી.” પ્રાણશંકર આગળ વધ્યો.

“હવે ધુમટો ખોલી નાખ.”

“જલીમસિંહ અહિંથી ખસે અગર મરે તોજ આ ધુમટો ફૂટ કરીશ.”

“ઝાઝો લવારો કર નહિ, ધુમટો ઉઘાડ.”

“નહી ઉઘાડું, તમારાથી થાય એ કરી દ્યો.”

ભૈરવાચાર્ય રોષથી નસકોરાં કુલાવતો તેની નજીક ધસ્યો, અને સ્વહસ્તે ધુધટ ફૂટ કર્યો. ધુધટ ફૂટ થતાંજ ગુરૂને માથે પહાડ ટૂટી પડ્યો. તે રક્ષ કંઠે ખોલી ઉઠ્યો, “અરે આતો પ્રાણીયો !”

“હા, હવે બરાબર મને જાણીયો ?” આમ ટોળમાં ખોલી પ્રાણશંકર હસવા લાગ્યો. ત્યાં ઉભેલાઓના આશ્ચર્યની સીમા રહી

નહિ. જાલીમસિંહ તરત સમજી ગયો કે દગો થયો છે. તે જીઅને નિહતો મોજ ધારી સર્વ પ્રકાર અવલોકી રહ્યો. ભૈરવાચાર્યના કોષમાં વધારો થયો. તેણે મર્જના કરી પૂછ્યું, “અસ્થાપ્રાણીયા! તું ક્યાંથી આવ્યો છે?”

“નર્ક કુંડમાંથી?”

“શા માટે અહિં આવ્યો છે?”

“મને ત્યાં તમારા વિના ગમતું નથી. હું મરીને અવગતીયો પ્રેત થયો છું. પુષ્પાને મ્હેં તેના મહેલમાંથી ઉતરી જંગલમાં ફેંકી દીધી છે. તેનાં કપડાં પહેરી હું આ સિપાહી સાથે અહિં આવ્યો છું. ગુરૂ મહારાજ! આશ્વે આપણે જલ્દીથી નર્ક કુંડમાં જઈ પડીએ. ત્યાં સાફ સુખ મળશે.” કહી પ્રાણશંકર ગુરૂને ભય પમાડવા નાચવા કુદવા લાગ્યો. ભૈરવાચાર્યની ખાત્રી થઈ કે તે નક્કો ભૂત થઈનેજ અહિં આવેલો છે, માટે તેને બળીદાન આપ્યા વિના અહિંથી જશે નહિ. આમ વિચાર કરે છે એટલામાં ગયબી ગંભીર અવાજ સંભળાયો કે, “બળીદાનની કેટલી વાર છે?”

સધળા ચમકીને જોઈ રહ્યા. અવાજ ભૈરવની મૂર્તિ આગળથી આવતો હતો. આથી સર્વ સમજ્યા કે વાર લાગવાથી શ્રી ભૈરવનાથ એલ્યા. ભૈરવાચાર્ય ફાટી આંખે તે તરફ જોઈ રહ્યો. કંઈ જવાબ નહિ મળવાથી પુનઃ અવાજ થયો, “કેમ કોઈ જવાબ આપતું નથી? મને અહિં બોલાવી શા માટે ખોટી કરો છો? લાવો, લાવો, બળીદાન જલ્દી લાવો; હું આતુર થઈ રહ્યો છું.” ભૈરવાચાર્ય બે હાથ જોડી બોલ્યો, “પ્રભુ! ક્ષમા કરો. મનુષ્ય બળીદાન આ ભૂતે ભગાડ્યું છે, હું આ પળેજ પશુના બળીદાનથી આપને તૃપ્ત કરું છું.”

“હું પશુનું બળીદાન ઇચ્છતો નથી. મારે માટે તો જે તૈયાર કર્યું હતું તેજ લાવો. પાપીઓ! તમે મને ઠગ્યો છે. તેમાં આ લુચ્ચા જાલીમસિંહનો હાથ છે. હું હમણાંજ તમને પાયનાલ કરું છું.”

ભૈરવાચાર્યે જલ્હીમસિંહના સામે જોયું. તે થરથર ધ્રુજતો હતો. ભૈરવાચાર્યે પુનઃ જોલવું શરૂ કર્યું, “દાદા ! એમાં જલ્હીમસિંહનો વાંક નથી, તે તો આપનો સાચો સેવક છે.”

“નહિ, તે ધણો પાપી છે; તેણે તને પણ ખગાડ્યો છે. જ્યારે મારાથી સહન થયું નહિ ત્યારેજ મારે પ્રત્યક્ષ થઇ તને કહેવું પડ્યું છે. તું જો કે મારો સેવક છે; પણ તે તારા ધર્મને વિસર્યો છે. મારા સેવકો પ્રાણાંતે પણ દુષ્કર્મો કરતા નથી. જે આગ્રાની છે તેજ ખરાબ રીતે વર્તી અને મધ્ય માંસનાં ભોગ આપે છે; પણ હું તેથી તૃપ્ત થયો નથી. તે બળીદાન ખાવાને માટે હું ભૂત-પ્રેતાને મોકલું છું. આ જલ્હીમે એક પવિત્ર કન્યાને ધણી દુઃખી કરી છે. તેજ કારણથી તેને માથે દુઃખ આવી પડ્યું છે. એક જો દિવસમાંજ તેના દુષ્મનો તેના નગરનો કબજો લેશે અને જલ્હીમસિંહ જીવતો કેદ પકડાશે. બસ આ તેનું છેવટનું ભવિષ્ય છે. તારે જો જીવવું હોય તો તું આ યજ્ઞેજ જલ્હીમનો ત્યાગ કરી તારા શિષ્ય પ્રાણશંકર સાથે ચાલ્યો જા. હું તેનો ભૂતમાંથી મનુષ્યમાં ઉદ્ધાર કરીશ, કારણ કે તે અકાળે મરણ પામ્યો છે; હજી તેનો આવરદા બાકી છે. જોલ શું વિચાર છે ?”

“પ્રભુ ! દયા કરો, જલ્હીમસિંહનો મારાથી ત્યાગ કરી શકાશે નહિ. તેણે મારું આજ પર્યંત પાલન કર્યું છે.”

“તેણે હરામના ધનથીજ તારું પાલન કર્યું છે; માટે જો જીવવું હોય તો માન.”

“હું તેમ કરવાને અશક્ત છું. જલ્હીમસિંહ મારો સાચો સેવક છે.”

“ત્યારે જોઈ લે કે હવે તમારી શું દશા થાય છે. તમે એક પણ માણસ આ સ્થળેથી જીવતાં બહાર જઇ શકનાર નથી. તમે અને બળીદાનની લાલચ આપી અહિં જોલાવી ઠુપ્યો છે; તેનું તમને

ભયંકર ૧૧ મળવું જ નેમ્યો. હું એકને બદલે અનેકનાં બળીદાન લઈ સંતુષ્ટ થઈશિ.” આવી રીતનું બોલી અદસ્ય દૂપાઈ રહેલા વૃદ્ધ પુરૂષે હાથમાં રાખેલા પથ્થરને ગોળ ફેરવવા માંડ્યો, તેની સાથે જ ચારે તરફથી અગ્નિના મોટા બડકા નીકળી ત્યાં ઉભેલાઓની તરફ જવા લાગ્યા. ગુપ્ત સ્થળ પ્રકાશમય થઈ રહ્યું. ભૈરવ ભક્તો ભયભીત થઈ ચીસો પાડી નાશ ભાગ કરવા લાગ્યા. ભૈરવાચાર્યના પશુ હોંશ-કોશ ઉડી ગયા. તે પાંદડાંની માફક થરથરવા લાગ્યો. જલીમસિંહ નાશી જવાની મજાથી પાછે પગલે ધીમે ધીમે ખસવા લાગ્યો. અગ્નિની જવાળાઓ પાસે આવતી ગઈ. છેવટે ભૈરવાચાર્ય બૂમ પાડી ઉઠ્યો, “પ્રભુ ! બચાવો.”

“મારું કહેવું માન.”

“હું આપનું કહેવું કબુલ કરું છું. પ્રભુ ! આગા જણાવો ?”

“તું પ્રથમ આ અગ્નિ કુંડમાં જલીમસિંહને હોમી દે. જો, તે પશુ તને દગો દઈને નાશી જાય છે. જો તે તારો સાચો સેવક હોત તો કદાપિ કાળે તને ત્યાગીને જવાનો પ્રયત્ન કરત નહિ.”

ભૈરવાચાર્યે જલીમસિંહ તરફ જોયું. પોતાને અગ્નિ કુંડમાં હોમવાનું સાંભળતાં જ તે મૂઠીયોવાળી નાઠો અને જોતજોતામાં બહાર નીકળી ગયો. ભૈરવાચાર્ય તેની પાછળ જોઈ રહ્યો. તેને અપાર ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે તેજ ક્ષણે પોતાના સેવકોને તેની પાછળ દોડાવ્યા; પશુ સેવકોને નિરાશ વદને પાછું આવવું પડ્યું. જલીમસિંહ બહારનું આરણ્ય બંધ કરતો ગયો હતો. અગ્નિની જવાળાઓથી સઘળા દાઝતા હતા. જવાળાઓ નજીક આવતી હતી. ભૈરવાચાર્ય પોક મૂકી બોલી ઉઠ્યો, “પ્રભુ ! બચાવો. હું હવે શું કરું ? જલીમસિંહ તો પસાર થઈ ગયો.”

“હું તેનું બળીદાન નક્કી લઈશ. હું તેને રાજપાટ વિનાનો બનાવી મારું વૈર વાળીશ. તું મારો સેવક છે. હું તને બચાવીશ; પશુ

તે પહેલાં તારે સખ્ત પ્રતિજ્ઞા કરી તમામ પાપકર્મો અને વ્યસનોનો ત્યાગ કરી નેકીના રસ્તે ચઢી જન સમાજની સેવા સ્વીકારવી પડશે. બોલ, તને માફ આ કહેવું કમુલ છે ?”

“કમુલ, કમુલ, બાપજી ! હજાર વાર કમુલ. હું આપના સોગન ખાધને કહું છું કે હવેથી આપના કલા મુજબ જ વર્તીશ. પ્રભુ ! હવે આ અગ્નિની જવાળાઓને શાન્ત કરો. અમારાથી તાપ સહન થઈ શકતો નથી.”

થોડીવારે અગ્નિની જવાળાઓ શાન્ત થઈ. ભૈરવાચાર્યે જમીન પર લાંબા પડી પ્રણામ કર્યા. પુનઃ વૃદ્ધપુરૂષે બોલવું શરૂ કર્યું. “તું મારો સેવક હોવાથીજ આજે બચી જાય છે. તારા અનેક અપરાધો છે. તહે તારું સાધુ જીવન પાપ કાર્યો કરી નષ્ટ કર્યું છે. હવેથી એવું કરીશ નહિ. તારા સઘળા સેવકોને પણ હવે સુધારજો. હું હવે આ સ્થળનો ત્યાગ કરી સદાને માટે ચાલ્યો જાઉં છું અને જતાં પહેલાં તને જણાવું છું કે તું સઘળા ઢોંગ ધતુરા છોડી દઈ જન સમાજની સેવા કરી તેમને બોધ આપજો. તહે અખૂટ દ્રવ્ય એકદું કર્યું છે, તેને દુઃખી દરિદ્રીના દુઃખ દૂર કરવામાં વાપરજો. એથી કરીને તારી ચારે તરફ કીર્તિ ફેલાશે. હું તારા શિષ્ય પ્રાણશંકરને ભૂતમાંથી મનુષ્ય બનાવું છું. તે તારી સેવા કરશે. તેનું તું પુત્રવત્ પાલન કરજો. તેને તારા લીધે જ અકાળે મરીને ભૂત થવું પડ્યું છે. મારા અહિંથી ગયા પછી તું અને પ્રાણશંકર તારા આ તમામ સેવકો સાથે બહાર નીકળજો. બહાર નીકળ્યા પછી તને જમણી બાજુના એક વૃક્ષ નીચે એક વૃક્ષ માણસ ઉભેલો જણાશે. તે માફ બીજું સ્વરૂપ છે; તે સઘળી વાત જાણે છે. તેની પાસે તમે સઘળા જાજો, તે તમારું રક્ષણ કરી સુમાર્ગ ચઢાવશે. આ રઘુમલ સિપાહીને પણ પાંચસો સોના મ્હોરો બક્ષીસ આપી સાથે લઈ જાજો. તેને પુષ્પાયુધની સેવાનો લાભ મળશે. ન્યારે મધુપુરમાં

પુષ્પાયુધ પ્રવેશે ત્યારે તું તારું તમામ દ્રવ્ય અહિંથી લઇ જાજે. મારા આ શબ્દો સ્મરણમાં રાખજો. મારો વખત હવે પૂરો થાય છે, હું હવે નહિ છું; તું પણ હવે જલ્દીથી આ સધળા સાથે ચાલ્યો જા. જો, જતાં પહેલાં તારા પ્રાણીયાને માણસ બનાવું છું.” આટલું લ’બાણ વિવેચન કરી તે અદૃશ્ય રહેલા વૃદ્ધે ત્રણ તાલી બજવી; કે જેથી પ્રાણશંકર એક ચીસ પાડી જમીનપર પડ્યો. સધળાએ ભૈરવનાથની જય ગર્જના પોકારી. શાન્તિ છવાઇ ગઇ. થોડીવારે પ્રાણશંકર સાવધ થઇ ભૈરવાચાર્યને નમ્યો. ગુરૂએ હસ્તે વદને તેના સામે જોઇ માથે હાથ મૂક્યો. તેણે પુષ્પાના પોશાકનો ત્યાગ કરી પુરૂષ પોશાક પહેર્યો. બાદ ભૈરવાચાર્ય પોતાની સાથે આવવા ઇચ્છનારાંઓને તૈયાર થઇ સાથે આવવાનું સૂચવ્યું. સધળાં પોત પોતાનો સામાન લેવાને ચાલ્યાં ગયાં. ભૈરવાચાર્ય પ્રાણશંકર અને રઘુમલને લઇ બંડારમાં ગયો. તે તકનો લાભ લઇ વૃદ્ધપુરૂષ આવ્યો હતો તે રસ્તે થઇને બહાર નીકળી પોતે જણાવેલા વૃક્ષ નીચે જઇને ઉભો. બંડારમાં ગએલો ભૈરવાચાર્ય જોઇતો સામાન સાથે લઇ સધળા સાથે ઉપર આવેલા ભૈરવનાથની મૂર્તિ આગળના કુંડમાંથી બહાર નીકળ્યો. તેણે બહાર નીકળી આસપાસ જોવા માંડ્યું. વૃદ્ધપુરૂષ વૃક્ષ નીચે ઉભેલો જણાયો. સધળા તેને નમ્યા. તે વૃદ્ધે આશિષ આપી પોતાની સાથે ચાલવાનું જણાવ્યું. વૃદ્ધ તેઓને લઇ છાવણી તરફ જવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

“ પાપી પકડાયો. ”

ભૈરવના મંદિરમાંથી નીકળેલું મંડળ મોટા પરાદીઆના સમયે પુષ્પાયુધના તંબુ આગળ આવી પહોંચ્યું. તેમને આવતા જોઇ સૈનિકોએ ગરબડ મચાવી મૂકી. કોલાહલથી બીજા તંબુમાં સુતેલો મનહર જાગી

ઉઠ્યો. તેણે બહાર નીકળી તપાસ કરી તો તેને ગુરૂનાં દર્શન થયાં. મનહરે તેમની પાસે દોડી આવી પ્રણામ કર્યાં. વૃદ્ધપુરૂષે તેના માથે હાથ મૂક્યો. સૈનિકો આશ્ચર્યતાથી જોઈ રહ્યા. વૃદ્ધપુરૂષે સર્વનું કુશળ પૂછ્યું. મનહરે સર્વના સમાચાર જણાવ્યા. તે પછી મનહર ગુરૂ તથા ભૈરવાચાર્યને અને પ્રાણશંકરને સાથે લઈ બાકીનાઓને બહાર રાખી પુષ્પાયુધના તંબુમાં પ્રવેશ્યો. આ વખતે પુષ્પાયુધ પ્રાતઃ કર્મ કરતો હતો. પેલી ભેદ ભરેલી રમણી અને પુરૂષના પોશાકમાં ઢંકાએલી પુષ્પાવતી ધીના દીપકો પ્રકટાવી તેને પૂજનમાં મદદ કરતાં હતાં. ગુરૂની પર દૃષ્ટિ પડતાં તેમણે પ્રણામ કર્યાં. મનહરે આસન આપી સર્વને બેસવાનું સૂચન કર્યું. થોડીવારે રાજકુમાર પણ પૂજનમાંથી પરવારી ત્યાં આવ્યો. મનહરે પોતાના આશ્રય દાતા ગુરૂનો પરીચય કરાવ્યો. પુષ્પાયુધે મહાત્માને સહર્ષ પ્રણામ કરી શિર નમાવ્યું. ગુરૂએ આશિષ આપી બેસવાનું સૂચવ્યું. પુષ્પાયુધે નીચે બેસી પુષ્કરરાજ, અમૃતરાય—માધવસિંહ અને વિષકન્યાને બોલાવી લાવવા એક પહેરેગીરને આજ્ઞા કરી. પહેરેગીર સિપાહી તેઓને બોલાવી ત્યાં હાજર થયો. પુનઃ મનહરે ગુરૂનું સધળાંને ઝોળખાણ કરાવ્યું. વૃદ્ધપુરૂષે સધળાંને ભૈરવાચાર્યનો પરીચય કરાવી તેની અથડતી વાર્તા કહી સંભળાવી. આ વખતે ભૈરવાચાર્ય નીચું વંદન કરી વૃદ્ધ પુરૂષની પાછળ બેઠો હતો. પુષ્પાયુધે અને વિષકન્યાએ તેને આશ્વાસન આપી રાજમંદિરના ગુરૂની પદવી આપી. ભૈરવાચાર્યે ખુશ થઈ સધળાંને આશિષ આપી. તે પછી વૃદ્ધ પુરૂષે હવે શું કરવા ધાર્યું છે તે વિષે પૂછ્યું. જવાબમાં પુષ્પાયુધ કહેવા લાગ્યો કે, “છેવટનું પરીણામ આજે જ આવવાનો સંભવ છે. મને સારી રીતે સમાચાર મળ્યા છે કે અંદરના લોકો પણ અકળાઈ ગયા છે. જલ્મીમસિંહન જુહ્મી સૈનિકો પ્રજ્ઞના ધન ભંડાર અનાજ વગેરે લૂંટી ગયા છે. પ્રજ્ઞમાં ભૂખ મરો ફેલાયો છે. પ્રજ્ઞએ રાજ પાસે અનાજની માગણી કરી જણાવ્યું

છે કે જો અમને અનાજ નહિ આપો તો નગરના દરવાજા ઉઘાડી નાખીશું. આથી જલ્દીમસિંહ બચલીત થઈ ગયો છે. તેના સૈનિકો અને સરદારો પણ કંટાળી ગયા છે. મ્હેં તેના જીર્ણ થએલા કિલ્લાના એક વિભાગ તરફ દારૂની સુરંગ ભરાવી છે. આજ પ્રાતઃ કાળમાંજ સુરંગ ફેડી કિલ્લાને જમીનદોસ્ત કરીશું. પ્રભુ કૃપાએ આજે આપણો વિજય છે.”

પુષ્પાયુધનું કહેવું સાંભળી ભૈરવાચાર્ય બોલ્યો, “કુમાર ! અન્યાયી આખરે હુમે છે અને ન્યાયી તરે છે. દુષ્ટ જલ્દીએ તને અને તારી પવિત્ર પત્નીને દુઃખ દેવામાં કંઈ બાકી રાખ્યું નથી. હું પણ તારો અપરાધી છું. પાપીના કહેવાથી હું પુષ્પાવતીને એક વખતે સમજાવવાને ગયો હતો. મ્હેં તેને અનેક પ્રકારે સમજાવી છેવટે ભય પણ બતાવ્યો હતો; પરંતુ તે પવિત્ર પ્રેમદા તેના દ્રઢ ટેકમાંથી લગીર પણ ચળીત થઈ નહોતી. ધન્ય છે, તે પવિત્ર પુષ્પાવતીને. જેવો રાજા તેવી પ્રજા. પાપી રાજાના સહવાસથીજ મારી બુદ્ધિ પાપમય બની હતી. હવે તે સઘળાંનો હું પશ્ચાતાપ કરું છું. કુમાર ! તું મારી સાથે ચોડાક સૈનિકો મોકલ. હું ભૈરવનાથના મંદિરમાંના ગુપ્ત રસ્તે થઈને રાજાના મહેલમાં જવા ધાઈ છું. ત્યાં તે પાપી રાજા દૂષાયો હશે. હું તેને જીવતો પકડી તારા ચરણમાં રજુ કરીશ. ”

ભૈરવાચાર્યનું બોલવું સાંભળી સઘળા વિચારમાં પડી ગયા. પુષ્પાયુધ કંઈ જવાબ આપે તે પહેલાંજ રાણી વિષકન્યા બોલી ઉઠી, “ગુરૂ મહારાજ ! આપનું કહેવું સત્ય છે. તે રસ્તાની મને અત્યારે જ સ્મૃતિ થઈ આવી છે. તે રસ્તે થઈને વગર પ્રયાસે અંદર જવાશે. ચાલો, હું પણ મારી સાથે બસો સૈનિકો લઈ આ પળેજ તમારી સાથે આવું છું. ” વિષકન્યાને ઝાળખી ભૈરવાચાર્ય ક્યારનોએ વિચાર કરતો હતો, તે હવે તેનું આવું બોલવું સાંભળી આશ્ચર્ય પામ્યો; અને

રાજા જલ્મીમસિંહને હજારો શ્રાપ આવવા લાગ્યો. તેણે વિષકન્યાને સાથે આવવાની સંમતી આપી. વિષકન્યા સધળાની રજા લઈ ખસે. સૈનિકો સાથે તેની સાથે જવાને તૈયાર થઈ. ભૈરવાચાર્યે ઉભા થઈ વૃદ્ધ પુરુષના સામે જોયું. વૃદ્ધે તેને હસ્તે વદને જવાની રજા આપી. પ્રાણશંકર પણ સાથે જવાને તૈયાર થયો. ખસે. સૈનિકોને લઈ ભૈરવાચાર્ય વિષકન્યા સાથે ભૈરવના મંદિર તરફ ચાલ્યો. તે થોડીવારે મંદિરમાં આવી સધળાં સાથે કુંડમાંના રસ્તે થઈને અંદર ઉતર્યો. અંદર કેટલેક સુધી અંધકાર આવતો હોવાથી બે મશાલો સળગાવી લીધી હતી. સધળું મંડળ ચાલતું ચાલતું મહેલમાં જવાના દાર આગળ આવી અટક્યું, કારણકે જલ્મીમસિંહે અંદરથી નાશી જઈ બહારથી બારણાંને બંધ કરી ઉપર તાળું લગાવ્યું હતું. તે બારણાં જલ્મી દૂટી જાય એવાં પાતળાં હતાં. ભૈરવાચાર્યે અગાઉથી સાથે રખાવેલા હથોડા અને કુહાડા વડે બારણાંને તોડી પાડવાની આશા કરી. બારણાં ઉપર હથોડા અને કુહાડાના ધા પડવા લાગ્યા. ગુપ્તગૃહ ખળભળી ઉડ્યું. થોડીવારમાં તો બારણાંની બહાર પણ સૈનિકોનો કોલાહલ થતો સંભળાયો. ભૈરવાચાર્યનો આ વખતે દેખાવ વિચિત્ર હતો. તેણે તેના ખભા પર ચળકતી ફરસી મૂકી હતી. જલ્મીમસિંહને બાંધવા માટે વણેલું દોરડું ડાખા ખભા પર ભરાવી દીધું હતું. તે વારંવાર વિષકન્યાના મુખ સામે જોતો હતો. તે મનમાં એમ વિચારતો હતો કે આ કુટિલ રાણી કદાપિ સુધરી નીતિના રસ્તે આવે એમ લાગતું નહોતું; પણ નક્કી તે વૃદ્ધના અવતારમાં રહેલા મારા ભૈરવદાદાએજ તેને ચમત્કાર દેખાડી સુધારી હશે. વીરવેષમાં સજ્જ થએલી રાણી વિષકન્યા સૈનિકોને બારણાં તોડવા ઉત્સાહ આપતી હતી. થોડીવારમાંજ બારણાં દૂટી ગયાં. અંદરના સૈનિકોને અસંખ્ય સૈનિકો બહાર ઉભેલા જણાયા. ભૈરવાચાર્યે બચકર અવાજ કરી સધળાને દુખનો પર દૂટી પડવાની આશા આપી. ખસે.

સૈનિકો બહાર નીકળી સામેના હરીફ પર ટૂટી પડ્યા. વિષકન્યા ચારે તરફ તલવાર ફેરવી શત્રુઓને જમીન પર સૂવારવા લાગી. રાજ મહેલમાં મારો-કાપોના પોકાર મચી રહ્યા. ભૈરવાચાર્ય ફરશુરામનું સ્વરૂપ ધરી શત્રુઓના બે ભાગ કરી ચારે તરફ કુદતો હતો. પ્રાણશંકર હાથમાં તલવાર પકડી ગુરની પાછળ-પાછળ ભ્રમતો હતો. ભૈરવાચાર્યની ભૈરવ મૂર્તિ જોઇ જલ્દીમસિંહના સૈનિકો ડરી ગયા અને રાજના માનીતા ગુરનેજ રાજથી વિરૂદ્ધ વર્તતો જોઇ તેઓ નિરાશ બની પાછા હઠવા લાગ્યા. જલ્દીમસિંહ પોતાના મહેલમાં ગરબડ સાંભળી ત્યાં દોડી આવ્યો અને જુએ છે તો ભૈરવાચાર્યને બચાવ કરતો જોયો. જલ્દીમે “ગુર, ગુર! આ શું કરો છો?” કહી બેચાર બૂમો મારી. તેના જવાબમાં ફરસીથી સિપાહીઓને કાપતો રોદ્ર મૂર્તિ ભૈરવાચાર્ય બોલી ઉઠ્યો, “હું હવે તારો ગુર નથી. તેં મને હુઆવ્યો છે. હું આજે મારા ભૈરવને તારૂં બળીદાન આપનાર છું.” આમ બોલતો ભૈરવાચાર્ય રાજની સન્મુખ દોડ્યો. રાજને બચાવવા તેના અંગ રક્ષકો વિંટાઇ વળ્યા. ત્યાં જળરી ધમાલ મચી રહી. નજીકમાં અનાજના કોઠારનો ઓરડો આવેલો હતો. તેમાં ગરીબ પ્રજાનું લુંટી લીધેલું અનાજ ભર્યું હતું. આ હરામનું અનાજ પાપીઓના પેટમાં જવું ના જોઇએ એમ વિચારી વિષકન્યાએ મશાલવાળાઓને કોઠાર સળગાવવાનું કહ્યું. મશાલવાળા યુક્તિથી કોઠાર આગળ ગયા; અને જલ્દી બળે એવા તેલ ધી વગેરેના ડબ્બાને ઢાળી નાખી મશાલો ચાંપવા લાગ્યા. જોત જોતામાં અનાજનો કોઠાર ચારે તરફથી સળગી ઉઠ્યો. ધુમાડાના ગોટેગોટ નીકળવા લાગ્યા. અગ્નિની જવાળાઓથી સર્વત્ર પ્રકાશ પડી રહ્યો. જલ્દીમસિંહ ગભરાયો. પુરૂષ પોશાકમાં શોભતી વિષકન્યા અપૂર્વ પરાક્રમ દર્શાવવા લાગી. જલ્દીમસિંહને સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી કે રાણી

વિષકન્યા મારી સામે યુદ્ધ કરવા આવી છે. તે શંકાશિલ દ્રષ્ટે યુદ્ધમાં ધ્રુવતા એ મૂલ્ય વિનાના તરણુ સામે જોઈ રહ્યો. રાજાને ત્યાં જોઈ સૈનિકો મરણીયા થઈ લલતા હતા અને દીપકમાં પતંગીઆં પડે એમ ટપોટપ સામેના હરીફાની તલ્લવારોથી કપાઈ જમીન પર પડતા હતા. ભૈરવાચાર્યના યોદ્ધાઓ શત્રુઓને મારતા-મારતા છેવટે રાજમહેલની બહાર લાવ્યા. ત્યાં જલ્મીમ-સિંહના બીજા સૈનિકો તૈયાર હતા. તેમણે રાજાની આગ્રાથી શત્રુઓ પર આક્રમણ કર્યું. એ અરસામાંજ સુરંગ ફૂટવાનો ભયાનક ધ્વની થયો, તે સાથેજ અંદરના સૈનિકોએ હર-હર મહાદેવનો પ્રતિધોષ કર્યો. એક બે ત્રણ એમ ઉપરા ઉપરી જબ્બરા અવાજોની સાથેજ કિલ્લો જમીન દોસ્ત થયો. ભયાનક ધરતી કંપની પેટે ધરા ધ્રુજી રહી. બહારનું તમામ સૈન્ય મારોકાપોના પોકાર પાડતું અંદર દોડી આવ્યું. જલ્મીમસિંહ હતાશ-નિરાશ બની ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા જોઈ રહ્યો. પાપીના સૈનિકો નાસવા લાગ્યા, કેટલાક શરણુ થયા. આવું જોતાંજ ભૈરવાચાર્ય જલ્મીમસિંહ તરફ દોડ્યો. જલ્મીમે તેને મારવાના ધરાદે સમશેર ઉંચી કરી, કે તરત પાછળથી વિષકન્યાએ દોડી આવી તેની ઉંચી થએલી સમશેર પર પોતાની લાંબી તલવારનો પ્રહાર કર્યો. જલ્મીમના હાથમાંથી સમશેર નીચે પડી ગઈ. ભૈરવાચાર્ય ભૂતની માફક રાજાના અંગ પર ધસી ગયો. પ્રાણશંકરે અને રઘુમલ સિપાહીએ રાજાને પકડ્યો. ભૈરવાચાર્યે તેને ચારે તરફથી દોરડાવડે જકડી લીધો; અને જેમ મદારી વાંદરાને ખેંચી જાય એ પ્રમાણે તેને દૂર ખેંચી જઈ ઉભો રહ્યો. આવી રીતે લગભગ બે કલાક ગરબડ મચી રહી. સવાર થઈ ગયું હતું. દિનમણીએ જગતને ક્યારનું એ પ્રકાશમય બનાવી દીધું હતું. હવે એક પણ શત્રુ સિપાહી યુદ્ધ કરતો નથી જાણીને સેનાપતિ માધવસિંહે વિજય પતાકા ચઢાવી યુદ્ધ બંધ કર્યું. સર્વત્ર જયજયકાર થઈ રહ્યો. જલ્મીમના જીવતા રહેલા યોદ્ધાક સરદારો

ક્યારનાએ હથીઆર સોંપી પુષ્પાયુધને શરણે થયા હતા. એવામાં ભૈરવાચાર્ય જલ્દીમસિંહને ત્યાં ઘસડી લાવ્યો. પુષ્પાયુધે તેની સામે વક્ર નેત્રે જોઈ તેને તે વખતે રાજમહેલના એકાદ ઓરડામાં પૂરતા અંદોખસ્તથી રાખવાનું અંપાનગરના સેનાપતિને સૂચવ્યું. સેનાપતિ તેને લઈ આવ્યો ગયો. પુષ્પાયુધે રાજમહેલનો કબજો લઈ વિજય વાવટો ફરકાવ્યો. શાન્તિનાં વાજાં વાગવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

છેવટ.

જલ્દીમસિંહનો પરાજય સાંભળી પ્રજાને અત્યાનંદ થયો. તેઓ જુદીમી રાજના પાશમાંથી છૂટ્યાં તેથી પ્રભુનો ઉપકાર માનવા લાગ્યાં. પુષ્પાયુધે પુષ્કરરાજની સલાહ લેઈ સાંજના દરબાર ભરવાનો નિર્ણય કર્યો. સેવકો સાંજના દરબારની તૈયારીને માટે દરબારગૃહ વાળી ઝુડી સાફ કરી આસનો ગોઠવવા લાગ્યા. રાજકુમારે પોતાના પિતાને મધુપુર બોલાવવાને એક ઘોડેસ્વારને સત્યપુર તરફ રવાને કર્યો. મધુપુર પર જોકે વિજય મેળવ્યો હતો પરંતુ તેના મુખ પર શોકની છાયા જણાતી હતી, કારણ કે તેની પ્રિય પત્ની પુષ્પા હજી તેને મળી નહોતી. તેણે આખા નગરમાં તપાસ કરાવી, જુના અંડેરો જોયાં; પણ કોઈ સ્થળે પુષ્પાનો પત્તો મળ્યો નહિ. રાજકુમારે જલ્દીમસિંહને પૂછાવ્યું પણ તેણે તે વખતે સંતોષ કારક જવાબ આપ્યો નહિ. ભૈરવાચાર્યને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે એક પ્રખળ મિશ્રાએ પુષ્પાવતીને જંગલમાં ફેંકી દીધી છે. તેનું આવું બોલવું કોઈના ધ્યાનમાં ઉતર્યું નહિ. એ સમયે પુષ્કરરાજ-મનહર-ધર્મસિંહ

અને પેલો વૃદ્ધ પુરુષ ત્યાં આવ્યા. પુષ્પાયુધે તેઓને આવકાર આપી આસનપર બેસાર્યા. કુમારતું શોકાતુર મુખ જોઇ વૃદ્ધ પુરુષે કહ્યું, “પુષ્પાયુધ ! તારા હૃદયમાં અત્યારે જે અસહ્ય દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તેને દૂર કર. તારી પુષ્પાને હું થોડા વખતમાંજ તારી પાસે લાવીશ. તે અત્યારે ક્યાં છે તે કોઈ જાણતું નથી; ફક્ત હુંજ જાણું છું. તે હાલ નિર્ભય સ્થાને છે. હું તેનો અને તારો મેળાપ સાંજના દરબાર વખતે કરાવીશ, માટે તું હવે સ્વસ્થ થા.”

વૃદ્ધના વચનોથી નિરાશ થએલા હૃદયમાં આશાનો સંચાર થયો. તેણે સાંજના દરબારમાં કરવા ધારેલી વ્યવસ્થાની મસલત ચલાવી. જલ્મીમસિંહને પણ સાંજના દરબારમાં બોલાવવાનો નિશ્ચય થયો. એવામાં ભેદભરેલી રમણી, માધવસિંહ, અમૃતરાય રાણી વિષ-કન્યા વગેરે ત્યાં આવી બેઠાં.

છેવટે સાંજ પડી. દરબાર ભરાવાની તૈયારી થઈ. રાજમાર્ગપર સૈનિક ઘોડેસ્વારો દોડાદોડી કરવા લાગ્યા. સંભાવિત ગૃહસ્થો સારાં વસ્ત્રાભુષણ ધારણ કરી જવા લાગ્યા. રાજ અમરસિંહની સ્વારી પણ આવી પહોંચી. પુષ્પાયુધ પિતાને મળી ભેટી મહેલમાં લઇ ગયો. નિર્મીત સમય પહેલાં દરબારનો વિશાળ હોલ ચીકાર ભરાઇ ગયો. પુષ્કરરાજ, અમરસિંહ, ધર્મસિંહ, માધવસિંહ, અમૃતરાય વગેરે સર-દારો અને સેનાપતિઓ દરબારગૃહમાં ખિરાજમાન થઇ ગયા. સમય થતાં પુષ્પાયુધ રાજશાહિ પોપાક ધારણ કરી મનહરનો હાથ પકડી સભામાં આવ્યો. તેની પાછળ વૃદ્ધ પુરુષ, ભૈરવાચાર્ય અને પ્રાણશંકર ચાહ્યા આવ્યા. સધળા પોતપોતાની યોગ્યતા મુજબ ગોઠવેલાં આસ-નોપર બેસી ગયા. વચ્ચેવચ્ચ જલ્મીમસિંહનું સુવર્ણ સિંહાસન ખાલી પડ્યું હતું. તેની પાછળ ચક્ર નાખી ભેદભરેલી રમણી, પુષ્પાવતી અને

રાણી વિષકન્યા બેઠાં હતાં. જલ્મીમસિંહનો પરાજય સાંભળી નજીકના અન્ય રાજા, ઠાકોરો પણ પુષ્પાયુધને અભિવંદન આપવાને આવ્યા હતા. રાજમહેલના યોગાનમાં પુષ્કળ ભીડ થઈ રહી હતી. વાજાંત્રો મંગળસૂચક ગાનથી પ્રજાજનોનાં મન રંજન કરતાં હતાં. સભામાં શાન્તિ છવાઈ ગઈ. પુષ્પાયુધે રઘુમલ જમાદાર સામે જોઈ જલ્મીમસિંહને લાવવાની આજ્ઞા કરી. રઘુમલ ચાલ્યો ગયો અને થોડીવારે જલ્મીમને લઈ ત્યાં હાજર થયો. આ વખતે જલ્મીમસિંહ તદ્દન દુઃખી હતો. તેનું મુખ ઉતરી ગયું હતું. માથું ખુલ્લું હતું. તેણે સભામાં આવી એકવાર આસપાસ નજર ફેંટા નીચું જોયું. સઘળાની નજર તેની તરફ ફરી રહી. જલ્મીમસિંહને જોઈ મનહરે પૂછ્યું, “અત્યાચારી રાજા ! તમે હાથે કરીનેજ તારું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું છે. તારાં પાપ કર્મને લીધેજ તું પૃથ્વીપતિ મટીને અત્યારે કંગાલ બન્યો છે. જો તારું પાપાણુ હૃદય હવે નરમ થયું હોય તો જણાવ કે હાલ પુષ્પાવતી ક્યાં છે ?” જલ્મીમસિંહે સ્હેજ ઉંચું જોઈ કહ્યું, “હું આ છેવટના વખતે હવે કદી પણ અસત્ય બોલનાર નથી. મહેં ચડતી પડતીના ચમત્કાર જોઈ લીધા છે. મારે હવે કંઈ પણ જોવાનું કે જણવાનું બાકી રહ્યું નથી. આ દેહનું ગમે તેમ થાય તેની મને પરવાહ નથી. પુષ્પાવતીને જો મહેલમાં મહેં રાખી હતી, ત્યાં તપાસ કરાવતાં તે ગૂંમ થએલી માલુમ પડી છે. રણસંગ્રામને લીધે હું વિશેષ તપાસ કરી શક્યો નથી.” તેનું બોલવું સાંભળી સઘળા વિચારમાં પડ્યા. જે હમેશાં અસત્ય વદનાર હોય છે તે કદાચ સત્ય બોલે પણ તેનું બોલવું કોઈ સત્ય માનતું નથી. જલ્મીમસિંહનું બોલવું સાંભળી મનહરને ક્રોધ ચઢ્યો. તેણે પુષ્પાયુધને તેના ફેંસલો કરી નાખવાનું સૂચવ્યું. પુષ્પાયુધે પિતાના અને પુષ્કરરાજના સામે જોઈ ઇશારત કરી. તરત પુષ્કરરાજે શ્વેદ પુરૂષ સામે જોઈ કહ્યું, “હે મહાન પુરૂષ ! આપની કૃપાવડેજ

અમે વિજય મેળવવાને ભાગ્યશાળી થયા છીએ; તો હવે કૃપા કરી આપ આ અન્યાયી રાજાનો ન્યાય કરો. અમે સઘળા આ સભાનો ભાર આપના શિરે મૂકીએ છીએ.” પુષ્કરરાજનું બોલવું સાંભળી વૃદ્ધ પુરૂષે જલ્હીમસિંહ સામે જોઈ પૂછ્યું. “રાજા! તું હવે શું કહે છે?”

“હું ગુન્હેગાર છું, આપને ક્ષાએ કરો.” જલ્હીમે જણાવ્યું.

“પ્રથમ વિચાર નહોતો થયો કે આખરે પાપીનો પરાજય છે?”

“માણસને જ્યારે સખ્ત ઠોકર વાગે છે ત્યારે જ સારાસારનું બાન થાય છે.”

“હું ધારું છું કે તારા હૃદયમાં અત્યારે પશ્ચાતાપ થતો હશે?”

“તે જણાવવું અત્યારે નિર્ઠક છે. રાંડ્યા પછીનું ડહાપણ શું કામનું?”

“પુષ્પાવતી પ્રત્યે હવે તારી કેવી ભાવના છે?”

“તે હવે મારી પુત્રી છે. હું તેને જોઈ તો તેના ચરણમાં પડી તેની ક્ષમા માગું. તે પુન્યવતીનાં દર્શન કરીને જ હું પાવન થનાર છું.”

“તારે પુષ્પાને જોવી છે?”

“હા, આ હૃદયની એવી પ્રબળ ઇચ્છા છે ખરી.”

વૃદ્ધ પુરૂષે થોડીક્ષણ વિચાર કરી મોટેથી બૂમ મારી, “બેટા પુષ્પા! બહાર આવ.”

તરત પુષ્પાવતી ધુધટો ખેંચી સિંહાસનની પાછળ આવી ઉભી રહી. તેનું મુખ ઢંકાએલું જોઈ પુનઃ વૃદ્ધે કહ્યું, “પુત્રી! આ સ્થળે ધુધટની જરૂર નથી. આ પતિત રાજા તારા મુખદર્શનથી પાવન થવાને ઇચ્છે છે. તું તેની છેવટની એ ઇચ્છા પરીપૂર્ણ કર.”

પુષ્પાએ ધુધટ દૂર કર્યો. જલ્હીમસિંહે તેના સામે જોઈ બે હાથ જોડ્યા. તેણે બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે બોલી શક્યો નહિ. તેની

આંખોમાંથી જળ વહેવા લાગ્યું. પુષ્પાવતી ચક્રમાં ચાલી ગઇ. તે પછી વૃદ્ધપુરુષે પૂછ્યું, “રાજા! જ્યારે મનુષ્યની પડતી આવે છે ત્યારે તેનાં છેક નીકટનાં સંબંધીયો પણ તેનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યાં જાય છે. તે પ્રમાણે તારો સેનાપતિ માધવસિંહ અને તારી રાણી વિષકન્યા પણ તારો ત્યાગ કરી અમારાં મદદગાર થયાં છે. તેઓ તારા પ્રસંગથી અનીતિમય બન્યાં હતાં; પરંતુ હાલ તેમના હૃદય નિર્મળ થએલાં છે.”

“તેમને પણ જોવાની મારી ઉત્કર્ષ અભિલાષા છે.”

“જો તેઓ આ રહ્યાં.” કહી તેણે માધવસિંહ અને વિષકન્યાને ત્યાં બોલાવ્યાં. બન્ને જણાં જાલીમસિંહના સામે જોઇ રહ્યાં. જાલીમ તેમને જોતાંજ રડી પડ્યો. તેણે ગદ્ગદ કંઠે કહેવા માંડ્યું, “હું તમારો અપરાધી છું. મહેં તમારા પ્રત્યેની મારી દરજ બજાવી નથી. તમે ખરા હૃદયથી મને ક્ષમા આપજો. તમે સુરજનોના શરણમાં જવાથી સુખી થયાં છો. તમે સદા સુખી રહી દુનિયાંનું શ્રેય કરજો એવી મારી તમને વિનંતી છે. રાણી! આપણે આ સંસારમાં આવી આપણું કર્તવ્ય વિસાર્યું છે. આ પાપીના પ્રસંગથી તું પણ પતિત થઇ છે. પરંતુ ત્હેં મારો ત્યાગ કરવાથી ઘણુંજ સાફ કર્યું છે. તું તરી છે, હું કુખ્યો છું; હું શું કરું?” કહી જાલીમ નીચું જોઇ અશ્રુ વહેવરાવવા લાગ્યો. માધવસિંહ મૌન રહ્યો. રાણીએ તેને આશ્વાસન આપી કહ્યું, “હવે શોક કરવાથી કંઈ વળનાર નથી. માટે તમે હજી પણ જો તમારું જીવન સુધારવાને ઇચ્છતા હો તો પરમકૃપાળુ પરમાત્માની મદદ માગો. તે અવશ્ય તમને સહાય કરશે. તમારે આ વખતે શું કરવું તે તમે સારી રીતે સમજી શકો છો; તેથી હું વધારે કહી શકતી નથી. મને તમારા માટે ઘણું લાગી આવે છે; પણ હું અત્યારે શું કરી શકું? આ ઉભેલા પવિત્ર

પુરૂષ તમારું શ્રેય કરશે એવી મારી આશા છે. તમે તમારા દુઃખી વિચારોનો ત્યાગ કરી હવે શ્રી નારાયણનું ધ્યાન ધરો. અંત વખતનો સાચો બેલી ફક્ત એજ છે. હ્યો હવે હું જાઉં છું.” કહી રાણી ત્યાંથી પાછી ફરી ચક્રમાં આવી. સ્વામીની દુર્દશા જોઈ તેની આંખોમાં ઝળઝળાયાં ભરાઈ આવ્યાં હતાં. રાણીના ગયા પછી વૃદ્ધ પૂછ્યું, “રાજા ! હવે તારી કંઈ ઇચ્છા બાકી રહી જાય છે ?”

“ના, હું હવે મૃત્યુનીજ રાહ જોઈ રહ્યો છું.”

“તારે તારા ગુરૂ ભૈરવાચાર્યને કંઈ પૂછવું છે ?”

જલ્મીમસિંહ જવાબ આપે તે પહેલાં તો ભૈરવાચાર્ય આસનપરથી ઉભો થઈ બોલી ઉઠ્યો:—“હું તે કર્મચંડાળનું બોલવું સાંભળવાને આહતો નથી. તેણે મારું અને તેનું જીવન રદ કર્યું છે. તેને તો હવે ભૈરવની સમક્ષ લઈ જઈ અગ્નિકુંડમાં હોમી દ્યો એટલે પાતું.” ભૈરવાચાર્ય વિશેષ બોલે એટલામાં તો તેની નજીક બેઠેલા પ્રાણશંકરે તેને ખેંચી નીચે બેસાર્યો. ભૈરવાચાર્યના શબ્દોથી સંધળાએ હાથ કર્યું. વૃદ્ધ પુરૂષે મનહર સામે જોઈ પૂછ્યું. “મનહર ! આને હવે શી શિક્ષા કરવી ?”

“તેના કાપીને કટકેકટકા કરવા જોઈએ. તેણે અમને દુઃખ દેવામાં કંઈ કસર રાખી નથી.”

“વારું ધર્મસિંહ તમે શું કહો છો ?”

“જે જીલ્મગાર રાજાએ એક સુખી રાજાને ભીખારી બનાવી તેની સમક્ષ તેના પ્રધાનની પુત્રીપર અત્યાચાર ગુજાર્યો; અને જેને વને-વન રાજાતો કર્યો, તેના પ્રાણ બચાવક રીતે પરહરવાની તેની તિવ્ર ઇચ્છા હોય એમાં શું નવાઈ, હું મારી સમશેર વડેજ તેના શિરને જમીનપર રાખવું કરી, મારા વૈરની વસુલાત કરવા ઇચ્છું છું.”

“બરાબર છે, બરાબર છે, એમજ થવું જોઈએ.” સંધળી સભા બોલી ઉઠી.

તે પછી વૃદ્ધે કુમારને પૂછ્યું, “પુષ્પાયુધ ! તારો શું વિચાર છે ?”

“હું આપની આગાને આધિન છું.” રાજકુમારે જણાવ્યું.

“આપના પ્રયાસથીજ સૌ સારું થયું છે. જલ્દીમસિંહનો છેવટનો નિર્ણય તમારા હાથેજ થવો જોઈએ.” સર્વેએ અનુમતિ દર્શાવી.

“મેં એમાં કંઈએ કંઈ નથી. કરનાર નારાયણ છે. તેમાં મનુષ્ય રૂપે વિશેષ કરનાર તો એક બધી બાળા છે. તેની મહેનત-થીજ આપણો વિજય થયો છે.” વૃદ્ધે કહ્યું.

“તે વીરબાળા ક્યાં છે ? તેને અત્રે બોલાવો.” સભા ગઈ ઉડી.

“બહેન ! બહાર આવ.” વૃદ્ધ પુરૂષે બૂમ મારી. તરત ભેદ-બરેલી રમણી ચક્રમાથી બહાર નીકળી સભામાં આવી ઉભા રહી. સઘળા તેની સામે જોઈ રહ્યા. વૃદ્ધ પુરૂષે તેને કહ્યું, “બહેન ! આ જલ્દીમસિંહનું હવે શું કરવું છે ?”

રમણીએ કહ્યું, “જો તેનો બાર મારા મર મૂકતા હો તો હું તેને જીવતદાન દેવાને ઇચ્છું છું. ન્યાયી નૃપતિનો પણ એજ ધર્મ છે. તે હવે પસ્તાય છે, તે તમારા શરણમાં છે. તેને અભયદાન દઈ નીતિને રસ્તે ચલાવવો એ આપણી દરજ છે; અને તે સાથેજ આપણને મદદગાર થઈ પડેલી વિષકન્યાનું પણ ભવિષ્ય વિચારવાનું છે.”

તે બોલતી બંધ થઈ. સઘળાએ તેને અનુમોદન આપ્યું, જલ્દીમસિંહ પ્રથમ તેને પગે પડી, પછી દરેક રાજાઓને નમ્યો. તેણે ધર્મસિંહની ક્ષમા ચાચી. ધર્મસિંહે તેને ક્ષમા આપી પોતાની જોડે એસાર્યો. તે પછી વૃદ્ધ પુરૂષે જલ્દીમ પ્રત્યે કહ્યું, “તું આને ઓળખે છે કે ?”

“ના, પ્રભુ ! તે દિવ્ય બાળા કોણ છે ?” જલ્દીમે પૂછ્યું.

“તે” જે સરદારનું ખૂન કરી તેની પુત્રીને પકડી આણી કેદ કરી હતી અને તે છેવટે પુષ્પાવતીની સાથે ગઈ હતી; તે આ વિમળા છે.” વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યું.

સધળી સભા આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઇ ગઇ. વિમળાએ મુખ પર લગાડેલો કૃત્રિમ રંગઘોષ નાખી સધળાને નમન કર્યું, સધળાએ તેને અત્યંત ધન્યવાદ દીધો. તે પછી સધળાએ વૃદ્ધ પુરૂષને પોતાનો પરિચય કરાવવાની વિનંતી કરી. વૃદ્ધ પુરૂષે મુખ ગંભીર રાખી કહેવા માંડ્યું, “ હું રાજગુરુ છું; મારું નામ હરિશ્ચંદ્ર છે; મને આ ભૈરવા-ચાર્યની આજ્ઞાથી જલ્દીમસિંહે યુક્તિ પૂર્વક પકડાવી મંગાવી મારા ઓના હાથમાં સોંપ્યો હતો. હું પ્રભુ કૃપાએ બચી યોગમળથી દુષ્ટોને અનેક ચમત્કાર દેખાવી છેવટે વિજય પ્રાપ્તિમાં ફતેહમંદ થયો છું.” સધળા ગુરૂને ઓળખી નમી પડ્યા. જયજયકાર થઇ રહ્યો. તે પછી બીજે દિવસે મધુપુરમાં બારે ધામધુમ સાથે પુષ્પાયુધને રાજ્યાભિષેક કર્યો. પુષ્પાયુધ પુષ્પાવતીને મળી આનંદ પામ્યો. ધર્મસિંહને તેના રાજ્ય ઉપરાંત બીજાં ગામ મળ્યાં. મદદકર્તાઓને સંતોષવામાં આવ્યા. તે પછી મનહર અને વિમળાનું લગ્ન થયું, એક બીજાને ચાહનારાં સુખી થયાં. તેને મોટી જગીર મળી. તે સાથે તેણે સેનાપતિપદ ધારણ કર્યું. ભૈરવાચાર્ય ભૈરવના મંદિરમાં પ્રાણશંકર સાથે રહી ધર્મનીતિનો બોધ કરવા લાગ્યો, અમરસિંહ, પુષ્કરરાજ વગેરે રાજાઓ પોતપોતાના માણસો લઇ પોતાના નગર પ્રત્યે ચાલ્યા ગયા. જલ્દીમસિંહ વિષ-કન્યા સાથે એક મહેલમાં રહી પ્રભુનું ભજન કરી નીતિમય જીવન ગુજારવા લાગ્યો. વૃદ્ધ પુરૂષ પુષ્પાયુધ પાસે રહી રાજનીતિ શીખવાડી નવા રાજાની કીર્તિ પ્રસારાવવા લાગ્યો. અંતમાં જણાવવાનું એજ કે જે મનુષ્ય હદ ઉપરાંત વર્તન કરે છે, તે આખરે દુઃખી થઇ પસ્તાય છે. આપણામાં એક જીની કહેવત છે કે “ અતિશયમાં મજા નથી ” માટે સૌએ સંતોષ માની સુમાર્ગે જીવન વ્યતિત કરી મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા કરવી જોઇએ. પરમકૃપાળુ પરમાત્મા સૌની ખુદ્દિ સારી રાખે એજ અમારી અંતિમ પ્રાર્થના છે.

છપાય છે ! તાકીદે નામ નોંધાવો !!

ઝેરી જમાનો.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં પૈસાના પુજરી શયતાનો દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાને કેવી પ્રપંચ લીલા કરે છે, મદાંધ મનુષ્યો ગરીબોને તૃણુવત્ ગણે છે, ગરીબો પેટની વેઠને માટે માલીકોનો કેટલો બધો જુદમ સહન કરે છે, દારિદ્રાવસ્થાથી કંટાળી મનુષ્ય કેવાં ભયંકર અને હૃદયભેદક પાપ-કર્મ કરે છે; પ્રેમમયી બાળા આદર્શ ગરીબને પ્રેમ અર્પી અથાગ સંકટો સહન કરી અંતે પ્રેમનો કેવા પ્રકારે વિજય કરે છે. હરામના પૈસાથી શ્રીમંત બનેલાઓને આખરે હાલ હવાલ થઈ કેવું રીઆયું પડે છે; ભયંકર ખૂન કરી પૈસાદાર થએલા એક ગરીબનો હૃદયભેદક પાપનો પશ્ચાતાપ વાંચતાં ખરેખર રોમાંચ ઉર્મા થઈ જશે. આ પુસ્તકના વાંચનથી આ વિસમીસદ્દીમાં બનતાં કાળાં ધોળાં કર્મોનો સહ-જમાં ખ્યાલ આવી જશે. આનંદ સાથે જ્ઞાનની ઉંડી છાપ પાડનાર આ પુસ્તક સૌએ એકવાર વાંચવું જોઈએ. સુંદર છપાઈ, ગદ્યજ કાગળ સાથે દળદાર પુસ્તક હોવા છતાં કિંમત માત્ર રૂપિયા પોણાએ. અગાઉથી નામ નોંધાવનારને પોસ્ટેજ માફ. અગાઉથી ગ્રાહક થનાર ગૃહસ્થોનાં નામ પુસ્તકમાં છાપીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. માટે આજેજ ગ્રાહક થાઓ.

નામ નોંધાવવાનું ઠેકાણું:—

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ.

ઠે. મોઢી હમામ-અમદાવાદ.

અગાઉથી આશ્રય આપનાર ગૃહસ્થોનાં મુખારક નામ.

- ૫ મુકસેલર કાલીદાસ એન્ડ મકનજીભાઇ.
- ૫ મુકસેલર જેસુખલાલ હીરાચંદભાઈ.
- ૨ મુકસેલર સી. હીમતલાલની કું.
- ૨ એમ. જી. દુવારકાંદાસ.
- ૧ અરજીનભાઇ કલાભાઇ.
- ૮/૦ કંન્દ્રાકટર કલાભાઇ સવાભાઇ.
- ૧ અલ્લીદીન સુસ્સાભાઇ ૮/૦ મેમન જમાત
- ૧ એનાનજીભાઇ ૮/૦ ધી કરીમભાઇની કું.
- ૧ અબદુલ્લાકાદર હીપતુલ્લાજી.
- ૧ હકકર અમીચંદભાઇ વાલજીભાઇ.
- ૧ કુમારશ્રી અહમદખાન રસુલખાન સાહેબ.
- ૧ અબદુલ્લ રહીમ સુલતાનભાઇ
- ૮/૦ ગીગા સુમારભાઇ.
- ૧ એસ. કેશવજીભાઇ.
- ૧ કુમારશ્રી આર્ચુદસંગજી દેવસંગજીભાઇ.
- ૧ રીટર કાયડજી ઉનડજીભાઇ.

- ૧ એમ. એફ. સુરીલીવાલાભાઇ.
- ૧ અખંડ સૌભાગ્યવંતાં ચાનકુંવરયા સાહેબ.
- ૧ એમ. એમ. અધર્સેની કું.
- ૧ એમ. એન. શાહ મેનેજર.
- ૧ કચ્છી ઇબરાહીમભાઇ ગોવાભાઇ.
- ૧ ઇશ્વરલાલ ખી. આપયા કરાંચીવાલા.
- ૧ તાલુકદાર મલેકશ્રી દાદાસાહેબ ઉમરખાનજી.
- ૧ કુમારશ્રી ઇબરાહીમખાનજી ગંભીરખાંનજી સાહેબ.
- ૧ કુંવરજી દામોદર ખીમજીભાઇ.
- ૧ હકકર કરમસીભાઇ મોરારજીભાઇ.
- ૧ શેઠ કેશવલાલ મોનદાસભાઇ.
- ૧ પરી કૃષ્ણલાલ છોટાલાલભાઇ.
- ૧ કુંદનમલ મણુમલભાઇ ભાટીયા.
- ૧ કુંવરજી જી. જોશી. ૮/૦ આર. કે. ઝોષલ મીલ.
- ૧ જોસી કેશવજીભાઇ વામજીભાઇ.

૧ ગંગા સ્વરૂપ નામદાર આસાહેબ શ્રી
ત્રાંગકાવાળા.

૧ ગોપાળ મકનજીભાઇ દેસાઇ.

૩ મલજીભાઇ લખમજીભાઇ.

૧ ગુલામહુસેન ઇસમાઇલભાઇ ૮/૦ રૂમા.
મલ મોમદભાઇ.

૧ વહીવ ગીરધરલાલ મોરારજીભાઇ.

૧ ગુંસાઇ ગુલાબગર માનગીર.

૧ પરમાર ગણુભા પરતાપસંગ.

૧ ખારવા ચુનીલાલ મોહનલાલભાઇ.

૧ શાહ. ચુનીલાલ જેઠાલાલભાઇ.

૧ ડાકોર છીતાભાઇ વીરમજાઇ.

૧ દા. જીવજીદાસ વલ્લદાસભાઇ.

૮/૦ રામદાસ રોસાભાઇ.

૧ ગાંધી જમનાદાસ કાળીદાસભાઇ.

૧ પટેલ જમનાદાસ જગનલાલ વાસણવાળા

૧ શ્રી જૈન પુસ્તક ભંડાર ઝોશીસના મેનેજર
સાહેબ.

૧ જીવજીભાઇ ગોવીન્દભાઇની કું.

૧ જદવજીભાઇ દામજીભાઇ.

૮/૦ હરગોવિન્દદાસ મોહનલાલ.

૧ શાહ જેઠાલાલ પી. નોબરદાસ.

૧ શાહ જેતશી દેવજીભાઇ.

૧ રોહ જુસામ આમદભાઇની કું.

૧ દક્કર જમનાદાસ લાલજીભાઇ.

૧ જે. એમ. અમરુદ્ધ કાદરભાઇ;

૧ પોષ્ટમેન જયજી પારખાનજી.

૧ રોહ જમનાદાસ ગીરધરદાસ.

૧ તુલશીદાસ જમનાદાસની કું.

૧ કાછીયા ત્રીકમલાલ બીખાભાઇ.

૧ તુલશીદાસ રામદાસભાઇ.

૧ શાહ દામજીભાઇ ઘેલાભાઇ મુલજીભાઇ.

૧ દીપસંગજી જીજીભાઇ પોલીસ પટેલ.

૧ દાદુભાઇ અમરામભાઇ.

૧ ગુંસાઇ દલેલગીર વીરગીરભાઇ.

૧ કુંગરસીભાઇ કેશવજીભાઇ.

૮/૦ ધનજીભાઇ મોરારજીભાઇ.

૧ દોરામજી એદલજીભાઇ મેવાવાળા.

૧ દામજીભાઈ ગોવિન્દજીભાઈ
૧ જસરાજભાઈ હીરાભાઈ.

૮૦ ઉકારદાસ મહેતા.

૧ મીસ્ત્રી નરોત્તમદાસ લલ્લુભાઈ.
૧ દેસાઈ નરોત્તમભાઈ વસનજીભાઈ.
૧ ભાઈ નજરઅલી મલરાહી મભાઈ
લોમડીવાળા.

૧ નાનાભાઈ પીયરજીભાઈ ૮૦ એ. એચ.
જી. વાજીની કુંડા.

૧ તુરદીન સુવેમાનભાઈ ૮૦ વોરા સુવેમા-
નજી મામદભાઈ.

૧ મોદી નરોત્તમદાસ તુલસીદાસ.
૧ શાહ નગીનદાસ દુલબજીભાઈ,
૧ નરેન્દ્રરાય નટવર લાલભાઈ દીવેડીયા.
૧ નાથાલાલ કામદાર સાહેબ.

૧ મી. નવરોજજીભાઈ.

૧ ધી મહેરઅલીભાઈની કુંડા.

૧ શાહ પરસોત્તમભાઈ હંસરાજભાઈ.

૧ કુમારશ્રી પ્રતાપસિંહજી સાહેબ વડોદરાવાળા.

૧ પોપટલાલ પરબુદાસ એન્ડ કુંડા.

૧ પ્રભાશંકરભાઈ રામેશ્વરભાઈ ધોળામાસ્તર.

૧ કુમારશ્રી પ્રયુરાજ કેશરીસિંહજી સાહેબ

દેવલીયા તાલુકદાર.

૧ પિતાનરદાસ પુત્રપરમાનંદદાસ કંદહારી.

૧ પીરશ્રી શહેર કાજી આમદમીયાં મોતીમીયાં
કાદરી સાહેબ.

૧ ધી અદાના અધર્સેની કુંડા.

૧ કુમારશ્રી યાગસિંહજી કલ્યાણસિંહજી સાહેબ.

૧ દક્કર બેચરજી માધવજીભાઈ.

૧ કુમારશ્રી ભવાનસિંહજી જીતસિંહજી સાહેબ.

૧ વિપ્ર ભક્તિપ્રસાદ ભવાનીશંકરભાઈ.

૧ ભાઈચંદભાઈ હીરાચંદભાઈ ૮૦ કાનદાસ
વીરૂંસદાસ.

૧ જુરાભાઈ ભવાનદાસ.

૧ ઝોઝા ભગવાનજી અજરામરભાઈ માસ્તર.

૧ પટેલ ભીમભાઈ જીવનભાઈ.

૧ પંડ્યા ભોગીલાલ નાથાભાઈ.

૧ બાલુ ભગુભાઈ વીરાભાઈ.

૧ મહમદમેધીડાલા ચારોઆડોપણુભાઇ
૧ કુમારશ્રી સુસુનીખાંગળ જોરાવરખાંત
સાહેબ બાપ્તી.

૧ ભટ મંગળળ ભગવાનજીભાઇ.

૧ મહમદહુસેન પલનાયકભાઇ.

૧ મોહનલાલ વિ. દેવજીભાઈ કારીયા.

૧ ભટ મોતીરામ દેવજીભાઇ.

૧ મોહનલાલ હરીભાઇ

૧ મહમદ અલ્લી દસ્માઇભાઇ.

૮/૦ વક્ષીભાઇ નજરઅક્ષી ઉનવાલા.

૧ પંડયા મુળશંકર લાભશંકરભાઇ.

૧ મોમદકાસમ બાળા ૮/૦ મી. ઇ. આઇ.
દાવજીભાઇ.

૧ દેસાઇ મણીભાઇ દયાળજીભાઇ,

૧ ગાંધી મગનલાલ મોતીરામ.

૧ પટેલ માધુભાઇ પરભુદાસ.

૧ મોહમદઅલ્લી અમદદ્દાભાઇ ૮/૦ અમદદ્દ
હુસેનજી વાજની કો.

૧ દેસાઇ મગજીભાઇ મણીભાઇ.

૧ દેસાઇ મગનલાલ દયાળજીભાઇ.

૧ દક્કર માવજીભાઇ પરસોતમભાઇ.

૧ લવાર મગનલાલ ભવાનદાસ.
૧ મોહનલાલ રણુજોડદાસ.
૧ ગોરી માધવજીભાઇ નારાય કુંડાકટર.
૧ શાહ માધવજીભાઇ તારાયંદભાઇ.

૮/૦ કરશનદાસ નારાયજીભાઇ.

૧ શાહ મગનલાલ ફકીરયંદભાઇ.

૧ રણુજોડદાસ મુરારજી કાનજીભાઇ.

૧ કુમાર સાહેબ શ્રી રણુજીતસિંહજી સાહેબ.

૧ રણુજોડદાસ વલભદાસભાઇ.

૧ બાવા રતીગર આણુંદગર.

૧ કુમારશ્રી રામસિંહજી સાહેબ;

૧ કુમારશ્રી રણુજીતસિંહજી માનસિંહજી સાહેબ.

૧ દેસાઇ રતનજી હરીભાઇ.

૧ રણુજોડદાસ મુરારજીભાઇ.

૧ વીડલાદાસ કીસોરદાસ સીખરી.

૧ વીડલરાય નાનારાય ઉપાધ્યાય નારદીરપુકર.

૧ વાઘજીભાઇ જેડાભાઇ.

૧ મી. વાડીલાલ સુંદરજીભાઇ.

૧ ધી જૈન વિવા વર્ધક લાયજેરીના મેનેજર.

૧ વીરચંદાસ લવજીભાઇ પટેલ રાજપુરવાલા.

૧ વનેચંદભાઇ પોપટલાલભાઇ જૈન પુસ્તકના
એકાકિન્દ.

- ૧ ગોસાંઇ થસરામભારથી આણુંદભારથી.
- ૧ વીહલરાય ભુરાભાઇ પાનવાલા.
- ૧ હક્કર વાગજીભાઇ ગેદાભાઇ.
- ૧ સીવાભાઇ કુલાભાઇ.
- ૧ શાહપુરજી મનચેરજી કાટપીટીયા.
- ૧ મી. સીવલાલભાઇ.
- ૧ હરીદાસ રઘુભાઇ કમ્ધી કંદોકટર.
- ૧ ઠા. સિમતસિંહ ભારતસિંહજી સાહેબ.
- ૧ સોની હરગોવનદાસ કરશનદાસ મોરીસવાલા.
- ૬ હરીદાસ ઈંદરજીભાઇ ભાટીયા.
- ૧ હાતીમભાઇ ગુલામહુસેન.
- ૧ કુમારશ્રી અરજુનસિંહજી સાહેબ.
- ૧ રાજ્ય મોતુશ્રી આ. મા. સાહેબ.
અન્નમઆ સાહેબ.
- ૧ અડમદભાઇ મહમદભાઇ.
- ૧ ઠાકોરશ્રી અમરસિંહજી સાહેબ.
- ૧ અખંડ સોભાગ્યવંતાં રાનકુંવરઆ સાહેબ.
- ૧ કુમારશ્રી અહમદખાનજી સાહેબ.
- ૧ વાંસદીયા ઉમેદસંગ નાગજીઆવા.
- ૧ ઉમરખાં સરદારખાં સાહેબ.

- ૧ દરબારશ્રી વાળા ઉનડરાણા સાહેબ.
- ૨ ઉદેસીરાણા પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી.
- ૧ ઠાકોરશ્રી કિસોરસિંહજી ઉદેસિંગજી સાહેબ.
- ૧ કરશનસિંહજી પૃથુસિંહજી સાહેબ.
- ૧ દરબારશ્રી કરણસોંગજી ભગવતસોંહજી.
- ૧ ખાનશ્રી કેશરખાનજી ફતેખાનજી.
- ૧ ખાનશ્રી કમાલુદીન ખાનજીભાઇ.
- ૧ કુંવરઆ સાહેબ છપસિંહજી.
- ૧ મે. રાણાશ્રી કલ્યાણસોંહજી સાંભાઇ દરબાર.
- ૧ જુગતનસિંહજી જસવંતસિંહજી સાહેબ.
- ૧ બાશ્રી વસંત કુંવરઆ સાહેબ.
- ૧ કુમારશ્રી ગોપાળસિંહજી રામસિંહજી સાહેબ.
- ૧ આસાહેબ ગુલામકુંવરઆ સાહેબ.
- ૧ કુમારશ્રી ગજેન્દસિંહજી ખૂમાનસિંહજી સાહેબ.
- ૧ કે. વાય. ગોખસે ૮/૦ હજુર સેક્રેટરી.
- ૧ રાણા ગમાનસંગજી જેસ ગજીભાઇ.
- ૧ ગંગાસ્વરૂપ નામદાર આસાહેબશ્રી.
- ૧ ઠાકોર ચંન્દસિંહજી ગુલામસિંહજી સાહેબ.
- ૧ મહારાણા ચંદનસિંહજી ભારથસિંહજી.
- ૧ ધી. મેશ્વરસ ફોર્ડ ગુજરાતી મીનમંડળ.
- ૧ કુંવરઆ સાહેબ છત્રસિંહજી સાહેબ.

- ୧ ଛୋଟାଲାଳ କାମଦାର ସାହେୟ.
- ୧ ଧୀ ମେ. ଚେଷ୍ଟାପରାମ ଶକ୍ତୀରାମଭାଫ
- ୧ ଗୁରୁେମ ଡୋସାଲ ସୁଗରାମଲ ସାହେୟ.
- ୧ ଡାକ୍ତରଶ୍ରୀ ଦାନସଂଗଲ ସୀଗରାମଲ ସାହେୟ.
- ୧ ମେ. ଡାକ୍ତର ସାହେୟ ଦେବସିଂହଲ ସାହେୟ.
- ୧ ମେ. ଦରବାରଶ୍ରୀ ବଫତସିଂହଲ ସାହେୟ.
- ୧ ଧୀ ଢହାରାଗ୍ନ ସାହେୟ ଧରମପୁରବାଣା.
- ୧ ନାମହାର ଡାକ୍ତର ସାହେୟ ଯୁଶାବାଲା.
- ୧ ଢହାରାଣ୍ଡା କୁମାରଶ୍ରୀ ନରସିଂହଲ ଦେବଲଭାଫ.
- ୧ ଛାଡ଼ଡ଼ିଆ ନାରାୟଣସଂଗଲ ପହାଢ଼ସଂଗଲ.
- ୧ ନାଆଲାଲା କାମହାର ସାହେୟ ଡୋଗ୍ଢହାର.
- ୧ ନେକ୍ତନାମହାର ଡାକ୍ତର ସାହେୟ ଢହାଢ଼ର ଗ୍ରହବାଲା.
- ୧ କୁମାରଶ୍ରୀ ନାରାୟଣସଂହଲ ସାମତସିଂହଲ.
- ୧ କୁମାରଶ୍ରୀ ପରତାପସିଂହଲ ନାରାୟଣସିଂହଲ ସାହେୟ
- ୧ ବାସେଲା ପରତାପସିଂହଲ ନାୟାବାବା.
- ୧ ଢହେରାଗ୍ନ ପୀରଗ୍ଢହା ମୋଟାମୀବା ସାହେୟ.
- ୧ ଗୁରୁେମ ପସାୟୁଲା କାଢ଼ିଲା ସାହେୟ.
- ୧ ଡାକ୍ତର ଛତେସିଂହଲ ଦାମଲଭାଫ.
- ୧ ଡାକ୍ତର ଛତେସିଂହଲ ପ୍ରତାପସିଂହଲ.
- ୧ ଢସିଆ ଡେଢ଼ ବାଢ଼ାଭାଫ.
- ୧ ଦରବାରଶ୍ରୀ ଗାଢ଼ସିଂହଲ ରାୟସିଂହଲ.

- ୧ ଗାସାହେୟ ଛାଞ୍ଜା ସାହେୟ.
- ୧ ଢହାଢ଼ରସିଂହ ଗୁଢାମନସିଂହ ଡାକ୍ତର ସାହେୟ.
- ୧ କୁମାରଶ୍ରୀ ଗାଢ଼ସିଂହଲ ଛକ୍ତାୟୁସିଂହଲ.
- ୧ କୁମାରଶ୍ରୀ ଢବାନସିଂହଲ ଦାଢ଼ିଲା ସାହେୟ.
- ୧ କୁମାରଶ୍ରୀ ଢରତସିଂହଲ ସାହେୟ.
- ୧ ଡାକ୍ତର ଢାରଥସିଂହଲ ଦାଞ୍ଜାବାବା.
- ୧ ଢହେରାଗ୍ନ ଦରବାରଶ୍ରୀ ଗୁପତସିଂହଲ ଢୀମଲ.
- ୧ ଢହେରାଗ୍ନ ଦରବାରଶ୍ରୀ ଢାଞ୍ଜୋଢ଼ସା ସାହେୟ.
- ୧ ଡା. ଗ୍ରିଞ୍ଜଥସିଂହ ବଫତସିଂହ ସାହେୟ.
- ୧ ସନ୍ଦହାରଶ୍ରୀ ଢାନସିଂହଲ ନୟୁଲଭାଫ.
- ୧ ନେକ୍ତନାମହାର ଢହାରାଗ୍ନ ସାହେୟ ମୋହନଲ ଦେବଲ
- ୧ ରାଣ୍ଡା ରାଗ୍ନ ସାହେୟ.
- ୧ ଗ୍ଢ଼ିଆ ଦରବାରଶ୍ରୀ ଢହଢ଼ହାଗ୍ନେଲ ଛତେପାନଲ ସାହେୟ.
- ୧ ଡାକ୍ତର ମୋଟୀସିଂହଲ ପରଭାତସିଂହଲ,
- ୧ ଡାକ୍ତର ମୋଟୀସିଂହଲ ପରତାପସିଂହଲ ସାହେୟ.
- ୧ ଡାକ୍ତର ଢହଢ଼ିଆ ଗ୍ଢ଼ତାମୀବା ସାହେୟ.
- ୧ ଢହଢ଼ତଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପଗୀରଲ ସାହେୟ.
- ୧ ସରଦହାରଶ୍ରୀ ଢାନସିଂହଲ ନୟୁଲ ସାହେୟ.
- ୧ ରାଣ୍ଡାଶ୍ରୀ ମୋହା ଛକ୍ତାୟୁସଂଗ.
- ୧ ଢରତମଲ ଢାଞ୍ଜୋଲଭାଫ ଶରାଢ଼.

- ૧ રાગો લઘુભા પ્રેમાબ્દમાધ.
- ૧ રામવેગડ પુખ્તવેગડમાધ.
- ૧ રાધાકરશન રામલાલ હજરી.
- ૧ કુમારશ્રી રામસિંહજી ગંભીરસિંહજી.
- ૧ મો. ઠાકોર સાહેબ રવાળ લખાળ.
- ૧ દરબારશ્રી લઘુળા ઉમેદસિંહજી સાહેબ.
- ૧ દરબારશ્રી વાજસુરવાળા સાહેબ.
- ૧ સિવસિંહજી અભેસિંહજી સાહેબ.
- ૧ કુમારશ્રી સિવસિંહજી પ્રતાપસિંહજી.
- ૧ સેક્રેટરી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય સારંગ.
- ૧ પટેલ ધનાભાઈ હાથીભાઈ.
- ૧ કુમારશ્રી સજનસિંહજી સાહેબ.
- ૧ યાસાહેબ શ્રી હાલ્યા સાહેબ.
- ૧ અખંડ સાભાગ્યવંત! રાણીસાહેબ. હીમત કુંવરયા સાહેબ.
- ૧ હયાતભાઈ છોટુભાઈ.
- ૧ હીમતસિંહજી રાયસિંહજી સાહેબ.
- ૧ હશનઅદલી શરફઅદલી.
- ૧ લાલચંદ ઇશ્વરભાઈ.
- ૧ સુખલાલ ગલાભાઈ.
- ૧ મોદી હગનલાલ ખીમચંદભાઈ.

- ૧ હરીરામ લાલસંગળાઈ.
- ૧ પટેલ ધનજીભાઈ જગમાલજી.
- ૧ એમ. જી. શાહ.
- ૧ સોની બીમભાઈ વીરલદાસ.
- ૧ લાલજી રલમલભાઈ ખીડીવાલા.
- ૧ રા. રા. નર્સ ફર્ણાયાઈ.
- ૧ ફરસુમલાભાઈ દામોદરદાસ.
- ૧ શાહ ચન્ડુલાલ જમનાદાસભાઈ.
- ૧ જોસી ત્રીકમદાસ લલ્લુભાઈ.
- ૧ શાહ ગડુલાલ અમૃતલાલભાઈની કું.
- ૧ કંન્દ્રાકટર કરશનભાઈ ભીમજીભાઈ.
- ૧ કુમારશ્રી સિવસિંહજી પ્રતાપસિંહજી સાહેબ.
- ૧ કલ્પભાઈ હરીભાઈ ૦/૦ હીરજીભાઈ વસરાજભાઈ.
- ૧ મોતીવાલા કાસમ જનમોમદજાઈ.
- ૧ પટેલ છનાઈ શંકરદાસભાઈ મોટા વાધજીપુરવાળા.
- ૧ પટેલ ચુનીલાલભાઈ લાલદાસ મોટા વાધજીપુરવાળા.
- ૧ ઇસુકઅક્ષી તૈયબઅદલીભાઈ.

તૈયાર છે! સચિત્ર નવલકથા!

નવા જમાનાનો નવીન પ્રકાશ.

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

(બીજી આવૃત્તિ)

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા

ભાગ ૧ હો પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૨૦ કીં રૂ. ૧-૧૨-૦.

સોનેરી નામ 'પાકું' બાઈન્ડીંગ, ઝોજ કાગળ.

સ્વપ્નમાં પણ નહીં આવેલા, કાને નહીં સાંભળેલા, આંખે નહીં દેખેલા એવા એક એકથી સરસ ચમત્કારિક યનાંવાનું વર્ણન આ નોવેલની સંવર્તિતમતાનું ભાન કરાવી, વાંચકોનાં હૃદય કોમળ અને પવિત્ર યનાંવે છે. અગળા કે પ્રમળા, સાસરવાસ કે નરકવાસ, સફેદ પુરૂષ, ઝેરી અંગુડી કોવતી જ્વાળા-કોપેલી કાળરાત્રિ, પત્ની કે પીશાચની? નિર્દોષપર ઝડપતું ખંજર, કિલ્લામાં કેદી, ભયંકર આગ-ઘ. અનેક વિષયોથી આ વાર્તા સરળ ભાષામાં ઉત્તમ શૈલીથી લખાઈ છે. એક વખત પુસ્તક વાંચવા માંડ્યું કે પછીથી તેને પૂરું કર્યા વિના ચાલેજ નહીં. વિવિધ સુંદર ચિત્રોથી વિભૂષિત. તોપણ કીંમત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦ છે.

ભાગ ૨ નો તૈયાર છે કીંમત રૂ. ૧-૧૨-૦.

બુકરોજર—કવિશાભાઈ વનમાળીદાસ

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

તૈયાર છે ! તૈયાર છે, આજેજ મંગાવો.

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

(આવૃત્તિ બીજી) ભાગ-૨

ભયંકર ભેદભરમોનો ભંડાર.

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૫૦ કી. રૂ. ૧-૧૨-૦.

બીજા ભાગનું ખ્યાન વિગતવાર લખવા મેંરીએ તો ખાલી વર્ણનનોજ મોટો પોથો છપાવવો પડે, તે કરતાં ટુંકામાં અને સવિનય નિવેદન કરવું ઉચિત છે કે કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર ભાગ ૨ નો, એ પ્રથમ ભાગના જેટલોજ રસમય, અને આકર્ષક બન્યો છે. એટલુંજ નહિ પણ પ્રથમ ભાગથી પણ ઉત્તમ બન્યો છે. પહેલા ભાગમાં ગુપ્ત રહેલી હકીકત બીજા ભાગમાં પૂર્ણ થાય છે. પ્રમિત્રા અને મહેન્દ્રનાં અત્યંત વીરતા ભર્યાં ચમત્કારિક પરાક્રમે તેમજ કનક અને કાન્તાની કરુણા રસિક કહાણી વાંચતાં વાંચતાં વાંચકો જ્ઞાન નીતિના મહાસાગરમાં ગોથાં ખાય છે. સ્ત્રી, બાળક, પુરુષ, દરેકે દરેકને આ પુસ્તક વાંચવા આપવા જેવું નીતિમય છે. બીજા ભાગની માત્ર થોડી નકલો સિદ્ધકે છે માટે આજેજ પત્ર લખી મંગાવી લ્યો. કિંમત ક્રૂર રૂ. ૧૧૧

બુકસેલર—કચ્છભાઈ વનમાળીદાસ

મોટી હામ—અમદાવાદ

વીરક્ષત્રીઓની બહાદુરી, રણભૂમિને ધ્રુજાવનાર મહાન
રજપૂત યોધાઓનાં પરાક્રમે અને સતીઓનું
શૂરાતન દર્શાવનાર નવલકથા.

રણધેલા રજપૂતો.

અથવા

સતીઓનું શૂરાતન.

ભાગ ૧ લો.

લેખક:—શ્રી. વ્રજલાલ જાદવજી હક્કર.

આ નવલકથામાં રણજૂર રજપૂતોનાં જંગવિખ્યાત અને
અંતરમાં આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવાં અદ્ભૂત પરાક્રમે, સતી
સ્ત્રીઓની શૂરતા અને સ્વદેશભક્તિ, અખળાના અંતરનો
અદ્વિતીય અનુરાગ, યુદ્ધભૂમિનું પ્રયંડ સ્વરૂપ, યવન શહેન-
શાહની વિલાસપ્રિયતા, છળ કપટના વિવિધ પ્રસંગો, હૃદયને
ભેદી નાંખે એવા ખુની મામલાઓ, તેમજ સ્વર્ગભૂમિ રાજ-
સ્થાનનો પ્રાચીન દતિહાસ વાંચતાં વાંચતાં તમે તન્મય બની
જશો. આ નવલકથામાં પ્રેમ, મિત્રન, વિરહ, સુખ, દુઃખ,
પુણ્ય અર્થાત્ સન્નળું છે. લાયઝેરીને શોભાવે એવું સુંદર
સોનેરી પાકું પૂકું કરવામાં આવેલું છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગ-
ભગ ૩૫૦ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦.

બુકસેલર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ

મ્હોટી હમામ—અમદાવાદ.

તૈયાર છે ! તૈયાર છે ! તાકીદે મંગાવો.

જુહમી જાસમ યાને ધુનતી ધરા.

રાજસત્તાના મદમાં મદાંધ થઈ જુહમી રાજ્ય કેવો હૃદય-
દ્રાવક જુહમ ગુજરે છે, પવિત્ર આળાઓ આવી પડતાં દુઃખોને
ધિરજથી સહન કરે છે, વીરપુત્રા પ્રાણની પરવાહ નહિ
રાખતાં કેવાં અપૂર્વ અને આશ્ચર્યકારક પરાક્રમો કરે છે.
મિત્ર મિત્રને માટે કેવાં ભયંકર સંકટો સહન કરે છે તેમજ
ભૈરવના પુત્રની ભરવાચાર્યમાં અદ્ભુત કારસ્થાનો સાથે
ભૈરવના મંદિરના ભેદી ભોંયરામાં યતતા ભયંકર પ્રપંચો
વગેરે અનેક રસમય પ્રસંગોનો ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે.
આ પુસ્તક વાંચવા લીધા પછી ખાવું પીવું ઉંઘવું વગેરે
ભૂલી જશો.

કીમત રૂ. ૧.૧૧

રાણધેલા રજપૂતો

યાને

સતીઓનું શૂરાતન.

ભાગ ૨ જો.

આ નવલકથાનો બીજો ભાગ પહેલા ભાગ કરતાં વિશેષ
રસિક અને આકર્ષક બનાવોથી ભરપૂર છે. વીર લૂચારા
મુખારકબાનનાં અદ્ભુત પરાક્રમો જુલિયાના જીવનનો માદ-
ળીયામાં છુપાયેલો ભેદ, રાજકુમાર વિજયસિંહની અને
ચંદ્રસિંહની બહાદુરી, કુરસિંહના કાવત્રાં બહાદુરી, રત્નગઢની
રંભાનું શૂરાતન, સુલતાન બેગમની આત્મહત્યા કુરસિંહ
રાજ્ય મેળવવા માટે કરેલા કાવાદાવા વગેરે હૃદયભેદક અને
રસમય બનાવોથી ભરપૂર. કિમત રૂ. ૧-૮-૦.

જુકસેસર—કચરાભાઈ વનમાળીદાસ

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પુસ્તકાલય તરફથી

નવી પ્રકટ થયેલી સચિત્ર નવલકથાઓ અને

બીજાં ઉપયોગી પુસ્તકોનું સંસ્કૃતિ

સચિત્ર.

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

મોટી હામમ—અમદાવાદ.

KACHRABHAI VANAMALIDAS PATEL.

BOOKSELLER & PUBLISHER

Moti Hamam, - AHMEDABAD.

સને ૧૯૧૭.

સંવત ૧૯૭૩

અમદાવાદ.

શ્રી ભાગ્યોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં જોડાલાલ દેવરાંકર દ્વેએ છાપ્યું.

સચિત્ર નવલકથા

લતા અને લલિતા.

ભા. ૧-૨-૩-૪

લખનાર, ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

લતા અને લલિતા એ બહેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગ
 ઢંગમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની માતાઓના સહવાસમાં ઉછર-
 વાથી તેમનામાં જે શરક જેવામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ
 નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજ કુમારિકાના પ્રેમદશનથી હિંદુ
 છોકરી ઉપર કેવી અસર થાય છે, કેળવાયેલા પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા
 સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું કેવું માહું પરિણામ મેળવે
 છે અને રાજવંશીઓમાં કેવી કેવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓ જેવામાં
 આવે છે તે સઘળું તેના પ્રથમ ભાગમાં આવે છે. ખીજા ભાગમાં
 વાર્તાના નાયકનું એક વાનપ્રસ્થ જોગીરાજ સાથેના સહવાસનું તથા
 સૂર્યસિંહ શોભના અને રમાના સ્નેહદર્શનનું ચિત્ર આવે છે. ત્ર-
 ગમાંથી નંદિનીના પત્રો વાંચવા જેવા છે અને તે વાંચકને પરલોકનું
 જ્ઞાન કરાવે છે. વાર્તાના દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે
 ભાગોમાં સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. સુંદર
 છપાઇ, ઉંચા કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પૂઠું, દરેક ભાગનાં ૫૪
 ૨૦૦. કિમ્મત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ ૩. ૪-૦-૦

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલકથા

કાશ્મીર અને કેસરી

(ખીજી આવૃત્તિ)

લેખક:—ચુનીલાલ વર્ધમાન ગાહ

જે સમયે યુરોપ-કેસરી નેપોલિયન બોનાપાર્ટ પોતાની વીર-તાથી આખા યુરોપને ગજની-ધુળી રહ્યો હતો, તેજ સમયે હિંદુ-સ્તાનમાં પંજાબ-કેસરી મહારાજ રણજીતસિંહનું નામ ગાજી રહ્યું હતું. રણજીતસિંહને અફઘાનો સાથે ઘણીવાર ઝપાઝપી થઈ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સ્વારીઓ લઈ જવી પડી હતી, જેમાં છેલ્લી સ્વારીમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો, અને તે વિ-જય એટલો તો દૃઢ હતો કે પુનઃ અફઘાનો રણજીતસિંહના જીવન કાળપર્યંત કાશ્મીર સામે ઉંચું માથું કરીને જોઈ શક્યા નહોતા. રણજીતસિંહની વીરતા, દીવાન હરિદાસની દેશભક્તિ, સહજારામનું સૌર્ય, મહેશ્વરની દીનતા, કનકપ્રભાની કરુણાજનક સ્થિતિ ઇત્યાદિ આ-કર્ષણીય ચિત્રોને એવી સુંદર રીતે આલેખવામાં આવ્યાં છે કે વાંચ-કની જિજ્ઞાસા એક પછી એક પ્રરણ વાંચવાને ઉશ્કેરાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પૂઠું કીંમત રૂ. ૧.

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

મોટી હમામ-અમદાવાદ

સચિત્ર !

સચિત્ર !

વિશ્વવિખ્યાત નવલકથાકાર જ્યોત્ષ્ણ રુબેન. એમ.
રૈનોલ્ડજ કૃત 'જ્વાન્ઝ સ્ટેચ્યુ' નામક ચમત્કારિક
કિંવા અદ્ભુત નવલકથાનું સરળ, રસિક અને
આકર્ષક રૂપાંતર

પિશાચ મંદિર

પ્રયોજક:—રા. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

આ નવલકથા એટલી તો હૃદયગ્રાહી અને ચમત્કારિક છે કે,
પૃષ્ઠે પૃષ્ઠે જ્ઞાસારસની જાણે કે સરિતાજ વહેતી હોય એવો સદજ
ભાસ થાય છે. વળી ગુજરાતી વાંચકને વાંચવામાં વિશેષ સરળતા
પડે એ માટે પ્રયોજકે મૂળ ઇંગ્રેજ વસ્તુસંકલનાને ઘણી કુશળતાથી
ગુજરાતીમાં ઉતારી છે; આમ હોવાથી વાંચતાં બિલ્કુલ કંટાળો ઉપ-
જવાનો ભય છે જ નહિ. અરણ્યમાં અત્યાચાર, કિંધાનો ગુપ્તભેદ,
ભયાનક ચક્રચંત્ર, કેદમાં સપડાયેલી કુમારિકા, શ્વેત આકૃતિ, ચક્રચં-
ત્રવાળું ભોંયરૂં, પ્રેમપ્રસંગ પુણ્યમંદિર કે પિશાચમંદિર ? વગેરે પ્રક-
રણો વાંચતાં આહાર નિદ્રાનું સવ થા વિસ્મરણ થમ જાય તેમ છે.
આ નવલકથામાં ફ્રેડો ઝીંકોનાં પાંચ મનહર ચિત્રો આપેલાં
છે. પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ, મોટી સાદગનાં પૃષ્ઠ ૨૫૦ છતાં કિંમત
રૂ. ૨-૦-૦ લખો:—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ

જુની આંખે નવો તમાશો ! ચાલુ જમાનાનો યથાર્થ ચિતાર !

સચિત્ર સામાજિક સર્વોત્તમ નવલકથા

આજકાલનું હિન્દુસ્તાન

અથવા

પ્રાણહારક મૃગબળ

કર્તા:--રા. નારાયણ વિસનજી ઠક્કર

ચાલુ મમયમાં ચાલતા નીંઘ સુધારા, ગાડીવાડીના વૈભવ ખાતર ગમે એવા શ્રીમંત પતિ મેળવવાની લાલસા, શ્રીમંતોનાં મૃત્યુ સમયે થતા વીલના કલ્પનામાં પણ ન આવે એવા બનાવોથી ભરપૂર નવલકથા. પ્રણયદર્શન, વિકાર અને વિવેક, સુધામાં હલાહલ, શરીર બદમાશોની ટોળી, સત્યનિષ્ઠા, અબળાનું સાહસ, બચંકર પ્રપંચજળ, નિશાચરોનો ગૃહપ્રવેશ, ગુલાબની પ્રેમપત્રિકા, ભાગિરથીની બચંકરતા, અધઃપાતનો આરંભ, કપિજ્વાનો દાગ અને સુલોચનાની અદ્રશ્યતા વગેરે પ્રકરણો વાંચતાં તમે જુની આંખોએ નવીન તમાશો જ જોઈ શકશો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૦, ચાર મુંઢર ફોટો-ગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું રૂપેરી પૂઠું; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

લખો:—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હગામ—અમદાવાદ

વિધિવિખ્યાત નવલકથાકાર જ્યોર્જ ડબ્લ્યુ એમ. રેનોલ્ડ્ઝની
અતિ લોકપ્રિય નવલકથા “ ફ્રાસ્ટ ” નો અવિકલ
સચિત્ર ગુર્જર અનુવાદ

ભયંકર ભદ્ર

અથવા

કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષણભંગુર સંસાર માટે !

અનુવાદક, રા. નારાયણ વિસનજી ઠક્કર

આ સંસારના ક્ષણભંગુર ભોગવિદ્યાસની કાલસાથી મહત્વા-
કાંક્ષાના પ્રવાહમાં તણાઈને હ્રુદ્ધ માનવી પિશાચના દાસત્વને સ્વીકારી-
ને આ જગતમાં કેવાં કમકમાટી ઉપજાવનારાં કુકૃત્યો કરે છે, અને
જ્યારે પિશાચની નરકગર્તામાં પડવાનો પ્રસંગ તેમનાં નેત્રો સમક્ષ
આવીને ઊભો રહે છે તે સમયે તેમની કેવી દયાજનક દુર્દશા થઈ
જાય છે એનું જો તાદૃશ્ય શાબ્દિક ચિત્ર જોવું હોય તો ને કેવળ
આ અદ્ભુત નવલકથામાં જ દેખાશે. આ નવલકથાનો મૂળ લેખક
રેનોલ્ડ્ઝ છે અને અનુવાદક ઠક્કર નારાયણ છે એટલે ગ્રંથની અધિક
પ્રશંસા કરવાની આવશ્યકતા રહેતી જ નથી. મોટાટી સામ્રાજનાં પૃષ્ઠ
૩૦૦, રૂપેરી નામ તથા પાંચ સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રોવાળી
આ નવલકથાની કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ છે. લખો:—

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ

નવી રસિક સચિત્ર નવલકથા ! હમણાંજ પ્રસિદ્ધ થઇ છે.

કંગાલ કેદી

અથવા

સ્નેહ-બંધન

પ્રયોજક:—રા. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

આ નવલકથામાં સુખદુઃખના પડછાયા, સ્વામી સ્નેહજ્યોતિનું આદર્શ સાધુજીવન અને દૈવી પરોપકાર, હતભાગ્ય રંગનાથની સ્થિતિનું અને જીવનનું કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું અસંભવ પરિવર્તન, પોલિસ અમલદારોની નિષ્કૃષ્ટતા, સંપત્તિનો સદુપયોગ, નિરાધાર સ્નેહલતાના જીવનનો અકાળે આવેલો શોચનીય અંત, શાન્તિલતાના કષ્ટની પરિસીમા, અપૂર્વ વાત્સલ્ય સ્નેહ, કૃષ્ણલાલનાં કુટિલ કારસ્થાન, શ્રીમંતોની શક્તિ અને વિલાસપ્રિયતા, નર્મદાની પ્રાણહારક આશા, પાપિષ્ઠ તેમજ લુચ્ચા કેશવલાલની અને પાપિષ્ઠ કાળિકાની કુટિલતા, સતી સાધ્વીની શીયળપ્રીતિ, આદિ અનેકવિધ આકર્ષણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ. મ્હોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ ૨૫૦. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, આકર્ષક છપાઇ, ચીકણા સફેદ કાગળ, પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦.

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ

ચમત્કારિક દૃશ્યવિહારક ઘટનાઓથી ભરપૂર
સચિત્ર સાંસારિક નવલકથા

દગાબાજ દુનિયા

પ્રયોજક, રા. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર

આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવી તો અદ્ભુત, પરંતુ સંભવિત છે કે, પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વચ્ચની જગાસા વૃદ્ધિગત થાય તેમ છે. પત્નીનું ગૂમ થવું, રેલ્વે ટ્રેનમાં સંન્યાસીના મૃતદેહનું તથાપ આવવું, સ્ટેશન માસ્તર કૃષ્ણલાલે સંપત્તિના લોભથી પોતાના જીવનને બદલી નાખવું, વીસમી સદીના જેન્ટલમેન કેશવલાલનાં અને નાટકની ચુડેલ સીતાનાં કુટિલ કારસ્થાનો, સાધ્વી સતી નિમંજાનો દૈવી અને આદર્શ સ્વામીસ્નેહ, સંન્યાસીના જીવનનું ગુપ્ત રહસ્ય, પાપનો ખજાના, સંતાનસ્નેહ, કારભારીની કાર્યકુશળતા, લોકચર્ચા અથવા ગામડાનું ગેંગેટ, પ્રચંડ નિરાશા, ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ આદિ અનેક રસિક, ચમત્કારિક અને બોધક વિષયોથી ભરપૂર. ન્હોટા કદનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૨૦ મનહર છપાઇ. ચાર સુંદર ફાઇનાન્સિક ચિત્રો. પૈકું લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું રમણીય પૂઠું. આ નવલકથાનાં ચિત્રો જોઇ તમે ‘અપૂર્વ’ શબ્દ જ ઉચ્ચારશો. મૂલ્ય માત્ર રૂ- ૧-૮-૦ આજેજ મંગાવો:—

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,
બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર
મોટી હમામ—અમદાવાદ

દૃઢ્યવિહારક ઘટનાઓથી ભરપૂર સચિત્ર, રસિક,
બોધક અને જ્ઞાનોત્તેજક નવલકથા.

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા

અથવા

આદર્શ વિધવા

અનુવાદક—રા. પ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર

આ નવલકથા એક સર્વોત્તમ બંગાળી નવલકથાનો અનુવાદ છે. આ નવલકથા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં એટલી બધી લોકપ્રિય થઇ પડી છે કે, તેનું ઇંગ્રેજી, હિન્દુસ્તાની વગેરે ભાષામાં પણ ભાષાંતર થયું છે. ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાથી એક કંગાલ દીનદરિદ્ર કુટુંબને કેટલું બધું દુઃખ વેડવું પડે છે તેનો આ નવલકથામાં ધણો જ આકર્ષક ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. સતીના જીવનનો હૃદયભેદક, અંત, નિષ્કુર નરેન્દ્રનાથની પ્રબળ વિલાસવાસના, વિશ્વેરની સાધુતા અને પરોપકારિતા, લેણદારોનો જીદમ, કઠોર વૈધવ્યવ્રત, લગ્નને બદલે ચિતા, સેવાધર્મ અને કર્તવ્યમહિમા વગેરે વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર વાંચતાં વાંચતાં તમે અશ્રુજળને અટકાવી શકશો નહિ. મનુષ્યજીવનમાં કष्टની પરિસીમાનું દર્શન કરવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૦૦, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦. લખો:—

કચરાભાઇ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ

આશ્ચર્યનો મહાસાગર !

અમત્કારોનો ભંડાર !

આશ્ચર્યચક્ર અસંખ્ય ઘટનાપૂર્ણ સામાજિક નવલકથા !

પિશાચિની કે પ્રેમદા ?

પ્રયોજક:—રા. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર

આ નવલકથામાં એક પત્ની એક એવા ભીષણ આશ્ચર્યજનક અમત્કારિક પ્રસંગોનું શાબ્દિક ચિત્ર આંકવામાં આવ્યું છે કે, આ વાર્તા સંપૂર્ણ વાંચ્યા સિવાય તમારી જાણસાનો અંત આવશે નહિ. મૂતપ્રેમના ભયંકર ઉપદ્રવના લીધે ઉપજતું ભ્રમમૂલક દુઃખ, માહા-માયાનું જળમાં ડુબી જવાથી નિપજેલું મૃત્યુ, સુંદરી લીલાવતીની ખિમારી, પ્રેમની હરિદાષ, યુવકનો આત્મસંયમ, વિધવાની વિરહવેદના, ધડથી જૂઠું થઈ ગયેલું મસ્તક, સ્મશાનભૂમિમાં પિશાચોનું પાપમંડળ, સંન્યાસીનું અદ્ભુત શિક્ષણ, વિદેશિનીના જીવનનો ભેદ, પ્રણય નિરાશા, માયાજાળ, પાપનો પરતાવો, સોખતની અસર વગેરે વિવિધ વિષયોથી પરિપૂર્ણ. સંયમનું માહાત્મ્ય અને સુખ નિહાળવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૬૦, સુંદર છપાઈ, છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦. લખો:—

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર્સ

મોટી હમામ—અમદાવાદ

રસિક સામાજિક નવલકથા !

સ્વર્ગમાં શયતાન

પ્રયોજક:—રા. વ્રજલાલ જાદવજી ડક્કર

ઉપરથી મહાત્મા જેવા દેખાતા અને સંસારમાં સાધુ લેખાતા; પરંતુ હૃદયમાં હજારો ભરી રહેલા પુરુષો પોતાના ઉપર ઉપકારો કરનારનું પણ કેવું ભયંકર અનિષ્ટ કરે છે, દ્રવ્યલોભથી ફેટલીક વખતે મનુષ્ય પિશાચનું સ્વરૂપ ધારણ કરી કેવાં પૈશાચિક અને રૂંવાં ખડાં કરે એવાં નિષ્કાર કાર્યો કરે છે, સાધ્વી સતી નારી પ્રાણાન્તે પણ પોતાના સતીત્વ ધનનું કેવી રીતે સંરક્ષણ કરે છે, પત્ની-પ્રાણ પતિ પોતાની પત્નીના વિયોગે કેવો દુઃખમગ્ન રહે છે, જે સંપત્તિથી સંસારપર ઉપકાર કરી શકાય છે એજ સંપત્તિનો દુરુપયોગ થતાં સ્વધર્મનિષ્ઠ મનુષ્યોને કેવાં ભીષણ સંકટો સહન કરવાં પડે છે, ખોટાં મૃત્યુપત્ર કેવી રીતે તૈયાર થાય છે એ વગેરે અનેક રસિક, અમત્કારિક અને આકર્ષક ઘટનાઓથી ભરપૂર નવલકથા **સ્વર્ગમાં શયતાન** અવશ્ય વાંચો. મ્હોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, મનહર છપાઇ, પાકું રૂપેરી લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું આકર્ષક પૂઠું છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ લખો:—

કચ્છસભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,
બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર
મોટી હમામ—અમદાવાદ

આધુનિક આર્યસંસારનો તાદૃશ્ય ચિતાર !

સંસાર કે નરકાગાર ?

પ્રયોજક:—રા. પ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

આજકાલના કહેવાતા સુધારકોનું આંતરજીવન કેવું પાપપૂર્ણ અને શોચનીય છે, જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અભાવે સ્વ-ધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે-ગપિષ્ઠા થાય છે, ખરાબ સોગતથી કેવું બીષણ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, વેશ્યાવિલાસથી અંતે કેવી પાય-માલી, ખાનાખરાખી થાય છે, સહધર્મિણીનો ત્યાગ કરી પરદારામાં પ્રીતિ રાખનાર યુવકોની કેવી દુર્દશા થાય છે, મધપાનના વ્યસનથી મનુષ્યજીવન કેવું અધમ થાય છે, સંશયાધીન પુરુષોનો સંસાર કેવો નરકાગાર સમાન હોય છે, પાપપૂર્ણ મહત્વાકાંક્ષા રાખવાથી જીવનને કેવો વિનાશ થાય છે અને આજકાલના કહેવાતા સુધારકમન્યો કેવું પરોપદેશે પાંડિત્ય ચલાવે છે એનો આમેલુમ ચિતાર આ નવલ-કથામાં સાદી, સરળ પરંતુ રસિક ભાષામાં ચિતરવામાં આજ્યો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, સુંદર છપાઈ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું રૂપેરી પૂહું; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ લખો:—

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હુમામ-અમદાવાદ

જાશી ત્રાંબકલાલ જીવરાજ કૃત રસિક નવલકથા.

કલન્દરનીકટાર અથવા.

સંસાર ખાંડાની ધાર.

ભયંકર ખૂનરેજ અને લોહીની નદીઓ બહેવડાવનારાં દશ્યોનો આગ્રેહુગ્ર ચિતાર આપે તેવાં કેટલાંક પાત્રો આ નવલકથાની રંગભૂમિ પર કામ કરીને વાંચનારને કવચિત્ થરથર કરાવી મૂકે છે. નીચ અને શયતાન દોસ્તો કેવી દગાખાજીથી પોતાના દોસ્તનો ધાત અથવા ખૂન કરે છે, સ્વાર્થને વખતે તેમનાં દશ્ય કેવાં પાપાણુ જોવાં બની જાય છે તથા અતે એવા દુરાત્માઓની કેવી દુર્દશા થાય છે, કોમળહૃદયની કામિનીઓ પ્રેમને માટે કેટલાં બધાં સાહસો વેડીને, જીવનનું બલિદાન આપવાની તૈયારી કરીને તે અન્ય પ્રરૂપના પ્રેમને સંપાદન કરે છે, તથા તે ઉપરાંત મહાત્માઓના ચમત્કાર, પિશાચોની પાપલીલા, પિતાએ પિશાચનું સ્વરૂપ ધારીને કન્યાને ભોંયમાં દટાવવી, દીવાનની દુષ્ટતા, પાપીનો ભયંકર જીવન, જાસુસોની બહાદુરી, શયતાની ચક્કર, ભોંયરામાંનાં બેદ ભરેલાં કુકર્મો, ધુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર એ ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. પૃષ્ઠ ૩૦૦ પાકું પૃષ્ઠું મૂલ્ય ૧-૮-૦

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ બુકસેલર,

મોટી હમામ—અમદાવાદ

ભારતીય વીર યોધાઓનાં પરાક્રમોનો તાદૃશ્ય
ચિતાર દર્શાવતી ઐતિહાસિક નવલકથા.

કમળાદેવી

આ નવલકથામાં ભારતીય વીર રજપૂત જાતિનાં પ્રખ્યાત પરા-
ક્રમો, પ્રેમ, વિરહ, સંયોગ વિયોગ વગેરેના વિવિધ પ્રસંગો, સ્વદેશ
ભક્તિનું મહાત્મ્ય, મોહની માયાજાળ, આત્મોત્સર્ગ વગેરેનું ઉત્તમ
પ્રકારે આલેખન કરવામાં આવ્યું છે. સંસારને સ્વર્ગીય સુખમય
બનાવવાને માટે આ નવલકથા એક વખત આપના કુટુંબમાં અવશ્ય
વંચાવો. ઇતિહાસના જ્ઞાન સાથે આનંદ મેળવવો હોય, રણશૂરા
રજપૂતોની સ્વદેશભક્તિનું દર્શન કરવું હોય, માયાજાળમાં પ્રસાવાથી
ભોગવવા પડતા દુઃખને જોવું હોય, પાપીઓનાં પાપનું ભીષણ પરિ-
ણામ નિરખવું હોય તો આ નવલકથા આજેજ મંગાવીને વાંચો.
સુંદર સફેદ ચીકણા કાગળ પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૪૦૦ પાકું સોનેરી
પૂઠું, મનહર છપાઈ છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

લખો:—

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકશેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હમામ—અમદાવાદ

અસંખ્ય ભેદ ભરમોથી ભરપૂર

બાગે શયતાન

અથવા

તલ્વારનું તૂટાન

(પ્રયોજક:-રા. ત્રંબકલાલ જીવરાજ જોશી)

આ નવલકથામાં હિન્દમાં ઇ. સ. ૧૮૫૭ માં થએલા ભયંકર પ્રાણહારક બળવાનો તાદશ્ય ચિતાર ચિતરેલો હોય, તે ઉપરાંત નાના સાહેબ અને તાતીઆ ટોપીની અનેક ગુપ્ત બાબતોને પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવી છે. નાનાસાહેબની જાલિમ અને હૃદયભેદક નિષ્ઠુરતા, તાતીઆ ટોપીનું કલ્પનામાં પણ ન આવી શકે એવું અદ્ભુત ચાતુર્ય, ડિટેક્ટિવ રામપાલસિંહની કાર્યકુશળતા, ગવર્નર જનરલ લોર્ડ કેનિંગની નિપુણતા, ગોર્ડન નામક ઇંગ્રેજની હૃદયદ્રાવક સ્થિતિ, હેલનનું હૃદયભેદક ખૂન, ક્રાન્સ દેશના મંત્રેપર નામના એક શયતાન હુંટારાનાં બીપણ કાવત્રાં, સ્ટિશનનો સ્વર્ગીય પ્રેમ, આર્યબાળા મેંનાની સ્વદેશ-ભક્તિ, અગ્નિમાં ભોગ આદિ વિષયો વાંચતાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય તેમ છે. મ્હોટી સામ્રાજનાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૩૦, પાકું રૂપેરી પૂઠું કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦. લખો:-

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હામ-અમદાવાદ

તૈયાર છે. નવીન ઐતિહાસિક નવલકથા. તૈયાર છે.

મુરોદેવી

અથવા

મૌર્યવંશના અભ્યુદયનો આરંભ

(પ્રયોજક:—ચંપ્કલાલ જીવરાજ જોશી.)

આ પુસ્તકમાં મગધદેશના રાજકર્તાઓનો સંપૂર્ણ હેવાલ આપવા ઉપરાંત, નંદવંશનો નાશ કરીને મહાબુદ્ધિમાન અને કૌટિલ્યવિદ્યાવિશારદ ચાણક્યદેવે મૌર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી, ચંદ્રગુપ્તને રાજ્યાધિકાર અપાવવા માટે મલયપુરની રાજનાંદિની મદાકિનીએ કેવા કેવા યત્નો કર્યા હતા, મિત્રધર્મ બળવવા માટે પહાડી રાજા સમરકેતુએ કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી; ચાણક્યે પોતાના અપમાનનો બદલો લેવા માટે ભયંકર પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરીને ‘અક્ષબળથી અક્ષાંડ પણ ડોલી શકે છે’ એ સૂત્રને સિદ્ધ કરવા માટે શા શા ભયંકર ઉપાયો ચોજ્યા હતા, તે સર્વ વિષયોનું ધણીજ સરળતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. કિં. ૨-૦-૦ પૃષ્ઠ ૨૮૨.

મળવાનું ઠેકાણું—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,
બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર, મોટી હમામ-અમદાવાદ

સચિત્ર સામાજિક નવલકથા. હુમણાંજ પ્રસિદ્ધ થઇ છે.

કમનસીબ લીલા

આજકાલના કેળવાયલા યુવકને અમુકજ કન્યા સાથે પરણવાની ફરજ પાડવાથી તેનાં સગાં બહાલાંઓને તેમજ તેને પોતાને કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડે છે, અંતે તેમનો સંસાર કેવો વિષમય બની જાય છે તેમજ માત્ર ફેશન બહારના આડંબરવાળી ઉચ્છ્રંખલ સ્વેચ્છારિણી અબળા સાથે વિવાહ કરવાની પ્રાણહારક મહત્વાકાંક્ષા રાખનાર યુવકોની કેવી ખાનાખરાખી અને પાયમાલી થાય છે, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાને માટે તેઓ કેવાં કમકમાટી ઉપજે એવાં કુટિલ કાર્યો કરે છે, સમજી યુવકોનું શું કર્તવ્ય છે, આદર્શ જીવન કેવું હોવું જોઈએ વગેરે અનેક સાંસારિક ઘટનાઓ તાદ્રશ્ય દષ્ટિ સમક્ષ ઉભી જ હોય એવું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે. સંયોગ વિયોગના પ્રસંગો, વિરહવેદના, પ્રેમની નિરાશા, સ્નેહમાં સંકટ વગેરે રસિક ચિત્તાકર્ષક વિષયોથી ભરપૂર મોટી સાધજનાં પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૮૦, ચાર સુદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું રૂપેરી પૃ.દું છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૧૨-૦ લખો:-

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર્સ

મોટી હમામ—અમદાવાદ

નીતિ, રીતિ, પુન્ય, પાપ, પરોપકાર વિગેરેનું જ્ઞાન દર્શાવનારી અને અનેક ભયંકર ભેદ ભરભરી ભરપૂર સંસારને સોના સમાન બનાવનારી સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાપર ગ્રાહકોની જખરી લૂંટ પડી છે.

તરણતપસ્વિની.

ભાગ ૧-૨ જો.

લેખક:—સત્યેન્દ્રપ્રસાદ સાંકળેશ્વર મહેતા.

આ નવલકથામાં ગર્વિષ્ઠ મનુષ્યોને કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, મદ તેમજ મત્સર વગેરેનું ઉત્તમ જ્ઞાન આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. સાધુના વેષમાં રરતા શયતાનો કેવો પ્રપંચગળ પાથરી ભોળાં મનુષ્યોને ભરભાવે છે, તેનો આખેહુણ ચિત્તર વાંચતાં વાંચકોને અનહદ આનંદ સાથે અપૂર્વ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા સિવાય રહેશે નહિ. તે ઉપરાંત ભોળા હૃદયના શ્રીમંત યુવકોની ખરાબ સોજતથી કેવી પાયમાલી થાય છે, વફાદાર મિત્રો કેવા હોય છે, સતી સાધ્વી પત્ની કેવી હોય છે, પરોપકાર કેવી રીતે કરી શકાય છે એ વગેરે હકીકતથી ભરપૂર. પ્રથમ ભાગમાં ચાર સુંદર કોટાગ્રાફીક ચિત્રો આપવામાં આવેલાં છે. બન્ને ભાગ જુદા બાંધવામાં આવેલા છે. પુંદ પાકું સોતેરી કાગળ ઝોજ ઉંચા છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ માફ.

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

મોટી હામા—અમદાવાદ

સંતત્ત શયતાન

અથવા

કામાંધનાં કાળાંકામ

(એક અદ્ભુત ઐતિહાસિક નવલકથા)

કામથી અંધ થયેલા મનુષ્યો આ જગતમાં કયું ભીષણ કાર્ય નથી કરી શકતા ? જગતને ઠગવા માટે ધર્મનિકેતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ જગલમાં છુરી લઈ ફરનારા, હાથમાં માળા ગળામાં વિષની જ્વાળાને છૂપાવી રાખનારા, સત્યનો આડંબર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિસ્તાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં રેંસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામ ધરનારા પિશાચો પડેલા છે અને તેવાજ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. ધર્મનિકેતનમાં ધર્મની ભાવનાઓથી આવતી પતિવ્રતા પ્રમદાઓને કેવી રીતે પાપ પંથમાં દોરી જાય છે તથા ન્યાયાધીશ મહાશય કામલોલુપતાને આધીન થઈને કેવાં કેવાં કાળાં કામો કરે છે. નરનારીઓની કેવી દુર્દશા કરે છે, લક્ષ્મીની લાલચથી લલનાઓ કેવી રીતે પોતાની પવિત્રતાનો વિક્રય કરે છે, ધર્મને માટે ધાર્મિકનરો કેવાં કેવાં અસહ્ય કષ્ટો વેઠે છે, બ્રાતા પોતાની સહોદરાપર શી રીતે આસક્ત થાય છે. તેમનાં અધાર્મિક લક્ષ્મ યતાં ઇશ્વરકેવો અલૌકિક બચાવ કરે છે વગેરે વિસ્તાર-પૂર્વક ઉલ્લેખ આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે પૃષ્ઠ ૪૦૦ ચાર ચિત્ર સહિત મૂલ્ય ૨-૦-૦ મળવાનું ઠેકાણું:-

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટી હમામ—અમદાવાદ.

રાક્ષસોની રતિ કીડા

અથવા

પિશાચોની પાપલીલા

આ માયામય સંસારમાં થતા અનેક પાશવિક અનાચારો, શઠ, શયતાન, હત્યાકારી, નરઘાતક, દગાબાજ આદિનાં અનેક કાર-સ્થાનોનું આ એક ભીષણ ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. એક તરફ પિશાચપતિ પોતાની પાપવાસનાને તૃપ્ત કરવા માટે નાના પ્રકારનાં પડયંત્રો રચતો આવે છે, અનેક પતિવ્રતા કાંમનીઓના ધર્મનો ભંગ કરવાની યેષ્ઠા કરતો આવે છે તો બીજી બાજુએ શક્તિ સ્વપિણી નારી પોતાના નારીધર્મનું ગૌરવ જાળવવા માટે સતીના સતી-ત્વનો પ્રભાવ દર્શાવવા માટે મહાન પ્રયત્નો કરતી આવે છે અને પિશાચની પાથરેલી પ્રપંચ લીલાનો જડમૂળથી નાશ કરી નાંખે છે.

માયાવી માનિનીના ભયંકર ભેદો, ઐયારો અથવા લુચ્યાઓની લુચ્યાઇઓ, તિલસ્માતી મહાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, એક આર્ય લલનાની આદર્શ શ્રવણીરતા, ધર્મપરાયણતા અને પોતાના પતિને પિશાચોના જાળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ યુક્તિઓ વગેરે વાંચીને ખરેખર તબિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. શૃંગાર અને હાસ્ય રસ પણ તેટલો જ ટૂટી ટૂટીને ભરવામાં આવ્યો છે કે જે વાંચતાં દિલ આનંદથી ઉભરાય છે અને મનનો બધો શોક દૂર થાય છે. પૃષ્ઠ ૩૨૫ પાકું પૂઠું ચાર ચિત્રો સહિત મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ લખો:—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, ડૉ. મોટી હમામ અમદાવાદ.

મધુર મધુરી

અથવા

મુંબાઈની મોહિની.

અલભેલી મુંબઈની આકર્ષણીય મોહિનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કામગાણની વિલાસી યુવકો ઉપર કેવી રામબાણુ અસર થાય છે, અને પરનારીના પ્યારથી તેમની કેવી પાયમાલી તેમજ ખાનાખરાખી થાય છે. એક આદર્શ આર્ય અબંગાનું શું કર્તવ્ય છે, વફાદાર મનુષ્ય આત્મત્યાગનું ઉત્તમ દષ્ટાન્ત કેવી રીતે દર્શાવે છે વગેરે રસમય અને ચમત્કારિક બનાવોથી ભરપૂર. મ્હોટી સાધકનાં લગભગ ૨૫૬ પૃષ્ઠ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, ગ્લેઝ કાગળ, મનહર છપાઈ પાકું રૂપેરી પૂઠું, કિંમત રૂ. ૧-૮-૦.

ભક્તાણી કે ભામટી ?

નટવરના સુપ્રસિદ્ધ લેખક નગીનદાસ મંછારામ કૃત આ નવિન પુસ્તક છે. આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. એમાં એક વાર્ષિક ગૃહસંસાર, ભક્તાણીને નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસોઈઆ બ્રાહ્મણની લંપટતા વિગેરે બનાવો સારા આલેખાયેલા છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, કાગળ ઉંચા લાયબ્રેરીને શોભાવે તેવું પૂઠું છતાં કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ માફ—

મળવાનું ઠેકાણું—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ,

મોટી હમામ—અમદાવાદ.

રા. નરભેશંકર પ્રાણજીવન દવે એમ. એ. કૃત નવલકથા

સુંદર અને વિધાનંદ

(આવૃત્તિ બીજી)

આ નવલકથામાં તેના વિદ્વાન્ લેખકે સાંસારિક ઘટનાઓનું એવું આબેહુગ આલેખન કર્યું છે કે જે વાંચતાં વાંચક મુગ્ધ બની જાય તેમ છે. શુદ્ધ સ્નેહ, વિષયવાસના, આશ્ચર્યજનક કિન્તુ સંભવિત બનાવો વગેરે વાંચતાં મનરંજન થાય તેમ છે. સુંદર ફોટો-ગ્રાફીક ચિત્રો. મ્હોટી સાઈઝનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૦૦, સુંદર સફેદ કાગળ, પાકું રૂપેરી બાઇન્ડીંગ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦.

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર.

લેખક:—ચુનીલાલ વર્દમાન શાહ.

આ નવલકથામાં એક કેળવાયેલી બાળા પ્રભાવતી અને તેના અવિવાહિત પતિ સુમિત્રનો કૌમાર અવસ્થામાં પરસ્પર પ્રેમ છે; પરંતુ ભાગ્યચક્ર વિલક્ષણ હોવાથી એ બાળાના પિતાનું એકાએક ખૂન થાય છે. ખૂનીને પકડવાને એક કાર્યદક્ષ ડિટેક્ટિવ ધણો પ્રયત્ન કરે છે, તેને ધણા પૂરાવાઓ મળી આવે છે. પરંતુ તે ખૂનીનો નિર્ણય કરી શકતો નથી કે તેને પકડી શકતો નથી. છેવટે પ્રભાવતીનું લગ્ન તેની નારાજ હોવા છતાં એક વકીલ સાથે થાય છે, અને લગ્ન થયા પછી તરતજ તે વિધવા થાય છે ! આવી સ્થિતિમાં પણ પોતાના મન ઉપર સંયમ રાખે છે અને સુમિત્ર પોતાના પ્રેમની દિશા ફેરવીને પ્રભાના સંસર્ગમાં રહી પરમ કલ્યાણને સાધે છે. આ વાર્તા 'પ્રગ્મજ્યેષ્ઠ'માં છપાઇ હતી ત્યારે ઘણી પ્રશંસા પામી હતી. પૃષ્ઠ ૪૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ મળવાનું ટેકાણું:—

કચ્છરાભાઇ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટી હમામ-અમદાવાદ.

રણધેલા રજપૂતો

યાને

સતીઓનું શૂરાતન.

ભાગ ૧-૨ જો.

આ નવલકથા એટલી બધી આકર્ષક અને રસિક છે કે, માત્ર એકજ મહિનામાં તેની પાંચસો નકલો ખપી ગઈ છે. જે રણ-શૂરા રજપૂતોએ, જનની જન્મભૂમિની સ્વતંત્રતાને માટે પોતાનાં અમૂલ્ય જીવનો રણક્ષેત્રમાં સમર્પણ કર્યા હતાં, જે સતી સાધ્વી રજ-પૂતાણીઓએ યુદ્ધમાં ભાગ લઈ શત્રુઓને હંશવી પોતાના અપૂર્વ શૂરાતનથી સર્વને અતિ આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું, વગેરે વિષયોથી ભરપૂર, મનહર છપાઈ પાકું સાનેરી પૃઠું; છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧૥૦. અદ્ભુત તેમજ લયંકર બનાવેથી ભરપૂર અમત્કારિક નવલકથા !

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

ભાગ ૧-૨.

આ નવલકથામાં ધર્મ, નીતિ, સત્ય અને સ્વદેશપ્રીતિ વગેરેનો અસરકારક ઉપદેશ આપેલો છે. રામનગરની જુલમી, નિંજુર પિશા-ચિની રાણી કાળરાત્રિનાં પાપકાર્યોની કથા વાંચતાં વાંચતાં રોમાંચ ખડાં થયા સિવાય રહેશે નહિ. વફાદાર મિત્ર નરેન્દ્ર પોતાના મિત્રધર્મને કેવાં મહાન સંકટો વેઠી પાળે છે, મોહની પ્રબળતાથી અમળા ગણાતી સ્ત્રી પ્રબળા બનીને કેવાં પૈશાચિક પાપકાર્યો કરે છે, બન્ને ભાગ સફેદ ચીકણા કાગળ ઉપર છાપેલા છે, અને બન્ને ભાગની પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૭૫૦ છે. લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં પાકાં સાનેરી પૃષ્ઠો છે; છતાં બન્ને ભાગની કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. પોષ્ટેજ જુદું. લખો:—

કચરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટી હમામ—અમદાવાદ

છપાય છે !

છપાય છે !!

સંસાર સંગ્રામ

(સંસારિક નવલકથા)

લખનાર:—ચંપકલાલ જીવરાજ જોશી

જોના જેવા સંસારને પૂજમાં મેળવી દેનાર પિશાચિની પ્રમદાઓ કેવંકવાંકારસ્થાન અને કાળાં કામ કરે છે. ધર્મપરાયણ સાધ્વી સતીઓ સંકટના પહાડો તૂટી પડવા છતાં કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિ-ભક્તિમાં લીન રહે છે, સ્વાર્થસાધુ સગાંબહાલાંઓ પોતાના સ્વાર્થને પૂર્ણ કરવામાટે કેવી કેવી દગાબાજીઓ રચે છે. કામાંધ જનો પોતાની કામ તૃણાને પૂર્ણ કરવાના ઉદ્દેશથી સતી સાધ્વી લલનાઓને ફેટલી બધી પીડિત બનાવે છે. આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યા છે. પૃષ્ઠ ૩૫૦ પાકું પૂઠું. ચાર ચિત્ર સહિત મૂલ્ય રૂ. ૨

ચતુર જાપાની

(વર્તમાન કાલોપયોગી રાજનૈતિક નવલકથા)

(લખનાર:—ચંપકલાલ જીવરાજ જોશી.)

જાપાને વર્તમાન સમયમાં શી શી ઉન્નતિ કરી છે અને તેનું ખર્ચ કારણ શું છે તે દર્શાવવા ઉપરાંત આ નવલકથામાં જાપાનના પ્રિન્સે લંડન શહેરના બધો બજારમાં તથા ચાલતી સ્પેશીયલમાં અમેરિકાના એલચીઓ તરફ આવતા જાસૂસોનાં ભેદી ખૂન શી રીતે કર્યા તથા તેનો પત્તો છેવટ સુધી શા કારણથી ન મળ્યો; યુરોપની રાજનીતિ જેવામાં તેણે કેવી કેવી દક્ષતા દર્શાવી હતી આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે. પૃષ્ઠ ૩૦૦ પાકું પુઠું રૂપેરી નામ અને મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦. મળવાનું ઠેકાણું.

કચરાલાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટી હામ—અમદાવાદ.

છપાય છે

છપાય છે !

ભવાનીનો ભોગ

અથવા

રાજપૂતોનો રણુ-માદ !

(ઐતિહાસિક નવલકથા)

(લખનાર-ત્રંબકલાલ જીવરાજ જોશી)

આ એક ઐતિહાસિક નવલકથા છે. વીર શૃંગાર અને કરુણા રસથી ભરપૂર છે. પ્રેમની પ્રતિસ્પર્ધામાં બે વીર બાળકો પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને પણ તૈયાર થઈ જાય છે. તે ઉપરાંત શૂરા રાજપૂતો પોતાની વીરતાનો પરિચય આપી તલ્વારના યુદ્ધથી શોહીની નદીયો વહેવડાવે છે. નિષ્ઠૂર હૃદયનો કાકો પોતાના મત્રીજનુ રાજપાટ છીનવી લઈને તેને માગતો ભીખારી બનાવી દે છે, તેમ છતાં પણ તે પાપાત્માની વૃત્તિ તૃપ્ત ન થવાથી અનેક પ્રકારનાં કારસ્થાનો રચાવી તેને બહુજ હેરાન કરે છે. એક તરફ રાક્ષસ અને બીજી તરફ દેવનું ચારિત્ર્ય જોતાં સર્વ કોઈના મનમાં શોક અને ગમગી થયા સિવાય રહેતી નથી. વીર અને ધર્મપરાયણ રાજપૂતો પ્રતિજ્ઞાને માટે પોતાના જીવપર આવીને તલ્વારની બાજી ખેલે છે. પવિત્ર હૃદયના રાજપૂત બાળાઓ વીરતાને જ વરનારી હોય છે, પણ રૂપમાં મોહાંધ નથી થતી આદિ સર્વ બનાવો વાંચતાં પૂર્વ સમયના રાજપૂતોના ગૌરવનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને આંખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવા માંડે છે. પૃષ્ઠ ૩૫૦ પાકું રૂપેરી પૃષ્ઠ. ચાર ફોટોગ્રાફિક ચિત્ર હોવા છતાં મૂલ્ય ૨-૦-૦ મળવાનું ઠેકાણું:--

કચ્છરાભાઈ વનમાળીદાસ પટેલ—મોટી હમામ—અમદાવાદ.

રતન કે કંકણ

અથવા દશલાખનો દહલો. સુપ્રસિદ્ધ 'મિલિ
ન ડોલર મિસ્ટરી' અથવા દસલાખનો દહલો
નામક વસ્તુ ઉપસ્થી આ નવલકથા રચવામાં આવી છે. લક્ષ્મી
શોભથી લુચ્ચાં માણસો આ જગતમાં નિર્દોષ મનુષ્યો ઉપર પા
કેવો હૃદયભેદ! જુલમ જુલમે છે, ભાગ્યચક્રના અદ્ભુત પરિણામે નિ
ર્દોષ માણસને પણ કેટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે, એક અબળા
પણ અબલોબની લાલસાથી પ્રમળા બની કેવાં રામાંચ ઉપજાવે એવ
કારસ્થાનો કરે છે, શુદ્ધ રત્નેહતું સ્વરૂપ કેવું હોય છે, ધર્મીનો જય અને
પાપીઓનો પરાજય કેવી રીતે થાય છે આદિ અનેકવિધ વિષયોનું સા
ખિદક ચિત્ર જોવું હોય, તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. ચાર સુંદર
ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, ઉંચા ગ્લેસ કાગળ, પાકું રૂપેરી નામનું પુઠું
પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૩૨૫. છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

ખૂન કે જહૂ?

આ ડિટેક્ટીવ નવલકથા એટલી અદ્ભુત છે કે વાચક તેના
પ્રવાહમાં ખેંચાતાં સમજી શકશે નહિ કે પોતે જે બનાવ વાંચે છે
તે ખરેખરો બનાવ હશે કે જહૂનો કોઈ પ્રયોગ હશે? લગ્નને દિવસ
સે જ એક કુમારિકા બાળા ગુમ થાય છે અને તેની પથારી લોહ
લોહાણ થયેલી જોવામાં આવે છે. એ બનાવ ઘણો ભેદભર્યો હોઈ
સંજીવનદ્ર નામનો ડિટેક્ટીવ તેની પાછળ પડીને જીવને જોખમે
તપાસ ચલાવે છે અને ગુન્હો કરનારાઓને શોધી કાઢે છે.
વાંચતાં તમારાં રૂવાડાં ઉભાં થયા વિના રહેશે નહિ! લગભગ ૨૦
પૃષ્ઠ. ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો સાથે પાકું પુઠું. મૂલ્ય રૂ. ૧.

મળવાનું ઠેકાણું:--

કચરાલાઈ વનમાળીદાસ પટેલ, મોટી હમામ-અમદાવાદ

